

VIGILIA

1936

SZENT PÉTER ÉS PÁL ÜNNEPE

II. KÖTET

TARTALOM:

- POSSONYI LÁSZLÓ: Charles Péguy
SIK SÁNDOR: Borongás naplementekor
IJJAS ANTAL: Pusztai Vigilia
JOSÉ DE ESPRONCEDA: Kozákének
ERŐSS ALFRÉD: Romantika és misztika
MÉCS LÁSZLÓ: Circumdederunt me...
PIETRO MIGNOSI: Az orosz vallásos
szellem és Szolovjev öröksége
ÁGOSTON JULIÁN: Versek
RÓNAY GYÖRGY: Magnóliák
FÁBIÁN ISTVÁN: Kódexirodalmunk és a
misztika
LUCIAN BLAGA: Életrajz
REMÉNYI JÓZSEF: Eugène O'Neill
NAGY ZOLTÁN: Szőnyi István művészete
SIGRID UNDSET: Tizenegy év
P. OLASZ PÉTER S. J.: Eidetika a gyermek-
és serdülőkorban
GERTRUD LE FORT: Az Anyaszentegyház
himnuszai
RELKOVIĆ NÉDA: Szent László királyunk
P. ELISÉE DE LA NATIVITÉ O. C. D.: Ter-
mészetfölötti-e Ibn Arabi misztikája?
KISBÁN EMIL: Pálosok térítő tevékenysége
a XVII. században
ARMAND GODOY: Keresztút
P. TAKÁCS INCE O. F. M.: Szent Bonaven-
tura misztikai szelleme
FERTSEK FERENC: Holdfényben
P. RAOUL PLUS S. J.: Consummata
SZŐNYI ISTVÁN: Illusztrációk

SZERKESZTIK:

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

Szerkesztik :

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik évente négyszer kb. 640 oldal terjedelemben.

Előfizetési ára egy évre belsőldön 6 pengő, Romániában 250 lei, Csehszlovákiában 42 ck, egyéb külföldön 7 pengő. — Egyes szám ára 2 pengő.

Felelős szerkesztő:

BALLA BORISZ

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. szám.

Telefonszám: 37-4-46.

Csekk számla száma: 20.668.

A VIGILIA következő kötete 1936 Liseuxi Szent Teréz ünnepének vigiliájára jelenik meg.

Felelős kiadó és laptulajdonos:

Dr. POSSONYI LÁSZLÓ

A VIGILIA kapható minden nagyobb könyvesboltban. Főbizományosok a SZENT ISTYÁN-TÁRSULAT könyvesboltjai Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2. — Szeged, Kárász-utca 10. — Pécs, Széchenyi-tér 18. — Debrecen, Szent Anna-utca 10-12. — Győr, Deák Ferenc-utca 2. — Cegléd, Rákóczi-út 2. — Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-út 22. szám

U J K O R

A K T I V, K A T O L I K U S O R G A N U M

Szerkesztik és kiadják:

ARADI ZSOLT, POSSONYI LÁSZLÓ, RÁDY ELEMÉR

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Előfizetési ár: Egy évre 8 pengő, félévre 4 pengő, negyedévre 2 pengő.

Külföldre egy évre 10 pengő. Belföldre egyes szám ára 40 fillér.

Postatakarék csekk számla: 21.831.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., Szentkirályi-utca 28.

Telefonszám: 37-4-46.

Mutatványszámot ingyen küld a kiadóhivatal.

Mindenütt kapható.

Együttes előfizetés a Vigiliával.

A VIGILIA

legújabb száma is úgy kerül az olvasó elé, mint amikor, most már második éve, ez a legszebb magyar folyóirat elindult. A nívó, a belső tartalom, kiállítás ugyanaz, csak egy nagy változásról kell mégis beszámolnunk. Megírtuk már, milyen tévedésben voltak azok, akik a magyar közönség «alacsonyabbrendűségére» számítottak. A Vigilia a legélénkebb cáfolata annak az előítéletnek, mintha Magyarországon nem lehetne és nem lehetett volna szép, magas színvonalú ugyanakkor komoly tartalommal bíró folyóiratot kiadni. Mások viszont azt hitték, hogy a Vigilia kizárólag a külföldi irodalom és tudomány remekeit fogja közvetíteni a magyar közönségnek, mert nem lesz elegendő magyar abban a szellemi táborban, amelynek műhelyéből a Vigilia kikerült. Erre is rácaffolt az idő és ez az a nagy változás, melyről be kell számolnunk. A Vigiliának legújabb száma ismét túlnyomórészt magyar szerzők tanulmányait és cikkeit hozza. Míg az első kötetekben a külföldieké volt a túlsúly, most a mérleg nyelve átbillent a magyar oldalra. Olyan örvendetes tény ez, amit nem lehet szó nélkül hagyni. Nem mintha a Vigilia megjelenése előtt kitűnő magyar szerzők nem írtak volna nagyszabású tanulmányokat, vagy a magyar katolikus irodalom nem tudott volna felmutatni nagy értékeket. A Vigilia azonban azzal az elhatározott szándékkal indult el, hogy mindenből csak a legjobbat adja s ha magyar földön nem talál olyat, egyideig külföldi termékekből fog élni. A Vigilia speciális szelleme megkívánta ezt s a kísérlet sikerült. Egy évnegyedes folyóirat nem aktualitásokat közöl, hanem a saját szempontjainak megfelelő legkitűnőbb alkotásokat. Igen magas mértéket állítottunk fel, egy kifejlődött katolikus irodalmi szellemiség mértékét és hívó szavunkra a magyar föld is megmutatta, hogy nem szűkölködik ilyen alkotásokban. Nem a mi érdemünk, hogy ezt a színvonalat elérték, mi csak előhívtuk valamennyit. A Vigilia örök aktualitással bíró s mégis korszerű olvasmányt ad barátainak. Kérünk mindenkit, aki velünk tart, ismertesse meg másokkal is a Vigiliát.

VÁGJA KI ezt a megrendelőlapot, írja rá pontos címét és küldje be egy borítékban a **VIGILIA** kiadóhivatalának címére.

MEGREDELŐLAP

Ezennel megrendelem a **VIGILIÁ-t**: egy évre 6 P-ért, (külföldre 7 P).
Megrendelem a **VIGILIÁ-t** és az **UJ KOR-t** évi 12, félévi 6, negyedévi 3 P-ért. (Külföldre évi 16 P-ért.) Megrendelem a **VIGILIÁ-t** és az **ÉLET-et** évi 16, félévi 8, negyedévi 4 P-ért. A pénzt csekklapon beküldöttem, kérek csekkbefizetési-lapot. (Nem kívánt törlendő.)

Név:.....

Cím:.....

Foglalkozás:.....

V I G I L I A

Szent Péter és Pál ünnepe

1936

II. KÖTET

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
POSSONYI LÁSZLÓ : Charles Péguy	3—15
SIK SÁNDOR : Borongás naplementekor.....	16
IJJAS ANTAL : Pusztai vigilia	17—21
JOSÉ DE ESPRONCEDA : Kozákének	22—23
ERŐS ALFRÉD : Romantika és misztika	24—35
MÉCS LÁSZLÓ : Circumdederunt me	36
PIETRO MIGNOSI : Az orosz vallásos szellem és Szolovjev öröksége	37—45
ÁGOSTON JULIÁN : Versek	46—47
RÓNAY GYÖRGY : Magnoliák	48—52
FÁBIÁN ISTVÁN : Kódexirodalmunk és a misztika	53—67
LUCIAN BLAGA : Életrajz	68
REMÉNYI JÓZSEF : Eugene O'Neill	69—74
Dr. vitéz NAGY ZOLTÁN : Szőnyi István művészete	75—80
SIGRID UNDSET : Tizenegy év	81—93
P. OLASZ PÉTER S. J. : Eidetika a gyermek- és serdülőkorban.....	94—98
GERTRUD LE FORT : Az Anyaszentegyház himnuszai.....	99—100
RELKOVIC NÉDA : Szent László királyunk	101—107
P. ÉLYSÉE DE LA NATIVITÉ : Természetfölötti-e Ibn Arabi misztikája?	108—116
KISBÁN EMIL : Pálosok térítő tevékenysége a XVII. században.....	117—124
ARMAND GODOY : A keresztút	125—128
P. TAKÁCS INCE O. F. M. : Szent Bonaventura misztikai szelleme...	129—138
FERTSEK FERENC : Holdfényben	139—143
P. RAOUL PLUS : Consummata	144—152

Nihil obstat. *Dr. Michael Marczell*, censor dioecesanus. Nr. 1966/1936. Imprimatur. Strigonii, die 25. Junii 1936. *Dr. Julius Machovich*, vicarius generalis.

CHARLES PÉGUY

IRTA: POSSONYI LÁSZLÓ

A századforduló mamnonizmusában és luxusimádatában jelent meg írásaival, de méginkább élete példájával Charles Péguy, ez az egyszerű orleansi parasztfiú, aki azzal tűnt fel leginkább, hogy gyűlölte és megvetette a pénzt, a materialista ösztönű civilizációt és a kapitalista életformákat. Voltak, akik azt mondták róla, hogy Péguy egy csuhátlan szerzetes, s méltán, mert szerzetesi lélek volt a laikus életpálya küzdelmeiben is. Híressé vált róla Maurice Barrès kijelentése: «Péguy más időkben szerzetet alapított volna».

Péguy nem alapított szerzetet és élete tragédiájánál fogva a katolicizmus tökéletes gyakorlatáig sem jutott el. Megtérése és élete műve is töredék, de mint töredék szolgáltatja a legizgatóbb példaképet. Élete nem az a kész kenyér, mint Sonnenscheiné vagy Claudelé, amiből milliók szelhetnek maguknak szellemi táplálékot, hanem inkább egy érdes és megrepedezett kovászdarab. Kovászdarab, amely arra volt hivatva, hogy belekerüljön a szellemi élet dagasztóteknőjébe és ott tovább erjessen, hogy megszaporítsa benne lényegét: a jószándékú gondolatokat. Péguy nem hivalkodó költői nagyság, nem győzedelmes harcokat megvívó politikus, nem nagysikerű könyvkiadó. Egy átmeneti, pogányból kereszténnyé préselődő kor legnemesebb gyermeke csupán, aki lelkének illétéseire hallgatva, a legnehezebb utat tette meg az ateizmusból Isten és a katolicizmus felé s aki mint Mózes, ott halt meg a megpillantott Kánaán előtt. Útja mindenestre jellemző korunkra.

Ez az érdeskezű, napszíta arcú, szívós testű parasztyerek volt az, aki erjesztőül tudott szolgálni előbb a francia szellemi életben és most már az egész kereszténység szellemi életében, hogy nyomdokain lélekben bátor és minden sallang, minden mellékérdek félretevésével igazságot kereső katolikus írónemzedékek nőhessenek, hogy Brüningek és Gil Roblesek jelentkezhessenek a politika frontvonalán, hogy ne csak a szentek és a szerzetesek állítsanak el nem múló példát ezernyi türés, szenvedés és belső lemondás árán, hanem a világi emberek is megállhassák helyüket az élet anyagi csapdái között. Péguy az elsők között volt, aki felismerte a megromlott civilizáció ingoványba vezető útjait s ami a legfontosabb, Péguy életével és későbbi katolikus hitvallásával hozzájárult a szocializmus megkeresztelődéséhez. Mert Péguy szocialista volt és szociális eszméit megtérése után sem adta fel. A «*Re-rum Novarum*» célkitűzéseinek korai, azaz időszerű harcosa, példaképe és megvalósítója lett a saját maga életével.

Péguy nem esztéta lélek, minden reformot saját magán kezdett meg, saját magán hajtott végre, és a saját életének a feláldozása árán mutatott rá

a megvalósítás lehetőségeire. Élete nem tündöklék nagy eseményekben s még nagy tettei sem mutatósak, mert harcai mindig a szellem birodalmában játszódtak le. Nem aratott nagy győzelmeket, mert nem a diadalokat, az eredményeket és az anyagilag megfogható dolgokat kereste, hanem az igazságot, lelkének parancsait és a közösség érdekét. Ha tovább él, ha megéri az idők viszonylagos kiforrását és az eszmék tisztázódását, a katolikus tábor egyik tartó oszlopa lett volna Franciaországban, mint ahogy halála után szellemével és példájával az is lett. De mert már a háború legelső napjaiban megölte egy német golyó, csak élete példáját, gondolatainak misztériumát hagyta ránk, amelyeknek csiráiban már ott rejtőzik a megújuló katolicizmus egész csillagrendszere.

Péguy sohasem alkotott tökéletesen kiforrott szociális vagy metafizikai rendszert, Ernst Robert Curtius, az új francia szellemiség legzseniálisabb kutatója mégis a közé az öt szellemi nagyság közé sorolja, akik a századfordulón bekövetkezett francia lelki megújulás előharcosai és legpregnansabb képviselői voltak, akik a spiritualizmust vitték győzelemre a múlt század avatag materializmusával és pozitívizmusával szemben. Ott sorakozik ma már Péguy neve Paul Claudel, Romain Rolland, André Gide és az André Suarès neve mellett, akik után Jaques Maritain-ek, Francois Mauriac-ok és Stanislaus Fumét-k jöhettek. S hogy itt mégis mindezek közül a Péguy életét elevenítjük fel, annak az oka az, hogy ő nem elsősorban írásaival, hanem sokkal inkább az életével hatott. Nála gondolat és tett, eszmény és valóság, szándék és példa tökéletesen egybeolvadtak. Ő a legtökéletesebb «l'art pour l'art»-ellenes jelenség a huszadik század szellemi irányítói között.

1873 januárjában született Charles Péguy, a Jeanne d'Arc városában. Apja a házasságkötés után másfél évvel meghalt és ezt az egyetlen gyermeket hagyta hátra. Már az apa is szegény volt és még szegényebben maradt az anya, aki székfonással kereste kenyerét. Orleans külvárosában egy régi düledező kőházban laktak, amelynek udvarán ott álltak a befonásra és javításra odahozott székek. Hajnaltól estig kellett az anyának dolgoznia, hogy kenyerét megkereshesse és Péguy még felnőtt ember korában is büszke volt rá, hogy ismeri a székfonás mesterségét, hiszen maga is sokat segített anyjának a munkában és fejére tornyozva szállította haza az elkészült székeket. Büszke volt paraszti eredetére, sokszor mondta, hogy szívósságát azoktól a vincellér ösöktől szerezte, akik napi tizennyolc órát is dolgoztak a Loire melletti szőlőkben és akik sohasem fáradtak ki a munkában. Nem pénzért és nem a megélhetésért dolgoztak ezek — tette olykor hozzá —, hanem a munkát látták élethivatásuknak, a jólvégzett munkában lelték jutalmukat ; gyermekek seregeit tudták felnevelni a semmiből, mert jóformán meg sem fizették őket. Nyugodtak és aránylag boldogok voltak, amennyire az emberi élet itt lent boldogságot tud nyújtani. Péguy szocializmusa ebben a régi patriarkális

életben gyökerezik s már itt elválík a demagóg, a munkát meggyűlöltető és a szerszámokat szétromboló szocializmustól. Péguy a munka becsületéért és a munkás keresztényi megbecsüléséért harcolt.

A kis Péguy, aki szegénységben nőtt fel, már kisgyermek korában érezte a vállaira súlyosodó kötelességek súlyát. Minden este kiharcolta anyjától, hogy korán keltse őt fel, bárhogy szeretne is tovább aludni, reggelenként friss fejjel tanulta át leckéjét. Magányos és magábavonuló gyermek volt, aki egyedül bandukolt mindennap az iskolába vezető úton. Fennmaradt iskolai dolgozatai kaligrafikus remekek. Csak franciáknál láttam még, különösen szemlélődő szerzeteseknél, az írástisztaságnak és művészetnek ekkora fokát. Mintha a «ráció» nemzete a gondolatok világosságát ezzel a külső harmóniával is fokozni akarná, mintha ennek a könyvnyomtatás előtti kultúrának a gyakorlatában a kódexírás művészete a faj vérébe ment volna át s bujkálva a népben, a parasztok gyermekeiből törne elő. Annak a népnek a fia volt ő, ahol ma, a gépek korszakában is szinte sértés a gépen írt levél, s ahol a hetvenéves Clémenceau, aki szegényen futotta meg közpályáját, amikor pénzre volt szüksége, összes barátainak és ismerőseinek kézírással írta azt a sokezer levelet, amelyben emlékiratait megvételre ajánlotta fel.

Az iskolában Péguy hamar kitűnt gondolatainak eredetiségével s habár elkésve is, de megnyíltak előtte az ösztöndíjak a magasabb tanulmányok és az egyetem felé. 1892-ben hazatért Orleansba, hogy leszolgálja katonai évét. A magányt kedvelő, de szívós és munkaszerető Péguyból kitűnő katona lesz. Kedveli a megerőltető gyakorlatokat, a hosszas marsolásokat, s mikor mint Dreyfusistának, elvtársai kívánságára, szembe kellene szállnia a hadsereggel, Péguy akkor is katonának vallja magát. Katonaévének leszolgálása után ösztöndíjasként a Szent Borbála-kollégiumba kerül, majd 1894-ben az «École Normal Supérieure» — a francia tanárképző intézet — irodalmi osztályának hallgatója lesz. Péguy szorgalmasan tanul és olvas. Nyitva áll előtte a biztos és anyagi gondoktól mentes tanári pálya, de két év után búcsút mond a főiskolai tanulmányoknak, megházasodik s ettől fogva már teljesen eszméi megvalósításának él. Első állomása ennek az, hogy a fiatal húszegynéhány éves ember, akit már egy család terhei kötnek, írni kezd a szocialista lapokba.

Álljunk meg egy pillanatra annál a ténynél, hogy Péguy minden reális bázis nélkül, sőt azt elvetve, megnősül. A múlt század végén is már azt az új világot jelképezi ő, amely a materialista félelemérzetek elvetésével újra eszmékért akar és tud meghalni vagy szenvedni és nélkülözni, amely tudva vagy tudatlanul, de a kereszténység rejtett parancsait vonatkoztatja magára, mikor nem ijed meg a holnaptól. Ma ujságok hasábjait töltik meg azok a cikkek, amelyek a magasabb társadalmi osztályok lassú elsorvadásáról és egyes túlnyagias emberfajták kipusztulásáról szólnak. Okul következetesen a gazdasági tényezőket hozzák fel és nagyon kevés cikkíró jegyzi meg, hogy itt tulajdonképpen az erkölcsi bátorság megfogyatkozásáról, az életharc vállalá-

sától való húzódozásról van szó. A szegénységtől való kóros rettegés, a tisztára anyagi beállítottságot, amitől Péguy, mintegy korának ellenpólusaként, teljesen távol áll. Igaz, hogy már gyermekkorától fogva megszokta az életharcot, a mindennapiakért való küzködést, de a gyermekkori szegénységben millió meg millió társa volt, akik a magas iskolák elvégzése után megelégedtek azzal, hogy a szegénységet csak saját magukra vonatkoztatva szüntesék meg.

Péguy a szegényekért általában lép porondra, amikor megírja híres tanulmányát a nyomorról. Csakhogy ő éles választóvonalat húz a szegénység és a nyomor között. Kimondja kereken, hogy nem a szegénység ellen akar küzdeni, mert a szegénység nem szüntethető meg, hiszen a szegénységet Krisztus urunk is megszentelte, mikor kézművessorban nevelkedett fel, mikor készakarva a mindennapiakért küzdő szegény életet választotta. Péguy nem a szegénység, hanem a nyomor ellen küzd. Számokkal, szinte statisztikával dolgozik :

«A komoly katolikusok az imák seregét azért mondják el, hogy az üdvözülteket számát szaporítsák, nem pedig azért, hogy egyes kiválasztottak üdvösségét, hogy úgy mondjuk, magasabb fokra emeljék. Nekünk is ugyanilyen tevékenységet kell kifejtenuk, hogy a nyomorgóknak minél nagyobb számát menthessük meg a nyomor poklától és nem lehet csak az a célunk, hogy egyes szegényeket emeljünk fel gazdaságilag. Egy bizonyos szociális tevékenység, egy bizonyos szociális költségkeret sokakat megmenthet a tökéletes anyagi és az ezzel többnyire együttjáró erkölcsi pusztulástól ; ugyanez a költségkeret azonban más szempontokból kiindulva, alig futná annyira, hogy csak néhány félgazdag embert és egzisztenciát teremthessünk általa. Százezer frankkal, ha jól kezelik, a nyomorgók egész tömegét meg lehet menteni, de ugyanez a százezer frank, bármilyen jól használják is fel, édeskevés arra, hogy belőle gondtalan életű kistökéseket neveljünk. Csekély szociális költséggel sok-sok embert átmenthetünk a nyomorból, az erkölcsi és anyagi kilátástalanságból a tisztességes szegénységbe. De mekkora szociális költség kellene ahhoz, hogy ugyanennyi szegény embert gazdaggá tehessünk? És itt az a legfontosabb, ami a legkevésbe kerül : hogy minél több embertársunkat segíthessük át a nyomor végzetes küszöbén. Az államháztartás egészen könnyű megterhelése is elegendő ehhez, ha a munkát olyan értelemben kezdjük meg, hogy legelőször ezeknek a nyomorgóknak emberi sorsa lebegjen a szemünk előtt. Az órájuk fordított költség — egészen bizonyos — más, kevésbé fontos szükségletek terhére fog történni. Csak ismerni kell a nyomort és jelentőségéhez mérten törődni is kell vele. Ha pusztán a távolságokat nézzük, sokkal kisebb a távolság ama nyomor, amelyből meg kell mentenünk embertársainkat, és ama szegénység között, amelynek kebelében számunkra helyet kell csinálnunk, mint amekkora távolság a szegénység és a gazdagság különböző foko-

zatai közt elképzelhető. Mert amennyire nyugtalanító számomra, hogy emberek milliói nyomorban sínylődnek, épp annyira közömbös tudnom, hogy a nyomor ólomszínű látóhatárán túl az emberek kisebb vagy nagyobb vagyonnal bírnak-e».

Keserű és kemény szavak ezek. De figyeljük csak meg, mint kísértének bennük a kereszténység örök parancsai, mennyire a vérsajtjeiben hordozza Péguy már ekkor is lerázhatatlan örökségét : a katolicizmus szociális jellegét. Hogy olvasóit jobban felrázza a nyomor ellen írott filippikáival, a katolicizmus eszmevilágából kölcsönzi a fogalmakat és a hasonlatakat és míg a szegénységet a purgatóriumhoz hasonlítja, ahonnan mégis Isten lehet utunk végcélja, mert már megpillantottuk egyszer s tudjuk, hogy újra meg fogjuk pillantani örökre, — a nyomor Péguy szemében egygyé válik a pokollal, ahonnan nincs többé menekülés.

Kissé anyagias még itt, a pálya kezdetén Péguy felfogása, de ne felejtjük el, hogy az idézett sorokban még nem a katolikus Péguy szólal meg, hanem a szabadgondolkodó szocialista. A keresztény tanítás szerint egy nyomorban, megvetettségben, koldulásban eltöltött életre is felvirradhatnak a túlvilág fényei, mert akik itt lealázzák magukat, azok felmagasztaltatnak. Ám farizeizmus volna embertársainkat a nyomorban sínylődni hagyni és a túlvilági élettel vigasztalni, ha mi magunk is nem vállaltuk el ezt a nyomort és szűkölködést, mint például egy szegény kolduló rend tagja a valóságban is elvállalja sokszor az éhezést, a fázást és a ruha kényelmében való szűkölködést. De ne felejtjük el, hogy erkölcsi nyomor ellen ez is biztosítva van : nem fenyegetik a lopás, rablás és a prostitúció szörnyű csapásai. Péguy a világ nyomora ellen küzd, de szívesen vállalja a szegénységet, amit ismer és amiben a lelki és szellemi funkciók elvégzését lehetőnek tartja. Péguy bátran meg-nősül tehát és több gyermek eltartásának a gondjával vívja meg szellemi harcát, azaz jobban mondva, így indul neki annak a nagy csatának, amelyre visszavonás nélkül tette fel életét.

Még szenvedélyes pártszocialista volt ebben az időben. Az egyetemen lépten-nyomon társaihoz fordul : pénzre van szükségem ennek vagy annak a sztrájknak támogatásához. És Péguynek nem lehet ellentállni. Iskolatársai egymásután ürítik ki sovány erszényeiket és Péguy szinte köszönet nélkül, gyors léptekkel megy tovább céljai felé. Lázás igyekezetében szinte egymaga akarja a munkásságot megváltani nyomorától. Ilyeneket ír ekkor : «Az ipari erkölcsök visszaállítása által, az ipari műhelyek szanálása által nem kevesebbet akarunk elérni, mint az emberiség időleges, földi üdvözülését. Csak azok gúnyolódhatnak céljaink felett, akik nem akarják belátni, hogy maga a kereszténység, amely az örök üdvözülésnek a vallása, szennyeződik be attól a piszoktól, amit a mai rossz gazdasági és ipari erkölcsök jelentenek. Csak egy gazdasági és ipari forradalom árán szabadulhatunk meg ettől a véstől : hisz az elkárkozásnak nincs még raffináltabban elkészített, jobban berendezett

és a gyötrellem minden kellékével ellátott fészke . . . mint a modern ipari műhelyek».

Igy gondolkozott a huszonnégyéves Péguy. Abban az időben tört ki a Dreyfus-affér. Péguy, a fiatal férj, nem retten vissza a megélhetés gondjaitól, hanem mert az igazságot látja veszélyeztetve, teljes erejével beleveti magát a harcba. Nem termett azonban pártembernek, nem bírja a korlátokat és a pártérettel járó megalkuvásokat. Egy belső hang vezérli csupán és ha akárhol veszélyeztetve látja az igazságot, vagy azt, amit ő ifjú fővel annak gondol, minden meggondolás nélkül fordít hátat annak a pártnak, amely nem a százszázalékos igazságot keresi.

A «Dreyfusizmus» volt akkor a poshadó tóba dobott kő, a megtisztító fergeteg, a jelszó, amire a burzsoa jellegtelenységbe fulladt francia nép ismét világnézeti szempontok szerint helyezkedett el és megkezdte tusáját nem anyagi és törvénykezési jogok birtokáért, hanem magasabb eszmék győzelméért. Nem az volt már itt a lényeg, hogy bűnös-e Dreyfus vagy sem. Egy egész materialista korszak lomha korrupcióban kitenyészett kelevényei fakadtak fel ebben a viharban. Több mint harminc esztendeje terpeszkedett már a szélcsend, mintha a pártok és kormányok kicserélődésében megmerevedett volna a francia közélet, nem volt mozgás sem előre, sem hátra. A francia lélek nagyszerű vívódásai az emlékek honába tartoztak már. Ezt a korszakot megelőzően öt nemzedék vívott véres forradalmakat, napoleoni háborúkat, újabb forradalmakat és újabb háborút. De ennek az epigon nemzedéknek csak a reménytelen anyagi «prosperity» jutott, az ipari fellendülés, a burzsoázia fényűzése az egyik oldalon és a reménytelen ipari nyomor a másikon. És a Dreyfus-afférból, hogy a Péguy szavaival éljünk : misztérium támadt.

Péguy, a tisztalelkű idealista nem látta még akkor, hogy milyen étvágyak vicsorognak a «Dreyfusizmus» körül, ő az igazságért szállt síkra, amire, mint egyetlen kockára, mindig feltette a saját és családja életét. S amikor ez az irány diadalra jutott, mikor a régi harcosok mind magas állásokba kerültek, mikor beérett e szellemi csoport vetése s mikor a régi harcosokból pártklikk és jelszavaiból politikai bunkó vált, akkor Péguy így írt ifjúsága nagy lázáról : «A Dreyfusizmus előbb az abszolút igazságnak, az abszolút igazságosságnak és egy mély szellemi rendnek a megtestesülése volt, most pedig a Combesizmus és a Jaurèsizmus neve alatt az erőszak rendszerévé és állam-eszméjévé lett ; a politikai hazugságok, a protekcionizmus, az elnyomatás, a korrupció, az igazságtalanság, a csalás és a szégyen rendszerévé . . . A szocializmus pedig ugyanígy fajult el a szabotázs és a szétzüllesztő jelszavak eszmerendszerévé . . . Az én céloom csak egy lehet, az, hogy a hazugságot minden formájában üldözsem, úgy a politikai hazugságokat, mint az irodalmiakat, a demagogizmus Jaurès által befutott lejtőjét éppen úgy, mint az esztelen ateista propagandát».

Kicsit előre futottunk idézetünkkel, hogy a Péguy arcképét élesebben

világítsuk meg. Mert Péguy ezeket a fulmináns sorokat egyetlen egy párt keretében sem mondhatta volna el, egyetlen ujság lapjain sem írhatta volna le. S Péguy, mielőtt ezeket leírhatta volna, a lángelme ösztönével belátta, hogy ha maga nem teremt alapot gondolatainak megszólaltatására, akkor sohasem juttathatja el őket azokhoz, akiknek szavaira szükségük van. Egy kiolthatatlan belső tűz, egy elnyomhatatlan belső küldetésérzet vezette a vagyontalan Péguyt akkor, mikor huszonhétéves korában egy folyóiratféle könyvsorozatot indított. Ennek a sorozatnak a címe is éppoly különös, mint maga a hivatása :

«Cahiers de la Quinzaine» — «Tizenötödikei füzetek».

Nem volt ez akkor folyóirat s nem volt még könyvsorozat sem. S mert egy szegény, fillérek után futkosó, többgyermekes családapá szerkesztette, nem jelent meg tizenötödikén sem, hanem amikor valahonnan pénz került a nyomdára, a papirosra és a többi költségekre. Péguynek nem állott anyagi erő a rendelkezésére, csak törhetetlen szellemi és fizikai energiája. Az is jellemezte aztán ezeket a füzeteket, hogy mindig csak egy ember írta tele lapjait és egyetlen témáról, ami a legaktuálisabb volt éppen. Völt füzet, amelyhez Péguy csak előszót írt, a legtöbbet azonban ő maga írta tele. Mert hiszen ki adott volna helyet akkoriban az ő különös, formátlan, messze célokot kergető írásainak?

Volt egy nagy előnyük ezeknek a füzeteknek. Az, hogy mindent meg lehetett bennük írni. Így azután ezeken az olcsó, szegényes papírlapokon zajlott le nagyrészből a huszadik századbeli francia spiritualista megújulás nagy harca. Ezt a harcot Péguy vezette fogcsikorgató elszántsággal, szegénységgel, betegséggel, megértetlenséggel és családja eltartásával küzködve, harcolva szocialistákkal, dreyfusistákkal, kormánnyal, hatalmasokkal és az anyagiakra beállított világ minden intézményével. 1900-ban, éppen a századfordulón indította meg Péguy a könyvsorozatot. Akkor még ő maga sem tudta, micsoda szolgálatot fog tenni vele a francia szellemi életnek. Ő csak propagandaeszközt akart nyújtani azoknak a gondolatoknak, amelyeknek az emberiség gyógyulását kellett szolgálniok ; egy érzékeny műszert, amivel a szellemi élet ütőerén tarthatta a kezét, egy orgánumot, amely szembeszáll, ha kell, az összes folyóiratokkal és ujságokkal, a megjelenő könyvekkel, az egész üzleti alapokon megszervezett sajtószövevényel, hogy a független gondolat és a béklyótlan felháborodás menedékhelye lehessen.

A füzetek körülbelül 1905-ig ilyenek is voltak. Akkoriban jutott uralomra a Combes-kormány és Péguytól, a régi forradalmártól és Dreyfusistától azt várták, hogy ezt az alkalmat nem fogja elmulasztani állandóan kétségbeesett anyagi helyzete feljavítására. Hiszen egyike volt a legelsőeknek, akik a Dreyfus-harc kezdetén kibontották a zászlót. A Combes-kormány vad ateista hajszát kezdett s maga Combes, a hitehagyott pap irányította a szerzetesrendek üldözését. Péguy ekkor mutatta meg leginkább, hogy kicsoda. Nem kért abból a támaszból és összeköttetésből, amiért meg kellett volna tagadnia

igazságszeretetét, jóllehet még nem is volt hívő katolikus. Látta és érezte ennek a rendszernek az alávalóságát és szembeszállott vele. Előfizetői ekkor még leginkább régi szocialista barátai köréből toborzódtak és a támadások eredménye az lett, hogy az előfizetők legnagyobb része cserbenhagyta őt. A rendszer hű csatlósai Péguyt árulónak kiáltották ki. De Péguy nem félt a szegénységtől és a megpróbáltatásoktól. Talán ezek az események is hozzájárultak azonban ahhoz, hogy a «Füzetek» más irányt vettek. Ekkor lettek a füzetekből könyvek, amelyek azután a francia szellemi élet szenzációivá váltak. 1903-ban jelent meg bennük Romain Rolland «Beethoven»-je, majd a sorozat legnagyobb irodalmi és talán egyetlen anyagi sikere: a «Jean Christophe» tíz kötete, amit a szerző a Péguy iránti tiszteletből nem vett el akkor sem tőle, mikor a sorozat kiadásáért már nagy, gazdag kiadók versenyeztek. Utána következtek a Péguy-misztériumok, Tharaud első munkái, a Michel Angelo, Swift, Gobineau, Ibsen, Pascal életrajzai, az elnyomatás alatt élő népek országainak leírása: Örményországé, Orosz-, Lengyel- és Finnországé, valamennyi egy-egy nevezetes állomás a francia szellem történetében. Mindez egy szegény, semmitől sem támogatott ember műve.

Péguy egész héten dolgozik, ír, lelkesít, nyomdába szaladgál, számlákkal vesződik, de csütörtökön a barátait fogadja. A «Rue de la Sorbonne»-on van a «Füzetek» kis üzlethelyisége. Alig néhány négyzetméter, szorosan legfeljebb tizenketten férnek el benne. Itt vitatkoznak a legutóbbi füzet állításai fölött. Péguy is beszél néha, de inkább hallgat, az ő egyszerű, elrévedező, töprengő modorában. «Egy ház ez, amit én vezetek — írja később —, nem pedig egy állam, amelyet kormányzok. És így a szabadság erkölcsi dínak benne.» A nem köntörfalazó, igazságot, emberi javulást, egyenességet, őszinteséget kereső lelkeket gyűjti maga köré. És amikor a világ éppen ezeknek a tulajdonságoknak a hiányától beteg, a maga kis társaságával valósággal szellemi forradalmat visz végbe Péguy. Léghört tud maga körül teremteni, amelyben, mint valami fertőtlenítőben, elpusztulnak az alacsony érdekek: a csalás, a hazugság, a képmutatás, a kizsákmányolás bacillusai. Ezért tud annyi különböző pártállású embert összegyűjteni, katolikusokat, protestánsokat, zsidókat, szabadgondolkodókat s mindannyiukat egyetlen eszmei cél érdekében mozgósítja. A téves eszméket megemésztette azóta az idő, a pelyva elhullott, a nemes mag azonban tovább csirázott. Ebből a szabad talajból nőtt ki Franciaországban az a katolikus irodalom, melynek ma még hiába keressük a párját szerte a világon, de amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy hasonló törekvések támadjanak angol és német, olasz és norvég, sőt magyar földön is.

Péguy élete végéig megváltozhatatlanul szocialista, akkor is, mikor a szocialista kormányokat támadja, és akkor is, mikor Jeanne d'Arc és az «Ártatlan szentek» misztériumait írja. És ez az egyik legjelentősebb pont életében, hogy még mint szabadgondolkodó, mély keresztény ösztöneinél fogva, rátalál a krisztusi nyomokra a szocializmus eszméiben. Az egyházüldöző

kormányzás virágkorában, a laicizmus tombolása közepette írja meg Jeanne d’Arc-drámáját. Ez az első Jeanne d’Arc-dráma nem tévesztendő össze a tizennégy év múlva keletkezett Jeanne d’Arc-misztériumokkal. Sok még benne a tévedés, a fogalmi zavar, de élesen kidomborítja előttünk a Péguy eredeti és semmiféle pártszemponttól meg nem rettenő egyéniségét. Az orleansi tradíciók, a szülői ház munkás tisztessége, a paraszt ősök élete elevenen kísért Péguy lelkében, és semmiféle Sorbonne, semmiféle szabadgondolkozás nem tudja onnan kiirtani. Péguy figyelmét elsősorban a szociális nyomorúság köti le ebben az időben. Mivel még nem ismeri a természetfölötti irgalmasság forrásait, egy földi szolidaritás misztikájának akarja elkötelezni magát és embertársait. Jeanne d’Arc élete azért foglalkoztatja, mert a középkori egyházközség mintájára szeretné megszervezni a modern munkásközösségek életét is. Lázás tervei közt sokszor szembefordul még a katolicizmussal is, mert nem ismeri a kor ismeretlenségben megvonuló lelkeit, a vele egyidőben született Lisieuxi Szent Teréz lelkületét, a szemlélődő rendek óriási teljesítményeit; a régi egyházközségek mását keresi a modern életben és sokszor csak kép-mutatást, polgári jólétben eltunyult látszatkereszténységet fedez fel, olvasót forgató nénikéket és kövér nyárspolgárokat, akiknek zsíros álmát nem zavarja meg, hogy tőlük egy városnegyednyire munkástömegek pusztulnak el bűzös lyukakban, gyermekek seregei válnak örökéletükre nyomorékká a korai munka, az otthontalanság és az erkölcsi kiszolgáltatottság nyomán. Péguy a szentek egyességének dogmáját a földre akarja vonatkoztatni s meg szeretné találni és teremteni a «cité harmonieuse»-t, az «égi várost», hogy a földi közösségekből mindörökre száműzhesse a nyomor pokoli jeleneit. Ezért támad a kormányok, a Sorbonne «hazug írástudói», a szocialista és a politikai pártok ellen, mert elhazudják ezeket az elsőrendű kötelességeket. Ezért hívja segítségül szülőföldje szentjét, az Orleansi Szűzet, aki szintén a hontalanná lett nép, a háborúban tönkrement parasztság, a megbecstelenített nők és a leégett otthonok fájdalomtól sarkallva szállt síkra az angol hódítók ellen. Péguy előtt Jeanne d’Arc ekkor még csupán jelképes alak, aki az igazságért és népéért ránt kardot az elnyomatás, a kizsákmányolás és a garázda ösztönök ellen s bár maga máglyára kerül, legyőzi az alvilág hatalmait.

Péguy idegeiben érzi a modern magas kapitalizmus testet-lelket ölő veszedelmeit. Tudja, hogy amikor ilyen mérhetetlen veszély fenyegeti az emberiség túlnyomó részét, akkor mindenkinek áldozatot kell hoznia. S ő, aki egyformán szeret parasztot, munkást, burzsoát és arisztokratát, ha azt emberségesnek, hivatását betöltőnek találta, felháborodottan kél ki azok ellen, akik ezeket az áldozatokat nem akarják meghozni, akik bedugják fülüket az emberi jajok elől s akiknek csak a maguk kis kényelme, szórakozása s anyagi kedvtelése a fontos. Keményen kirohan tehát a munkásság lelkét megfertőző burzsoaerkölcsök ellen, amelyek megújtatják a munkással az éhbérért követelt munkát, amelyek züllésbe kergetik a munkást, mert megfosztják a családi

élet lehetőségeitől, a legegyszerűbb otthontól, a tisztességes ágytól, és a tiszta asztaltól, s amellet az élvezetvágy átültetésével is megrontják és tönkreteszik.

Péguy a szociális felelősségérzetet hirdette, az erkölcsi és anyagi igazságot kereste és így szükségszerűen el kellett jutnia Istenhez, bármily kanyargóan vezetett is Hozzája az útja. Péguy belső küzdelmei során mindinkább eljut a kereszténység nagy kérdéseihez, Istenhez és a belső megváltódáshoz. Felesége, aki szülei ateizmusa miatt keresztetetlen maradt, pogány s így Péguy a maga gyermekeit sem keresztelheti meg, míg az asszonyt meg nem téríti, de az ő lelkében felhasadoztak a fátylak és egyre világosabban látja az egyetlen utat. S érdekes, sokszor ismétlődő jelenség : Péguy egy nacionalista hullámon keresztül jut el ezekhez a végső kérdésekhez. A marokkói krízis alkalmával a hazáját fenyegető német veszedelem felébreszti benne a katonát. Ekkor írja a «Notre Patrie» című kötetét, amelyben a hazáját a legveszedelmesebb ellenségtől megmentő Jeanne d'Arc lelke lobog fel. A tények beszélnek és Péguynek el kell temetnie fiatalága álmát, a nemzetközi szocialista köztársaságot, mert rájön, hogy a kultúra javai is csak úgy állhatnak meg, úgy hathatnak és fejlődhetnek tovább, ha erős hatalom védi őket az ellenséges támadásoktól. «Szükséges, hogy Franciaország és a kereszténység folytatódjék» — írja ekkor s miközben a modern kort támadja — amely szerinte a haladás, a pénzrabszolgaság, a minden hősit, minden istenit, minden klasszikust útáló lapos racionalizmus korszaka — mindinkább elmélyül a középkori kereszténység eszményeiben. A tengelyt ehhez a lelki haladáshoz is Jeanne d'Arc személye adja, de rajta keresztül most már a belső megtéréshez és Istenhez jut el Péguy. A kanyargós életút befejezéséhez közeledik, amikor a municiógyárak már öntik a lövedékeket, amelyek egyikétől holtan kell el-esnie. Ekkor írja meg «Jeanne d'Arc irgalmasságának misztériumá»-t, amely fordulópont életében. «Le mystère de la charité de Jeanne d'Arc» a furcsa párbeszédese darab címe. Azt a lelki fejlődést, Isten akaratán való ama töprengést boncolja ebben, amin keresztül Jeanne d'Arc falujából elindulni kénytelen, hogy a katolicizmust és hazáját megvédelmezze. Péguy most már tökéletesen behatol a középkorba s azon keresztül a kereszténységbe, amelynek hívője lesz.

Péguy középkori-misztériumot vet papírra, de teljesen a mának írja sorait s a mi korunk problémái fűtik minden sorát. És ez az egyszerű orleansi parasztfiú, mintha parasztőseit akarná megtisztelni, mintha az ő frigyükből fakadt Jeanne d'Arcot akarná felmagasztalni, hogy revelálja nekünk újra az evangéliumot és Krisztus küldetését. Misztériumának legnagyobb része Krisztus hivatásával és a szegénységgel foglalkozik, a föld népével, amelynek megmentéséért Jeanne d'Arc útra kel. Péguy megrajzolja tehát az evangéliumi idők Jeruzsálemét, az ácsfiút Krisztusban, a kézművest, aki jó munkát végzett, mikor imádkozott, mert mind a kettőt egyszerre cselekedte. Péguy

középkori misztériumot ír egyszerű, tautológikus, népies nyelven. Három személy vitatkozása tölti ki az egész misztériumot és benne minden harmadik vagy negyedik sor sokszor ismétlés, vagy variáció. De micsoda variáció, a rejtett összefüggéseknek, a más oldalról való megvilágításnak micsoda plaszticitása villan elénk minden ismétléséből! Így látta meg Krisztust:

Gyaluval dolgozott, ez volt a szerszáma;
Ez volt mestersége, ezzel nőtt ő össze,
Az ácsművességgel.
Szegény ácslegény volt,
De jó munkát művelt.
A jóság volt benne, ez volt minden tette.
És nevelőapja egészen kis mester.
Nála dolgoztatott,
Házi munkát végzett.

Egyszerű, népies sorok, de ahogy egymáshoz felsorakoznak, az evangéliumi idők illata száll fel belőlük és azután egész filozófia, egész teológia, a Péguy-féle mélységesen keresztény ízű szocializmusnak egész rendszere ott bujkál a sorok közt. Éppen azért végtelenül nehéz idézni belőle, mert az egész rendszer csak a sorok mögé bujtatva, Krisztus és Jeanne d'Arc élete példájának feltárásában jelentkezik, Péguy ugyanis sohasem épített ki szociális rendszert, amit meg lehetne cáfolni, aminek kis hibái miatt a nagy egészet is elvethették volna a jót mindig elgáncsolni akaró alapostolok. Majd az ő nyomán is épülhet rendszer, a jóakarottnak, a méltányosságnak, a keresztényi kötelességeknek rendszere, amint fia és barátai, egy új francia katolikus nemzedék ma már rendszerbe is gyűjtötte tanait. Péguy előtt is régen kimondták már ezeket az igazságokat, de mindig új szentek, költők és vértanúk kellenek, akik a kor saját szerű értelmét is beléjük öltöztessék, akik újfajta csengést tudjanak adni az örök parancsoknak s akik rá tudják ébreszteni a világot azokra az igékre, amelyek gennyedő sebeit egyedül gyógyíthatják. Péguy nemcsak szerzette költészetét, hanem élte is azt, amit leírt. És mert így volt, rásugározta lelkét társaira és táborát nevelt a magaformájú emberekből.

Ezekkel a misztériumokkal Péguy többet mondott el, mint sok szociális rendszeralkotó. A kor összes problémáit visszavitte az ősforráshoz, mitikus gyökereket ásott elő a munka megbecsülésére, amely már útszélre dobott, semmire sem becsült szemét volt a mammutkapitalizmus zsoldjában. A munkán keresztül látja a jó és a rossz örök harcát, az ősbűnt és az elkárhozást is. A természet teremtő munkája is ebbe a nagy rendszerbe tartozik nála. Van egy jó építőerő és egy gonosz romboló szellem. Mi minden kell például egy emberélet felneveléséhez: apa, anya, tanító, pap, természeti erők, táplálékok, micsoda erőfeszítése, gondosság és dédelgetés! És jön a rossz, a háború s az évtizedeken át felnevelt embert egy kardvágással, egy lándzsaszúrással megsemmisítheti. Micsoda aránytalanság a befektetett erőknél, mennyi jótettre

van szükség, hogy a rossznak ellentállhassunk, hogy a rossz el ne sülyeszt-
hesse tömegével és hatásával azt, ami jó. Egy házat milyen gonddal építenek,
mennyi munka, jószándék ölt testet benne s egy szikra elég a megsemmisíté-
séhez. S csak egy pillanat kell az elkárhozáshoz. Egy egészen kis eretnecség
egész kultúrát rombadönthet.

A munka, a teremtés munkája, a megváltás munkája, az egész emberiség
jóért való harci munkája az, ami Péguyt misztériumaiban érdekli. S miközben
ezeket megírja, a dolgok ősi rendeltetését fedi fel újra a pénz látásától már el-
vakult emberiség előtt. Többet tett így szociálisan is a munka, a dolgozó
ember és a keresztény család megbecsüléséért, mintha szocialista program-
beszédeket mondott volna.

Péguyt elsősorban a dolgok misztikája érdekelt, tisztaságra áhítozó
lelke az ösbüntől meg nem fertőzött dolgok eredeti állapotát kereste. Azért
érte annyi csalódás fiatal korában, mert nem volt még elég keresztény annak
megértéséhez, hogy csak egyetlen el nem romolható tisztaság van s az nem
a földön található fel. Péguy élete prometheusi lázban telt el s élete drámája
éppen azért érdekes, mert még hitetlenül is ezért az itt lent el nem érhető
tisztaságért harcolt. A dolgok misztikáját kereste ő, mert nem talált más ki-
fejezést arra, hogy a szellem nagy irányai, mielőtt bűnös emberek kezébe és
befolyása alá kerültek volna, valami csodálatos ártatlanságban fogannak meg
s innen szerzik erejüket, amivel hatni tudnak minden akadályon keresztül.
Elindul egy gondolat, amint elindult Péguy lelkében a szocializmus is, tisztán,
nemesen, csupa jó szándékkal. És mi lett belőle a politikusok kezén? Mi lett
újításának tiszta szándékú dreyfusizmusából? — Egyházúldözés, panama,
kizsákmányolás, pártcsoportok harácsolása. A tiszta szándékok, mikor az
ösbüntől terhelt emberi kezek hatalmába jutnak, elbuknak, megfertőződnek,
kivetkőznek eredeti állapotukból, mert kegyelemnélküli személyek akarják
megvalósítani őket. Péguy sok gondolatnál vélt révbe jutni, de csakhamar
elrémülten hajózott tovább a misztikus rév, Isten felé.

Metafizikáját is két ellentétes dolognak, az időlegesnek és az örökké-
valónak a fogalma tölti ki. Nevezhetnők ezt a szellem és a test világának is.
Péguy misztikájában valóság akkor áll elő, amikor az örökkévaló eszme bele-
torkollik az időlegesbe, amikor — hogy bibliai szóval éljünk — testté válik
az ige. Ezért ragadja őt meg annyira Krisztus élete, mert ekkor valósult meg
a legnagyobb gondolat itt a földön. Az, ami örökkévaló, itt a földön egy ideig,
egyetlen vissza nem térő időben, a mi testünkhöz hasonló test, a mi vérünkhöz
hasonló vér, a mi szenvedésünkhöz hasonló szenvedés volt. Egyesült ami
örök és ami pillanat, s mert a fordítottja is áll, életünk, ami pillanat, örökké-
való lehet.

Péguyt az egész világegyetem életéből csak ezek az örökkévaló beékelő-
dések érdeklik: az igének, a szellemnek és az örökkévalónak szentekben,

hősökben, költészetben, gondolatokban való megvalósulásai s ez az eredeti felfogás ad költészetének, filozófiájának, de meg zátonyokon átvergődő vallásos életének is különösen jelentőséget. Mert ezen az úton senki sem indult még el előtte — írja Stanislas Fumet, a kiváló francia esztéta —, a mi dolgunk most már, hogy ezt az eszmét tovább fejlesszük, és a katolikusok hivatása, hogy helyes értelmezést és alkalmazást adjanak egy költői elme intuitív meg-látásainak.

Péguy életének hajtóereje, Istenhez vergődésének szomja, lelkiismereté-nek korbácsa az volt, hogy nem bírta elviselni az emberi ártatlanság misztikus állapotának elvesztését. Valami ősi, gyermeki tisztaság ihlette meg egyszer, beléje költözött s ő nem bírta többé feledni. Így haladt keresztül a földi tere-ken, mondván: «Én sohasem dolgozom bűnös irányban. Lehet, hogy magam bűnös vagyok, ó, nem érzem magam tisztának, de nem bűnös a munkám». S bár a munka nem választható szét alkotója lényének tisztaságától, Péguy vallomásának őszinteségében mégis hajlandók vagyunk hinni. Ő sok minden-ről nem tudott és sok mindent jobban tudott, mint mások. Az összes Jeanne d'Arc-misztériumokban (azt mondta, hogy addig írja őket, amíg él, s korai halála ellenére is írt jónéhányat) a főtéma az elveszett tisztaságnak a kérdése. És azért írta meg hétezer versszakaszra «Évá»-ját is, hogy az emberiség eredeti tisztaságának elvesztését megsirassa.

Az olthatatlan tisztaságvágy Péguyt végül is elvezette Istenhez. Egyik fia súlyosan megbetegedett és Péguy hosszú napokon keresztül gyalog zárán-dokolt el Chartresba. Az egykori ateista napokon keresztül róttá az utat a lakóhelyétől többszáz kilométernyire fekvő székesegyház felé, amely az ő szemében egy középkori egyházközséget jelentett. S itt találkozott az eredendő tisztaság örök jelképével, a Szent Szűzzel. Ez volt életében a fordulópont. Utána mondotta Stanislas Fumetnek: «Számomra egyetlen dolog, a Szeplő-telen Fogantatás körül forog minden».

Péguy belső életében mindjobban elrejtezett ezután még barátai elől is. Csak annyit tudnak róla, hogy erős imaélete volt. Előttünk fekszik egyik leg-utolsó misztériumának töredéke, amelyben szülőföldjét és önmagát a Chartresi Boldogasszonynak ajánlja fel. A költemény utolsó négy sora így szól:

Bűnösök mentsvára, mást se kérünk Tőled,
Mint tisztítótűzed legmélyebb tengerét,
Hogy ott sirassuk el bűnös életünket
S messziről szemléljük Ifjúságod fényét.

Péguy nemsokára meglátta a dolgokat eredeti tisztaságukban. 1914-ben az elsők között vonult a harctérre s az első volt a francia irodalom nagy szel-lemei közül, akik ott estek el a német arcvonal előtt.

Stanislas Fumet írja: «A legtisztább és a legártatlanabb volt mindnyá-junk között».

BORONGÁS NAPLEMENTEKOR

IRTA: SÍK SÁNDOR

Közelebb hozzám a vég, mint a kezdet.
Még dús gerezdek
Hintálnak izmos száramon.
A szüretelők fiatalja, vénje
Sikongva jár még mézes venyigémre,
Még idecsalja illatom.

Még szeretem az ablakom kitárni,
Hegyeket járni
Hajlós bokám nem lomha még.
Meggönnyezem az eldobott virágot,
S ha két szerelmes összenézni látok
Még mindig áldást mondanék.

De néha nincsen íze a gyümölcsnek.
Már néha bölcsnek
És hűvösnek érzem magam.
Sokszor messzének látom már a messzét,
S mint nesztelen fecske a ház ereszét,
Valami olykor megsuhant.

Hajamban több a szürke, mint a barna.
Az évek karma
Belém-belémkap vérzetön.
Meg-meglegyint a túlnani sötétség,
Mikor az esti nap legördülését
Lesem a hülő hegytetőn.

Nézem a gyorsan eltűnő korongot,
És elborongok,
De sohasem a multakon :
Még nem tanultam visszanézni mélán,
A pezsgő pír az esti ég acélán
Nekem még hívó sugalom.

Megyek, megyek az alkonyati fényben,
Piros reményben,
Előretárva két karom.
Mit bánom én, ha nő az árnyék :
Mindazt, mindazt, ami rendelve vár még,
Fiatal szívvel, akarom.

Odakünn a magányos, csapzott éjszaka ; a szél úgy hallatszott itt a régi kőházban, mintha a tenger fenekén ülve hallgattuk volna a tenger moraját.

A legény, aki belépett a petróleumlámpa vörös és füstölgő világosságában úszó kocsmaterembe, mogorva volt, megviselt, sáros és közönséges, olyan akár a többi falusi legények, mögötte a falusi éjszaka szeles, sivár sötétje, a halálos csöndben alvó házak, a koratavaszi éjszaka egyetlen fénypont nélküli vak és tömör feketesége a falu felett, egyedül itt az ódon, óriási boltozatos ivóban, a nagyvendéglő téglás ivójában égett egy ócska, vásári lámpa. Közönyösen köszöntötték egymást ő és az embereim. (Akkor egy tanyai földbirtokon voltam nevelő és afféle kisegítő ispán. Ekkor éppen tizennyolc szeker gabonát szállítottunk ide a télvégi sárba beleragadt utakon át egésznap kűszködéssel. Sivár, fátalan mezők, itt-ott felvillanó tanyák, nagybirtokok majorjai, jégszürkén álldogáló mozdulatlan felhők alatt ; a végtelen és hullámtalan pusztaság olyan volt, mint valami szibériai szteppe, benne ilyenkor télen nagybirtokok és tanyák fulladoznak a sárban és a tétlenségben, de ezen a falun át már «kövesút» vezetett, a civilizáció és a kapitalizmus egyik szürke, kemény ere, hajnalban idejön a nagy gabona-összevásárló cég teherautója és elszállítja a gabonánkat.)

Itt ültünk hát az asztal mellett, a sarokban ; az elszámolást csináltuk az embereimmel, akik mereven és illemtudóan ültek a nekikhozott bor mellett, a munka és tisztességtudás komor fegyelmével.

Az a két cigány, akik jóval az érkezésünk után a falu végéről beállítottak — az egyik cimbalommal, a másik hegedűvel — álmosan húzódott meg a kicsiny szoba egészen sötét sarkában, a léccel elkerített ketrec mellett. Néha váltottak egy-két félhangot a maguk nyelvén. Végre is cigányok, az ő népük volt az utolsó, amely erre a földre vetődött a forró és barna Indiából, holmi hitvány favájáshoz ért csak a kezük s a zene villogó és sötét fátyolokkal lengő hangjaihoz, de ez is mások jókedvétől, gögjétől vagy bánatától függ és ki akart volna mulatni ez alacsony, szikár, kemény szikkadt és kőarcú tatárok közül, akik ott ültek a maguk ferde, hallgatag ázsiai szemükkel? Ki tudja mi az a titok, ami ennek az iszonyú hallgatagságnak mélyén van. A cigányok meghúzták magukat ennek a belső zártságának és tartózkodásnak jegesen feléjük áradó gögje előtt.

A legény, aki jött, ugyanaz a középtermetű, vékony, szálegyenes fajta, amilyen ezen a vidéken a pusztai nép ; belép, köszönt, szeme ferdén villan egyet, azután leül az ivó közepére a lámpa alá, a ráhulló, füstölgő világosságá-

ban és bort iszik. A kocsmáros más vidékre való, lomha, kövér ember, hangtalanul, készség nélkül, mogorván szolgálja ki. Künn a szél erősödő hullámmoraja. Ezekben a fülekben már ezeréves ez a hullámmoraj, sőt még több, már ugyanezt hallgatták a Szármát-síkságon és az Irtis mellett. Egyszerre csak az egyik cigány, — hogy melyik, nem látni a vörösből feketébe vesző félhomályban — elkezd kotorászni a cimbalom húrjai között a verővel, csak úgy magától és magának, a hangok lágyak, mélyen és sötéten pengenek, alig válnak el a széltől, amely odakünn zúg, olyanok mint valami halk emberi sóhajlás. «K á r v o l n a, k á r v o l n a, a z f á n m e g s z á r a d n o d». Csak az ősi pentaton hangskála ez, mindössze öt hang, egymástól alig elválasztható árnyalatokkal, — «s z é p b a r n a s z ö g h a j a d a z s z é l n e k á t a d n o d», — de Isten tudja mi az, az emberben egyszerre csak zengeni kezd, akár a megütött húrok tengere, — «s z é p f e k e t e s z e m e d h o l l ó v a l v á j a t n o d» —, az az érzés, amit az ősi ének mond: a kietlen magány, a szél, pusztaság, bánat, eső, szerelem, üldözöttség és kivertség. A legény hátravetette magát a fatámlás parasztszéken és dudolta is szavak nélkül, tört hangokon, mi csak néztük, az ő ügye és az ő bánata, semmi közünk hozzá és ő ebben a pillanatban egyedül van.

Valóban egyedül volt koldus és nagyúri magányban, abban a bánatos, rettenetes és misztikus egyedüllétben, amit csak a magyar lélek mélyeire hatoló metafizikai spekuláció tudna kielemezni; egyetlen ember: egyetlen atom csak és saját külön világ, nem szorul a többiekre és a többiek sem őreá. Ivott. S körüskörül az éjszakában a fagyos pusztá; szétszórva, gyéren bele a fekete Alföldbe, falvak, tanyák, majorok s kastélyok s felettük nagybőjt egyik péntekének vigiliája, amikor már a szombati matutinumot lehet mondani: «N o n s i t v o b i s v a n u m s u r g e r e a n t e l u c e m . . .», s a csodálatos «E x m o r e d o c t i m y s t i c o» himnusz. De ahhoz a dalhoz, amit a cimbalom húrjain közönyösen és elbűvölten, valami köznapi transzban tapogatott a cimbalmos, most már hozzáadta hangjait a hegedű is és ő vette át éles és nyikorgó sírással: «N i n c s c s e r e p e s t a n y á m . . .»

Künn a széltől hajtott gyér esőcseppek kopogtak az ablaküvegen, esőcseppek, melyek ki tudja mióta verik ezeket a szürke ázsiai földeket és ázsiai acélarcokat: «S e s z ű r ö m s e g u l y á m, n é k e m!» A hegedű úgy idézi a köből való nyoszolyát, mint valami kivert kutyasírása, a cimbalom ólomkönnyei az eső ritkás csapkodását s künn a szél rengeti a házat, benn a dal: «. . . n e m k e r ű l o l y m i n d j á r t k é z r e . . .»

Ó, te szegény, dehogynem kerültél te már kézre! Azért dalolod ezeket a dühödt nótákat, mert rab vagy, mint valami csapdával megfogott madár, egy leány kezén; rab vagy két kidolgozott vörös kézen és két gömbölyű karban, a nóták frazeológiája «g y e n g e k a r o k»-nak hívja ezeket az erős falusi leánykarokat. S a dal immár körül is tapogatja a leány arcát és kirajzolja egyszerű ujjaival: «H a j l i k a g y e n g e n á d, h a j l í t s d h o z z á m o r c á d!»

— «Memento quod sumus tui» — mondja a nagybőjti hajnal himnusza valahol a messzeségben (Istenem, milyen messze van innét a legközelebbi zárda, százhusz kilométer körzetben egy sincs!) — licet caduci, plasmatis...: Emlékezzél meg arról, hogy a tieid vagyunk, noha esendők!» S «Nostris malis offendimus, Tuam, Deus, clementiam: Bajainkat kegyelmed elé öntjük ki, ó Uram!»

A legény csak mondogatja a saját dalának szavait, rekedten, nem énekhangon és ki tudná elmondani, hogy mi ez a magányos és keserű pusztai «parlando», mindössze néhány hangon, de mégis úgy hat akár egy egész zenekar, elmondva a bánatot és hogy milyen az a leány, akiért búsul. Afféle naptól pirosarcú, kiskonytyú és kőkemény tapintású leány lehet, ferde, barna, nyugodt ázsiai szemekkel. Az én műveltségem latin és görög s megpróbálom magyarra fordítani a bennem zümmögni kezdő görög verstöredék sorait, egy anakreoni verset:

«Engemet a szerelem szép piros
labdájával szívemen ért és
egy szépsarus, aranyhajú
leánnyal játszani hívott.»

Ez egyik legszebb verse annak az angol kiadású görög antológiának, amelyet majdnem mindig magamnál hordok, mert szeretem finom lapjait és az acélmetszethez hasonló, tiszta, vékony, elegáns és hideg betűit. Azonban a szerelem dehogyis játszani hívta a leánnyal ezt a legényt! Az az érzés, amely benne árad és csapkod, mint a tenger és a dalok tajtékjait dobálja ki belőle, nem játék; annál zártabb, mélyebb, érdekesebb, komorabb és hatalmasabb. Szkitha szerelem — mondaná róla egy akkor élt görög; szkitha és barbár, kemény, formátlan, örömtelen és fájdalmas. Ennek az érzésnek, amely önmagából fordítja ki az embert és hozzákapcsolja egy másikhoz: rettenetesen nehéz ezekből a gyötrelmesen magányos és gyötrelmesen zárt lelkekből kibontakozni. Hát még felsőbbrendű érzés milyen nehezen fakad fel szívük húsából!

A dal úgy hal el, mint valami mély sóhajtás, utána hosszú csend, lámpa lobog, a szél fúj, én ülök szinte kövémeredve a varázslattól és az álmodástól, az egérsz napi szekerezés a kemény zsákok tetején összetörte minden csontomat, de itt tartanak a lámpafény és az újra zúgni kezdő zenehangok. A cimbalmos cigány a kocsmasarok vörösese fekete félhomályában elkezd tapogatni a húrokat, a hegedű utána keresgél és hozzácsatlakozik csodálatosan tiszta hangon és elmondja, — ha ott lettél volna, hallgathattad volna, hogy hogyan mondta el tiszta emberi hangokon — a kék madárról szóló éneket: «Kék erdőben zöld mezőben sétál egy madár». Ez már nem pipafüstös és petróleumos, kormos kocsmavivő a XX. században a Calais—Konstantinápoly autótúr partjain, hanem maga a mérhetetlen és titokzatos Ázsia. «Micsoda

madár? Kék a szárnya zöld a lába, engem oda vár». Valamelyik sátor éjszakája, ahol a mesék madara, a szerelem madara, a Zsoltár-énekítő Madár járkal fel és alá, kibontott tollakkal és megtelítve a levegőt forrósággal: «Várj madár várj, te csak mindig várj». Már nem a legény, hanem a mesebeli kékmadár énekli tovább ezt a pusztai Énekek-énekét, a forró, aranyosan villogó levegőben. Vagyishogy nem énekel, hanem csak zümmög a szó és a zene, a leány formátlan sóhajtása: «Édesanyám, jaj nem tudok aludni!» A hangulati evokálás szinte kísérteties. Mint tört sóhajok állanak a levegőben és a hangok, a szégyenkező suttogás a sötétben. Azután keményen, szárazon és érdesen: «Azt is tudom, hogy nem sokáig élek».

Egészen egyszerű dolog. A halálos szerelem néhány rettenetesen tömör és rettenetesen egyszerű szóban és a halálos szerelem egy rettenetesen egyszerű és rettenetesen zárt embertípusban. De a perzselés süt, mint valami villamos feszültség. A legény mozdulatlanul ül, de szinte úgy tetszik, szét fogja vetni erejével a sarkaiban a csárdát, a falut, a szelet, az egész éjszakát. Van benne valami vad, ősi és nagy, ahogy ez a legény az asztalra borulva zümmög, meggörnyedve a vágtyótól, amely édes és erős, édesebb mint a méz s erősebb, kegyetlenebb és maróbb, mint az éhség. A magam életében most találkoztam először a szerelem kökemény és vulkáni erejének látványával. Iszonyúan fáradt és álmos vagyok, minden csontom fáj és a fejem nehéz, akár az ólom; talán a fáradtságtól van, hogy szivárványszínű karikákat látok a gyertyafény körül, le kellene a fejem hajtani az asztalra és aludni, de nem lehet a zene és a hangok ömölnek tovább. Az idő áll, ki tudná megmondani, hogy esti tíz van-e még, vagy már hajnali három? És egyszerre csak nyílik az ajtó, belép a fénybe, füstbe, hidegbe egy leány. A dal megáll és a cigányok már zümmögésbe kezdenek: «Tejben fürdik az én rózsám, ha felkel...» A vöröskendős leány olyan sápadt, mint a hold, amely a falu felett bukdácsol felhőtorlaszai felett, a személya sötét, az átvirrasztott éjszaka őt is összetörte, ő pedig — «Törölközik piros rózsával», mondja róla a dal részegen, a test ösztönével és a férfiú akaratával, — ugyanaz az acélos, erős virágszál, mint a többiek, akik itt nőnek eközött a nép között. Nem rózsá, hanem az igénytelenebb és szikárabb, de acélosabb alkatú székfü. Ki tudja mi súgta meg neki, hogy a legény itt ül az ivóban és tört féldalokat suttog érte? Vagy talán egész természetes, hogy ezt tudta?

— András! — mondta erős, nyugodt és puha hangon a legénynek, aki mámortól és a zenétől támolyogva állt fel az asztal mellett — mennyen kend is lenyugodni!

Csak ezt mondta, nem mondott semmi többet; ezek a lelkek olyan zártak, mint valami acélszekrény és nincsenek szavaik, hogy magukat kifejezzék. De a hangot, azt a puha hangot amivel mondta, nem lehet elfeledni; úgy szaladt végig az emberen mint valami könnyű toll selymes érintése; ki fogja

megmagyarázni, mit jelentenek ezek a hangok itt a szélben, esőben, sárban, alacsonytetjű kunyhók, baljós és gyötrő ezer évek, vágató lovasok, török spahik, császári zsoldosok, földek, tél, nyár, munka, örök görnyedés között? Ez a szerelem. Nem több és nem kevesebb, mint maga az egész élet és sohasem hallhatok ilyen hangot így, mert csak átutazó vagyok köztük egy éven át, pénzt akarok keresni, azután tovább tanulni az egyetemen, külföldi könyveket venni, írni, szerkesztő lenni vagy tudós, hallhatom a siker más hangjait is és Nyugatra akarok utazni, ahol olasz templomok karcsú, magas kőtornyai vannak, mint ég felé feszülő, sovány, barna apácaszűzek. Látni akarom a della Robbiák Madonnáit és a termeket, ahol Dante járt valaha s elindult a Túlvilág felé. Az ilyen hang sohasem fog nekem annyit jelenteni. A leány szilárdan és sápadtan állt az ajtóban, a legény fizetett és dülöngélve elment. Az ajtó nyitva maradt utána, beömlött rajta a szél, látszottak a házak, felhők és a hold. A leány moccanás nélkül vigyázta útját, míg csak bele nem vezett a sötétbe és csak akkor tette be maga után az ajtót és ment haza. Én pedig letettem fejemet az asztalra és elaludtam.

Alig mult el néhány óra, amikor felráztak s felébredtem fázva és gémberedetten a hidegtől, sajtó csontokkal az ülve való alvástól ; a piszkosszürke ablakokon túl sárgásan, ónosan és vörösen virradt. Olyan színű volt a virradat, mint valami északi sivatag hajnala ősszel. Az embereim körülöttem álltak, parancsra várva, künn hideg szélben borzongott az egész világ, a kocsmaszin előtt, ahol a szekereim táboroztak, egy óriási teherautó motorjai durrogtak, egy sáros kutya vonítva ugatott, az úton a széltől és a hidegtől borzongó szőrű, görbecsontú lovak mentek egy szekér előtt. Magyar falu márciuseleji hajnalon, a puszta sáros, kietlen tengerében, de én reszkettem a hidegtől és a hőségtől. Mindegy ! Azért a népem ez, az én népem, közülük való vagyok, ugyanabból a testi érhálózatból való, amely őket szötte századokon át. Egy vagyok velük és nem tudják elvenni a szívemet tőlük se latin, se görög, német és francia könyveim, se Dante terzinái, sem — éppen azért mert itt akarom őket — Firenze tornyai !

KOZÁKÉNEK

IRTA: JOSÉ DE ESPRONCEDA

Hurrá te kozák, Európa előtted,
Milyen zsákmányt, mennyi kincset ígér!
Varjak kárognak a hullamezőket,
A seregeket elmossa a vér!

Hurrá, ki a ködből, pattanj fel a lóra,
Oldd el a gyepelőt, harcolni repülj!
Termékeny vidék vár rád, a lakója
Gyűjti a pénzt és álomba merül.

A házak, a földek, a rétek, a kertek,
Minden gyönyörű és díszes amott,
Képmásaikra ottan az angyalok letek,
A nap körül zafír ég fénye ragyog:
Hurrá te kozák, Európa előtted!...

Ezüstjük, aranyuk mind, mind a miénk lesz,
Nem menthetik meg a hitvány katonák,
Nem rejthetik el a királyaik... Véres
Paták dübörögnek holttestükön át.

Szeszélyük hoz törvényt, és a gyerekeknek
Jut korona, jogar, lesz játékszer elég!
Szeretőink a paloták úrnői lesznek,
Mert nem a gyáva, de a győztes a szép...
Hurrá te kozák, Európa előtted!...

Szétszaggatunk titeket, legyőzött országok,
Mint a tigris, olyan embertelenül!
Rongyos ruhánk, amely vérben elázott,
Királyi palástként vállunkra kerül.

Királyi termekbe kötjük lovainkat,
Prüszkölnek, nyerítnek a nemes paripák,
Száz szolga előttünk hajt főt, térdet ingat
És lesi az új urak akaratát.
Hurrá te kozák, Európa előtted!...

Már az őseink, mint fekete orkán
Meggyúlt felhői zúdultak előre,
Elborult az ég a vert hadak útján,
S elporlottak a házak, a porba ledőlve.

A Tiberis vizéhez értek,
Rengett és elnémult alattuk a föld.
A diadalmas, bomlott csataének
Mostan újra fülünkbe süvölt.
Hurrá te kozák, Európa előtted!...

Érzed, hogy már megvonaglik a lándzsa,
Hogy éhes és szomjas és várja a vért?
Vért rajzol elétek a fellegek árnya,
Mely egyszer a kék égboltra felért.

Falakat emeltek a nyomorult népek,
És mi széttörjük: nincs védelem itt!
Lengyelország dicsősége mivé lett
A vérben, mely elnyelte romhalmazait?
Hurrá te kozák, Európa előtted!...

Előre kozák, dicsőség az erősnek,
Zsákmány a lándzsának és a hősnek a harc!
A lópaták Európán összeverődnek,
A homlokán járnak vad diadalt.

És ottan messze, a székesegyházak
Terített oltáraihoz leülünk,
Tüzes bor vet véget a szomjúságnak,
Fehér kenyér lesz az eledelünk.
Hurrá te kozák, Európa előtted!...

Aztán fiaink veszik fel a lándzsát,
Hogyha kezünkben a földre esik.
Lóra pattannak és szúrják és vágják
És széttépik az ellenség seregeit.

Európa trónjait örökölvén,
Se puhulnak el, hisz a háború tart
És folyik a vér, mert örök a törvény,
Hogy új népeket igaz le mindig a kard.

Hurrá te kozák, Európa előtted,
Milyen zsákmányt, mennyi kincset ígér!
Varjak kárognak a hullamezőket,
A sereget elmossa a vér!

Spanyolból fordította: *Imecs Béla.*

ROMANTIKA ÉS MISZTIKA

IRTA: ERŐSS ALFRÉD (RÓMA)

Ellentétekből szövődik a történelem. Rousseau talán romantikus lélekkel menekül vissza a természethez a modern civilizáció elől, melyben csak rosszul alkalmazott természetet lát. Eszméitől forradalom kel fel az igazi kultúra s a romantika ellen. A francia forradalom az Egyházat akarja megsemmisíteni s elementáris erővel elfojtja — az Egyház legtitkosabb pártütőit: a gallikanizmust és a janzenizmust. Kiűzi a papokat s Anglia részvétellel befogadja őket s szenvedésükben megismeri a katolicizmus igazi nagyságát.

A jakobinus forradalom erőszakos zsarnoksága s a felvilágosodás szellemi igája ellen így lázad fel a XIX. század küszöbén a *lélek*. Ez az újjáteremtő áram végigütköztet egész Európán, a tengeren túlra is áthat. Első irodalmi megnyilatkozása a *romantika*. E költőket, e festőket mindenekelett jellemzi a határtalan bizalom és tettvágy, művészetüket nem mesterségnek nézik, hanem szent küldetésnek, melynek életereje: szent lelkesedés, ihlet. De nemcsak az irodalomban, hanem az egész társadalmon keresztülzúg ez a tavaszi szél s mindenütt új életet kelt, új csirákat bont, új tüzeket szít. Ez az új élet nem épül azonban, mint a romantikáról feltételezni szokás, délibábos álmokra, színes felhőkre, szappanbuboréokra. Gyökerei mélyen a humuszba nyúlnak vissza s a XVIII. század terméketlen homokrétegén áttörve a mélybe fogózik: népi talajba s nemzeti multba. A romantika e realizmusából támad ősi ereje s ez a mélybegyökerezés adja meg sajátos jellegét: a középkorhoz való ragaszkodását s rokonérzését. A romantika föltárta előttünk a középkor kincsesházát s aranyából alkot új szépséget korunkban. Így éledtek föl a középkor igazi értékei, így elevenedtek föl nagyszerű eszméi. Közöttük a *krisztusi misztika* is. Mint titokzatos újságot úgy szerette meg előbb a romantika költészete s dalaiba vette, színeibe szőtte. Újra ismertté lett, újra királyi ruhában léphetett a világ elé. S ahol megjelent, ott termékenyítőleg hatott a művészetre. Ahol a lélekben valósággá érett, ott szent himnuszoknak lett az ihletője. E kölcsönös hatás a romantika első éveiben még alig észlelhető. Lassan bontakozik ki s lép mindjobban előtérbe a lelki és irodalmi harcok ütemében.

I.

A romantika előhírnökeit ott kell keresnünk, ahonnan az Osszián-dalok világgá szálltak. *Machperson* ez ősi patinájú költeményei még a XVIII. század hatvanas éveiből valók. Csakhamar egész Európát elárasztják s a merev, lélektelen klasszicizmusba új lendületet visznek. Goethetől kezdve az egész

irodalmi munkásság Osszián hatását érezteti magán. Ennek az új iránynak csodálatos visszahatása volt *Scott Walter* művészetére. A német Osszián-láztól feltűzelve régi kelta dalok s balladák gyűjtéséhez fog, verseiben a letűnt hősidőket magasztalja, s mikor már dalba nem foglalhatja mindazt, amit az ősi dicsőségről mondani akar, a regényhez nyúl. Ezek a regények tették híressé őt s vitték el mindenüvé, a magyarokhoz is, a romantika ihletét.

Abbatsfordban *Scott Walter* húszezer kötetes könyvtára ma is érintetlenül áll, ahogy a költő itt hagyta maga után. Regényeihez mindig szorgalmas előtanulmányokat végzett s tárgyról, koráról sokat olvasott. Könyvtárának jórésze a középkor történetéről szól. De a történetírás akkori helyzetével összhangban: egyoldalúan és sötétben. Így nem csodálhatjuk, hogy regényeiben is csak ez a részlet-középkor elevenedik fel s hogy amit őbenne meglátott, inkább az élet külső kerete volt: fegyvercsörtetés, vadászkürt, körmeneti ének... Prohászka lelkében, mikor a Pilis hegyét járja, a régi szerzetesek áhítata ébred fel. A költő lelkében azonban *Melrose* és *Dryburgh* romjai felett csak romantikus szentimentalizmus édes érzete. Ő is sejti ugyan a középkor világának megfoghatatlan transzcendens nagyságát, de kellő történeti adatok és útbaigazítás híján az alkimisták és jövendőmondók írsaiban kutatgat utána. Könyvtárának egy egész szárnyát foglalják le ezek a könyvek, melyek az asztronómia és bűbájosság e kezdetleges kísérleteiről szólnak. A középkor bölcselete és teológiája e könyvtárból hiányzik.¹ Tehát misztika helyett: miszticizmus, skolasztika helyett: kabala.

Ez a miszticizmus tetőfokát éri *Blake William* művészetében. Hatása ugyan korára igen csekély, ma azonban újra «modern» és sokat foglalkoznak vele. A londoni cipőgyáros fia valóban rendkívüli tehetség volt: festő, költő, zenész és «misztikus» egy személyben. A reneszánsznak egyetemessége kezd jelentkezni újra! A westminsteri székesegyház gótikájáért lelkesedő festőinas azonban ifjúságát könnyű életbe veti s korai műveiben ezt a szabadszellemet hirdeti (*The Mariage, Song of Experience*). Háromévi nehéz benső vajúdás után megtér a bibliához. Festőműhelyéből ekkor kerül ki a *Canterburge Pilgrims* s ekkor írja nagy misztikus vízióit, *Miltont* és *Jeruzsálemet*. A szemlélődés kapujában e költemények szerint két nemtő áll: *Madame Guyon* és *Szent Terézia*. Megtanul olaszul és *Dantét* illusztrálja. Nyomorgó napjaiban pedig *Jób könyvéhez* rajzol megható képeket. De emlékezetében, melyet letagad és megvet, kilthatatlanul él gyermekkori olvasmányának, *Swedenborgnak* a hatása.

A stockholmi teozófus *Swedenborg* az erkölcsileg elsekélyesedett protestantizmus ellen állítja föl «szellemektől diktált» hittételeit, melyeket túlvilági utazásai közben *Lutherral* és *Melanchtonnal* is megbeszél. E túlvilági vándorlás nála nem csak költészet (mint *Dantenál*), csökönyszerűen hisz való voltában. *Luther Márton*t

¹ V. ö. *A. Baumgartner*: Reisebilder aus Schottland. 1906.

tanítványaival a Purgatóriumban találja, ahol a «sola fides» tanítása miatt kell bűnhödniök. Luther később — Swedenborg szerint — «megtér» s a Paradisóba száll. Melancton azonban túlbüszke, hogysem belátná tévedését s így örökre a Tisztulásban marad . . . Nem kell azt hinnünk, hogy Swedenborg, Kirkegaard e tragikus elődje, tudatosan megcsalta volna híveit. Exaltált látomásait és vízióit már Görres téves miszticizmusra vezeti vissza (melyet ő állati «magnetizmusnak» nevez).¹ Ez a vizionárius beteges miszticizmus determinálja Blake William művészetét és életét.

Blake a romantika áramában áll. «Ő is magába fogadja a preromantika bibliáit : Ossiónt, Chatterton hamisítványait és Percy ballada-gyűjteményét» (*Szerb*). Romantikája azonban nem fonódik össze szintétikusan a középkor tényleges természetfölötti lelkületével. Ez a szintézis csak később az «Oxford movement»-ben valósul meg ugyancsak a romantika befolyása alatt. E mozgalom legeszményibb alakja *Newmann*. Benne a romantika gazdag érzésvilága rátalál a szívet egyedül betöltő isteni realításra s a kegyelmi élet misztikus szépségében megtalálja azt a keresztény életeszményt, melyet így rajzol egyszer : «Szerintem az az igazi keresztény, akit Isten jelenlétének tudata egészen áthat s aki e gondolatban él, hogy Istent nemcsak a világ folyásában s a Gondviselés útjában, hanem önnönmagában, a lelkiismeret közvetlenségében is megtalálja». (Par. serm.)

II.

A preromantika első fecskéi s főleg az álarcos Osszián Európa többi országait is bejárták. Már a weimari körben s annak bálványozott vezetőjén (Goethét nevezik így a romantikusok : «der alte Götze !») megérik e hatás. Náluk azonban egyelőre még csak külsőség maradt. A romantikának csak formáit találjuk náluk, még nem a lelkét. «Wilhelm Meister» és Werther legszentimentálisabb írásai e kornak s Fauszt mitológikus képei s boszorkányéje fanasztikusabb és vadregényesebb minden romantikánál. De mégse romantika ez. Goethe csak képzeletével játsza mindezt, a romantika ihletét s énjét veti bele. Goethe csak csillogó életet keres ; a romantika a szép életnek mélységet s bensőséget ad. Jelszava az összhang és az egység : harmóniába akarja hozni az élet dialektikus megnyilatkozását. Ezért rokona az idealistáknak. De velük szemben nemcsak logikai, hanem konkrét, eleven-élő harmóniára törekszik. Már Blake írásaiban találkozunk ilyen sorokkal : «Ellentétek nélkül nincs élet. Vonzás-taszítás, ész és erő, szeretet-gyűlölet szükségese az emberi léthez. Isten a lelkünkben immanens !» A romantika mint mozgalom szintézis akar lenni, kiegyenlítő, összecsengő rím. *Goethe* csak útban van feléje. *Schleiermacher* csak antitézise a romantika-előtti racionalizmusnak és polémikája nem emelkedik fel a romantika eszményi magas-

¹ A romantika sokat foglalkozik ezzel a magnetizmussal. V. ö. *Kölcsey*: Az állati magnetizmus nyomairól a régiségben. (Tud. Gyűjt. 1828.) Swedenborgról l. *Möhler*: Symbolik. 1832.

ságaihoz. Az elsők, akik e szintézisig feltörnek: *Friedrich von Hardenberg* és *Leopold von Stolberg*.

Az első — költői nevén: *Novalis* — még a küszöbön megállott. Titokzatos verseiben és meséiben mind tisztábban ragyog fel a középkor eszménye. A századforduló utolsó óraiban írja cikksorozatát *«Christenheit und Europa»* címen, melyekben már nyílt állást foglal. De könyve Goethe tanácsára, aki túl vallásosnak találja, nem jelenik meg. Röviddel rá Novalis meghal. Terve: regényalakban terjeszteni a lelki újjászületés ez eszméit, így nem valósulhatott meg. *«Heinrich von Osterdingen»* csak félig készült el. Itt tüzi maga elé a célt:

Helft uns den Erdgeist binden;
Lernt den Sinn des Todes fassen
Und das Wort des Lebens finden;
Einmal kehrt euch um.

Novalis prófétája volt az új megmozdulásnak. Csak sejtette, csak hívta a jövőt. A megújulás útját pedig a *vallásos költészetben* látta. S valóban nem egy esetben a költői lelkesedésből fakadt a romantika megértése a kereszténység misztériumai iránt. *«Poesie ist Darstellung des Gemüthes, der inneren Welt in ihrer Gesamtheit, — mondja Novalis, — Der Sinn für Poesie hat viel mit dem Sinn für Mystizismus gemein; er ist der Sinn für das Unbekannte, Geheimnissvolle, zu Offenbarende. Er stellt das Undarstellbare dar, er sieht das Unsichtbare, fühlt das Unfühlbare — er hat nahe Verwandtschaft mit dem Sinn der Weissagung und dem religiösen Sinn, den Wahnsinn überhaupt.»*

Novalis fellépése termékenyítő volt az ifjú nemzedékre. Az öregek (klasszicizmus és racionalizmus) megtámadták miszticizmusát. *Görres* védelmére kel.¹ A fiatalok közül pedig sokan rajongó elővigyázatlansággal kapták föl eszméit s mint Blake a téves miszticizmus zsoldosai és zsákmányai lettek.

Míg Novalis élete torzó maradt, addig a vele egyidős *v. Stolberg* a romantika első felívelését célhoz vezette. Már Novalisnál látjuk, hogy a romantikus *«világfájdalom»* és reformtörekvés nem volt pusztán költői ábránd, hanem komoly szándék. *Stolberg*nél ez még erősebb mértékben lép föl:

Wie nach dem Quell das müde Reh sich sehnt,
Wie nach der Mutter ein verirrtes Kind,
So sehnt nach Wahrheit sich der Mensch . . .

A fiatal *Stolberg* összeköttetésben állott a klasszicizmus legnagyobb költőivel. De költészetükben nem találja meg, mint a romantika mestereinél, a benső komolyságot és őszinteséget a vallásos élet mélységeivel szemben.

¹ *Görres*: Die Mystik des Novalis. 1804.

Hardenberghez írt levelében ezt így fejezi ki: «da manche, wie zum B. Schiller, gar lieblich mit der Religion als einer schönen Mythologie und Schwärmererei einer edlen Seele zu spielen wussten, ohne sich deren Geist weiter als bis zur Phantasie andringen zu lassen, wobei der Verstand und der Wille ungetauft bleiben können. Oder sollte es bei Schiller weiter gegangen sein?» (1807 aug. 28.)

Stolberg 1800 nyarán teszi le hitvallását a katolikus Egyházban. Azóta a katolikus romantika egyik legtisztább vezető szellemeihez tartozik. *Brentano*, *Schleegel*, *Sailer* és *Diepenbrock* állanak hozzá legközelebb. Példás családi életével s világos meglátásával irányítólag hat egész környezetére. Tanulmányos ezért beállítottága a misztikához.

Fiatal éveiben baráti viszony fűzte *Lavater*-hez. Ez a lelkes, finomérzésű svájci prédikátor a pietizmus egyik sajátos megjelenése volt. A vallásos életben az érezhető s rendkívülit hajhászta. Stolberg már akkor elítélően nyilatkozott e miszticizmusról. Mintha világosan látta volna, hogy ez tartja vissza az álmodozó romantikusokat az igaz Egyháztól: «Sein Durst nach dem Wunderbaren wird nach diesem Trunk nur noch glühender werden. Leute die an solchen Sachen hangen, erwerben, erringen im Schweisse ihres Angesichtes unter Andern auch den Schaden, dass sie für alles was gross und schön ausser ihrem Zauberkreise ist, gleichgültig werden». (1876 ápr 25.) Hasonlóképp ítél a quietista *Mme Guyon* és az aposztata *Dutoit* művei felől, valamint a pietista szektákról. Két évvel megtérése előtt a Herrenhuttereknél időzik s miszticizmusok visszataszítólag hat reá. Ugyanakkor aggodalmát fejezi ki, hogy ez a téves miszticizmus mindjobban terjed s mind többeket ejt fogva káprázatával. — Egészen másképp ír *Kempis*, *Tauler*, *Szalézi Szent Ferenc* s a többi keresztény misztikusok írásairól. Őket tanulmányozva s a Szentírásban elmélyedve mindinkább meggyőződik arról, hogy az igazi misztika kegyelem műve s hogy minden eltévelyedés az önerejében elbizakodott ember hibájából fakad. «Höher, als alle andere menschliche Weisheit ist die platonische Mystik, aber wie hohl ist sie gegen die christliche Mystik, welche auf dem historischen Grunde einen heiligen Tempel baut! Erst durch diesen Bau wird der historische Grund fest, wie er an sich ist, unerschütterlich... Gott verheisst an zahllosen Stellen von dem, der ihn aufrichtig sucht, sich finden zu lassen, ihn mit *Seinem Geiste* zu beleben, bei ihm zu wohnen.» (1796.)

Megtérése után az istenszeretetnek ezt az egyszerű, biztos útját járja. «A mi célunk — írja — őt szeretni mindenek felett, őt, aki arra hívott, hogy Fiával benne egyesüljünk. Nekünk mindenről le kell mondanunk, ami tőle elvonhatna bennünket, hogy őt minél inkább megtaláljuk. Hogy erre a misztikus lemondásra hívott minket, az époly biztos, mint ahogy testileg is meg kell egyszer halnunk.» (1811.) Így talál a tisztalelkű romantikus, akárcsak Newman a «delke Istenére», akit «*praesens numen*»-nek és «*deus in nobis*»-nak nevez. (1819.)¹ Halála előtt még ezt az imádságot költi:

¹ *Jacobi*, ez a fél-romantikus bölcselelő, akit nagy individualizmusa miatt kortársai *Fridrich Heinrich Jakobich*-nak nevezgettek, sokszor beszél a «*numen praesens*»-ról. Stolberg valószínűleg tőle vette ezt a kifejezést, de *Jacobi* szentimentális érzésvallásosságát elveti (v. ö. 1799 márc. 20-i levelét).

Heilige Mutter Gottes, bete
Du mit uns, für uns zum Sohn,
Dass er mächtig uns vertrete
Vor des ewgen Vaters Tron:
Das er Gnad um Gnade spende
Dass er *Seinen heiligen Geist*
Uns in unsre Herzen sende
Der aus Lieb in Liebe fleusst.

1813 július 22-én Stolberg látogatást tett Dülmenben, a stigmatizált *Emmerich Katalin*-nál. Benyomásairól részletesen beszámolt övéinek. Frigyes fia ezt a levelet baráti körben — romantikusok voltak mind — felolvasta egy esti borozgatás közben. A hányatott életű, nyugtalan lelkű férfiak megilletődve hallgatták e sorokat. A legtüzesebb köztük, *Brentano Kelemen*, a meseköltő, letette poharát és fölkiáltott: «Wenn das eine so heilige Person ist, wie können wir dann hier sitzen und trinken?»

Stolberg, amint egész lelkiségéből érthető, nem annyira a rendkívüli jelenségeket emelte ki *Emmerich Katalin* életében, hanem az ő egyszerű, áldozatos istenszerelmét. Ez tett oly mély benyomást a nagyváros kalandoraira. A miszticizmus hajmeresztő jelenségeit, a fővárosi társasélet szenzációit, a spiritizmus, magnetizmus, teozófia stb. szeánszait, a Quäkerek, Pöschliánusok s a pietizmus gyülekezeteit mind végigkóstolták s csak beteges eltévelyedést, beteges képzelődést találtak mindenütt. Azt a tiszta eszményi egyesülést Istennel, melyről a középkor misztikusai írnak, e szektákban hiába keresték. A berlini romantikusok sokat olvasták Kempist, Taulert s a többi régiiek írásait. Költészetükön ez sokszor érezhető is. *Brentanónak* nem egy verse és a misztikus lelkű *Hensel Lujza* dalai csak *Angelus Silesius*-sal hasonlíthatók össze. Most ezt a szellemet vélték megtalálni a stigmatizált *Katalinban*.

Brentano öccse, az orvos már járt lenn Dülmenben, hogy a csodás jelenségeknek fiziológiai nyitjára találjon. Úgy ment oda, mint kíváncsi szkeptikus s úgy tért meg, mint hívő. *Brentanót* is inkább a kíváncsiság vezette. Bár hívő volt: egy évvel elutazása előtt megtört lélekkel kibékült az Egyházzal s főleg a finomlelkű *Henzel Lujza* befolyása alatt keresztény élethez fogott. S itt kezdődik az ő *lelki romantikája*.

Brentano vérbeli romantikus volt — szenvedélyes, könnyelmű, hiú. Amilyen tüzesen rajongott eddig minden «szépért», úgy lelkesedett most a múlhatatlanért. Isten jósága s az Egyház méltósága mélyen meghatotta s szeretett volna életével, vagyónával s dalos szívével neki szolgálni. A romantika eszményei a lantos trubadúrok voltak, s ahogy az utolsó közülük *Pampelona* eleste után *Mária* oltára elé áll páncélban s fegyverrel vitézi őrsegre, úgy akartak az új dalosok is lovagi szolgálatot tenni. «Gott wird helfen, dass auch ich meinen Weg in seinen Weinberg finde und meine Hacke einsetzen kann. Ach es fehlt unendlich an begeisterten in der Kirche!»

Dülmenben megtalálja hivatását. Arra szemelte ki őt a Gondviselés,

hogy ennek a misztikus léleknek szent érzéseit s meglátásait leírja s a világ közkincsévé tegye. Hosszú, türelmes munkával vállalta ezt a feladatot s ez évek alatt minden egyéb irodalmi tervét félretette, hogy ezt az egyet hűségesen betöltse. Így készül el «Jézus és Mária életé»-nek az a megkapó leírása, mely az olvasót nemcsak leköti, de meg is indítja, mert benne a költői stílus szépségében egy szentnek a gondolatai és misztikus látomásai vonulnak fel. Akik e látomásokban «revelációt» keresnek, azok persze sajnálattal veszik tudomásul, hogy a költői leírás nem szavatolja eléggé a látott képeknek szó szerinti hiteles közlését. De aki tudja, hogy az igazi lelki meglátások kísérőképei mindig emberi fogalmak befolyása alatt állanak, az örömmel veszi kezébe ezt a könyvet s a maradandót keresi benne — az istenközelséget és istenszeretetet. Ezért tett ez az írás oly mély benyomást épp költői lelkekre s lett nem egyszer megtérő művészek kedvenc imakönyve, mint azt *Van der Meer* és *Sorge* naplójából tudjuk.

Brentano az Egyházat szolgálta, mikor nagyvilági életéről lemondott s a félreeső kicsiny faluba húzódott vissza, hogy Katalinnak szavait jegyezze. Annak szent és egyszerű életében lépett lelke elé az Egyház természetfölöttiségének igaz realitása: «Most látom, hogy mi tulajdonképpen az Egyház; kimondhatatlanul több, mint hasonló érzelmű lelkek közössége. Jézusnak titokzatosan távabbéllő Teste az Egyház s a Fő vele elválaszthatatlan szoros kapcsolatban él és gondját viseli. Most látom, milyen mérhetetlen kincs és kegyelem birtokába helyezte Isten s hogy e kincsekben csak az ő kezeiből és csak benne részesül a lélek».

Új élethivatását kimondottan egyházi előljárói (*Overbeck, Sailer*) s a stigmatizált kívánságára kezdi meg.¹ Katalin már évekkal előbb felvilágosítást nyert, hogy egy alázatos «Zarándok» fogja felkeresni, hogy látomásait lejegyezze. Azóta Brentano a «Zarándok»-nak nevezi magát.

Herr! bei dir allein ist Ruh,
Wie die Jünger einst zu dir auf Erden
Sagten: sprichst zum *Pilger* du:
Bleib bei mir, denn es will Abend werden!

Brentanónál látjuk, hogy a költő találkozása az igazi keresztény misztikával épp ellenkező hatást vált ki benne, mint az exaltált miszticizmus Blake-nél. Brentano Dülmenben egyszerű, rendezett életet él. Minden reggel ott látni a szentmisén, minden héten végigjárja a keresztutat s lehetőleg gyakran áldozik. Krisztus misztikus tagjait is mind nagyobb megértéssel és felebaráti érzéssel veszi körül. Míg Blake a közjót a képmutatók és hízelgők kibúvójának nevezi, addig a szubjektív beállítottságú Brentano most megtanulja az irgalmasság cselekedeteinek valódi értékét. Először nem tudta megér-

¹ *Wegener*: A. K. Emmerich und Clemens Brentano. 1900.

teni, hogy miért fordítja Katalin legtöbb idejét szeretetművekre, hiszen kár minden elpazarolt percért, minden lenemjegyzett szóért. De Katalin megérteti vele, hogy minden meglátásnál s minden áhítatos érzésnél több a szeretet s az tettekben nyilatkozik meg. Így fogta fel mindinkább Brentano a szeretetnek azt a misztériumát, mely a külső jócselekedeteket elengedhetetlennek tartja, de értékét a benső áldozat és jóakarát szerint méri. Ezt tanították mind a keresztény misztikusok s legékesszólóbban talán *Eckhart Mester, szalézi Szent Ferenc, Prohászka*, mikor a jótettben a lelkiületet és az odaadást hangsúlyozták.

III.

«*Le Nord est romantique et le Midi classique.*» Ez a mondás *Mme Stael* tollából való, akit ma mint a romantika közvetítőjét ünnepelek észak és dél között. Van valami igaz e mondásban. A romantika igazi barátja Németország és Anglia. Délen, ahol a középkor tradíciói legalább lényegükben s legalább az egyházi körökben még nem veszték ki teljesen, a romantika sajátos újrakeletlése, lelkes fölfedezése nem lett volna magában korszakalkotó megmozdulás. Csak a forradalom után, amikor szemük előtt látták összedőlni a csöcselék romboló kezei alatt a középkor világának nem egy templomát, akkor sajgott fel a veszteség láttán a ragaszkodás és lelkes odaadás a szívekben. — Ne bántsátok, ez szent! Ne törjétek össze, ez is gyönyörű! — ez a francia s az olasz romantika bevezető szólama. Így ír *Chateaubriand* a kereszténység szépségéről, anélkül azonban, hogy magánéletének léhaságán változtatott volna. Egészen más a későbbi romantikusok nehéz építő munkája. *Lacordaire, Ozanam, Veuillot, Guéranger* állanak itt az első sorban. A Notre-Dame szószékén, a párisi banlieu-ban, az ujságok lapjain, mindenütt megszólaltatják a tett-romantikának tüzes szellemét. Ez a harciasság volt mindig a francia romantika stílusa. Küzdenie kellett a degenerált szabadszellemű körök szektái s főleg a szabadkőművesek ellen. Utóbbiak épp akkor egészen a teozófia s a miszticizmus szolgálatába szegődtek. Már 1754-ben Páris, Marseille, Bordeaux páholyaiba kabalisztikus rituálét vezetnek be. Megszervezője a spanyol-zsidó *Pasqualis*. Utódai közül különösen *Saint-Martin* volt korának hitetlen társadalmára óriási hatással. A «*philosophe inconnue*», ahogy magát szerette nevezni, egész iskolát alapított s rajongói közé tartozott a francia s német magasabb körökön kívül a minden miszticizmusra hajlamos *I. Sándor* cár.¹ Nem csodálhatjuk tehát, hogy *De Maitre* «szentpétervári estéiben» *Saint-Martin* tanítása is szőnyegre kerül. A francia romantikának e zseniális megszemélyesítője a lehető legnagyobb megértéssel

¹ Érdekes, hogy az ő idejében a romantikus miszticizmus minden szektaalapítója s aposztatája, mint *Gossner, Lindl, Fessler*, menedéket s elhelyezést talál az ő pártfogása alatt. (*Algernissen*: Konfessionskunde. 1930.)

törekszik orosz barátját meggyőzni arról, hogy Saint-Martin miszticizmusa minden jámbor máz és külső csillogás ellenére a kereszténységgel nem egyeztethető össze. (Soires de St. Pétersbourg XI.)

A francia romantikának e rajongó és beteges légkörében alakult ki a modernista egyház-fogalom, mely minden jogi s hierarchikus összefüggést elvet s egyedül csak érzelmi szívközösséget ismer. Ez a téves miszticizmus következetes folyománya. Ha az ember csak a lélek érzelmeiben keresi a vallást, úgy elveszti érzékét a társadalmi élet szükségszerű követelményei s a közjó berendezései iránt. Ezt láttuk *Blake*-nél, ezt korholja *Stolberg Jacobi*-nál s ezt jellemzi *Saint-Martin* tanítását is.

A tiszta keresztény misztika az ideális-lelkű *Brentanót* az egész Egyház szolgálatára sarkallja. A miszticizmus ezzel szemben mindig titkos elkülönülést, szektaképződést, különködést szül. *Saint-Martin*nel kapcsolatban, vagy az ő nyomdokain működnek *Lavater*, *Kirchberger*, *Eckartshausen* és mások.¹ Épp titkos jellegénél fogva észrevétlenül terjed egész Nyugaton a «martinizmus» s szelleme belopózik egyházi körökbe is.

Tanulságos erre vonatkozólag *von Ringseis* története. Mint fiatal orvostanhallgató Berlinben jótékony befolyással bírt barátjával, *Savigni*-vel együtt az olykor túlságosan temperamentumos ifjú romantikusokra, főleg *Brentanóra*. A *romantikuskok háziorvosának* nevezhetnők. Hosszú orvosi működése alatt szoros kapcsolatot tartott fenn a romantika legismertebb köreivel, akikhez tartoztak többek közt *Schleiermacher*, *Jean Paul*, *Schelling*, *Jacobi*, *Baader*, *Görres*, *Sailer*, *Lavater*, *Bautain* és *Cousin*. Maga is hajlamos a misztikus jelenségek iránt, egyszer álmában az elhúnyt esztéta-bölcsész *Jacobit* véli látni, amint feszület előtt térdel s azt vallja: Most már tudom, Uram, hogy Te vagy az én Megváltóm, Istenem.

Franciaországi útjáról visszatérve a Bajorországban lábrakapó miszticizmus központjába kerül. E különös megmozdulás vezetője három fiatal pap, részben a kiváló teológiai tanár s későbbi püspök *Sailer* tanítványai, aki maga tüzei barátait vallásos megmozdulásra. A túllelkes tanítványok nagy lendülettel fognak munkához, híveiket ima- és énekösszejövetelekre toborozzák, pátosszal és gyujtón szónokolnak és pedig elvből minden előkészület nélkül, a perc ihletére bízva magukat. Tetszetett ez a romantikus lelkeknek s így a «hívek» száma mindegyre nő, annál is inkább, mert a prédikátorok nem állítanak fel súlyos erkölcsi követelményeket, hanem megelégednek «hívó érzelemmel» és «áhitatos szívvel». Ezt az áhitatot pedig a tüzes beszédek s a mindinkább tért hódító miszticizmus táplálja.

Első tekintetre ez a lelkes megmozdulás ígéretesnek látszott s így érthető, hogy talán maga *Sailer* is örömmel nézte egy ideig a sarjadó vetést. Annál inkább érthető, hogy gyanutlan laikusok minden további nélkül szegődtek a «választott csapathoz». Ez az elszánt gárda azonban mindinkább érezte elkülönülését a többiektől, a kívülállókát megvetette s csak a «társakat» tartotta igazi hívőknek. A különállás a többiektől, akiket «név-keresztényeknek» bélyegeztek, mind erősebb lett, az előjárókkal való ellentét is mind bántóbb mérveket öltött s különösen a martinizmus eszméinek hatása alatt mindjobban kialakult bennük a szekta-gondolat s a szív-egyház («geistiges Christentum») tanítása.

Ringseis is közöttük állott s velük lelkesült s velük együtt távolodott mind-

¹ L. *Denzinger*: Vier Bücher von der rel. Erkenntnis. 1856.

inkább az Egyháztól. De a romantika itt is korrigálta magát! Ringseis híven beszámolt élményeiről barátjához, Savignihez írt leveleiben. Savigni még mindig az ortodox romantikusok körében élt: Brentano, Arnim, Stolberg társaságával érintkezett. Így került a bajorföldi mozgalom híre hozzájuk s csodálkozva hallották, hogy e szekatárius törekvések vezetői (*Lindl, Gossner és Boos*) Sailerre hivatkoznak tekintély gyanánt. Stolberg grófnő levélváltása kideríti a félreértést, Ringseis rájön a csalásra, feltűnik neki, hogy az Egyház szentjeinek s a katolikus Emmerich Katalin működését tudatosan agyonhallgatják a miszticizmus e táborában s csak magukat magasztalják. Így szakít velük s Sailer oldalára áll, aki egészen más megújhodást akar: igazi, benső vallásos megújhodást az *Egyházban*.

Sailer püspök mellett az egyházas reformnemzedéknek legtehetségesebb és legbátrabb harcosa, *Görres*. Körülötte egész társaság alakul, melynek tagjait mind ez a nemes szándék vezérli s mint «sancta familia» benső kapcsolatban állanak egymáshoz. Ez a kör fenntartja az összeköttetést a francia romantikusokkal, (*Lamennais, Montalambert, Lacordaire* ellátogatnak Görreshez), valamint a bécsi romantikusokkal is. E kör irodalmi ága az «Eos» c. folyóiratban dolgozik. Kevésbé egyházas írók is írnak bele, mint *Baader* és mások. Ez a szellemes, de rendszertelen gondolkodó a pietista *Böhme* és a francia *Saint-Martin* miszticizmusából meríti eszméit. A mélylelkületű *Görres* és *Sailer* társasága azonban nem volt rá hatástalan s tudjuk, hogy élete végén, mint az Egyház alázatos gyermeke tett vallomást hitéről. Nála is, mint a romantikusok legtüzesebb szellemeinél általában, hiányzott az oly szükséges tudományos és lelki felkészültség, hogy a misztika kérdéseiben helyesen ítéljen és lásson. Az első lépést a keresztény misztika e kifejtésére a romantikus *Görres* tette. Négykötetes alapvető művével «Die Christliche Mystik» (1836—42), megindította a teológiai vizsgálódást, melyet utána *Kleutgen, Denifle, Poulain, De Guibert* folytattak tovább. Ugyanakkor egymás után jelennek meg az igazi katolikus misztika klasszikus művei, ezek közt első helyt *keresztes Szent János* és *Szent Terézia* iratai. *Sziénai Szent Katalin* dialógusait maga Stolberg grófnő küldi el *Szécheny Lujzá*-nak és *Zichy Juliá*-nak (1816 jún. 2.). Maga az Egyház is pártolja ezt a törekvést s a boldogok sorába iktatja a középkor aranytollú misztikus mesterét, *Susot*, kinek műveit *Görres* közreműködésével *Diepenbrock*, későbbi bíboros és Sailer püspök lelki-fia, rendezte sajtó alá. Hogy milyen fontosságot tulajdonítottak e ténynek az egyházas lelkületű romantikusok, azt szépen dokumentálja Brentano ajánlása:

«Den beiden deutschen Erneuern der Schriften der Heiligen Henricus Suso, Johannes a Cruce und Theresia a J e s u weihet diese Blätter dankbar für Herberge, Musse und Trost ein Pilgers».

Jelentős szerepet játszottak a lelki megújhodásban azok a főurak is, akik e törekvéseket vagyonukkal és befolyásukkal támogatták. E nemes urak közt a már többször említett *Stolberg* s annak fiain kívül (ezek közül a legtevékenyebb a Magyarországon nevelkedett *József*), — első helyen fogja említeni a tárgyilagos történeti kutatás *Szécheny Ferencet*. A bécsi romantikusok-

nak, akiknek *Schlegel* volt az irodalmi s *Hofbauer Szent Kelemen* a lelki vezére, ő volt a tulajdonképpeni mecénása és magyaros vendégszeretettel toborzó házigazdája. Csak át kell olvasni e romantikusok levelezését, hogy meggyőződhessünk róla, mily ragaszkodással vették körül a magyar főurat s mennyire becsülték képességeit s finom modorát. Az ő kezdeményezésére kiadott könyvek közt ott találjuk *Sailer* püspök imádságos könyvét, valamint *Szent Bernát* misztikus iratait. Ez utóbbi *Silbert* fordításában s *Sailer* előszavával jelent meg (Wien, 1820).

A romantika első csiráit Jénában s Heidelbergben járó diákok hozták el Magyarországra. Igazi kapcsolódás azonban csak Bécsben és Bécsen keresztül szövődött a hazai s a külföldi romantikusok között. *Hormayr*, *Humboldt*, sőt *Schlegel* is egy ideig magyarul tanulnak, érdeklődnek a magyar múlt iránt. De romantikájukhoz itt igazi forrást nem igen találtak. A német romantika előszeretete a középkor iránt minálunk nem lehet az irodalmi életre oly hathatós ingerrel. Hisz *Szent István* századának gyönyörű indulása után mindent elsepert a tatárdúlás, s ami megmaradt, vagy újraépült, azt eltaposta a török janicsárhad. Csak hosszú és türelmes történeti kutatás lesz képes napfényre hozni egyenkint a magyar középkor mélységbemerült gyöngyeit s fogalmat nyújtani annak szépségéről, amint az a modern magyar irodalomban már itt-ott felragyog. A múlt század elején hiányzott az irodalmi feldolgozás előfeltétele s nem idézhették fel költőink a magyar középkor szellemét. Iróink történeti forráskönyve ekkor főleg *Fessler* németül írt munkája volt, s e regényesen romantikus életű szabadkőműves írótól, kinek szeszélyes világfelfogásában romantika, racionalizmus és miszticizmus zűrös káosszá vegyült, nem kaphattak irányítást a magyar múlt igazi szelleméről. De tatár-török pusztítás dacára maradt valami a régi idők egyszerű, bensőséges lelkéből a nép dalaiban: onnan nem tudta kitörülni sem az idő, sem az üldözés. Így, ha csak közvetve is és öntudatlanul, a középkor lelkületéből elevenítették fel valamit romantikus költőink és főleg «a népből származó katolikus pap-írók» (*Farkas*) népi gyűjteményeikben és népi dalaikban. Innen érthető, hogy katolikus öntudatú írója a magyar romantikának az egy Majláthot kivéve, nem volt s egész romantikus irodalmunk, még a legnagyobbnál — *Vörösmartynál* — is, inkább csak stíliromantika maradt (*Horváth*).

IV.

Nemzeti és hazafias volt a romantika elejétől fogva. Ez az alapérzés oly erős volt, hogy olykor maga alá rendelt minden egyéb érdeket, a vallásost és irodalmi is. A középkor is úgy ragyog fel a romantika szemében, mint a nemzeti nagylét tündöklő korszaka s főleg ezért lelkesednek katolicizmusért s Egyházért sokan, mert újra benne remélik feltalálni a nemzeti ujjaszületés életidegét. Sőt a misztika iránti lelkesedés egyes német romantikusoknál ugyan-

csak ilyen nemzeti érzésre támaszkodik, amennyiben a misztikát a *német* középkor kizárólagos termékének s a *német* lelkiség sajátos vallásosságának hitték. Minálunk viszont ép e téves előítélet tartja vissza íróinkat a misztikától, mert — mint Szontágh — idegen szellemi importtól riadoznak.¹ A nemzeti érzés határozza meg tehát sok esetben a romantikusok lelki, vallásos irányát. A magyar romantikusok is legtöbb esetben katolicizmusról s reformációról egyaránt ilyen opportunistá s relatív szemszögből ítélnék. De fordítva, a vallásos érzés is befolyásolja nem egy esetben a romantikusok politikai meggyőződését. Ez különösen az olasz romantika történetében látható. Akik a martinista miszticizmus vallás-fogalmáért lelkesednek, legtöbb esetben a látható Egyházzal is ellentétbe kerülnek. Így osztja az Unita Italia eszméje két pártra a kedélyeket : a realistákra, akik Róma alatt, — s az idealistákra, akik Róma ellen akarnak összefogni. A közös eszme győzött s látszólag az idealisták valósították meg, de erős alapot s benső egységet csak a katolikus realizmus adhatott neki.

Rómában a századforduló forradalmi éveiben egy közönséges, szolgálósorsban nevelkedett asszony él : *Boldog Taigi Marianna*. Mint Dülmenben Katalint, úgy választotta ki őt a Gondviselés Szent Péter városában, hogy az Egyház benső életének eleven tükre legyen. Csak csodálattal olvashatunk arról a sok rendkívüli kegyelemről, melyben Isten ezt az alázatos lelket részesítette, s arról az engesztelő, helyettesítő szenvedésről, melyre az ő szerető szívét kiválasztotta. A szenvedésnek ez a misztikája a *romantika pápáinak* regényes és megpróbáltatásokkal terhes életében is szemmeláthatólag előtérbe lép.²

Az olasz romantika irodalmi nagyjai közt *Manzoni* emelkedik ki. Lelkében : «un patriotismo calmo, sereno e cristiano», — költészetében pedig : mély vallásos meggyőződés és tűz, olyannyira, hogy egyesek az újkor misztikusai közé sorolják. Igazi misztikusa az olasz romantikának az irodalomban csak egy van, *Manzoni* barátja, *Rosmini Serbati*. Úgy élt, mint egy szent, úgy dolgozott, mint egy apostol, s úgy írt, mint gyöngé ember, aki akaratlanul is eltéved a legnagyobb titkok kifürkészhetetlen mélységeiben.

* * *

E rövid áttekintésben visszanézve a romantika multjába, látjuk, hogy bárhol lépjen is az fel, mindig bizonyos előszeretetet mutat a misztika iránt. Ahol persze ez a romantika nem áll biztos keresztény alapon, ott végzetes szükségszerűséggel a téves miszticizmus örvényeibe sodorta az ár. Az egyházi életen belül azonban sok előítéletet hesegetett el s ismét közelebb hozta a modern emberhez az istenszeretet e koronás rügyét s kifakasztotta tavaszi hajtását az új nemzedékben is.

¹ Érdekes, hogy ma a téves hiedelem egyes körökben ép az ellenkező irányba billent s *franciának* tart mindent, ami misztika.

² L. *Pastor*: Geschichte der Päpste. XVI, 3.

CIRCUMDEDERUNT ME...

IRTA: MÉCS LÁSZLÓ

Én úgy jöttem ide, olyan gyanutlanul,
mint a kicsi virág, mely nem maradt alul,
mikor érte mágnes-sugarak üzentek:
kilépett a földből reménykedő csendben
s rögtön körülvették komor fagyos-szentek.
Körülvettek engem az anyám gyötrelmi,
vérfagyasztó kínok vettek körül engem.

Igen, annak jöttem: szép liliom-tőnek,
melyre minden reggel csók-ruhácskát szőnek
csintalan angyalkák s úgy vigyáznak rája!
— De a bujaságnak bíbor mágiája,
mint táncoló máglya, körülperzselt szennyben.
Körülvettek engem a halál gyötrelmi,
alvilági kínok vettek körül engem.

Mint más ember: jöttem boldogság-virágnak,
ki mindenkit áld és kit mindenek áldnak
s körülvettek engem fagyhullámmal menten,
világháborúval, rothadó hullákkal,
szétvagdalt népemből kifolyt vér-mocsárral.
Körülvettek engem a halál gyötrelmi,
alvilági kínok vettek körül engem.

Mi az a nagy Erő, amely mégis életet? !
Sőt, mint kit álmában éjjel kicseréltek:
rajongóbb, ragyogóbb, rügyezgetőbb lettem
s zene lesz rajtam a pattanó virág-nesz.
— Húz, delejez a Nap, a nagy arany mágnes,
habár körülvettek a halál gyötrelmi
s alvilági kínok vesznek körül engem.

Mint földben a magnak a fény a szerelme,
habár körülveszi rothadás gyötrelme:
úgy szerelmem nékem az Isten, a Mágnes,
ki fagyhullámon át felülről csodát tesz
énvelem naponként, az Ő nevét zengem,
habár körülvettek a halál gyötrelmi
s alvilági kínok vesznek körül engem!

AZ OROSZ VALLÁSOS SZELLEM ÉS SZOLOVJEV ÖRÖKSÉGE

IRTA: PIETRO MIGNOSI

Az újabb ideológiákat egy, a faj és a fajok problémáját a legeslegegyszerűbb dialektikus formulákba összesűríteni igyekvő törekvés jellemzi. S mialatt a pozitív anthropológia tudományos és áltudományos vizsgálódásaiba néhány évtizeddel ezelőtt vetett bizalom egyre jobban elhalványul, az idealista filozófia sajátyszerű medrében kialakult kultúrtermékek terén a pozitivisták és naturalisztikus mithoszok furcsa keveredésének jelenségével állunk szemben. Egy teljesen metafizikai módszertanba kalickázott természetanalízishez való ragaszkodás beojtva egy értelmetlen apokaliptikus mithoszaházházzal: ez képezi a mai laikus műveltség alapját. Hogy csak egy példát említsünk, a Freudizmus legjellemzőbb gyümölcse ennek a prófétai szuggesztióval cseppfolyósított Szent Ágoston—Bacon keveréknek.

Nem állíthatjuk nyugodt lelkiismerettel, hogy a katolikus kultúra minderre teljes erejéből és az összes rendelkezésére álló eszközökkel reagált volna, hogy újra előtérbe állítsa realisztikus ösztönének életteljességét.

Mert míg a katolicizmus általánosságban és tisztán elvileg küzdött a fajmithologia ellen (mely nemcsak a német faji mithosz jellemzője, hanem ha észrevétlenül is, de ott lappang a mai népek nagy részének nemzeti elsőségi törekvéseiben) az építő kultúra terén lemondott annak a politikai rendszerének világos megfogalmazásáról, mely azért *politikai*, mert vallásos, ahol a vallásos jelzőt egyetlen lehető értelmében kell vennünk, tehát *egyházinak*.

Amikor tehát gyors ecsetvonásokkal körvonalazni akarjuk az orosz szellem-történetét és azt az általános szerepet, melynek betöltésére hivatott, nem szabad elfelejtenünk, hogy az úgynevezett haladottabb és modern katolikus, különösképen pedig latin kultúra nem késlekedett befogadni — hacsak ellentét fogalomként is — *a nyugat védelmének problémáját*, azaz egy olyan faji szolidaritásrendszert, mely eleve megfoghatatlanná teszi azt a *katolicitás*-fogalmat, melynek köntösében ez a szolidaritás olykor megjelenik.

Ezért kell már előljáróban kinyilvánítani azt a szándékunkat, hogy az orosz szellemet *szigorúan katolikus* értelemben fogjuk tárgyalni, még akkor is, ha ezzel ellentétbe kerülünk a száműzetésben élő orosz íróknak azon nagytehetségű csoportjával, mely Párisból igyekszik élesztgetni az orosz nemzeti és szellemi eredetiség lángját, miközben ujoncokhoz illő hévvel vetik latba Hegel fejtetőre állított dialektikáját.

Nem szabad, hogy egy Berdiaef-nek történet szemlélete megtévessze a mi középkori nosztalgiákkal telt céhbéli íróinkat, mert az ő prófétai felfogásai-

ban mindennek ellenére mégiscsak bennerejlik az orosz szellem krízisének az az oka, melyről jelen dolgozatunk sajnos szűk keretei között akarunk szólni.

Nyugatiság és szlávság — az orosz lelkeség ábrázolójának oly kedves közhelyek — legtöbb esetben csak merőben képzeletbeli ellentétet fejeznek ki : problémánk felvetésénél az orosz lélek *végső fokon való egységéből* kell kiindulnunk, mert abban minden — a történelmétől és geográfiai helyzetétől meghatározott természetében mutatkozó külön vonás ellenére is — így fogjuk csak meglátni azt az általános emberit, mely az egyetlen és egységes isteni lélek visszfénye. Az így értelmezett orosz lélek alaptónusán nézzük azután az asszimilálásra törő szimpátia feszültségében működő katolikus szellemet, mely le tudja győzni ez imént említett fajelméleti dialektika meghasonító bomlasztását.

Jaj nekünk, ha még egyszer hatalmába kerít a nyugatot megvédeni akarás szelleme.

Az orosz szellemiség problémájához nem gazdasági és politikai előítéletekkel kell nyúlnunk — ezek esetleges- és származéktények, vagyis alacsonyrendűek — hanem vallásos lelkülettel, annál is inkább, mivel az orosz lélek minden megnyilvánulása, a látszólagos deformáltság ellenére is, sajátyszerűen arra törekszik, hogy hatékonysági területét a hasznosságiról az etikai és vallásos síkra emelje.

Hogy az orosz lélek messiánikus és prófétai, ebben minden lélekbúváruk egyetért ; minden törekvését lényegében valami reményteljes lelkesültség burkolja fénybe, mely apokaliptikussá változtatja azt a lelki alap-mozgató erőt, mely egész sor különböző ok miatt, Oroszországban merőben *érzelmi* állapotban, azaz misztikus állapotban maradt.

Hogy a modern orosz szellem a nyugati életforma és műveltség felé igyekszik, az lényegileg nem más, mint belső feszültségükre egy érzelm univerzalitásában való enyhét keresés. Oroszország erre a kalandra anélkül vállalkozott, hogy rendelkezésére állottak volna a nyugat által már birtokba vett szervezetségi- és kultúreszközök, ami arra kényszerítette, hogy az elébe kerülő nyugati kultúrelemeket prófétai és allegorikus formákba oldja fel. Igen fontos az is, hogy ez a feloldás egy *hanyatló* korszakban történt.

A nyugati kultúra ugyanis nem az a renaissance, idealista, felvilágosult vagy történeti materialista kultúra, mellyel a legtekintélyesebb orosz gondolkodók apostoli lendülete találkozott. Oroszország nem alkothatott magának tiszta képet a nyugati kultúráról, mert a tetszetős de merev bizánci műveltség fázisába dermedve nem tudhatta feldolgozni a római, a keresztény és az arab kultúra eredményeit.

Oroszország vallási öröksége — amint azt helyesen állapítja meg újabban P. Tyszkiewicz, a tudós jezsuita¹ — a bizánci formalisztikus hagyomány és a szír-egyiptomi aszkétikus élmény ellenmondásokat rejtő keveredésén alap-

¹ Tyszkiewicz : Spiritualité et sainté russe pravoslave, a «Gregorianum» 1934. III. füzetében.

szik : két olyan ellentét ez, melyek az orosz egyház kimeríthetetlen drámájának első motívumát teszik. A mélyben harc dúl a személyiséget szabaddá tevő aszkétikus erények birtokbavételére, ami az orosz vallásos élménynek azt a szétfolyó személytelen jelleget adja, mely annyira különbözik a nyugati szentek tevékeny és építő szentségétől. A Nilustól az Efraimig otthonos, Antaltól Macariusig terjedő keleti katolikus primitív hagyományhoz ragaszkodó orosz hagiografiai tradíció mindig jelentékeny, de magában véve tökéletlen oldalát fogja jelenteni a kereszténység élményének.

Az orosz vallásos élmény ezen első típusával szemben kap erőre a bizánci formalizmus, mely egy túlzásos és szertartási hypertrófiába puffedt látható egyházat teremt.

Az orosz vallásos szellem további életében azután arra van kárhozható, hogy e két ellentétes érzelmek végletei közt ingadozzék s hogy ne legyen képes egy felsőbb, tevékeny összhangba csendítő szempontot találni.

A szertartás és a hierarchia szinte mágikus túlértékelése körül kikristályosodott orosz egyház élő, azaz sacramentális része azonban mégis megtudta őrizni a nyugaton virágzó és terjeszkedő kereszténység egy elemét : az Oltáriszentség kultuszát.

A keresztény egyház éppen eucharisztikus tevékenységének értékeket átállító hatásával tudott győzedelmeskedni azon a veszedelmen, melyet az ókori ember misztikus és szofisztikus lélekalkata jelentett. S habár az orosz egyházban sosem volt különlegesen kiemelkedő Oltáriszentség-kultusz, mégis el kell ismerni, hogy hierarchiájának egyes tagjai néha érzelemtől átfűtött, ellenállhatatlan lendülettel harcoltak az Oltáriszentség-kultusz körüli mulasztások helyrehozásáért.

Az Agrigento-i eucharisztikus kongresszus alkalmával meghatottan hallgattam P. Ledit-nek, a tudós fiatal jezsuitának beszámolóját, melyben megdönthetetlenül bizonyította be az Oltáriszentség-kultusz létezését az orosz egyházban.

Ha titokban is, de ellenállhatatlanul él tehát ebben az egyházban a katolicizmus lángja : nem ugyan a zsinati határozmányainak erőfeszítéseiben vagy szertartásainak megkapó büvöletében, sem csökönyös ragaszkodásában a hagyomány szabályaihoz, hanem éppen ott, ahol az emberi természetfeletti úton találkozik az istenivel. Mert hiszen az Oltáriszentség kultusza ezt jelenti.

Az orosz egyház valóban a katolicizmus gyökérzetével közös talajból táplálkozik ebben, a Megtestesülés misztériumára való beállítottságában, mely a Megváltó királyi jelenlétével átízzított szentségi szertartás folytonosságában állandósul.

Az orosz szellemi mozgalmak előítéletektől mentes, ha nem is éppen theologikus vagy egyházi vizsgálata, rögtön felfedezhetné az egyház örök elhivatottságát a valódi, tehát nemcsak misztikus, hanem egyszersmind történeti egységre is.

Másfelől viszont, mégpedig teljesen sátáni módon, a nyugat megkísérelte a XV. századtól kezdve, hogy az emberből istent csináljon.

E két ellentétes törekvésnek az összeütközése — az Eucharisztikusé, mely az istenit beleágyazza az emberibe anélkül, hogy ezáltal az Istenség transcendentális fénye elhalványulna és a Renaissance-é, mely az istenit az emberi egyediségbe szűkíti — Oroszországban a műveltség terén teljesen esetleges formában ment végbe, míg vallási téren egészen természetes formában történt meg. Az orosz egyházi műveltség, midőn Luther theológiájával találkozik, egy pillanatra elkáprázik attól a félelmetes egyszerűségtől, melyről első látásra azt hiszi, hogy tökéletesen hozzásimul az ő eredetileg aszkétikus hajlamaihoz. Isten mi vagyunk. Isten mi vagyunk : az egymást megérteni nem tudó, magányos és magabazárt lények tragikus közössége.

A politikai nihilizmus első csirái, melyek hamarosan elkezdi majd bomlasztó tevékenységüket, abból a porhanyós talajból fakadtak, mely az orosz aszkétizmusnak a protestáns szellemmel való átítatásából származott. Hiszen ezt az aszkétizmust nem védte, hanem inkább rombolta az egyházi bürokrácia diktatúrája, melynek velejét kiszívta az orosz államban érvényesülő cesaropapizmus. Ennek folytán az egyház fokozatosan laicizálódott, amint az a hitújítás által megmérgezett országokban is történt.

A hitújítás politikai sikere szélsőséges nacionalizmusában találja magyarázatát. A német fejedelmek vallási diktatúrája ugyanabból a talajból nőtt ki, mint Nagy Péter cár cesaropapizmusa. Ez a szélsőséges nacionalizmus nyomta el és silányította tönkre az orosz lélekben az univerzalizmusra törekvés kövét.

Isten az Úr. Olyan ő, mint az Atyuska. Az Atyuska olyan mint Isten. Az orosz politikai hagyomány pedig, mely valamiképen messiánikus és asszimiláló volt, a kereszténység világbani elterjedésének evangéliumi élcsapatához méltón, érthetetlenül a nemzeti primatus politikájává változott át, amit tökéletlenül tudtak csak ellensúlyozni az úgynevezett nyugatosok könyvészeti mutatóvonalai és a felső tízezer mondain nyugatmajmolásai.

Az ősi Oroszország egyet jelentett az Orthodoxia Szellemével, az új Szent Oroszországnak csupán egy csatlósokkal körülvett Birodalomra volt szüksége.

Úr és szolgák : íme a forradalom előjátéka.

I. Sándor cár úgynevezett szabadelvűsége nem más, mint egy politikai érdekekkel álcázott steril és kétségbeesett misztikus elfajulás, mely egy meszterkelt kozmopolita irodalomban lel visszhangra. Mennél inkább henceg ez az irodalom univerzalizmusával, annál indokoltabbá teszi egy Puskin, egy Dosztojevszkij keserű kérdését : mi az orosz lélek?

Az irodalmi társulatok és a divatos szalonok az orosz irodalmat, történelmet és néprajzot kezdik tanulmányozni s mialatt Karamazin megírja Az orosz állam történetét, gúnyos válaszként egyre-másra jelennek meg az

angol liberalizmus és a francia Enciklopédia íróinak fordításai. Oroszország azt képzelte, hogy Smith-ben és Voltaire-ben a nyugat lelkét fedezte fel.

A vallásos érzés pedig szektákra bomlott és züllött. Úgy látszott azonban, hogy az orosz szellemi egység e düledezése közepette még maradt a menekülésre egy út : Puskin és a költészet.

Puskinban két nagy ideális áramlat egyesül : a történeti és a költészeti. Oroszországnak szüksége volt történelemre : azaz nemcsak multra, hanem jövőre és végkifejletre is. Univerzalisztikus hajlamai nem maradhattak szét-szórva formai primatusának mozaikszerűségében, amit szertartásainak esztetikai sajátságai és egy, az orthodoxia kereteit meghaladó eszményhez való ragaszkodása jelentettek. Mindenekelőtt vissza kellett állítani a saját, eredeti egységét : az orosz embert specifikus tulajdonságaival, azt az orosz embert, aki se nem szolga, se nem Isten. Ime, ez a Dosztojevszkij jóslataiból szőtt szövédéknek a mintája.

Dosztojevszkij azonban tovább is ment : az orosz lélek nemcsak nyelv vagy költészeti tradíció, hanem a valóság és a misztériumokbahatolás utári kiolthatatlan szomj is. Amíg tehát Puskin realizmusa történeti és esztetikai marad, Dosztojevszkijé átszellemül és bensőségessé válik. Dosztojevszkij felfedezi az orosz nép titkos univerzalizmusát : felfedezi, hogy lelke Krisztusformájú. Krisztus a titkos-tragikus mintája ennek a szélsőséges, húst és szellemet összefűző, szellemiségnek. Az egész orosz irodalom, különösen Dosztojevszkijtől fogva, tele van az Isten-emberrel, egészben véve szeretet-irodalom az. Dosztojevszkij Puskin felejthetetlen alakjaiban a szeretet szellemének megtestesüléseit látta. Szerinte az egészséges lélek illata a szeretetnek ez a szelleme, mely egyben az univerzalizmus szelleme is.

Ez az univerzalitás apostoli küldetéstudatban találta meg jellemző vonását : az orosz költészet nemcsak művészet, tehát nem egyedül illúzió és szemlélődő szórakozás, hanem egyszersmind istenkereső remény és a Jó törvényeinek a kinyilatkoztatása akar lenni.

Röviden ez a magja Dosztojevszkij Puskinról szóló emlékbeszédének, mely később a tolsztoji pedagógia sorvezetője lett.

A Tolsztoj életművéből elősejtlő vallási titok azonban egy feloldhatatlan pesszimizmus korlátai között sínylődik : Tolsztoj Krisztusa olyan Ember, aki felett nincs Atya, nincs Isten, ennek a Krisztusnak nincs történelme, a történelmen kívül áll.

Tolsztoj az orosz szellemnek csak jelét tudta megfejteni. Oroszország szentjének és prófétájának, Vladimir Szolovjevnek köszönhetjük, hogy Dosztojevszkij és Tolsztoj felfedezéseit kiegészítette.

Az Ember nem Ember, hacsak nem az «Országban» ; meghamisítjuk az emberből áradó szeretet lényegét, ha annak létalapját nem az univerzális és mindenkinek közös Krisztusban látjuk. Abban a Krisztusban, ki nem lehetre testvérünk, ha nem lenne egyben Atyánk is. Ez annyit jelent, hogy az emberi

társadalomban szeretetegységnek kell lenni, amelynek tökéletes példája az Egyház. Krisztus az Egyház és az Egyház Krisztus.

Krisztus az Egyház: az Egyház egységének a problémája tényleges univerzalitásának kérdésével függ össze. Univerzalitása nem maradhat egyszerűen óhajszzerű és misztikus, hanem történeti és politikai univerzalitással kell bírnia.

Szolovjev azonban még egy másik valóságterületen is felülmúlta Dosztojevszkij elvontságát. Dosztojevszkij szerint nem az Egyháznak kell folytonosan újjászületnie és megtisztulnia az államban, hanem az államnak kell fokozatosan Egyházzá válnia.

Kézenfekvő, hogy ez az állásfoglalás történetellenes. *Dosztojevszkij tévedése* abban az illúzióban rejlik, mely azt reméli, *hogy az egyes ember egyedül a* (írónk által egyébként csodálatos és látnoki elmélyedéssel boncolt) *belső-ségesség folytán is felemelkedhetik az Egyház univerzalizmusáig.*

Csak hogy a Dosztojevszkij által Ádám-ban felfedezett Krisztus még nem az égi Krisztus. Csak szimboluma és kovásza a vallásos érzésnek, aki azonban nem válhatik az Ország megteremtőjévé.

Dosztojevszkij álláspontját Szolovjev ugyanolyan ellenállhatatlan fejlődéssel haladta túl, mint amilyennel annak idején Dosztojevszkij győzte le Puskin esztetizmusát : a történeti tudat elmélyítésével.

Az Egyház nemcsak megváltói aspiráció, nemcsak a Dosztojevszkij-féle szentek egysége, vagy az ő saját szavait használva : «betűszerinti személyes feltámadás a földön», hanem a történelemben élő és működő valóság is, melyben összefolynak és kiegészülnek az összes népek és összes hagyományok legkülönbözőbb és egyéni élményei.

Az Egyház időbeli valóság is, mert isteni eredete a történelem időrendjébe illeszkedett oly módon, hogy univerzalizmusát nem szabad addig apokaliptikus területén keresnünk, amíg azt az objektív kultúra mezején el nem értük.

Szolovjev-ről mindig egy másik nagy orosz gondolkodó jut eszünkbe : Tsadajev gróf, ki korán felfedezte az orosz gondolat egyházfogalmának elvont univerzalizmusát s ezzel megnyitotta Szolovjevnek az utat a római kereszténységet jellemző konkrét univerzalizmus felé.

Az orosz kereszténység, természetes adottságainak határai között élve, elvesztette azokat a hagyományfejlődési és kultúrkapcsolatokat, melyek a római kereszténységből a keresztény élmény legtökéletesebb mintaképét alkották meg ; a katolicizmus egyidőben volt misztikus és politikai, anélkül azonban, hogy bármikor egy percre is összekeverte és egymásbaolvasztotta volna a természeti és politikai elemeket a természetfölötti és abszolút értékekkel.

Az Egyház áll : mint tényleges univerzális közösség. Oroszország nem élte ezt a közösséget, elvontságban sinylődő egyháza nem tudta elérni azt a bizonyos konkrétumot, mely megakadályozhatta volna abban, hogy a racionalizmus és a cesaropapizmus őrlő szűszzerű tevékenysége folytán a faji hódítás és a politikai zsarnokság hivatalos előmozdítójává ne váljék.

Tsadajev kritikája az orosz vallásos lelkiismeretnek éppen ezt a sötét pontját boncolgatja kegyetlenül : az örökkévalóság utáni szomj kínjait enyhíteni és gyógyítani tudó objektív elvnek a hiányát.

Az orosz Egyház nem adott a világnak semmit : aszketikus kevélységébe és orthodox logikájának homályos biztonságába zárkózva, nem törődött a külvilággal. Száraz és betükbemerevedett kultúrája nem gazdagodott élethorizont-szélesítő gyakori kapcsolatok folytán s ezért univerzalizációsztöne nemzeti dölyffé züllött, ami az univerzalizmusnak homlokegyenes megtagadása.

Tsadajev Péter félelmetes megállapításaiban ez az Oroszország gyónja meg bűneit. «A mi vérünkben — jelentette ki az örült gróf — van valami, ami megakadályoz minden valódi haladást.» «A világtól elszigetelődve nem adtunk a világnak semmit, de nem is tanultunk tőle semmit.»

Szolovjev azonban prófétához illő vakmerőségével megtöri ezt a csendbilincset s sikerül is neki az orosz univerzalista törekvéseket egy emberi és történeti univerzalizmus gyökereibe ojtania, ami az utópisztikus sóvárgásokat konkrét élményekké képes átformálni.

A híres «Három beszéd Dosztojevszkij emlékezetére»-ben Vladimir Szolovjev végérvényes pontossággal így állapította meg a nagy író művének jellegét : az ember isteni eredetébe vetett hit legmélyebb kifejezése.

Mennél inkább távolodik el az ember eredetétől, a művészet annál inkább válik el a vallástól. Kezdetben, mondja Szolovjev, a költők próféták és papok voltak, a művészet pedig isteni kinyilatkoztatás. A «tisza» művészetnek, vagyis az isteni végcéljától elszakadt művészetnek a keletkezése (Szolovjev itt a Renaissanceban történetekre gondol) egybeesik az univerzalizáció utáni szomj csökkenésével. Pedig ez a szomjúság nyilatkozott meg a régiek művészetszemléletében. Még korunknak látszólag vallástalan vagy vallásellenes művészete is isteni eredetének titkos bélyegét hordja magán.

Szolovjev számára is a művészet «az egyetlen támasz és lendítőerő a világban véghezviendő erkölcsi akcióban.»

Oroszország az ő költői szuggeszciója révén válik egy univerzalizisztikus terjeszkedés médiumává.

Dosztojevszkij, mint ennek az új vallásos művészetnek az apostola, hitt Isten országa eljövételében, mely a szegények, szenvedők és megbántottak országa leend. Csakhogy Dosztojevszkijnál az új szociális valóság szemlélet apokaliptikus síkba vetül.

A Jó nem egyéb, mint emberbe öltözött igazság, megtestesült Ige. Isten, aki emberré válik s magáravállalva a földi élet szenvedéseit megalapítja a földön a béke országát. Már Dosztojevszkij kereszténysége letépi az orosz lélekről az elvont univerzalizmus álarcát, mely alól egy olyan valóságosan is szociális élet utáni ellenállhatatlan vágy bukkan elő, ahol «az egyén mindenkivel szolidáris.»

Helyesen jegyzi meg Szolovjev, hogy Dosztojevszkij minden theologiai szándék nélkül is tökéletesen meg tudta ragadni az Egyháznak, mint Krisztus misztikus testének és az egy és ugyanazon igazságban hívők reális egységének a fogalmát.

Szolovjev, miközben Dosztojevszkij vallási szemléletét rekonstruálja, az orosz lélek belső ellentmondásokat okozó rákfenéjét a nacionalizmusban jelöli meg s azt írja, hogy Dosztojevszkij általános testvériségességében nem a nemzeti, hanem a vallás-erkölcsi jelentés volt a fontosabb. Hiszen az *Ördögösökben* a nagy orosz regényíró megbélyegzi azokat, «kik csak azért hajolnak meg a nép előtt, mert az nép és csak azért értékeli az orthodoxyát, mert az hozzátartozik az orosz néphez.»

De mire vágyódik tulajdonképpen az orosz nép? Nem a faj vallási és politikai diktaturájára, hanem a közös Egyházra. Csakhogy ezt a vágyát nem elégíthette ki saját egyházában, innen az orosz forradalom egyházellenes és antiklerikális színezete, mely később, megtagadva az egész orosz vallásos hagyományt, istentagadássá sötétült. Az istentelenek mozgalma logikus folyománya volt a forradalmi szellemnek, mely kiszabadulva az egyházi és állami joghatóság tekervényeiből, vallási kultúrájában nem talált elegendő támpontot s így visszasüllyedt valami misztikus és aszkétikus aktivizmus kezdetleges formáiba. Ösztönszerű kegyetlenségében túlértékelte azt az irracionális világot, melyben az ember végre saját maga urának, teljesen szabadnak érzi magát.

A történelem folyamán ehhez hasonló jelenséggel találkoztunk a francia forradalom harcias vallástalanságában.

De míg a francia szellem szilárd kulturális örökséggel rendelkezett s így a forradalmi mámor korszaka után újra szokatlan erővel tudta kivirágoztatni a katolicizmushoz és az Egyházhoz való elpusztíthatatlan ragaszkodás rügyeit, addig Oroszországban lehetetlen volt, hogy a klérusból vagy a hívekből hamar kifejlődhessék egy erős ellenállás azon az alacsonyrendű kultúrtaíalon, melyet a történelmi materializmus és a marxizmus oly könnyen hatalmukba kerítettek.

A marxizmus, melyen az orosz forradalom gerendázata nyugszik, volta-képpen egy olyan közösségi aszkézis elméleti váza, ahol az ascensio végcélja nem az Isten, hanem az Én. Az Istenség tiszta fogalmát az orosz intelligencia körei sem ismerhették, mert teljesen távol állottak a nyugati keresztény filozófiától és teológiától s a filozófikus műveltség titkait azoktól a németektől lesték el, akik az individualizmus, a nacionalizmus és az államimádat harcosai voltak. Hegeltől Leninig rövid az út az orosz lélekben.

Szolovjev csodálatos élességgel látta meg, a Dosztojevszkijről mondott harmadik emlékbeszédbe foglalt «Oroszország eszmei történetében», a közeledő forradalom okait.

Az európai kultúra — s itt a renaissance utáni idealista és materialista

kultúrára gondol — szétválasztotta azokat az elveket, melyek a kereszténység lényegét alkották. Előbb a quietisták és pietisták tűntek fel, akik tagadták az ember szabadságát és minden materiális természetét, azután a humanisták, racionalisták és idealisták jöttek, kik minden feltétel nélkül ismerik el az emberi ész öntörvényű elsőbbségét s Istent csupán az ember hajtásának tekintik. Végül a naturalisták, realisták és materialisták következtek, kik világnézetükből az Istenségnek még a fogalmát is száműzték s a természet mechanizmusán kívül semmi egyébbel nem vetnek számot. Mindezek az egyoldalú irányzatok egymásnak való ellentmondásukon feneklettek meg s mutatták ki lehetetlenségüket.

«A mi kultúránk — teszi hozzá Szolovjev — átment ezeken az elvont irányzatokon. De az emberiség és Oroszország szellemi jövője nem az övék. Külön-külön hazugak és meddőek, erejük együttességükben van: abban a keresztény központi igazságmagban, melyről mindnyájan leszakadtak. Ez a központi igazságmag: az ember szabad akarata révén a természeti életbe inkarnálódó istenelv.

De Oroszország még nem juthat el e központi igazsághoz, előbb még fenéki ki kell ürítenie misztikus és individualisztikus kísérletének kelyhét. Ma aszketikus forradalmi lendületében lemond az általános tapasztalati igazságokról, simplex megoldásokat keres. (Gondoljunk csak Lenin tudománybeli naivságaira.)

Oroszország ma végre észreveszi valóságokat félreismerő tévedéseit, de mielőtt helyes útra térhetne, bűnhődésképen el kell mennie az abszurdumig. Ne hamarkodjunk el azonban könnyen általánosító szempontokból hozott ítéletünket. Kövessük csak tovább Szolovjev nyomdokait. Másszóval: saját szemszögünkbe bele kell állítanunk az orosz misztikus egyszerűséget, anélkül azonban, hogy lemondanánk bizalmatlanságunkról, mellyel minden túlrózsás jövődövrással szemben viseltetünk. Hiszen a kereszténység bizonyos értelemben heroikus középszervállalás is, melyben lemondva a fellengző ábrándokról, célkitűzéseinkben, munkásságunkban és odaadásunkban alázatot tudunk tanúsítani. Dosztojevszkij a közös Egyház szolgálatában titáni gőggel fogott harcba egy távoli jövőért. Szolovjev vallásos lelkületének tartózkodó okosságával valóságos szeretetkapoccsá tudott lenni két világ között, melyek az elválasztó távolságok ellenére mégiscsak közös gyökérről fakadtak. Szolovjev példája intsen bennünket szeretetre az orosz nép iránt, mert ellene nemcsak sajátmaga, hanem mi is vétkeztünk. Kértek tőlünk és nem adtunk, mert bezárkóztunk faji és kultúrfelsőbbségünk hamis eszméjébe és nacionalizmusaink süket önzésébe. Nekünk is bűnhödnünk kell tehát.

Bűnhődésünket részben megválthatjuk, ha műveltségünk minden rendelkezésünkre álló eszközével igyekszünk behatolni az orosz tragédia titkába. Ismerjük meg egymást, hogy szerethessük egymást.

Ruzicska Pál fordítása.

ÁGOSTON JULIÁN VERSEIBŐL

HA KÉL A NAP

Van Istened, van, — csak nem érzed néha . . .
Bénult ütemmel bűg a messzi kongás
s vágyaidra a felhőt egyre ontják
vadult szelek, sivár szelek.

Felhős a nap — a fényből egy parányi . . .
Nem tud a lelked új csudákra várni,
mert tépik, marják (ó, ha tudna szállni !)
vadult szelek, sivár szelek.

Kérdéseid, mint ostorozó zsarnok,
sebzik véressé vállad hófehérjét
s űzik a vérrel föstött Hófehérlét
vadult szelek, sivár szelek.

Kietlen út, amelyen lábad lépdél ;
nem tudsz megállni, egyre vérzel, vérzel,
s dobálnak küszködve pokollal-éggel
vadult szelek, sivár szelek.

De higgy, de higgy, de higgy : a szíved álma
betakar, s hidd el, olyan jó szeretni ;
amikor minden más hazugság : — semmi,
jó a meleg, a szeretet.

Találsz kezet, mely arcod megtörölje,
van jóanyád, csak szíved még nem érzi,
még a rideg, vad éjjel útját méri
s nem látja a napot, a fényt.

De jó majd egyszer — örök a nagy forgás ! —
tavaszló nap, s rubintvörös ég alján
föltündöklök az Ismeretlen arcán
csudás mosoly, örök mosoly.

Meglátod még, csak higgy vakító hittel :
fehér lesz még a korbács-szötte éjjel,
s összeölelkezik szíved a fényvel,
ha kél a nap, ha kél a nap.

HALLGATOM A VÉGTELENT

Elmerülök néha magamban és hallgatom a bennelévő végtelent...
Milyen jó is a végtelen szavára figyelni, ahogy éjtszakánként fölüti
fejét szívemben és csuda-látásokkal szívárványozza meg szemem,
milyen jó is néha hallgatni mámoros füllel ezt a csudás égi szót,
milyen szent néha magamba inni ezt a mesés szép világot szomjas ajkkal,
milyen jó elmerülni benne: önmagamban és hallgatni a bennelévő végtelent...

Kinn tulipánok pattannak sorba: nyílnak, elhervadnak;
kósa tavaszi szelek boronálnak végig a vetések tarka-bóbítás fején,
újrás kacagással rohan a kikelet a zöldbeborult réteken
s dús tarsolyából virágszirmokat hullat a kopasz földre...
Tavaszi szél kap a felhők fodrába nagy-mohón,
s végigkergeti az égen az első ökörnyálakat: ezüst-álmait,
meglendíti a bokrok karjait, s a fák
ájultan fekszenek a szélre, széles mosolygással új életre várva,
— s megtermékenyülten zárják méhükbe ezer rügy-magzatuk...

Kinn: élet, élet, élet!

Lenn a mélyben: bennem
olyan jó elmerülni s hallgatni a végtelent;
ilyenkor: tavasszal belefúrni fejem a benti kékségekbe,
hol álmok duzzasztják szívem falát: tavaszi álmok, bomló életcsírák.
Olyan jó lenn a mélyben: bennem
harmattól reszkető virágfejekkel vérigvesszőzni lomha kedvem: hajrá!
tavasz van, kívül élet integet,
szívd magadba a napsugarat, szippantsd magadba a meleget;
élj, tavasz van, élj, és téli éltedet
temesd a friss-virágú sárba, temesd el a telet!

Temetek...

Fülemben tiszta ritmussal kongat a tavasz,
cirkumdedéruntja a virágsusogás,
rékvieme a lombok zizzenése
s göröngyök helyett kerge tavaszi sziromzárpor
koppan testemen...

Olyan jó így temetni: — bennem
tavasz ölelkezik a végtelennel,
s én gyerekörömmel merülök el magamban,
hogy megöleljem szívemben ezt a csupa-élet,
ezt a csupa-vágy, csupa-kedv tavaszi végtelent...

Tavasz van: s én magamba-merültem
hallgatom a bennelévő kékálmú végtelent...

Kint ült a szálló terraszán az enyhe délutáni napsütésben ; tavasz volt, a piros és sárga ernyőket még nem feszítették ki az asztalok fölött s a könnyű sugarak szabadon táncolhattak a síma márványlapokon, a vizespoháron és a pecsétgyűrűje tekintélyes rubinján, melybe családi címerét vésték bele. Érettségire kapta annakidején édesapjától, illő intelmek kíséretében, melyek föl hívták a figyelmét nagy multjukra, szeplőtlen becsületekre s arra a tömérdek kellemetlen és feszélyező kötelességre, ami abból származik, ha valaki ilyen címeres pecsétgyűrűt hord az ujján. Rendkívül komolyan hallgatta végig az egész oktatást, bár közben ott settenkedett benne a kamaszos gondolat, hogy apja biztos hosszú ideig készült erre a szónoklatra. Rendszerető, aprólékos ember volt, benne volt az ősök körülményeskedő bíróvére ; minden ruhájában külön szarvasbőrt tartott a szemüvegéhez s az íróasztalán évtizedeken át ugyanolyan sorrendben állt három, különböző keménységű ceruzája. Most, hogy így visszaemlékezett rá, földézte fejét, ahogy utóljára látta, kopaszon, apró, gondosan fésült két ősz tinccsel a két halántéka fölött, kutató pillantásával, ahogy az ügyvédi vizsgája után érdeklődött ; elérzékenyedett kissé és röviden sóhajtott. Apja valahogyan a gyermekkor is volt, az ifjúság, a gondtalan idő, mikor írhatott haza pénzért, télen jó sonkákat kapott s bárhova ment, mindenütt maga körül érezte a lakásuk megnyugtató szagát, melyben régi bútorok, befőttek és finom szivarok illata keveredett egybe. Neki már modern bútorai vannak, fölösleges cikornyák nélkül, könnyen takaríthatók és kényelmesek, de azért néha, mikor belép este, fölkattantja a villanyt, olyan szívesen megpihentetné a szemét valami egészen fölösleges díszben, valami mulatságos, lecsavarható cirádán ; ilyenkor nagyon halaványan föl szokott merülni benne az apja képe s meg szokta csapni pillanatra a régi otthon, az ifjúság visszahozhatatlan hangulata. Az ég mélységesen kék volt s a terrasz alól fölhallatszott a járókelők lépte. Belebámult a fényes, üvegszerű magasságba és gyermekkorra tájfoltjai tünedeztek elé ; kívül volt a világon, rejtelmes szigeten jelen és mult közt, boldog időnkívülségben ; érezte, hogy valami meglazul benne, hogy most elveszít valamit, talán az időt, talán csak azt az érzéket, amellyel óra nélkül is mérni tudjuk az elfolyó perceket ; érezte és örült a szabadságnak.

A városka zsongott odalenn, megbújva a hegy hátán, oldalt pedig, a szálló mellett, alig valamivel magasabban, a kegybarlang torka feketéllett. Fölötte a kereszt villanykörtéin meg-megvillant a napfény. A bejáratnál elakadt a széles aszfaltút fehérje, mely előbb serpentinszerű hurkot vetett a lejtőn ;

két szélén padok húzódtak, pihenésül a zarándokoknak s szórakozásul a kíváncsiaknak, akik onnét ép a szálló terraszára láthattak s figyelhették esténkint a táncolókat, hallgathatták a tangózenekart. Alkonytól estéig egyszerre szólt a dzsessz és a megafón a kápolna előtt s a kétféle dallam, a litánia és a sláger, valósággal birkóztak a frissülő levegőben. Aki lent járt a folyó partján, egyszerre hallotta mind a kettőt, sajátos hangzavarban ; ha a gyárak felé haladt a bimbózó vadgesztenyék alatt, szakszofónok esedeztek felé s befönték céltalan flörtök hangulatával ; ha megfordult s a hídnak vette útját, felé zúdult a nyujtott ének, női hangok, meghatott öreges basszusokkal tarkázva : «Szomorúak vigasztalója, könnyörögj érettünk». Tegnap délután így sétálgatott, nézte az elfutó habokat, az örvényt a híd pillérei mögött, a halászokat, akik fáradhatatlanul vetették ki s vonták be csónakjuk hálóját és sose fogtak semmit és közben átadta magát a kétféle zenének. A dallamok elmosták benne az évek határát ; a litánia föl-fölrezdülő panasza gyermekkorába vitte vissza, falusi misékre, gimnáziumi énekórákra ; látta maga előtt kecskeszakállú énektanárukat ugrálós mozdulataival, ideges kapkodásával ; «noch einmal, noch einmal», hadarta súlyos gikszerek után, németül minden elfogadható ok nélkül és élénken kopogott hozzá csontvégű pálcájával a kopott orgona fakarimáján. A dzsessz meg, amint valami megmagyarázhatatlanul szorongató, atavisztikus fájdalommal búgta : «Bäby, ich lieb dich, schöne Bäby», egyetemi éveit hozta vissza, lokálokkal, bébikkel és Bébivel, akinek szőkésvörös volt a haja és vörösesfehér a bőre.

Most, hogy a terrazon ült, még nem szólt itt sem, ott sem a zene ; csönd volt s a szálló együtt libegett vele a valószínűtlen, játékos időtlenségben. Így lebegett vele minden, mióta megérkezett ; a lomha valóságot mintha elvették volna tőle a határon cigarettáival együtt, melyeket harisnyákba rejtve próbált becsempészni. Idegenben élt most, egyedül, kapcsolatok nélkül, kötelességek nélkül ; itt egyedül a magáé volt, nem kellett senkinek előre köszönnie, nem voltak hivatalos dolgai, nem járt az ébresztőórája s még a rendőr se szólt rá, ha szabálytalanul közlekedett a városka egyetlen forgalmas főutcáján. Hihetetlennek találta, hogy három nappal ezelőtt még fontosnak tartotta, hogy pontosan érjen be az irodába, hogy délután a megbeszélt időben ott legyen a cukrászdában, hogy előzőleg rózsacsokrot vásároljon ; most mindez nevetségesnek, jelentéktelennek tünt s egy kicsit ostobának is. Vajjon mi a magyarázata annak, hogy az emberek minden módot kihasználnak szabadságuk korlátozására, tünődött és figyelte a cigarettája kanyargó füstjét. Messze, nagyon messze bárányfelhők gyülekeztek ; a szétterjedő füstön át látta csak őket s költői gondolatai támadtak, mintha dolgozatot írna nyolcadikban, tollszárát rágva : «Az élet olyan, mint a tünékeny füst». Így írta valamikor régen s meg is dícsérték érte ; most azonban új értelme volt számára a frázisnak : az élete olyan, mint a füst, határtalan, szabadon illan s beleitatódik lassan a sugárzó tavaszi világba. Mert a tavasz ott bontogatta harsány zöldjét a kegyhely körül

a hegyekben ; az erdők rügyeztek, a levegő megtelt duzzadó mezők illatával, a szél nehéz volt és álmosító s a távoli villák kertjéből korai virágok fehérje és rózsaszínje látszott. Lent a terasz alatt is nyitottak már a magnóliák, nagy, húsos bimbóik már itt-ott kipattantak s hivalkodón fehérlettek bele a könnyű derűbe. A nők is kosztűmben jártak már s kalapjukat ibolyacsokrokkal díszítették.

Hirtelen léptek hallatszottak. Karcsú, barna leány állt az ajtóban, volt benne valami mosolygós riadalom ; újonnan jöhetett, még eddig nem látta. Egymásra néztek, kicsit hosszasan, aztán villant az ajtóüveg s a leány eltűnt. Első gondolata az volt, hogy már ismeri valahonnan, nem egész lényét, csak a szeméit, melyek olyan különösen és rendkívülien barnák, csak a száját, mely nyújtott volt és keskeny s hozzá japános szemöldökeiket ; ennyi maradt meg benne az arcából. Ki lehet, tündött s már elhagyták emlékei ; vissza-idézte a tekintetét, a hosszú pillantást, melyben nem volt semmi kihívó s mégis, akaratlanul is jelentős volt ; már nem érezte jól magát a terrazon, lement sétálni. Remélte, hogy újra látni fogja.

Estig járkált céltalanul a folyóparton, nézte a magnóliákat, melyek szinte szemlátomást nyíltak a szokatlanul meleg estben ; ügyefogyottnak érezte magát, mintha hiányozna valamije. Később fölment a szobájába átöltözni. Míg borotválkozott, női hang ütötte meg a fülét ; valaki a szomszédban énekelt az ő nyelvén. Eddig üres volt az a szoba. A hang kellemes volt, az ének ismerős ; jólesett a hazai szó is. Csak nem az új leány, jutott eszébe hirtelen.

Mikor kilépett a szobájából, kinyílt a szomszéd ajtó is. Az új leány állt ott, szemük megint összetalálkozott ; a leány riadtan tekintett rá, aztán gyorsan becsapta az ajtót.

A bárban találkoztak ismét, vacsora után. Amint belépett, azonnal meglátta ; a tulajdonosnővel ült együtt s látszott, hogy nem érzi kellemesen magát. Odaköszönt, az asszony visszabólintott, aztán integetni kezdett felé, a leány már hiába tiltakozott. Ott álltak egymással szemben. «Önök honfitársak, remélem, örülnek, hogy összeismertetem magukat. Nos, mulassanak jól, kedvesem.» Ezzel magukra hagyta őket.

Zavartan hallgattak ; valami oktalan szorongás volt köztük. A leány a ruhája rózsáját tépdeste, ő meg idegesen dobolt az asztalon ujjjaival ; eddig minden nyugodt volt és gondtalan s most egyszerre újra bonyolult lett a világ, újra szórakoztatnia kellett, már nem idegen volt, a társadalom utánajött és visszazárta magába. Ránézett a leányra s egy percre úgy érezte, gyűlöli. Elkényeztetett, ostoba kisasszony, gondolta s már azon gondolkozott, hogy föláll, mond valami kifogást és itthagya. De a leány megérezte a tekintetét, fölemelte az arcát s ő ebben a pillanatban olyan végzetesen és érthetetlenül szépnak találta, hogy valósággal beleszédült. S most hirtelen kedvessé és romantikussá változott az egész kaland, a leány már tündér volt, aki titokzatosan besuhan az ő időtlen szigetére ; ahogy ott ültek egymás mellett, zavartan, szótlantul,

abban is valami rendkívülit és kedveset érzett. Ekkor a leány, mintegy kény-
szernek engedve, átadta lassan kíváncsi szemeinek a tekintetét. Mintha rejtjel-
mes lámpák lobbantak volna föl, úgy lángolt sötéten és végzetesen a két
barna szem, míg az ernyeteg pillák rá nem borultak. De mintha azokon is át-
ütött volna valami baljós tűz.

«Bäby, ich lieb dich, schöne Bäby ; kigyulladt a tangószínű parkett,
a nyitott ablakokon át beömlött a fűszeres tavaszi levegő s a kiáradó fényben
látszott a kinti fák feslő lombozata. Ez az egész már nem bájos volt, hanem
izgató és végzetes, akaraton kívüli ; mintha érthetetlen részegség tört volna
rájuk. Táncoltak. A leány könnyű parfümjé lassan beleitta magát az érzékeibe ;
alig beszéltek, de szavak nélkül is egyre közelebb sodorta őket egymáshoz egy
ismeretlen és ellenállhatatlan áradat. Mintha mindez már lett volna így egyszer,
régen és távol, trópusi fülledtségével ; s mégis tudta, hogy soha nem volt, de
kutatni a kapcsolatok után nem volt ereje ; a zene, a parfüm, a leány hajának
enyhe érintése, a teste könnyed és engedelmes hajlása, ruhája alig hallható
suhogása ott kavarogtak benne valahol nagyon mélyen, a szívében, vagy talán
az agya legbonyolultabb tekervényeiben ; a külvilág lassan elmerült, csak ketten
voltak s a zene, mely talán a tenger morajlása a világtól eloldott sziget körül.

— Gyerünk ki egy kicsit a levegőre, — mondta, mikor a dzsessz elcsuk-
lott s ráadta a leányra a kabátját. Az szóltanul engedelmeskedett. A kerti út
kavicsa csikorgott a léptük alatt s homlokukba behajoltak a bokrok ágai. —
«Nem fázik?» — Kicsit.» — «Jöjjön közelebb.» Vállára tette a karját és magához
szorította. Megfordultak ; kibontakozott előttük a városka pislogó lámpáival,
az utcák sora, a hegyoldal apró fényei s a kegybarlang fölött a kivilágított
kereszt, mely hatalmasan, emberfölötti méretekben lobogott a bejárat sötétje
fölött, mint valami éber jelenés, kívül a földön, az ég kupolájára vetődve.
Körülötte a csillagok elvesztették fényüket. A leány hirtelen összerázkódott. —
«Jaj ne, ne, engedjen», — suttogta és elrejtette arcát. — «Mi az?» — kérdezte,
lehajolt hozzá, belenézett a szemébe és megcsókolta a száját. — «Gyerünk,
gyerünk innen.» A ház mögött, a hátsó följárónál egyszerre eléjük lobbantak
a magnóliák, lázadozó fehérséggel ; a húsos szirmokon remegett a hold és csil-
logott a harmat. Három bokor állt egymás mellett, virágba borulva ; mintha
az érett föld hajtotta volna ki magából hirtelen őket, mint a túlcseresznye szere-
lem jeleit ; enyhe illatuk most súlyossá vált, elkábította az embert. A lépcső
fakorlátjának támaszkodtak. A leány száját kereste, de az elhúzódott, véde-
kezve és szabódva, aztán egyszerre, szinte vad elszánással, az övéhez szorította
nedves ajkát. Keze az ajtókilincset kereste, a zár engedett s ebben a pillanatban
éreztek, hogy elvesztek.

Másnap esett. Alant úsztak a felhők, beburkolták a hegyeket ; nyirkos
hűvösség tette tapadóssá a levegőt s az utak fénylettek az esőben. Későn kelt,
kedvetlenül ült a szobájában s kibámult a folyóra, mely sárgásszürkén höm-
pölygött délnek. Később felöltözött s bekopogott a szomszédba. Nem felett

senki. Benyitott. A szoba üres volt. Bement ; a tükör márványlapján papírlapok heverték, a szekrényajtó nyitva volt, a szekrényben összegyűrt újságlapok, semmi több. Megdöbbenve állt ott egy ideig. Aztán lerohant a bureaubá. «A kisasszony reggel elvitte csomagjait.» — «Hová?» — «Az irgalmas nővérek zárdájába.»

Délután alábbhagyott az eső, már csak enyhén szitált. Kabátot vett és lement. Nem bírta tovább a szállóban. Fölöslegesnek érezte egész életét, nem látta semmi értelmét annak, hogy itt van s valami elviselhetetlen üresség vette körül. A város nyomorúságosan lapult a hegyoldalon, utcáiból reménytelen unalom áradt. A folyón uszály haladt le, a hajósok bundában álltak a korlátnál és pipáztak. A vontató füstje sokáig ott terjengett a víz fölött. A szálló teraszán az asztalokon égnek fordított lábakkal heverték a székek, a kávéház nagy üvegablakán kövér csöppek csordultak le s az ablak mögül únatkozó emberek bámészkodtak ki. A magnóliák túlnyitott kelyhei lekonyultak, a bimbók dideregve húzódtak össze s a nedves gyöpön pár sáros szírom feküdt, amiket levert az éjszakai eső.

Összegörnyedve ment, kalap nélkül s a permeteg az arcába szitált. Miért ment el, — tünődött csökönyösen s újra, századszor is maga elé idézte a lány japános arcát, nagy, lobogó szemeit, illatát, ízét ; ma már mindebből semmi sem az övé. Nem hagyott maga után semmi emléket, levelet, üzenetet, még a nevét se tudja. Úgy érezte, legalább ezt a nevet meg kell tudnia, tőle magától, hogy legyen, ami keretbe foglalja a széthulló emlékeket, amit magáénak mondhat, elvihet magával. Miért ment el? Megbántotta? Nem volt erőszakos, nem okozhatott neki fájdalmat ; hát akkor miért? Most itt van újra

Messze a gyarak dudáltak s megkondult a kegykápolna harangja. Hat óra. Az út végén látszott az irgalmasok gótkapus zárdája. A kapu most kinyílt, feketekabátos női alak lépett ki ; arra jött, szorosan a fal mellett, összehúzódva, hogy ne érje az eső. Ő volt.

A könyvkereskedés előtt állt, mintha a könyveket nézné, de valójában rá várt, olyan közel a házfalhoz, hogy a lánynak, ha nem tér ki, szinte bele kell ütköznie. Már hallotta a lépteit s lassan fölemelte a tekintetét.

A lány arcán olyan mély, tiszta fájdalom látszott, hogy önkénytelenül is hátrább lépett s utat engedett. Az nem nézett föl. Elhaladt mellette, lehajtott fejjel s volt benne valami, ami fiatal özvegyekre emlékeztetett.

Döbbenet nézett utána. Nem értette. Különös, éles fájdalmat érzett, mely mintha nagyon régről szakadt volna föl benne. Az édesanyját látta sírni egyszer? Vagy az édesapja temetésén? Nem emlékezett rá. A lány ellépkedett a szomorú magnóliák előtt, aztán fölkanyarodott a kegybarlang felé a serpentinre. Most egyszerre mintha megvilágosodott volna benne valami, mintha megértett volna mindent. Könnyek fojtogatták a torkát. Ott állt az esőben s a lány után nézett, míg el nem nyelte a sziklatemplom.

KODEXIRODALMUNK ÉS A MISZTIKA

IRTA: FÁBIÁN ISTVÁN

Thienemann Tivadar a «Minerva» 1923-as évfolyamában megjelent *Városi élet a magyar középkorban* című tanulmányában ezt írja: «Irodalmi emlékeink elpusztulásának hite szervesen beleilleszkedik abba a nemzeti nagy lét nagy temetőjén borongó romantikus történeteszemléletbe, mely a pogány magyar Olimposznak, a honfoglalás hősmondáinak, a magyar naiv eposznak nyomtalan eltűnését siratta... Ez a fölfogás — talán öntudatlanul — tovább hatott a középkori magyar irodalom újabb, pozitivista jellegű magyarázataiban is.»¹

Az eddigi felfogás szerint azért maradt korunkra ilyen kevés kódex a gazdagnak elképzelt középkori irodalomból, mert a török és elemi csapások elpusztították őket, Thienemann szerint pedig azért, mert nem is volt több, vagy legalább is sokkal több. Nézetét Jakubovich és Eckhart Ferenc kutatásaival támogatja. Az előbbi kimutatta, hogy a kódex a középkorban értékes dolog volt, amit a török elől menekülők magukkal visznek, az utóbbi pedig arra mutatott rá, hogy a X—XII. századból sem nálunk, sem Ausztriában nem maradt fenn oklevél, noha Ausztriában nem volt tatárjárás, viszont a XIII. század elejéről, «amikor a hiteles helyek fejlődőben voltak», több oklevél maradt fenn nálunk is, noha a tatárjárás pusztításai még csak azután jöttek. Folytathatjuk ezt a gondolatmenetet azzal, hogy a törökvész előtti időből igen sok oklevelünk maradt fenn, sőt a XV. és XVI. század eleji kódexeink is a török pusztítás előtti időből származnak és egy cseppet sem valószínű, hogy a törökök csak a XI—XIV. századból eredő magyarnyelvű könyveket pusztították volna el, míg a XV. század végi és XVI. század elejéről származók iránt nagyobb szimpátiát éreztek volna. Ha fel is tételezzük a kódexek nagyarányú pusztulását — fel is kell tételeznünk —, valószínűleg mégis inkább maradt fenn nyelvemlék abból a korból, amikor sokat, szinte rendszeresen írtak, mint azokból az időkből, amikor egy-két kéziratot készítettek a szerzetesek.

Az ilyenfajta elmefuttatások arra jók, hogy *a ma ismeretes nyelvemlékeket a középkori irodalom hű tükrének* — tehát nem magának a valóságnak, csak hű visszatükröződésének — *tarthassuk*, hogy a tényleg meglévőből indulhassunk ki a kódexirodalom tárgyalásánál és ne kelljen ábrándokkal meg a képzeletből táplálkozó elméletekkel szélmalomharcot vívni mindenkinek, aki meg akarja ismerni a kor irodalmát. Mi tehát Thienemann nyomán tényként

¹ I. m. 58—60. l.

fogadjuk el, hogy a XV. század előtt magyarnyelvű kódexirodalom nem létezett és arra a kérdésre keresünk feleletet, hogy *miért nem létezett előbb, miért csak a XV. és XVI. század fordulóján körül alakult ki.*

1. Erre a kérdésre két feleletet adtak eddig. Az egyik a romantikus-pozitivisták történetírása, a másik Thienemann Tivadaré. Az első válasz szerint azért fordították magyarra a középkori szerzetesek a latin szövegeket, mert nemzeti érzés vezette őket. Eltekintve attól, hogy a nacionalizmus a romantika egyik hajtása, hogy tehát ez elmélet szerint XVIII., XIX. és XX. századi szellemi áramlat irányította volna az embereket a középkorban, semmivel sem lehet bizonyítani, hogy a nemzeti szellem *mai formájában* akkor létezett volna és magyarul írásra készíthette volna a papokat.

Érdekes, hogy nemcsak politikusok, hanem képzett és eszes tudósok is bizonyítékokat igyekeztek gyűjteni e felfogás mellett. Szilády Áron Temesvári Pelbártról írott munkájában ezt a latin szöveget idézi a «De tempore» c. beszédgyűjteményből: «Errant ergo plures qui difficultatem faciunt in communi expositione vulgari, dicentes quod per omnia secundum literalem sensum debeat pronunciari». Így fordítja magyarra: «sokan tévednek tehát, akik fönnakadnak az anyanyelven történő kifejezéseken s azt vitatják, hogy mindent betű szerint való értelemben (azaz latinul) kell kifejezni». A fordítás jó, csak a legfontosabb helyeken téves. Ezt a kifejezést «in communi expositione vulgari» «anyanyelven történő kifejezésekkel» fordítja, noha azt jelenti, hogy «közönséges népies előadás», a «literalem sensum»-ot jól fordítja, de odateszi zárójelbe: azaz latinul. Szilády tévedése nyilvánvaló: a nemzeti és latin nyelvű beszéd ellentétét értette ki abból a szövegből, amelyben Temesvári Pelbárt csak a népies és szakszerű előadásról beszél. A félreértés oka kiderül az idézett helyhez függesztett jegyzetből: «Tétovázás nélkül felismerhető e nyilatkozatban a nemzeti szellem azon követelése, mely a francia egyházi szószékekből kiírtotta a macaroni-latinságot; mely már a XIV. század közepén azt mondatta a németek irigyelhető Tauler-ével, hogy «beszédébe nem fog többé latin mondatokat vegyíteni, vagy ha igen, csak olyankor, midőn ehhez értő tudósok előtt beszél».¹ Tauler sem azért nem beszél latinul — mint az idézetből kivehető —, hogy saját nemzete nyelvét pártolja, tehát nem a nacionalizmus vezeti, csak praktikus szempont: hogy megértsék.

Thienemann Tivadár, a másik elmélet szerzője szerint a városi polgárság megmagyarosodása az oka annak, hogy az egyházi irodalom magyarul is megszólal. A ránk maradt kódexek nagyrésze Budán keletkezett és Buda a magyarnyelvű kódexirodalom kialakulása korában, a XV. század második felében, magyarosodott meg. Több ezzel összefüggő jelenséget is felhoz (a ferencesek elterjedése Magyarországon), de a főoknak a városi polgárság megmagyarosodását tartja. Kétségtelenül feltűnő e két dolog: a kódexirodalom és a városi

¹ Szilády Áron: Temesváry Pelbárt élete és munkái. Bpest, 1880. M. Tud. Akadémia kiadása. 30. l.

polgárság egyidejű megmagyarosodása, az is bizonyos, hogy külföldön, különösen Németországban a városi polgárság megerősödésének, ha nem is legnagyobb, de nagy része volt abban, hogy a vallásos irodalom is kezdett nemzeti nyelvre áttérni, de a magyar kódexirodalomban semmi nyomát sem találjuk a városi polgárság hatásának. Ezt az irodalmat *Beöthy Zsolt* kolostori irodalomnak nevezte és teljes joggal. Kódexeink tekintélyes része, körülbelül háromnegyede, kimutathatólag apácák számára készült, tehát egyházi emberek készítették egyháziaknak. Vannak kódexeink között imádságos könyvek, breviárium és prédikáció-fordítások, amelyek már tartalmuknál fogva kizárják, hogy világiak részére készülhettek volna. Van három imakönyv is köztük, amelyek közül kettő (Festetich- és Chech-kódex) egy világi asszony, Kinizsiné Magyary Benigna számára készült, de Kinizsiné sem polgári, hanem nemesi osztályba tartozik. A harmadik imádságos könyv, a Peer-kódex egy Simon nevű világi embernek készült; legfeljebb ez az egy tartozhatott polgári osztályba, noha semmi okunk sincs arra, hogy ezt feltételezzük.

Kódexeinkben tehát semmi nyoma annak, hogy a megmagyarosodó városi polgárságnak valamilyen hatása lett volna egyházi irodalmunk magyar nyelvre való áttérésében. Középkori irodalmunk a kolostorokban élt. Szerzetesek írták apácáknak, rendtársaiknak, esetleg maguknak. A kolostorok falai közül nem is került ki a kódex. Ott született, ott használták és amikor a kolostorból kikerült, meg is halt, csak a késői gyűjtők buzgalma adott új életet nekik. Ha tehát középkori irodalmunkat meg akarjuk érteni, valamilyen változás okát meg akarjuk keresni, a kolostoron belül, az egyházi élet kereteiben kell maradnunk.

2. Az eddigi magyarázatokat nem találtuk kielégítőeknek: sem a nemzeti szellem nem készíthette a szerzeteseket arra, hogy magyarul írjanak, sem a városi polgárság kialakulása. A középkori egyházi irodalom nyelve a latin mindvégig. Azonban nemcsak nálunk, hanem külföldön is kialakult egy időben ennek az általános latin nyelvű egyházi irodalomnak egy-egy nemzeti nyelvű ága is. Vizsgáljuk meg, mi volt az oka külföldön az egyházi irodalom nemzeti nyelvre való áttérésének.

A vallásos irodalom a XII. és XIII. században kezd áttérni nemzeti nyelvre. Az olasz irodalomban az umbriai «laudák»-k, a németben a «Trudperter Hohelied», a franciáknál szintén az Énekek Énekének egy parafrázisa a vallásos költészet első nemzeti nyelvű terméke. Prózában *clairvoux-i Szent Bernát* prédikációs könyve az első francia nyelvű egyházi beszédgyűjtemény kortársának, *Maurice de Sully* párisi püspöknek beszédgyűjteményével együtt. Az első német filozófiai műveket *Meister Eckhart* írta, az első német önéletrajz *Seusé-é*, az első német levelezés két misztikustól, *Heinrich von Nördlingen-től* és *Margarethe Ehner-től* maradt fenn.¹

¹ *Martin Grabmann*: Kulturwerte der deutschen Mystik des Mittelalters. Augsburg, 1923. D. 49.

Az a kérdés, hogy ezek a körülbelül ugyanazon időben, de egymástól távol keletkező írásművek nemzeti nyelvüské csak véletlen-e, vagy van valamilyen közös tulajdonságuk, ami megmagyarázza egyszerre való feltűnésüket. Az olasz laudákról egy olasz irodalomtörténeti kézikönyv ezt írja : «A legtisztább és legmelegebb XII. századi költészet nemzeti nyelven a vallásos líra, amely az akkor — különösen a népnél — elevenebb vallásos érzésből születik». «Ugyanez a líraiság mutatja meg friss erejét *Assisi Szent Ferencben*», a középkori misztika egyik legnagyobb alakjában.¹ Tehát az olasz irodalom első nemzeti nyelvű alkotásait ugyanaz a szellem hozta létre a XII. század végén, amely Assisi Szent Ferenc életének háttérül szolgált a XIII. század elején : a *misztika*. A német «Trudperter Hohelied» jelentőségét *Gustav Ehrismann* így méltatja : «A «Trudperter Hohelied»-ben a XII. századi misztika nagy kedélynevelő mozgalma jellemző kifejezéseit találta meg : ahogy az érzelmi élet a legkülsőre irányul, ahogy a természetes és érzékföltti az istenivel való egyesülés egyedüli vágyába olvad bele, ahogy ez a vágy az égi jegyes átkarolásában testi élménnyé válik, akinek csókjában a boldogult világ Üdvözítőjével megbékül, ott az örök világosság vidám napja ragyog a nyomorúságban tévelygő lélek homályos kamrájába. Ez a *német misztika első könyve* és amit ez a nászdal hirdet, az a későbbi német misztika szelleme is».² Az «Énekek Éneke» francia parafrázisa szintén «a Krisztus utáni vágyakozást fejezi ki érzélgős-misztikus nyelven»,³ mint Gröber írja és Szent Bernát is a francia misztika első képviselői közé tartozik. Meister Eckhart és Seuse neve elválaszthatatlan a német misztikától. Tehát úgy találtuk, hogy *a vallásos irodalom első nemzeti nyelvű megnyilatkozásai az akkor ébredő misztikával vannak összefüggésben*. Nem véletlen-e ez, a misztika szellemének eredménye-e ez, vagy csak a történelmi adatok önkényes csoportosításából levonható játékos következtetés? Hogy erre a kérdésre megfelelhessünk, tisztába kell jönnünk azzal, hogy mi az irodalmi misztika?

3. A misztika legjobban elterjedt értelmezése szerint az az életmód, amely hosszas erénygyakorlatok után az Istennel való egyesüléshez, az «*unio mystica*»-hoz vezet. A misztika a skolasztika rendszerei után csak életbölcseletet nyújtott. Nem akarta tisztázni a fogalmakat, megérteni a világot, csak életszabályokról beszélt, összegyűjtötte és rendszerezte azokat az erénygyakorlatokat, amelyek az Istenhez vezetnek. Imádság, böjtök, elmélkedések jellemzik ezeket a gyakorlatokat. Valóban ez a vallásos életfelfogás volt a középkori misztika magja, de mivel a vallás a középkori élet centruma, ez az új felfogás az élet minden területén megnyilvánult.

A XII—XIII. századig terjedő skolasztikus vagy bencés középkorban, —

¹ *Galotti-Alterocca*: La letteratura italiana. Bologna, 1924. p. 43.

² *Gustav Ehrismann*: Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters. 3 B. München, 1918. 1922. 1923. II. B. 31.

³ *Gröber*: Grundriss der romanischen Philologie. II. B. p. 477.

ahogy nevezni szokták — a vallásos élet lényege Isten imádása volt. Isten a Királyok Királya, akit csak hódolat és imádás illet meg, más érzésekkel nem lehet közeledni hozzá. Ha a hívő valamit akar, akkor sem közvetlenül tőle, hanem a papság és szentek közbenjárásával kéri, ahogy a földi királyokkal is csak hűbérurain keresztül érintkezik. A vallásos élet középpontja a mise, amelynek ragyogó szertartásai ebben a korban alakulnak ki véglegesen, amelyben a papság mutatja be a hívek hódolatát. A szentmise fényének emelése a kor egyik vezető gondolata. Ezért szorgalmazzák a cluny-i reform után az ének tanítását, ez egyik oka a kanonoki testületek kialakulásának is. A fényes szertartásokhoz méltó a templom is. Pompás bazilikákat vagy román stílusú templomokat építenek, amelyekben a főoltár az épület leghangsúlyozottabb része, sokszor magasabban is van, mint a hívők részére fenntartott hely, a templom hajója. A szentmise a hívőktől távol, a szentélyben folyik le.¹

Az új korszak, a misztika építészeti stílusa a gótika. Itt már a főoltár egy szinten van a hajóval és körülötte az apsis falába illesztett fülkékben is sokszor oltárok várják a hívőket. A gótikus templom megosztottabb. Elmélkedésre csábító homályos fülkébe vonulhatnak az ájtatoskodók, nem von maga felé minden tekintet a főoltár. Nem az ünnepélyes énekes nagymise, a Királyok Királyának bemutatott hódolat lesz a fontos, hanem az Istennel való közvetlen érintkezés: az imádkozás, az elmélkedés.²

A Királyok Királyából Krisztus-Vőlegény lesz. Nem kell közvetítés, hogy Istenhez emelkedhessék a hívő lélek. A legegyszerűbb ember is hozzáfordulhat. A misztikával a skolasztika intellektualizmusa által tisztelt Isten közelebb kerül az emberekhez a szeretet kapcsán. Ennek a közelebbkerülésnek egyik következménye a latin nyelv, a «lingua sacra» háttérbe szorulása. A Királyok Királyához, aki a bazilikák aranytól terhes mozaikjain merev fenséggel kifejezéstelenül trónolt, az előkelő és hideg latin nyelv mellett, a misztika kedélyelete azonban közelebb hozta magához az istenséget azzal is, hogy emberibb módon, realisabban merte ábrázolni az égieket: emberi kifejezést mert adni a szentképeknek az olasz trecentóban és a gótika realizmusában.³ Az ember színvonalára leszálló égiekhez a hívő már a saját nyelvén is szólhatott. Így függ össze a nemzeti nyelv használata a misztikával, ezért nem kell véletlennek tartanunk, hogy a vallásos irodalom első nemzeti nyelvű termékeit a misztika ihlette meg.

A nemzeti nyelv használatának a másik oka az, hogy a skolasztikus középkorban nem volt fontos, hogy a hívő megértse azt, amit imádkozik vagy énekel. A templomban jelenlevő hívek helyett a papság fejezte ki a hódolatot, a laikusok csak a háttérrel adták, mint a küldöttség szónokának. Az egyén

¹ Hogy ne kelljen itt és a továbbiakban részletekben is megismételnem magamat, kénytelen vagyok a *Nakpelet* 1933. évf.-ban megjelent cikkemre utalni. (*A középkor felfedezése.*)

² A gótikának ez az értelmezése inkább illik a német, mint a francia alkotásokra.

³ Az irodalom és a művészeti stílusok összefüggésére Thienemann is rámutat idézett értekezésében. (63—64. l.)

érzései és gondolatai nem voltak fontosak, elvesztek a kollektivitásban, csak az összesség számított. A skolasztikus középkorban a vallásos élet is arisztokratikus: a hívek rendekbe osztva éltek és helyettük vezetőjük a papság adott kifejezést hódolatuknak. A misztika a kedélyéletet vette a vallásos élet alapjának. Mivel azonban a kedélyélet az emberi egyéniségben virágzik csak, törődni kezdtek minden lélekkel külön-külön. Isten fenségét és hatalmát érezhette a hívő úgy is, hogy nem értette a szertartás latin szavait és az énekkar himnuszait, — sőt talán még jobban, mintha értette volna —, de Isten szeretetét és az égiekkel való kapcsolatait csak úgy ébreszthette fel magában, ha értette imáit és elméledéseit. A misztikában a hívő vallásossága összeforrott egyéniségével, élményekből állott, nem szertartásokból. Ez az új szellem annyira ellensége volt a szertartásoknak, hogy a túlzó misztikusok támadták is a külsőséges, szertartásokat hangsúlyozó vallásosságot. Ezért jár a misztikával a nemzeti nyelv használata.

Ugyanez az ellentét az oka annak is, hogy a skolasztikus középkorban inkább a himnuszirodalom virágzott, míg a misztika kedvelt műfaja az elmélkedés. A bencés középkor logikus, de csekély érzelmi maggal rendelkező himnuszai hű kifejezői ennek az intellektuális kornak. Az elmélkedések pedig a misztika egyéni kedélyéletre alapított vallásosságának legjobb eszközei.

Természetesen a misztikának ez a térhódítása nem jelenti azt, hogy a skolasztika és vele az intellektuális vallásosság teljesen eltűnt volna. A középkorban nem beszélhetünk változásokról és különbségekről mai értelemben. Ma újításokra és eredetiségre törekszünk, tehát változásokat akarunk előidézni. Ezért nagyobb a különbség a modern időkben az egyes korszakok között, mint a középkorban, amikor az állandóság, az igazság változatlan volta volt a főirányelv és amikor az állandóságot az Egyház csorbítatlan tekintélye őrizte.

4. Ez az új életfelfogás — a középkor szelleméhez híven — új szerzetesrendekben szervezkedik meg. Ezeket az újabb szerzetesrendeket két csoportba oszthatjuk: a korai misztikus rendekbe és a későbbiekbe. Az első csoportba sorolhatjuk a ciszterciákat és valószínűleg a premontréieket is. Szent Bernát, a ciszterci rend alapítója, még Szent Benedek reguláihoz akar visszatérni, de e szándék mellett már az új szellem hatja át munkásságát. A fejlődés folyamán a kolostorok a középkori élet centrumai lettek: hiteles helyek, iskolák. Szent Bernát ismét a világtól elvonult, remeteéletet élni akaró emberek lakóhelyévé tette, akiknek főfoglalkozása az imádság, az elmélkedés és az aszkézis. A premontréi rendalapítás céljairól biztosan nem tudhatunk, mert Szent Norbert iratai elvesztek, de a gyakorlatban ez a rend is kivette részét az új felfogás terjesztésében. A korai misztika egyik legkedvesebb alakja, boldog Hermann József, e rend tagja.

Az új szellem igazi megtestesítője a XIII. század legelején alakult két rend: a ferencesek és dominikánusok. Mindkettő kolduló-rend, ami annyit

jelent, hogy már nem a vezető nemesi osztályokra támaszkodik, hanem a legszélesebb néprétegekre, elsősorban az akkor vagyonosodni kezdő városi polgárságra.¹ Nem a főurak és királyok által adományozott birtokokból tartják el magukat a kolostorok, hanem a szegényebb emberek apró ajándékaiból. Ez az új anyagi viszony az új szellem következménye. A bencések és az eddigi hit-hirdetők módszere az volt, amit a pogány magyarság esetéből ismerünk. Az új hit felülről, a királyi udvarokból terjedt lefelé; ha nem ment símán, hát erőszakkal. A kor arisztokratikus társadalmi rendszerében magától értetődő dolog volt a sokkal később is fennálló «cuius regio, illius religio» elv, melynek értelmében a hűbérurak vallását minden alájuk rendelt jobbágy, szolga és a többi tartozék követte. Ezért az első hithirdetők, a bencések, beérték a királyi udvarok és vezető főnemesek megtérítésével, az alsóbb osztályokkal nem sokat törődtek, mert fölösleges is lett volna velük bajlódni. Az alsóbb néprétegek igazi megtérítése Nyugat-Európában is csak a XII. század után ment végbe, amikor a misztikus felfogás szükségessé tette az egyéni meggyőzést, amikor a vallásos élethez élmény is szükséges lett. A két koldulórend közül a dominikánusok célja a skolasztikus theológia eredményeinek elterjesztése a nép körében, tehát a régebbi felfogás eredményeit alkalmazta az új idők szelleméhez, a ferencesek pedig a misztikus életmódot hirdették, annak követésére bírták rá a híveket.

Ez új szerzetesrendek és a régiek között ez is egyik lényeges különbség. A régi rendekben azoknak, akik követni akarták a szerzet által képviselt élet-eszményt, be kellett lépniök a rendbe. A kolostorokban aztán rendelkezésére állottak azok az eszközök, amelyekkel ideáljukat megvalósíthatták. Az új rendek azonban nemcsak a kolostorokban akarják megvalósítani eszményeiket, hanem a világban is. Ez az új célkitűzés intézményesen is megvalósul a harmadrendekben. Már a ciszterciták és a premonstreiek is felállították a világiak számára enyhébb szabályokkal és kevesebb joggal ezt a keretet, de igazában a ferencesek fejlesztették ki. A harmadrenddel a szerzetesség nagy tömegeket von a kolostor szellemi hatókörébe és ezzel lesz igazán nyugatív a szerzetesség, amely eddig magán viselte eredetének — a keleti remeteségnek — ismerető jeleit.

5. Nyugat-Európában tehát a XIII. század elején lép fel a két új típusú szerzetesrend és ettől kezdve terjeszti el a misztikus életfelfogást. Hozzánk is betelepedett a két szerzetesrend még a XIII. század folyamán, de ez az első település még nem jelentette azt a fordulatot, mint Nyugat-Európában. A magyar viszonyokat illetően is a régebbi bencés típus főúri jellegét emeli ki *Thienemann*. A bencések, ciszterciták, premonstreiek, karthauziak és pálosok a vezető társadalmi osztályokra támaszkodtak. Tőlük kaptak adományokat, körükből igyekeztek tagokat szerezni. Az új típus viszont az alacsonyabb nép-

¹ Ezen a tényen alapszik Thienemann elmélete.

osztállyal fonódik össze. «A ferences évkönyvek szerint — írja Thienemann — az első ferencesek 1218 táján igyekeztek Magyarországra behatolni, de a nép az időelőtti jövevényeket rosszul fogadta, Jordán testvért tizenötször megütlegelték, kutyákat uszítottak rá, ruháit lehúzták és társaival együtt csúfosan kikergették az országból. Ez a legendás feljegyzés találóan jellemzi, milyen bizalmatlanul fogadta eleinte a főúri szerzetesség gyalogjáró koldus testvéreit. Különösen jellemző, hogy a ferencesek nálunk betelepedésük után szintén a főnemességgel és IV. Béla udvarával kapcsolódtak össze — első magyar főnökük II. Fülöp francia király öccse — és csak idővel, a városok fejlődéséve veszik fel a népies jelleget.»¹

Thienemann jellemzését az új szerzetestípus első fogadtatásáról egészen elfogadhatjuk, csak az utolsó mondat szorul kiegészítésre. A ferencesek két főágra tagozódtak hamarosan Szent Ferenc halála után. Az egyik conventualisok (később marianusok) ága, akik csak a személy szerinti szegénységet követelik, de megengedik, hogy a kolostornak vagyona legyen, vagyis közelednek a régebbi szerzettípushoz. A másik főág az obszervansoké (salvatorianusoké), akik ragaszkodnak az eredeti szentferenci elvekhez, a teljes szegénységhez. Hazánkba 1229-ben jönnek be az első ferencesek, de ezek mariánusok. *Karácsonyi János*² kutatásai szerint a szigor, ferencesek, az obszervansok csak 1448-ban kapnak külön magyar vikariátust, de akkor hamarosan elterjednek az egész országban, különösen a Hunyadiak pártfogása révén. Tehát a ferencesek nem «a városok fejlődésével veszik fel a népies jelleget», hanem a szigorúbb ágazat betelepülése jelent bizonyos demokratizálódást.

6. Hazánkba a XIII. és XIV. századi nagy misztikus fellendülésnek csak a külsőségei jutnak el, de ezek alkalmazkodni kénytelenek a magyar viszonyokhoz. Csak találgathatjuk, hogy milyen lehetett a magyar vallásos élet ebben a kétszáz évben és csak nagyon is elvont magyar tulajdonságokat alkalmazhatunk erre a korra. Az egyik ilyen magyar tulajdonság, amely megakadályozhatta a nyugati eszmék térhódítását, a közismert magyar konzervativizmus. Az újításoktól féltő magyar paraszt megveri a segítségére siető Jordán testvért, mert ez a szerzetes kér tőle és szépen szól hozzá, az általa ismert szerzetesektől pedig adományokon kívül csak parancsokat szokott kapni. Az alacsonyabb néposztály még nem érett a misztikus vallásos felfogás demokráciájára, még nem annyira vallásos, hogy hajlandó lenne vallásáért áldozatot is hozni. Ezért az új rendek is oda fordultak, ahonnan támogatást kaphatnak: a főurakhoz.

A másik oka ennek az elmaradásnak az is lehet, hogy a magyarság nem alkalmas talaj a misztika számára. Makkai Sándor írja a «Magyar faj sorsa» című művében: «... a magyar faj a vallásnak elsősorban és túlnyomólag az etikai oldala és programja iránt fogékony, ... vallási élete tradicionális és

¹ I. m. 62—63. l.

² *Karácsonyi János*: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Bpest, 1923—24. M. Tud. Akadémia kiadása. II. k.

pedagógiai úton táplálkozik s a közvetlen hitélmény, a személyes, lelketrendítő vallásos konvulzió, a látnokok és próféták vallása nem kenyere . . . A költők, akik a faj virágai, óriási egyöntetűséggel tesznek bizonyosságot arról, hogy a magyar faj a misztikum iránt nem bir eredeti fogékonysággal, hogy a lelkiségnek az a finom és legmélyebb gyökérszála, amely az embert az emberfeletti élet titokzatos nedveihez *személyszerint* kapcsolja oda és az önmaga felé emelkedés szenvedélyes szomjúságát elégíti ki, a legritkább jelenség a magyar talajon».¹

Oka lehet ennek a késlekedésnek az is, hogy Magyarországon a kereszténység még új volt a XIII. században, a misztika elterjedéséhez pedig a régebbi skolasztikus vallásosság elfáradása, leülepedése szükséges. Akármilyen volt is az oka ennek a késlekedésnek, az bizonyos, hogy megvolt. Bizonyítja a ferences rend szigorúbb ágának, amely igazán képviseli az újításokat, későbbi betelepítése és bizonyítja a magyar nyelvű egyházi irodalom későbbi fellépése is, mert ez is egyik következménye a misztikus vallásosságnak.

Hozzánk a misztikus vallásosság csak a XV. század közepén érkezik meg. Ennek oka nemcsak az obszervánsok betelepítése, hanem a minden szerzetesrendben fellépő reform is. A XIV. században és a XV. elején a vallásos élet ellanyhult egész Európában, így nálunk is. A XV. század második felében az egész keresztény világban általános reformálás kezdődik, amely elsősorban a szerzetesrendeket érinti. Ez általános reformmozgalom Magyarországon is hatalmas pártfogókra talál a Hunyadiak — János és Mátyás — személyében. Ezeket a reformokat *Horváth János* foglalja össze «A magyar irodalmi műveltség kezdetei» című könyvében és egyik értekezésében.² A ferencesrend mindkét ága (a conventualisok az obszervánsok példájára, mert elveszítették volna minden kolostorukat), a domonkosok és a premontreiek fogadták el a szigorúbb fegyelmet.

Reformkísérletek a többi magyar szerzetesrendben is vannak, de ezek sajnos csak kísérletek maradnak. A régen nagy feladatot teljesítő és gazdag bencésrend ebben az időben igen szomorú állapotban van. A bencések nagy monográfiájában leírja Zoltványi Irén, hogy a rend annyira elszegényedett, hogy 1480-ban tíz szerzetes élt csak Pannonhalmán és húsz év múlva ugyancsak tíz tagból álló konvent választotta meg *Tolnai Mátét* apáttá. Tolnai Máté is reformokba kezdett, de ilyen szerény eszközökkel nem volt elég ideje a mohácsi vészig, hogy eredményt is tudjon elérni.³

Ugyancsak kísérlet maradt a ciszterciták megreformálása. Itt a reformot Hunyadi Mátyás kezdeményezte, akinek — mint *Békefi Remig* írja — «szemet szúrt azon meglazult fegyelem és tengődő élet, melyet néhány hazai ciszterci kolostorban tapasztalt.» Kezdeményezésére már 1478-ban elrendeli a rendi

¹ *Makkai Sándor*: Magyar fa sorsa. Kolozsvár, 1927. 100—101. l.

² *Horváth János*: Középkori irodalmunk történetéből. Napkelet, 1930., okt. 913—33. l. Ez a cikk részleteket közöl az idézett könyvből.

³ *Zoltványi Irén*: A pannonhalmi Szent Benedekrend története. A magyarországi bencés irodalom. III. k. 306. l. Bpest, 1906. Steph.

nagykáptalan a reformot, de a kolostorok — különösen a vezető szerepet betöltő pilisi apátság — ellenállása miatt, a reform annyira elhúzódik, hogy még 1510-ben is csak arról kapunk feljegyzést, hogy II. Ulászló király biztósítóiratot ad ki a reformálással megbízott apátoknak.¹

7. E reformok idejében a misztika Nyugat-Európában a legszélesebb rétegekben is elterjedt és körülbelül az lett a sorsa, mint minden szellemi áramlaté, amely a kis kezdeményező, vezető csoportból leszáll a néptömegekbe. Csak amíg kisebb körben ismeretes valamilyen új gondolat, csak addig marad meg tisztán, csak addig tudják a gondolat megvalósításának eszközeit igazán a cél alá rendelni, csak addig munkálkodnak öntudatosan a gondolat érdekében. Minél szélesebb körben terjed el az új eszme, annál inkább alkalmazkodik a praktikus hétköznapihoz, annál inkább ragadja meg a tömeg figyelmét valamilyen részletben való alkalmazása a gondolatnak, annál inkább felejtik el, hogy mi is tulajdonképpen a cél: a legtöbb embernek fogalma sincs róla, hogy milyen szellem egyik megnyilvánulása az, ami után fut.

A XV. század második felében és a XVI. elején, — a magyar szerzetesrendek megreformálása idején — ez utóbbi stádiumban van a misztika Nyugat-Európában. Nem tudják az emberek már, hogy a misztika elveit valósítják meg a gyakorlatban, amikor nemzeti nyelven és magukban imádkoznak, amikor elmékedéseket olvasnak, amikor egyszerűbb istentiszteleteket látogatnak, amikor Istent nemcsak imádják, hanem szeretik is, amikor Jézust és Szűz Máriát fokozottabb tiszteletben részesítik.

A magyarországi reformok állandó sémája az, hogy a nyugati intenzívebb vallásos élethez igyekezzenek igazodni. Az 1450—1510-ig fellépő reformmozgalmak mind a nyugati központ sürgetésére, egy-egy generális káptalan, nyugatról érkező vizitátorok munkájával indulnak meg, amit aztán hazai tényezők is elősegítenek. Vagy ha hazulról is indul ki a reform, mint a domonkosoknál, ahol Hunyadi János kezdeményezte, a minta és a végrehajtók mindig nyugateurópaiak. Mivel a reformátorok mintaképe Nyugat-Európa, azt hozzák be hozzánk, amit ott igazi és jó vallásosságnak tartanak: a misztikának ezeket a lecsapódásait, késői eredményeit. Ezt a megfakult és forrásaitól messzejutott misztikát még az ilyesmitől huzódozó magyar nép is befogadhatta.

Valószínűnek tarthatjuk tehát, hogy e reformokkal Nyugat-Európából a késői misztika ámlott a magyar kolostorok szellemi életébe. *Horváth János* fentebb említett tanulmánya szerint a magyar nyelvű kódexirodalom e reformok következménye: «... kódexirodalmunk fellendülésének közvetlen okát a két szerzetesrendnek (ferences és domonkos) a Hunyadiak korában végbement s részben megismételt reformjában kell látnunk. Az ab ovo szigorúbb felfogású obszervans ferencesek példájára az elvilágiasodás visszazoritása, szegénység,

¹ *Dr. Békefi Remig: A pilisi apátság története. (1184—441.) Pécs, 1891. 271—72. l.*

szoros rendtartás, testi-lelki disciplina által a szerzetes és apáca-kolostoroknak eredeti hivatásukra utalása, sőt kényszerítése : rövid egy-két évtized alatt megérlelték gyümölcseiket s köztük a mi u. n. kódexirodalmunkat». (Napkelet, 1930. 920. l.)

Tehát három szerzetesrendben — Szent Ferencében, Domonkosében és Norbertében — eredményes volt a reform, míg a másik két nagy rendben (bencés és ciszterci) az újítások nem tudtak gyökeret verni. *Timár Kálmán* kódexeinket abból a szempontból csoportosította, hogy melyik szerzetesrend tagjai írták. Felosztása szerint a magyar nyelvű kódexirodalomban éppen ez a három szerzetes volt a legtevékenyebb. A ferencesekhez fűződik 34 kódex, a domonkosokhoz 17, a premonstreiekhez 6 vagy 7.¹ Ezenkívül még néhány kódexet köszönhetünk a pálosoknak, karthauziaknak és világiaknak, de egyetlen egyet sem a ciszterciaknak vagy a bencéseknek. Az adatok ilyen egymás mellé sorakoztatásából tehát az a tanulság, hogy azok a rendek írták a magyar nyelvű kódexeket, amelyek befogadták a reformot és vele a misztikát, amelynek egyik legfőbb követelése, mint láttuk, a nemzeti nyelv használata, illetőleg az imádság megértése.

8. Most az a kérdés, hogy magában a kódexirodalomban is találunk-e jeleket, amelyek arra mutatnak, hogy a misztika hozta létre a középkori magyar nyelvű vallásos irodalmunkat. *Horváth János* vetette fel azt a szempontot egyik akadémiai előadásában (ez az előadás is később megjelent könyvének egyik részlete), amely azt vizsgálja, hogy az olvasóközönség milyen a kódexirodalom korában. Szerinte az olvasók két főtípusát különböztethetjük meg ebben a korban. Az egyik típusban a többség csak hallgatja a felolvasót — ezt az olvasmányt nevezi «lecké»-nek, a másik típus magában, cellájába vagy máshová elvonuló olvasó — ezt nevezi Horváth János «szabad olvasmánynak.» Ez utóbbiban látja a mai modern olvasó őseit. Ez a második típus a modernebb, az újabb a középkori kolostorok életében is. A bencés szellem az olvasásban is csak a kollektív formát ismerte : az egyik szerzetes felolvasott, a többi hallgatta. A skolasztikus középkorban az olvasmányok célja szórakoztatás, tanulás vagy Isten dicsőítése volt, de nem ismerték az olvasmányt, mint gondolatébresztőt, mint az elmélkedés kiindulópontját. Ez a misztika olvasási formája. Mivel mindenkinek más-más gondolat mozgatja meg elméjét, más-más részlet ébreszti fel érzelmeit, a misztikus olvasási forma az egyedül, a magányban való olvasás.

Kódexirodalmunkban több olyan könyvet ismerünk, amelyet határozottan egy személy használatára állítottak össze. De a nem kifejezetten egy olvasó számára készült könyvet is használhatták a kolostor tagjai külön-külön is. Kétségtelen tény, hogy az egymagában való olvasás ebben az időben már elterjedt nálunk.

¹ *Timár Kálmán*: Magyar kódex-családok. Irodalomtörténeti Közlemények. 1927—29.

A másik ilyen misztikára mutató jel az, hogy kódexeink legnagyobb része apácák számára készült. A skolasztikus középkor a vallásos életben csak kis teret juttatott a nőknek. Ez az intellektuális vallásosság inkább a férfiaknak kedvezett. A kedélyéletből kiinduló misztikus vallásosság hatása alatt lettek csak fontosak az apácakolostorok is. Erre mutat az a tény is, hogy a bencéseknek nem voltak apácáik, a misztikus rendek ellenben hamarosan befogadták a második rendbe az elmélkedést és erénygyakorlatokat kereső nőket. A ferenceseknek, domonkosoknak, premontrieknek hamarosan megalakultak apácázárdáik. A misztika történetének legszebb lapjairól nem is hiányoznak a szentéletű apácák nevei sem. A vértanúságot szenvedő női szenteket kivéve az igazán nagy szent asszonyok és általában a női szentek nagy tömegben csak a misztikával kezdenek szerepelni. Ha túlozni akarnánk, azt mondhatnánk, hogy a skolasztikus középkor férfias vallásossága után, a misztika a nőknek adta át a vezetést.

Hogy a magyar kódexirodalomban olyan nagy szerepet játszanak az apácák, eddig azzal magyarázták, hogy köztük többen voltak, akik nem tudtak latinul, mint a férfiak között, ezért fordították különösen számukra a kódexeket. Ez azonban csak egyik oka a fordítások létrejöttének, mert az apácák a XV. század előtt sem tudtak latinul, mégsem fordítottak és másoltak nekik. A fordítások akkor kezdődtek meg, amikor fontos lett, hogy mindenki megértse azt, amit imádkozik és amikor a nők vallásos életét is fegyelembe vették, azaz, amikor a misztikus életmód elterjedt nálunk is.

9. A nyugateurópai misztika kedvelt műfaja — mint láttuk — az elmélkedés volt. Kódexeink legnagyobb részét is elmélkedések töltik ki. Középkori irodalmunk eddigi kutatásában a legmostohább sors éppen ennek a műfajnak jutott, ezért csak az látja meg nagy elterjedtségét, aki végiglapozza a Nyelvelmléktár tizenöt kötetét. *Pintér Jenő* 1921-es kétkötetes Irodalomtörténetében 21 olyan kódexet sorol fel, amelynek jellemző színét az elmélkedések és imádások adják meg. Ezenkívül még 11 kódexben fordul elő elmélkedés evangéliumrészletekkel, prédikációkkal és legendákkal vegyest. Csak 15 olyan kódexünk van, amelyben egyáltalában nem fordul elő ez a műfaj. Ez elmélkedések forrásai Temesváry Pelbárt, Herolt János német dominikánus és Seuse meg Kempis, ismert misztikus szerzők.¹

Nemcsak az elmélkedést tartalmazó kódexek nagy száma mutatja e műfaj uralkodását kódexeinkben, hanem az is, hogy a többi műfaj fölé kerekedik. Legtöbbet szenvednek ezáltal a himnuszfordítások, de a prédikációk sem menekülnek meg. A Tihanyi-kódex másolójáról jegyzi meg *Volf György*, hogy «legendáján, példáin és imádásain kívül prédikációját is olvasmányoknak szánta.» Közönségét nem hallgatónak, hanem olvasónak nevezi a másoló. Az

¹ Lásd *Vargha Damján* értekezéseit és *Pusch Ödön*: Vallásos elmélkedések kódexeinkben. Kolozsvár, 1910. Valamint *Katona Lajos* bevezetése a Nyelvelmléktár XV. kötetében.

olvasásra szánt és olvasott prédikáció meg az elmélkedés között pedig édeskevés a különbség. A prédikációból tehát olvasmány, elmélkedés lesz, mert a kornak ez a szükséglete.

Még jobban meglátszik ez elmélkedéssé való átalakulás a himnuszfordításokon. Volf György írja a Döbrentei-kódex elé írott bevezetésében : «Nekem az a nézetem, hogy régi himnuszfordításaink közül azok, melyek nem rímesek, még ha a szótagszám megtartásán fáradoznak is, versszámba alig vehetők. Maguk kódexíróink annyira nem nézték verseknek, hogy egyetlen egy rímtelen fordítást sem hagytak egynél több kéziratban reánk ; ellenben rímest himnuszt, eredetit és fordítottat, két-két kódexben. A rímtelenek ahány kéziratban, annyiféle fordításban, maradtak fenn. Tehát egyik fordítás sem vergődött csak annyi elismerésre is, amennyire kétségkívül a mondott rímest himnusztok emelkedtek. Templomban való éneklésre bizonyára nem is készültek, hanem csak olvasásra és egyszerű elmondásra. . . . Rímtelen himnuszfordításaink tehát véleményem szerint ritmikus imádságokul, részint pedig magyarázatokul készültek, hogy a deáktalan apácák értsék a templomban énekelt latin himnusztokat és így egyszerűen csak elmondásra és elolvasásra voltak szánva.»

Volf Györgynek abban valószínűleg igaza van, hogy ezek a fordítások nem készültek versnek, de abban téved, hogy elmondásra szánták őket, hiszen a karban való imádkozás még ma is latinul folyik még az apácakolostorokban is. Ezekkel a rímtelen fordításokkal a himnusztokból is imádság lesz,¹ vagyis a bencés középkor kedvelt műfaját a misztikus korszak a maga kívánságaihoz formálja azzal, hogy lefordítja nemzeti nyelvre és elveszi verses formáját.

A kódexek fordítója vagy másolója nem verset akart adni olvasóinak, hanem imádságot, ezért volt figyelmetlen a másolásban ; nem törődött sem ritmussal, sem szótagszámmal, sem rímmel. Erre mutatnak a különböző betoldások is, amelyekkel a középkori szerzetesek elég bőkezűen bánnak. Horváth János kétféle ilyen «betoldót» különböztet meg : «Vannak okoskodó másolók, átírók, akik a másolásukra bízott szöveget nagyon is meg akarják értetni s ebbeli pedáns túlbuzgalmukban kötőszót, igekötőt, ragot, személynévmást dugdosnak a szövegbe, hogy semmi megértető viszonyítás ne maradjon benne kifejezetlen. Ily értelmező törekvésnek tulajdonítandó a *Katalin-legenda* középső, teológiai fejtegetéseket és vitákat tartalmazó részének nagyobb arányú szövegromlása (. . .), szemben az elbeszélő részek viszonylagos épségben maradásával.»

A betoldók másik fajtája közelebb visz bennünket a vallásos élet kedélybeli elemeit hangsúlyozó misztikához. «Vannak érzelmes másolók, — mondja Horváth János —, kik tehetetlenek a szép, áhítatos, magasztaló jelzők pazarlásában. A *Salve mundi*-nak Thewrewk-kódexbeli másolója nem egyszer ily

¹ Horváth Cyrill is megállapítja ezt a «Középkori magyar verseink» bevezetésében. A mi szempontunkból nem fontos, hogy a rím teszi-e verssé a fordítást, vagy egyéb tulajdonságai.

ömlengő toldalékokkal árasztja túl a vers medrét ; «Édes uram» helyett «Édes uram jó Jézus»-t ír ; e helyett, hogy

Én Istenem és én váltóm
mondhatalan mindön nagy jóm

ily telhetetlenül buzog :

Én édes uram én édös Istenem és én édes megváltó Jézusom
ki vagy mondhatatlan minden nagy jóm,

az aztán öt egyáltalán nem érdekli, hogy a nyolc szótagos első sorból 21, a másodikból 10 szótagos lett.

A *Salve mundi* Chech-kódexbeli változata egyik sorában csak ennyit mond : «*Könyörülj és engemet láss*» ; a Thewrewk-kódex így duzzaszt : «*Könyörülj én édes Jézusom, ki teljes vagyok nagy sok számtalan bűnökkel, És engemet láss ez te kegyes szent szömeiddel*». Az «O crux condigna» fordításában is — «O Dycheo kegelmes meltosagos keresth» — a két első jelző nyilvánvalóan ily ömlengő toldalék». ¹

Középkori verseinkkel is olyanformán vagyunk, mint az egész kódex-irodalommal. Azon csodálkoztunk és annak kerestük okait, hogy miért csak a középkor végéről maradt ránk magyarnyelvű kódex, noha inkább azt kell megmagyaráznunk, hogy miért is írtak egyáltalában magyarul. Középkori verseinknél sem azt kell keresnünk, hogy miért romlottak el a versek, mert *nem romlottak el*, hanem nem is akarták versnek fordítani vagy még inkább másolni őket, inkább csodálkozzunk azon, hogy akadt néhány fordítónk, aki megtartotta a verses formát, amikor a kor ízlése prózai elmélkedést kívánt, vagy ami még csodálatosabb, hogy akadt néhány másoló, aki tiszteletben is tartotta ezt a ritka formát.

A latin himuszokból tehát a fordítók vagy másolók imákat szerkesztettek, mert a misztika útjait járó hívőnek elsősorban imádságra van szüksége, nem énekekre ; vallásos élete belső, nem kíván érzelmeinek külső kifejezést is adni. Ahogyan a prédikációból olvasmány lesz a misztika hatása alatt, a himuszok is imádságokká és elmélkedésekké alakulnak át a fordítók és másolók kezén.

10. Kódexeinkben igen sok misztika felé vezető nyomot talál az olvasó. Az érzelgős bevezető sorok, amelyek a misztikus lélek odaadó szeretetével szólnak Jézusról és Szűz Máriáról, egyáltalában nem ritkák. A Winkler-kódex például így kezd el egy éneket : «*Úr Jézusnak nevébe kezdetik szent ének, ki dicséri szűz Máriát és az ő szent fiát. Igen édös a jóknak és az tiszta lelköknek*». Ez az olvadékony hang a misztika sajátja. Ilyen misztikus gondolkodásból eredő stílussajátságok a *Horváth János* által megállapított *halmozás* és *divina*

¹ *Horváth János*: A középkori magyar vers ritmusa. Berlin, 1928. Voggenreiter. 98—99. 1.

dulcedo is. Ezen a téren, kódexeink stílusa területén a további kutatásnak még tág és hálás területe nyílik.¹

A kódexek sok szerzője is a nagy misztikusok közül való. Szent Bernáttól Fezdve Seusen, Szent Bonaventurán és Kempis Tamáson át egészen Szent Ferencig, minden nevesebb misztikus szerző megtalálja fordítóját, kivéve természetesen a túlzó és eretnesség gyanuja alatt álló Meister Eckhartot és körét. A legendák közül is az általánosan elterjedt és legnépszerűbb régebbi szent történeteken kívül szívesen válogatják ki a misztikus szentekről, de mindenekelőtt a XIII. század óta különösen nagy tiszteletben részesülő Szűz Máriáról szólókat. A magyar Margit-legenda misztikus vonatkozásairól doktori értekezés készült: *Kozma Erzsébet* kereste ki Margit életéből a misztikus elemeket.² *Kastner Jenő* pedig egy Boldog Margitnak tulajdonított olasz munka életrajzát írta meg, amely «Szent Bonaventura misztikus filozófiájának népszerű fejtegetését adja árpádházi boldog Margit szájába.³ *Mályusz Elemér* is megkereste a Margit-legendában a miszticizmus világképét. (Károlyi-Emlékkönyv.)

Azonban bármennyire is a misztika felé vezető nyom, a magyar kódexirodalomban nem öntudatos ez a világnézet. Nálunk nem a misztikus világnézet terjedt el, hanem ennek külföldön létrejött eredményei. A magyar kódexíró nem tudja, hogy a misztika stílusát veszi át, amikor szerető odaadással ír Jézusról vagy Szűz Máriáról, misztikus szerzőktől sem azért fordít szívesen, mert elv szerint többre becsüli őket, mint a régebbieket. Azt fordítja le, ami a korabeli latin irodalomban a legkedveltebb olvasmány. A nominalista Temesváry Pelbárttal együtt bekerülnek kódexeinkbe a misztikus szerzők is. Magyarul sem azért ír, mert tudja, hogy a misztika élményen alapuló vallásosságot követel, hanem mert a XV. század közepén meginduló reformmal kapcsolatban megtudja, hogy külföldön nem elégszenek meg azzal, hogy ledarálják az imádságot, hanem fontosnak tartják azt is, hogy mindenki meg is értse. Hogy ezt a célt szolgálják, külföldön nemzeti nyelven is írnak a latin mellett, hát fordít ő is magyarra. Hozzánk a misztikának csak az eredményei jutottak el, maga a mozgalom forrongásaival, szélsőségeivel, elmélyüléseivel és extázisaival a magyar szellemi életben ismeretlen. Ezek a késői eredmények talán lényegtelen apróságok annak a szemében, aki az európai kultúra történetében akarja elhelyezni ezt a szellemi áramlatot és felmérni óriási hatását, számunkra azonban ezek a távoli partokhoz ütődő, elkésett kis hullámfodrok is nagyon becsesek, mert velük kezdődött el a magyar irodalom.

¹ *Horváth János*: i. m. 99—100 l.

² *Kozma Erzsébet*: A misztika és Boldog Margit. Vál, 1930.

³ *Kastner Jenő*: Együgyű lelkek tüköre. Egy középkori legenda életrajza. Minerva. 1929. 245—283. l.

Hol és mikor jelentem meg a fényben, nem tudom —
 Az árnyból jöttem és kísért a hit,
 Hogy a világ egyetlen dal csupán.
 Idegenül, elbűvölt mosollyal járok benne fölfelé
 S a nagy csodálkozásban beteljesülök.
 Szókat mondok néha, de bennük nem vagyok
 És szeretek néha sok olyat, ami nem felel szavamra.
 A semmivel és álmodott tettekkel telítve két szemem
 S járok-kelek csak úgy mint bárki más,
 Mint bűnös lélek lent a poklok fenekén,
 Ártatlanul a liliumok hegyén fent.
 Ülök az ősi tűzhely szent körében
 S az ükapákkal titkokról beszélgetek :
 Az esőverte nép ott ül sziklák tövében —
 És hallgatom csendben néha este
 Hogy megszólalnak bennem halkán
 A vér rég elfelejtett, bús meséi :
 Áldott legyen a hold és a kenyér.
 Nappal együtt élek szétszórva a viharral
 És szám halott szavakkal van teli.
 A nagy csend volt dalom s azt fogom énekelni,
 Világok álmát, angyalt szép viaszból
 És némán vállamra teszem
 Mint súlyos terhet, másik vállamról végzetem.

Románból fordította *Szirmai Józsefné*.

EUGENE O'NEILL

IRTA: REMÉNYI JÓZSEF
(Cleveland, Ohio)

Eugene O'Neill az az író, aki az életet, mint egy súlyos malomkövet, hordja a nyakán. Ettől a teheről mindenáron meg akar szabadulni, s ezért ír. A borzalmas súlyt a kifejezés céljának felelősségével szeretné helyettesíteni. Hol a szexuális probléma kínozza, hol a magány, hol a vágy reménytelensége, vagy az akarat érthetlensége, majd a puritán visszafojtottság következménye, máskor a társadalmi igazságtalanság, a művészet célja, az álmodozás kötelessége, Isten rejtélye. Albert *Guérard*, a francia származású amerikai kritikus szerint az írói alkotás nem az élettől való menekülést jelenti, hanem a haláltól visz el bennünket. Az író hánykolódhatik a képzelet betegségén, amikor a teremtés láza elfogja s szenvedélyes szomorúságában szembenézhet a halál kívánatosságával, de lényegében akkor is az életet akarja, mert az alkotás szelleme az élet fantáziájának lelkiismerete. *Eugene O'Neill* neuraszténiás mohóság-gal, *Strindberg*re emlékeztető nyugtalansággal keresi az életet. Tudja, hogy lenni — mélyen, igazán lenni — rettentő kockázat, emberfeletti vakmerőség, lefegyverző bátorság; azt is tudja, hogy esetleg hányaveti szemtelenség, elrettentő durvaság, vagy a véletlen perverzítése. Mindezt tudja, s ettől a tudattól nem tud megszabadulni s ezt drámákban ki is kell fejeznie, tehát micsoda tulajdonképpen? Hősi protoplazma? Lélek, aki író? Költő, akinek a színpad a formája? Művei levegője néha örült, néha bonyolultságában is egyszerű a kézzelfogható pszichoanalitikai hatások ellenére, néha pedig azt a benyomást kelti, mint aki fenéig ízlelte az életet s csak az alázat felszabadító üdvösségében hisz. Lelki *pluviálet* visel, mert neki a színház szertartás, amelyen áldoz a sorsnak, az embernek, a természetnek és Istennek. Művészete ritkán színpalhasogató; ha az, nem hatás kereső szándékkal, hanem azért, mert az anyag sikoltása győzött a forma összhangján. Ha lírai költő volna, *patienceot* játsszana a sors jelenlétében; de mert drámaíró, tehát a sorsot dramatizálja az emberi sorson keresztül. Kísérletező író, a romantika hisztérikusa, realizmusában is expresszionista. Művészi szempontból az amerikai irodalom első komoly színpadi írója.

T. S. *Eliot*ról mesélik, hogy egyszer egy előkelő londoni társaságban valaki azt kérdezte tőle, hogy nem tartja-e érdekesnek környezetét. «Igen — volt a válasz —, a maga szörnyűségében.» Ez a történet *O'Neill* nevéhez is fűződhetnék. Minden érdekes, mert rettenetes. Műveinek ez az eszmei lényege. Hű irodalmi pásztora a hűtlen lelkeknek. Legagnosztikusabb műveiből is kihallani a «pater peccavi» sóhaját; s *Richard Dana Skinner*nek, az amerikai kritikusnak, alighanem igaza van, amikor kijelenti, hogy *O'Neill* alaptermészetében vallásos, ha legkülönb műveiből nem is ez tűnik ki. *Makkai Sándor Ady* vallásos jelentőségének kihangsúlyozására kellett gondolnom, amikor az amerikai kritikus *O'Neillre* vonatkozó tanulmányát olvastam. Ha az élet rászéd, Isten nem csap be. Így is lehet a halál elől az életbe menekülni. A céltalan akaratból a céltudatos akaratba. Ezt érezteti T. S. *Eliot* az «*Ash-Wednesday*»-ben, s *O'Neill* a «*Days Without End*» című darabjában. De micsoda hajszolt utat kellett megtennie, amíg idáig jutott. S hátha csak átmeneti állomás Isten s nem az állandóság megnyugtató bűvölete? A hasonlat magától kínálkozik: *Strindberg* is szakított Istennel s *Ady* is harcolt vele. *O'Neill* nem tud a «*Sturm und Drang*»-ból kinőni. Ez a természete. Ez a hibája s erénye. Az ember lehet Hüvelyk Matyi s mégis szenved; s *Gargantua* mivoltában sem tud annyira lealacsonyodni, hogy ne szenvedjen. Azért ember.

A sárba könnyek hullanak, a tengerbe a szárazföld vágyai, a semmibe kacajhangok, a végtelen felé a korlátokat nem ismerő ösztönök nyújtózkodnak. Mindez izgatja, ingerli, korbácsolja *O'Neill* kíváncsiságát, vérmérsékletét, jellemét és képzeletét. Az időtlenségben tudni akarja a véges értelmét. A végzet kamasza, a föld felnőttje. Vannak művei, amelyeknek szépségétől eláll lélegzetünk, s vannak művei, amelyeket az önmagával és a sorssal összezőrdült író írt, aki ugyan ismeri a színpad lim-lom levegőjét épügy, mint mélységét, de a művészet színvonaláig nem tudott emelkedni. *O'Neill* legalább is annyira beteljesületlen író, mint amennyire beteljesedett alkotó. A csodálkozás, megrökönyödés, felháborodás és érzékenység mániakusa. Tapasztalati és metafizikai énje az élő és a kadáver problémák megszólaltatója. A csapdába került ember művésze, a kalitkába zárt emberi szívé s a fölösleges és elkerülhetetlen szenvedésektől vonagló emberi ajkaké. Érthető, hogy útján Istenhez jutott. A damaszkuszi út nemcsak Szent Pál kiváltsága.

Matthew Arnold írja *Thomas Gray*ról, az «*Elegy in a Country Churchyard*» költőjéről, hogy «nem tudott mindent kimondani». Ezt mondhatjuk *O'Neill*ről is. Ez irodalmi balsorsa. Irgalomért esedezik, mert ember ; irgalmat ad, mert költő. Több benne az erőfeszítés, mint az erő, mindamelllett ereje sem lekicsinylendő. Viszont zabolátlan idegei észrevehetőbbek alkotó képzeleténél ; neurozisa meggyőzőbb művészeténél. Inkább komor, mint tragikus a művésze, de tragikus is. A világegyetemben életkereső szenvedéllyel haláltáncot jár s az ösztön, öntudatalatti én és a lélek porondján vetkőzteti meztelenre hőseit és hősnőit, akik sokszor inkább ideák, mint emberek, máskor meg annyira emberek, hogy ezért eszméik iránt is érdeklődünk. *O'Neill* úgy hat, mint aki idegeivel pozdorjává zúzza a lelket s művészetével megint össze akarja rakni. Aki minden titok terhét lelkében cipeli, az zavaros akkor is, ha olykor a formával sikerül rendet teremtenie. Drámái központi gondolata az ember küzdelme önmagával és a sorssal, s meggyőződése, hogy a mechanizált és pozitivisták korbán is megrázó ez a harc. Lírai természet, aki drámákat alkot. Az élet : szabadság, s *O'Neill* hősei rendszerint ráébrednek arra, hogy nincs szabadság se vizen, se szárazföldön. Ez a tragédiájuk. A néger tárgyú «*Emperor Jones*» monológja talán legjobban belevilágít dramatizáló lírai természetébe. A «*The Great God Brown*» szimbolikus szépségein keresztülóhajt a líra. S a szabadság és a boldogság étellel egyértelmű fogalmaira, amelyek szerinte megvalósíthatatlanok, már korai darabjaiban, mint például az «*Ile*» című egyfelvonásosban, vagy a «*Beyond the Horizon*» című háromfelvonásosában ráismerünk. Így érthető, hogy az írónak miért kellett eljutnia Istenhez. A lélek akarja az életet ; az élet nem teljesíti a lélek vágyait ; hogy az életnek értelme legyen, annak elengedhetetlen feltétele Isten, az életkereső titok végső értelme. *O'Neill* szerint nem a társadalom a fontos, hanem az egyén ; a természet és az emberi természet. Még társadalmi drámának látszó «*The Hairy Ape*» című darabja sem a hiányzó társadalmi igazság kifejezése elsősorban ; inkább annak a gondolatnak, hogy az ember nem tudja megtalálni helyét a végzet vadonjában. Művei formátlanok, mint lelkivilága ; a kettő összefügg egymással. Mint az expresszionista írók esetében általában, az ő alkotásaiban is a szó formája lényegesebb a szerkezet egységénél.

Egy széteső — vagy mondjuk átalakuló — társadalom, mint amilyen a huszadik századé, az író veleszületett érzékenységét még jobban kihangsúlyozza. Másrészt azonban az alkotó természetből következik, hogy szenvedés nélkül nem tud meglenni. Az a forrás, amelyből lelke merít, hogy szomját elojtsa. A tökéletes társadalom utopisztikus környezetében az író minden bizonnyal a mult formátlanságába szállana, amikor rendkereső képzelete különb volt a társadalmilag megvalósított rendnél. S ha az írónak költői természete van, mint *O'Neill*nek, akkor valószínűleg abban a tökéletes társadalomban még kiélezettebben idegennek érezné magát. Nem csoda, hogy *Plato*

kirekesztette a költőket eszményi államából. Az *«A Gods Chillen Got Wings»* című darabjában *O'Neill* a fehér-néger probléma tragikus megoldhatatlanságát ábrázolja. Mondjuk, hogy Amerika annyira előítéletes lesz, hogy ez a kérdés elveszti életét. Mondjuk, hogy a faji ellentét megszüntetésével ez a probléma kizárólag emberi problémává nemesedik. Minden próféta-szándék nélkül megállapítható, hogy *O'Neill* akkor is olyan árnyalatkülönbségeket venne észre a fehérek és a feketék között, amelyekből kiderülne, hogy az élet ára a szenvedés. A költő törvénye, hogy a legigazságszolgáltatóbb emberi törvények sem tudják kielégíteni képzelete éhségét és szomjúságát. *O'Neill* lázas író. Szavát behajítja a sors éjszakájába azzal a kiáltással, hadd lobbanjon a vére! Máskor meg a csend útjára lép s a pőrére vetkőztetett rejtéllyel vetekszik. Amikor robot életével, akkor se fába, se árnyékba, se virágba, se fűszálba nem botlik s maga mögött hagy mindent, amitől félt. Hol az érthetlenség jobbjába, hol pedig ura. Minden szavával érzeteti, hogy lelke legmélyéről tört ki. Lelke hol szebben ragyog a csillagnál s különben fénylik a holdnál, néha pedig olyan fénymentes, mint a legsötétebb éjjel. A szennyes bűnök fertőjébe is beleragad lába. De nincs az a kertelő udvaronc, aki elállhatná útját, amikor Isten udvarába vagy a szépség kertjébe akar lépni. A sors lehet zöld vetést letipró pusztító tornádó, kapcagóg, pénzeszsák-főlény, lélekrák; mégsem tudja megijeszteni, amikor alkotó életösztönével eldajkálja a bánatot s mélabús idegességében még az árnak is ki tud térni. Van benne annyi egyszerűség, hogy szeretne ibolyát szedni, gyöngyvirágot gyűjteni, üdén nevetni, a világegésben testvért ölelni, minden országhatárt bízva átszelni, mert hiszen szenvedéssel megváltott az útja, tehát művészetében is megmaradt gyöngéd és gyenge embernek; de nem elégszik meg az öröm felszines kielégülésével, mert költő, ezerszeresen érzékeny megnyilatkozása a lét titkána s ekkor szembenéz a csúfsággal, mint aki tudja, hogy az éjszakát nem lehet kikerülni, ezt az örömfígérő kegyetlen kéjt s nem lehet kikerülni a sápadt ígéretek, a dőzsölő butaságot, a csillaglímpás hazugságait, a holdvilág-gyertya képmutatását, az örültek házába való vétséget. S ilyenkor mintha magától ezt kérdezné: mi vagyok? Megijedt ember egy tér közepén? A házak miért nem ijednek meg és a fák és a tengerek és a mesék? Jussunk dülőre! Hogy ragyog a topáz! Milyen jó volna a tüzek mámorában élni! Milyen szép lenne megmárosodni a roskadó gyümölcsfák tövében, az élet-egészséges világában! Vagy: milyen jó lenne füzezt nézni, csavargó macskákat megigézni, a tisztaszívű énekeskel botorkálni, a sóhajjal megölni a kíméletlenséget! De nincs menekvés, hacsak nem Isten a végső cél! Az ember nem lehet csupán lélekmentes sorsra kárhoztatott közöny. Nem lehet pusztán biológiai gyöttelelem. Muszáj könnyes alázattal a szűz földre rogni. Muszáj minden szív golgotájára gondolni s az olajfák hegyén elképzelné Isten ember-fiát!

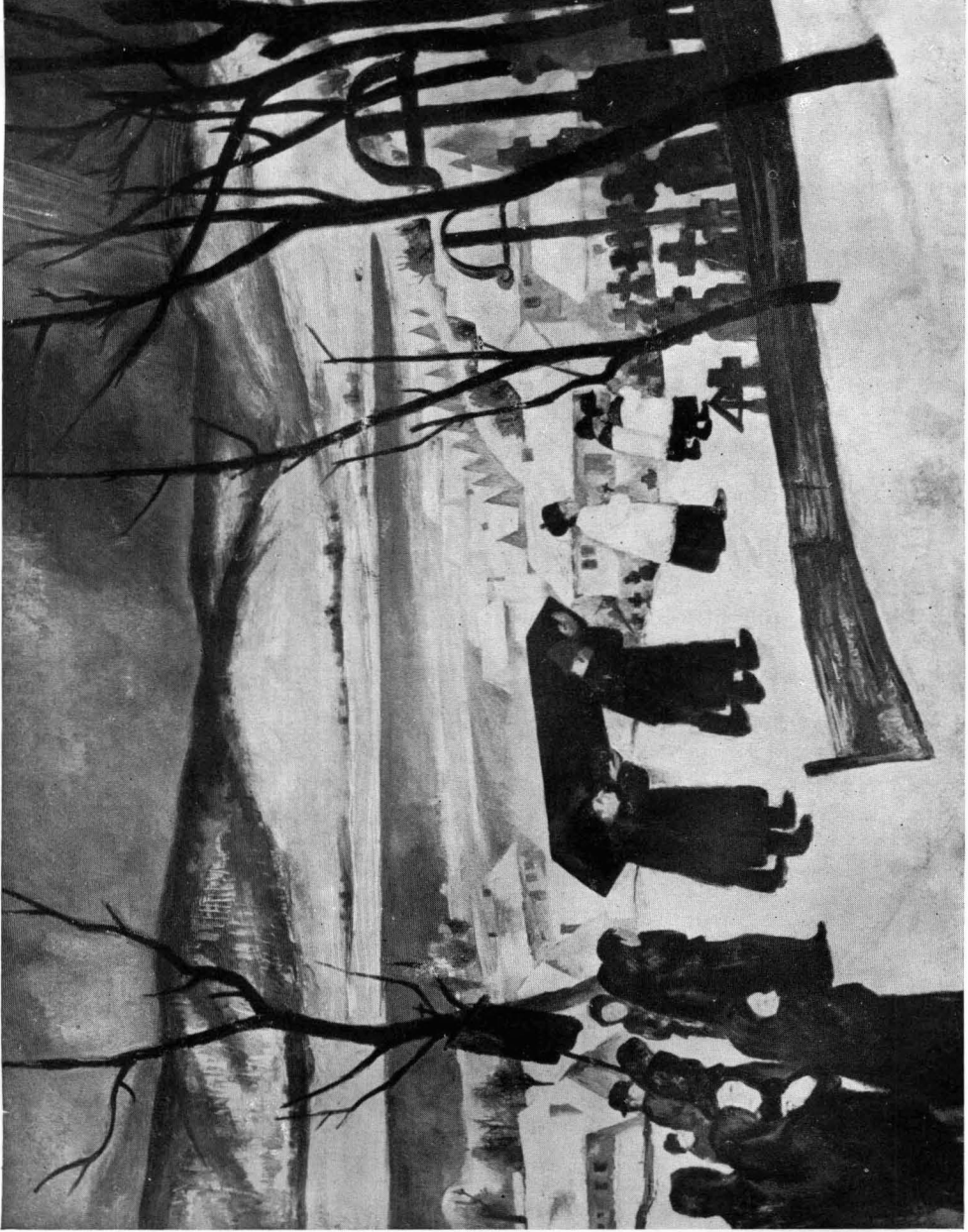
Még leghedonisztikusabb, még legérzékibb műveiből is kisugárzik a lélek való-sága. Tehetséggel szenved. Tagadó eszmekörében így hat: ezen a bolygón a léleksötétje a remény kérdése, amelyre nincs válasz; ezen a bolygón tévelygő embernek lenni szenvedés-ösvény: ezen a bolygón csak az émyegő hold és csillag világít, nem az ember. De a tagadásban nem telik öröme, mert a szenvedés mégis a lélek igazsága. A halotti torban az élők esznek, isznak, ujjongnak. Ez nem megcsúfolása a halálnak, hanem elkerülhetetlen tudomásulvétele az életnek. A szadisztikus végzet belevághatja körmét s ő mégsem tagadja az életet. Romantikus lázában a vörhenyes környezet is a szépség-egészségével biztat. A művészet malasztjában, amely indítóokában különb, mint megvalósításában, legbensőbb énje nem tűri el a cinizmus megvertségbe torkolló főlényét. Élethite ismételten mágyahalált halt, de nem élethitet követelő vágya. Az úgy világít a fekete mélységben, a sors magányos kútjában, mintha Isten szemének visszfénye lenne. *O'Neill* nem irodalmi kötél-táncos vagy késnyelő. Művész, ha sok kritikára ad is okot. A leglányegesebb kritika vele szemben az, hogy zavaros. *J. A. Richards* angol

kritikus szerint T. S. *Eliot* költészete «az eszmék zenéje»; *O'Neill*ről azt lehetne mondani, hogy művei «a kapkodások kakofóniája». De ezek a lélek célt kereső mélységéből erednek s azért a diszharmoniak is figyelemreméltóak. Elhamarkodott vélemény róla azt mondani, hogy idő előtt kidőlt az alkotók sorából, mert nem foglalkozik pusztán szociális problémákkal. Időtlenségre törekszik. Lelki berendezkedése olyan, hogy a középkorban bizonyára szerzetes lett volna. Ma csak művész. Isten gyermeke, a megpróbáltatások kiszemeltje. A bitang vétkek és kevély szavak korában lélek.

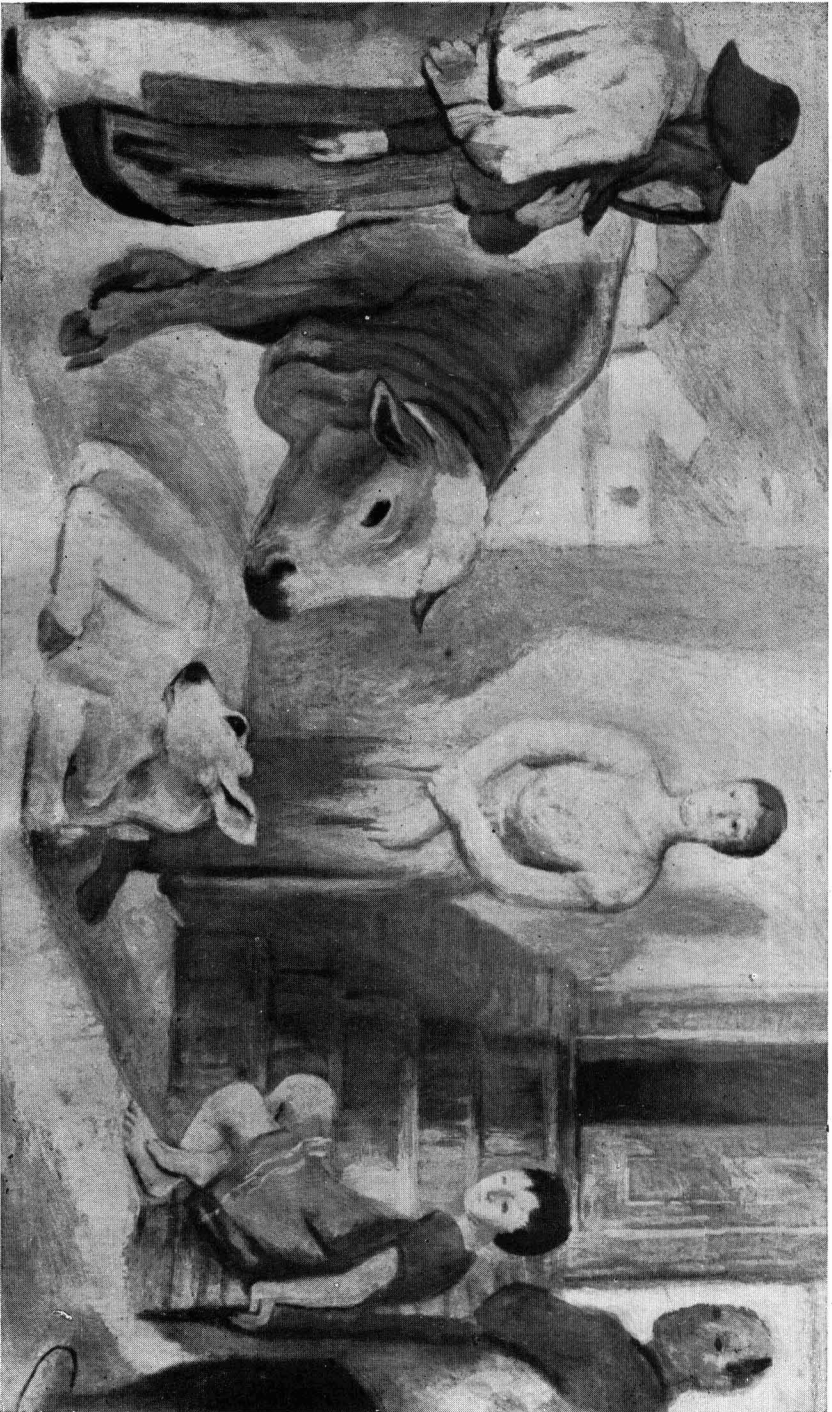
Nathaniel *Hawthorne*on kívül nincs jelentékeny amerikai író, aki a jó és a rossz harcát annyira komoly kérdésnek érezné, mint *O'Neill*. De amíg *Hawthorne*ban a protestáns szellemi örökség nyilvánvaló, *O'Neill* esetében a katolikus tényezők, ha nem is feltűnően, észlelhetők. Vallásos hajlama ellenére *O'Neill* időről-időre annyira letért katolikus lényegű spirituális öröksége útjáról, mintha teljesen szakított volna multjával. Ámde a katolikus dogmáktól messzeeső műveiben is, a tragédia levegőjében, az a szempont érvényesül, hogy a gonosz megbűnhődik. Szóval etikumában megmaradt kereszténynek. Még akkor is, amikor a lelket kerülő környezetben mozog, amikor az atomokban, molekulákban, elektronokban, a gépek világában, a természetes és csinált életjelenségekben metafizika-mentes tüneteket lát, amikor, mondjuk, a lángot a természettudósok módján úgy értelmezi, hogy semmi egyéb, mint hihetetlenül apró izzó anyagok oxidálódó folyamata, azaz amikor csupán racionalista, még akkor is azt érezteti, hogy érzékenysége és képzelete nem szakadt el egészen az *unio mystica* levegőjétől. Pedig van műve, mint például a «*Dynamo*», amellyel majdnem azt a benyomást kelti, mintha a lélek atmoszférájából végérvényesen kiesett volna. De még ebben a darabban sem tud behódolni a gépnek; inkább a megriasztott tanácstalanság benyomását teszi. Amellett azonban a tárgyilagos kritika megköveteli annak a megállapítását, hogy «*Days Without End*» című művén kívül nincs egyetlen olyan színdarabja, amelyet, világnézetileg, a katolikus felfogás magáénak mondhatna. Viszont, aki annyira meglelte Istent, mint ez az író, arról feltételezhető, hogy ez az élmény nemcsak pillanatnyi szeszély kifejezése, főként számolván eddigi írói útjával, hanem a szenvedés tiszteletének és titkának olyan leszűrődése, amely meggyőződésen alapszik. Az egyetlen aggasztó jelenség — nem művészetének, hanem eszmekörének megfttélésében — *O'Neill* rendkívül hullámzó természete. Hogy mennyire az, azt néhány művének elemzésével lehet legjobban megmutatni. Katolicizmusára az a legjellemzőbb, hogy a szabad akaratnak nagyobb szerepe jut alkotásaiban, mint a determinizmusnak.

Igen, a szabad akaratnak, ám milyen céllal? Valamiképpen igazolnia kell az élet értelmét. *O'Neillt* ellenfelei «menekülési pszichológiával» vádolják. Állítólag nem mer szemébe nézni a valóságnak. Oktalan vád. Ha a kritika a fentemlített zavarosságon kívül művészi fogyatékoságaira utal, emberteremtő képességének ingadozásaira, forma-érzékének hiányaira, az öntudatalatti ént érzékeltető módszerének nehézségére (elegendő a kilenc felvonásos «*Strange Interlude*»-ra — Különös közjáték, emlékezni), akkor feladatához következetesen foglalkozik vele. *O'Neillt* megértendő nem az számít, hogy mennyiben «harcosa a jövőnek», hanem az, hogy művészete mennyiben tárja fel az emberi élet drámai konfliktusát. S lelki útját megértendő azt kell nézni, hogy alapvető kérdéseire miként akart és tudott megfelelni darabjaiban.

A színdarabjaiban megnyilatkozó lelki jelenségek, ellentmondások, célkitűzések megmagyarázzák forma-kísérletezéseit is. Lelkének szüksége van olyan művészi köntöstre, amely az összhang elvét szolgálja. A «*Marco's Millions*»-ban az anyagiasság reménytelen lényegét igyekszik kideríteni. Marco Polo Kubla Khan birodalmában meggazdagszik. De a vagyon elvakítja érzékenységét s nem látja meg a szépséget Kukackin hercegnő személyében. Lélek nélkül hódította meg a kincseket s lélek nélkül tér vissza Velencébe. Tragédiája az anyagi diadal üressége. Gondoljunk arra, hogy *O'Neill* Ame-

Szónyi István : Zebegényi temetés.

Szónyi István : Eladó a borju.

rikában, a materialista paradicsom világában él, a *Babbittok* sekélyes boldogságában, s ha erre gondolunk, akkor a darab alapgondolata azonnal «korszerűvé» válik. Se Istentől, se természetfölötti értelemben vett lélekről nem esik szó ebben a színműben ; s a szépség szükségessége, amelyet *O'Neill* sejtet, esztétikai vonatkozásában a tapasztalati valóságra szorítkozó. Az író legköltőibb alkotásában, a «*The Great God Brown*»-ban, a legszimbolikusabb párbeszéd is szorosan összefüggnek a modern Amerika életével, de az időtlenség rejtélyével is. Ez a probléma : lehet-e lélek nélkül a sikernek örülni? Brown, a gyakorlati ember, Dion-Anthony a művész. A két szereplő közül Brown, az istenített földi siker, nem tudja megérteni, hogy Dion-Anthonyt miért szeretik jobban a nők, s miért vannak olyan ujjongásai, amelyek előtte érthetetlenek. Az anyag csodálkozik a képzeleten ; az anyag irigyli a képzeletet. Amikor Dion-Anthony haldoklik, álmait és vágyait Brownra testálja, Brown azonban nem tud mit csinálni Dion-Anthony lelkével. Az anyag boldogtalan lesz, mert nem tud a lélek színvonalára emelkedni. Ebben az alkotásban se keressük a keresztényi eszmekör költőileg kifejezett dogmatikus visszhangját. A «*Desire Under The Elms*» new-englandi farm-atmoszférája a környezetrész szemponyjából *O'Neill* legsikerültebb alkotása. Ephraim, az apa, Eben a fia és Abby, Ephraim fiatal felesége a darab főszereplői. Látszólag az önzés kíméletlen összetűzését dramatizálta az író. De az önzést Abby és Eben viszonyában legyőzi a szenvedély. Abby nem azért csalja meg férjét mostohafiával, mert szerelmes ; fiút akar tőle, hogy így még jobban megszerezze magának a farmhoz való jogát. Ám ezt az önző tervét elsepri a közben kialakult szerelmi szenvedély s az érzékiség lángolásából kisugárzik a tiszta szerelem fénye is. Hogy szerelmében megöli az Ebennel folytatott viszonyból született gyermeket, az kevésbé fontos, mint az a tény, hogy büntudatára ébred s alázattal beletörődik a büntetéssel egyértelmű sorsába. A bibliai vonatkozások, a szereplők vallásos nevelésre támaszkodó egyszerűsége, az élettani és erkölcsi bonyolultságokból kiemelkedő lelki problémák arra engednek következtetni, hogy ebben az alkotásban a lélek több megszokott költői fogalomnál s az irracionális szegélyét érinti. A «*Mourning Becomes Electra*» című trilógiában *O'Neill* írói hivatása legnagyobb feladatának megvalósítására törekedett. Az író az Agamemnonról, Clytemnestráról és Aegisthusról szóló ismert görög legendát használta fel az amerikai polgárháborút követő new-englandi környezetben. A görög írókkal azonban nem tudta felvenni a versenyt, noha nem tagadható le, hogy ebben a bőbeszédű, szükségtelenül terjedelmes s a forma-érzék hiányát feltűnően eláruló színművében vannak olyan jelenetek, amelyek felejtethetetlenek. A darab levegője komor, a lélek novemberi komorsága ez, az önzésnek, hiúságnak, szenvedélynek, bosszúnak tragikus és neurotikus atmoszférája ; a puritán öröm-képtelenség katasztrófájának ábrázolása. Christine, az anya (Clytemnestra new-englandi párhuzama) s Lavinia, a leány (Electra new-englandi verziója) s a többi szereplő az élet-tehetetlenségtől s a rosszul értelmezett élet-akarattól megbabonázott alakok. Sajnos, sem a szavakban izzó külső összezördülések, sem a lélek földjén lejátszódó önmagával folytatott harcok, sem a gyilkosságok és öngyilkosságok nem tudják elhitetni a nézővel vagy az olvasóval, hogy a szereplők a sors kíméletlen fölényének áldozatai. Az *ananké*, ez a görög végzet, meggyőző volt *Szofoklész* és *Euripidész* tragédiáiban ; nem úgy *O'Neill* művében. Inkább úgy érezzük, mintha egy pszichoanalitikai elmélet dramatizált alkalmazása volna ez a mű, mint tragédia. *O'Neill* szemelláthatólag tragikus érzésében ó-görög akart lenni, ami nem sikerült neki.

Annak az igazolására, hogy az élet lényege — akár a szabadakarat érvényesítésével, akár pedig az elkerülhetetlenség érzetetésével — mennyire foglalkoztatja az író, a fenti négy színdarab vázlata is elegendő. *O'Neill* szorgalmas író s többi darabja is megérdemelne, hogy lelki céljainak megértésében segítségünkre legyen. De sem «*S. S. Glencairn*» című egyfelvonásos gyűjteményéből, ebből a tengeri környezetet ábrázoló

alkotásából, sem a *«Lazarus Laughs»*, *«Anna Christie»*, *«Gold»* című darabjaiból nem tudnánk olyan következtetéseket levonni, amelyek eltérnének attól a megállapítástól, amely szerint az író a szabad akarat és a determinizmus között ingadozik, s hol expreszszionista, hol nyíltan naturalisztikus módszerrel keres közeledést — a közönséghez. Akarata mindig a széphez vezette; ösztöne és tapasztalata túlyakran leseperre erről az útról; akarata és alázata végre elvezette Istenhez a *«Days Without End»*-ben. Ez az alkotása alaposan kiábrándította «racionalista» híveit, akik eddig képzeletéért és művészi kifejezőképességéért tisztelték, s «világnézetével» nem törődtek. Ma *O'Neill* ott tart, hogy a meg nem értőknek örökre hagyta a materialista bánat árnyékát s a felelőtlen játékot unni sem tudja, annyira kell neki Isten. Megdermedt szíve táján kifakadt a hit.

Jelképes módszerével a lélek dualizmusát John Loving jellemével ábrázolja. A házasságtörés drámájából az író az élet drámája felé igyekszik, amely sokkal mélyebb s a megoldhatatlanság megoldásával biztató alázathoz jut el. A hős, John Loving, kettős személy, mint mindenki, akiben az erény és a bűn küzd. John Loving, a férj, megcsalja feleségét s John Loving, aki író is, egy regény megteremtésével próbál egyensúlyt teremteni felkavart lelkiismeretében. Nincs megoldás. Nincsen? Van. S a megoldás titkára John Lovingot egy katolikus pap-rokona vezeti; az imára tereli figyelmét, Istenre, az alázatra, a lelki megújodásra, a célra, amely megerősíti a szabadakarat méltóságát s a szenvedésbe felséges tartalmat sűrít.

A darab eszmeköre, lelki szenvedélye érettebb szerkezeténél. *O'Neill*nek, mint színműírónak, *dantei* tökélyre kellett volna emelkednie, vagy *Paul Claudel*nek a művészetét a hittel összeegyeztethető magaslátára, hogy lelki megújodásának csakugyan tökéletes kifejezést adhasson. Ez nem sikerült neki. Túlsok a nyersanyag a darabban, a nagyon is észrevehető szimbólum, a fölöslegesen kihangsúlyozott szándék. A feleség, a szerető, a pap, a házasságtörés vallomását tartalmazó készülő regény, a John Lovingban harcoló kettős-lélek elválása egymástól nem kapja azt a változtathatatlan művészi formát, amely mint teljesítmény, függetlenül tartalmától, elhallgattathatná a más meggyőződésű kritikusokat. Igaz viszont, hogy *O'Neill* roppant nagy feladatot tűzött maga elé; Istent akarta igazolni a vak erőkkal szemben. Így is — a hibák ellenére — ez az alkotása nemcsak tartalmánál, nemcsak világnézeténél, hanem művészi értékénél fogva is jelentőségteljes.

Eugene *O'Neill* 1888-ban született New-Yorkban. Ir származású szülők gyermeke. Apja, *James O'Neill*, népszerű színész volt. Fiatal éveiben a Harvard egyetem hallgatója, majd tengerész lett, a nihil karjába menekült s végül alkotó munkájával a lélek útját kezdte egyengetni. *«Anna Christie»* és *«Strange Interlude»* című színdarabjaiért a *Pulitzer díjjal* tüntették ki. Sokáig Franciaországban élt, de immár esztendő óta az Egyesült Államokban tartózkodik. Élete külső adatai csak kalandszerűen világítanak sorsa örvényébe. Mint minden számottevő író alkotásai, az ő művei is lelki ön-életrajzok, amelyek jobban árulják el énjét bármilyen adatismertetésnél. Nem *homo publicus*, hanem férfi, aki művész is; érzékeny lélek, akinek a mindenséghez legalább annyi köze van, mint Amerikához s kimondott egyénisége ellenére az emberi fájdalom közösségében él. *Venustól a Mater Dolorosa*ig, az értelmetlen léletszeretettől a céltudatos léletszereteti óriási az út: s ezt az utat megtette mint ember és mint művész. Tűz a sötétben; az idegekkel birkózó lélek; szakértője a színpad technikájának, ha nem is csalhatatlan mestere a formának. Szíve sokszor rekedten szólt; a korhadt lélekkfák között eltévesztette útját; de végre reáesett a Húsvét fénykoronája, megtanult elmerengeni a Teremtőn, az önmaga csodáján, az önmaga énekében a mindenség titkán, a kétségben Isten szaván. *A jövő dönti el*, hogy ez a világnézete állomás-e sorsa útján vagy pedig végállomás.

SZŐNYI ISTVÁN MŰVÉSZETE

IRTA: DR. VITÉZ NAGY ZOLTÁN

Mai festészetünk egyáltalán nem mutat egységes képet s mint minden kornak, úgy a jelennek is jellemző sajátása, hogy többvetületű szellemiségnek, művészi törekvésnek a jövőért folytatott küzdelme. De amíg a régi korszakokban a különművéség többnyire abban nyilvánult, hogy az előző korszak idősebb képviselői a kialakuló következőben is ragaszkodnak fiatalkoruk elveihöz, a művészek nagy része azonban az «új» lelkes harcosa, addig a jelen évtizedekben nemcsak a három időrendi egymásutánban kialakult stílus, a historizáló-naturalista-akadémikus festészet, az impresszionizmus és a modern törekvések korosztályai állanak egymással szemben, hanem a fiatalok is a legkülönbözőbb csoportoknál helyezkednek el; az ú. n. modern «stílustörekvések» is éles ellentétben, olykor kérlelhetetlen harcban állanak egymással. A kiállításokon még mindig nagy számban vesznek részt azok a festők, akik még az impresszionizmus előtti korszak stílusába nyúlnak vissza s bár tagadják, lényegileg a müncheni akadémizmusból merítenek s úgy vélik, hogy ők képviselik a «magyar» festészetet. Vezető patriarcha-mesterük, *Karlovszky Bertalan* régmúlt mesterektől eltanult technikai bravurokban s a mai művészeti felfogástól teljesen idegen materialista felületi határokon fenekelett meg. Mások az impresszionizmushoz ragaszkodnak s nagyjából *Csók István* stílusvilágát próbálják folytatni, bár inkább utánozzák a nagy mestert. Ez a stílus már a páratlan tehetségű, ősz művész ecsetjével sem tud újat mondani. Folytatása szinte lehetetlen. *Csók István* a nagybányaiak közül való. Stílusának jellemző sajátása, hogy ebben az iskolában, amely sem nem naturalista, sem nem impresszionista, hanem ezeknek sajátos magyar változata, egyedül ő maradt hű a francia impresszionista festészethez. Az iskola alapítója *Hollósy Simon* még naturalista volt s az impresszionizmushoz annyi köze, hogy némely alkotásán fontos szerepet játszik a napfény. A nagybányai iskola tulajdonképi nagy, vezető mestere *Ferenczy Károly*, viszont sok tekintetben már az impresszionizmuson is túlhaladt. Különösen utolsó korszakában távolodott el az impresszionizmus formafelbontó látától s közeledett, a nagy francia post-impresszionistákkal, *Cézanne*-nal, *Gauguin*-nel, *Puvis de Chavannes*-nal egyidőben a formákat összefogó, szintetikus komponáláshoz. Ez a korszaka lett a mai stílustörekvések egyik igen jelentős ágának kiinduló pontja.

Az izmusoknak alig akadt számbavehető magyar képviselője, aminek többek között az is oka, hogy az első hullámokat a háború okozta frontok verték vissza, bár az expresszionizmus és az École de Paris elveiből nem egy, jöllehet elkésett s már sokkal mérsékletesebb magyar festő táplálkozik.

Legmodernebb festőink ismét több csoportra tagolódnak. Külön csoportba sorolhatók az előbb említetteken kívül azok, akik jobbára a nagybányaiak, főként *Ferenczy* Károly hagyományain építették fel stílusukat. Igen jelentős szerepet játszik mai művészetünkben a már a köztudatban is «római magyar művészek» néven szereplő pompás együttes, jóllehet ők is több évfárra tagolódnak. Ezek főelőnye — tehetségükön kívül — az, hogy ők a legfiatalabbak s máris sokan csatlakoztak hozzájuk olyanok, akik tulajdonképpen nem is jártak Rómában. A nagybányai hagyomány folytatóival együtt ők is elsősorban magyar hagyományokban, nem egyszer szintén a nagybányaiak stílusában, máskor *Munkácsy* magyar stíluselevényében gyökereznek. Éppen ezért jelentős különbségeik ellenére is a lényegben, a célban sok rokonságot árulnak el. A *Ferenczy-hagyomány* folytatója s legjelentősebb képviselője, akinek művészete kétségtelenül eléri a nagy mester színvonalát, *Szőnyi* István. Tulajdonképpen ő is a római iskolához tartozik s annak másik két vezető mesterével, *Aba-Novákkal* és *Molnár C.* Pállal egyebek között az is összekapcsolja, hogy körülbelül egy időben voltak Rómában, mint az ottani Magyar Akadémia ösztöndíjasai. *Szőnyi* István és *Aba-Novák* Vilmos egymástól lényegesen elütő egyéniségek. Mindkettőnek egészen más felfogása van a kolorizmusról, de rokonok abban az alaptulajdonságban, hogy egyik is, másik is kitartóan ragaszkodik a természeti igazsághoz s mindketten a valóság megfigyeléséből indulnak ki, s hogy alkotásukban nagy gondot fordítanak a képszerkesztésre. A maga nemében mindkét művész klasszikus nyomokon jár. *Molnár C.* Pál viszont némileg az olasz Novecento, sőt az olasz Trecento festőinek ihlete alatt áll, ami művészetének kétségtelenül klasszicizáló jellegét kölcsönöz. De az ő művészetében is nagy szerepet tölt be, minden stilizáltsága ellenére is a valóság őszinte szemlélete s ami az előbb mondottakból következik, még *Szőnyinél* és *Aba-Nováknál* is nagyobb jelentőséget tulajdonít a kompozíciós követelményeknek.

Rajtuk s az általuk képviselt irányokon kívül számos idősebb és fiatalabb magyar festő stílusa gazdagítja modern művészetünk pompás színezésű mozaikját. Még bátortalanul, de mintha egy új csoport is kezdene kialakulni, amely *Rudnayn* és *Aba-Novákon* keresztül *Munkácsyig* nyúl vissza, míg másik lábával a népi kultúra televényében gyökérik. Erről a csoportról, amely alig néhány fiatal művész, még korai volna beszélni. A modern magyar művészet gazdag koncertjének fő hangadói, természetesen a festészetet illetőleg *Aba-Novák*, *Molnár C. Pál* és *Szőnyi* István.

Szőnyi István első gyűjteményes kiállítását 1920-ban rendezte s már akkor is kész művészként mutatkozott be és nagy hatást gyakorolt nemcsak a korbeli s a nálánál fiatalabb társaira, hanem több idősebb festőművészeinkre is. Ezalatt a másfél évtized alatt azonban sokat változott, de ha előbbi kísérleteit és a közbeeső állomásokat is figyelembe vesszük, láthatjuk, hogy *Szőnyi* művészete egységes, mondhatni síma, a korszerűség felé való fejlődés, ami már magában

véve érthetővé teszi *Ferenczy*hez való kapcsolatát. Mint a nagybányai mester, úgy ő is tudatosan, fokozatosan fejlődő művész, aki pillanatnyi sikerekért sohasem áldozta fel a talán lassúbb, de sok kísérletből kibontakozó alkotás nemes gyönyörűségét.

A háborút közvetlenül megelőző években *Ferenczy* Károly, majd a háború után *Réti* István tanítványa. Mint nagybányai ösztöndíjasnak alkalma nyílt közvetlenül megismerni azt a tájat, amely mesterének ihletője volt. *Szónyi* tehát Nagybánya egészséges és magyar tradíciójából, a természet, a színek, a napfény szépségeinek a megbecsüléséből és szeretetéből indult ki, ami elhatározólag hatott fejlődésének irányára. Képeinek alapja mindig a valóság. A századeleji spekulatív törekvések már csak azért sem érinthették, mert a világháború alatt, amikor ezek legjobban virágzottak, katona volt. De lelki összetételétől amúgy is távol állottak. A háború után jelentkezik ugyan művészetében egy-két jel, ami arra mutat, hogy az expresszionizmus szele őt is megcsapta. Ennek analízáló, a szellemi tartalmat túlhangsúlyozó törekvése azonban idegen volt *Szónyi* művészi problémáitól, akinek elsődleges célja a vizuális látás síkbavetítése. Közvetlenül a háború után jelentkezett, különösen rézkarcaiban, *Rembrandt*nak a hatása is. Rövid ideig s inkább technikai értelemben, mint festői stílusát illetően.

A valóságból való kiindulás mellett az előbb említett hatásoknál sokkal fontosabb szerepe van stílusalakulásában saját romantikus, lírai egyéniségének.

1920 körül alakult ki első stílusa. A valóságot nem pillanat- és véletlenszerűségében adja vissza képein. A megfigyelt természetet, legyen az táj, állat, vagy ember (más nem igen érdekli), átformálja a maga romantikus lelkületén, szigorú, zárt kompozicionális törvények szerint. Így jelentkezik *Szónyi* művészetében az, ami *Genthon* István szerencsés megállapítása szerint a magyar léleknek legmegfelelőbb művészi kifejezése, a «romantikus realizmus».

Első képei között gyakoriak a robusztus, meztelen, többnyire férfitestekből alakított kompozíciók. Tévedés volna ezt az expresszionizmussal a legtávolabbi kapcsolatba is hozni. Ezek a férfiaktok nem analízáló lelki kifejezések és nem is anatómiai tanulmányok, hanem a maga hatalmas emberiségének egészséges megjelenései és romantikus ember-látásának kifejezései. Ezekben a korai képekben is már csak a kiindulás közös a nagybányaiakkal. A modellt, a festői motívumot már a maga felfogása szerint alakítja, de függetlenül minden elvonatkoztatott szerkezeti szabálytól. Még leginkább *Rembrandt* fénykezelésének a hatását érezhetjük pl. a «*Hegytetőn*», vagy «*Betsabe*» c. képein. A fény-árnyék küzdelme azonban nem bontja fel az alakokat és a formákat. A rajznak kezdettől fogva nagy szerepe van festményein. Az egymástól elhatárolt felületek megőrzik a maguk lokális színkarakterét s nem olvadnak az egész felületen szétfolyó egységes tónussá.

Első stílusra tehát, amely óriási feltűnést keltett s újabb festészetünkre már akkor nagy hatást gyakorolt, Nagybánya és az ő romantikus lírai lelki-

világa volt döntő hatással, aminek formai megjelenéséhez némi segítséget egyéb kívülről jövő reminiscenciák is nyújtottak. Fejlődésének második korszaka akkor kezdődik, amikor a huszas évek közepétől kezdve állandó tartózkodási helye Zebegény, a Duna-melletti festői fekvésű falu lesz. Ettől az időtől kezdve mind kisebb szerepe lesz képei létrejöttében a festői motívum passzív látásának. Fokozatosan aktívabb lesz képszerkesztési törekvése, ami a részletek összefogásában, a nagyban való látásban, az egyszerűség kedvelésében jelentkezik. A festő szintetizáló törekvése azonban másképp jelentkezik, mint a szobrászé. Formái nem lehetnek annyira zártak, éles kontúrok által meghatározottak, hanem inkább összeolvadnak. A szobrász rendszerint egy-egy összetartozó alakot, vagy néhány, anyagban is összetartozó tárgyat mintáz, míg a tájfestőnek az egész tájat, a benne lévő emberekkel és tárgyakkal kell egységbe foglalnia. Például *«Tájkép libákkal»* c. képén (1932) a részletek csak az egészben élnek. A fáknak, karóknak és libáknak csak a tájbaolvadásukban van értelmük, bár az egységes, meleg színtónusból ki-kiugranak, mint egyéni foltok. Asszonyakat a vízparton ábrázoló vászna (1929) hasonló komponálási és festői törvényeket mutat. A kezükben korszót tartó, egymással elbeszélgető nők arcvonásait, ruháik részleteit nem vehetjük ki. Szinte egyek a természettel, a földdel és a vízzel. Mégis plasztikusan vannak megformálva, csak hogy ez a tömegszerűség nem elválasztja, hanem szintézisbe fogja össze őket. És utolsó képeiben mind tisztábban jelentkezik ez a felfogás. *Eladó a borjú* c. képe még jellemzőbb példa erre.

Utolsó képei ennek a zárt, klasszikus komponálásnak a nagyszerű alkotásai. Felületes szemlélő azt láthatná, hogy *Szónyi* mostani művészete nem mutat olyan zárt formákat, mint első képei. Figyelmesebb vizsgálat után azonban azt látjuk, hogy első stílusának plaszticitása, a vonalak kihangsúlyozása, ami egyes részleteket határozottan zárttá tesz, de nem fogja össze az egész képet, veszt jelentőségéből. Itt nem az egyes részletek mutatnak «zárt» formákat, hanem a szinte feloldott formák lesznek «zárt egésszé». *Szónyi* művészete mind közelebb és közelebb jut kora szelleméhez, mind inkább annak síkbavetített festői kifejezése. A «kollektív» kornak «szintetizáló» festészete ez. Eszközei a szinte architektonikus képszerkesztés, a tárgy kiválasztás, de nem utolsó sorban a fény és a színek. *Szónyi* egyik legfontosabb festői problémája a fény. Azonban ezt nem az impresszionizmus szemével nézi. A fény nem bontja fel apró részleteire, atómaira a tárgyakat, nem hoz létre mozaikszerű, egymásba olvadó színfoltocskákat. Fénykezelése nem felbont, hanem összefoglal. Első stílusában még nagyobb szerepe volt az ellentett fényeknek. Az árnyék és fény vívódása azonban a formafelbontás helyett inkább az alakok és tárgyak plasztikus mintázását segítették. A valóság színeinek meghagyja a maga helyi életét, de nem szakítja egymástól el azokat. Mint ahogy a természetben is összetartoznak. Ezért tájai nem úgy hatnak, mint a tájból kivágott darabok. Az egész tájnak az érzetét keltik bennünk.

Az egész tájnak az érzetét, az ő kissé romantikus, de mindig hű interpretálásában, a létező természet finoman hangolt, meleg tónusú színeivel. *Szönyi* azonban lírikus is. Nem szereti a komor, hegyes vidékeket, a vad felhőket. Csöndes, hangulatos, lágy, kellemes fény és színritmusokban élő tájak, az irodalmiság minden árnyalata nélkül. Első képeitől a színkezelés gazdag fejlődését észlelhetjük. A huszas évek elején még jobban ragaszkodott a természet színeihez. S miként formafelfogásában és fénykezelésében is több szerepe van ma már az aktív látásnak, a tudatos komponálásnak, úgy a színei is átalakultak. Nem annyira kötöttek. Fantáziája gazdagodott, színei költőibek lettek.

Szönyi utolsó képein még egy érdekes sajátosságot figyelhetünk meg. Kritikusai, ismertetői, életrajzírói többnyire kiemelik, hogy *Szönyit* a belső tartalom nem érdekli, legalább is nem annyira, mint a külső, festői megjelenítés. Meg kell itt jegyeznünk, hogy nincs is többre szükség. Képeiben benne van az ő saját lelke, észrevétlenül. Benne van a tárgy belső tartalma. Azonban igen helyesen kerül minden belemagyarázást, minden téma-, tartalom-hangsúlyozást. Csak akkor nem találunk belső tartalmat *Szönyi* képeiben, ha azokat az individualizmus, vagy akár a német expresszionizmus szemüvegén keresztül nézzük. Valóban *Szönyi* nem fest egyéniségeket. *Szönyi* lelkisége alakjainak, kompozícióinak, tájainak egészében jelentkezik. «*Anyám és én*» c. képe (1923) ábrázolhatja más anyát és más fiút. A helyzet adottsága hozta magával, hogy éppen a saját anyját és önmagát festi. Kétségtelen, hogy ezen a képen felismerhetők az egyéni vonások, érezhető, hogy itt szükségszerűen éppen öröklük van szó. Mégis ez a kép *az anya és fia* bensőséges, szeretetteljes viszonyát tárja elénk — egyetemes értelmezésben. És *Szönyinek* ez a belső keresése, ez a kollektív-karakter kifejezése különösen utolsó képein formálódik gazdag megjelenéssé, pompás festőiséggé. Ebben a képben még kicsit sok a romantikus jelleg, ami azonban itt és különösen *Szönyi* esetében érthető. De ettől mindjobban eltávolodik s a «*Zebegényi temetés*» már a «temetés»-nek, az örök emberi sorsnak általános érvényű megfogalmazása, «barbáruul egyszerű értelmezése» (*Genthon*). De van benne valami, amit különösen a magyar falu temetés-menetében érzünk: az a végtelen megnyugvás, az a sóhaj visszafojtó beletörődés, ami a magyar parasztot jellemzi. Ez az érzés azonban nem az arcokon, nem is a gesztusokban, hanem az alakok egész tartásában, szinte szintömegekké formálódásuk módjában, a falusi nép és a végtelen táj hatalmas ritmus-ömlésében jelentkezik. Tájképein csaknem kivétel nélkül vannak alakok, de nincsenek staffage- vagy genre-alakok. A kép minden eleme a festő szinte pantheisztikus költőiségében lesz művészi egységgé. Az utolsó évek termékei jobbára a falusi embereket s a szorosan hozzájuk tartozó tájat, állatokat, tanyákat stb. mutatják be. Nem véletlen, hogy *Szönyi*, a természet nagy rajongója ennyire összenőtt ezzel a környezettel. A parasztnak éppen úgy mindene a természet, a föld, mint *Szönyinek*. És nem véletlen az sem,

hogy Szőnyi képein az örök magyar paraszt jelenik meg, nem színpadiasan, nem irodalmi tartalommal, sőt nem is mint téma vagy tartalom, hanem maga egyszerűségében és népi karakterében, mindennapi egyszerű életében.

Az «*Eladó a borjú*» c. már idézett vásznon Szőnyit éppen úgy a festői problémák érdeklik elsősorban, mint egyéb korábbi és későbbi képein, a «*Vasárnap délután*»-on, a «*Keriben*» címűn, a «*Mosónő-n*» szintén festői problémák izgatják. De ezeknek a festői problémáknak a megoldásában benne van a lélek, akár a saját, akár a táj, vagy a paraszt lelke. De csak annyira, amennyire arra szükség van. Azt mondhatnám, hogy a festői megoldás ezzel egyenlő. Nem *l'art pour l'art* értelemben vett festőiség. Ez csak technikai kérdés volna. A festőiség maga a kifejezés Szőnyi művészetében.

Összefogó képszerkesztéséből következik, hogy utolsó képei — sokszor egészen kis méretük ellenére is — mind monumentálisabb és egyszersmind klasszikusabb hatást keltenek. Fokozatosan, a magyar művészi hagyományból kiindulva a saját kísérletei útján jutott el idáig, külső hatások nélkül. Mai művészete megfelel a legkorszerűbb követelményeknek. Valósági formákon alapuló, szintetikus, klasszikusan monumentális stílust alakított ki, amihez mások, külföldön is, nálunk is, vagy az antik klaszikus művészethez, vagy a középkor (trecento) hasonló törekvéseihez, vagy pedig a mult század klasszicizmusához való visszafordulás, belőlük való merítés útján jutottak el. Szőnyi mint római ösztöndíjas nem került az új törekvések hatása alá, bár kétségtelen, hogy Róma klasszikus levegője és az olasz napfény nagy segítségére volt. Stílusjegyeiben semmiképen sem téveszthető össze az új klasszicizmussal, még közel sincs hozzá. Törekvéseik mégis azonosak. Céljaikban találkoznak. Szőnyi tisztán önerejéből, a festői problémák helyes, korszerű és mégis állandó érvényű megoldása útján jutott el idáig. És bizonyára még hosszú az útja.

Nekünk annál többet jelent Szőnyi művészete, mert a magyar művészi hagyomány mellett benne lüktet a magyarság lelke, aminek része az övé.

(Részlet a Nobel-díjas író legújabb regényéből)

Ingvild az iskolával se nagyon barátkozott meg.

Alig költöztek új lakásukba, amikor anyja kíséretében jelentkezett. Az osztályfőnöki fiúkében mutatkozott be Ragna Nielsen asszonynak. A tanítónő gyönyörű jelenség volt, Ingvild pedig rajongott a szép emberekért, úgy hogy előre örült a tanulásnak. De Nielsenné szépségével hatalmas önértet párosult. Csöpp madárképe finoman tagolódott, de egyenes, rövid orra tántoríthatatlan konokságra vallott s kedves, síma, ezüstszőrke haja, valamint homlokcsigája csak fokozta e benyomást. Alacsonysága és zömöksége ellenére fűgén és határozottan mozgott. Rendkívül választékosan öltözködött ; fekete vagy világosszőrke derekából mindig széles mellbetét fehérlett ki ; mintha egyenruhában járt volna.

Ingvild hamarosan megfigyelte, hogy Nielsenné a legcsekélyebb izgalomtól rákvöröstre gyűl. Az indulat valósággal befelhözte ezüstcsillámú üstökét, — ilyenkor egy angyal se pisszenhetett meg előtte. De amire anyus elbúcsúzott, Ingvild a tanítónő rabjává szegődött. Nielsenné lágyan és gyengéden kézenfogta a kicsit. S bevezette a harmadik osztályba.

Ez a nagy, sötét, sarokablakos szoba új ebédlőjükhöz hasonlított. Két hosszú, barna asztal szelte át. Az asztalok körül rengeteg idegen gyermek ült, de a lányok szemlátomást elnyomták a fiúkat. Nielsenné megjelenésére az egész csapat föl pattant. Egy alacsony, vézna hölgy sietett elébe ; oly valószínűtlenül vastag, barna hajfonatok tekeröztek tarkójára, hogy szinte hordófejűnek látszott. Minden mozdulatából tiszta jóság sugárzott. Ingvild mindig húzódozott tőle, mert az efféle Hamupipőkék nem tetszettek neki. De az osztály zöme repesett érte, bár sokszor kizökkent sodrából.

Ingvild meglehetősen sikertelenül mutatkozott be. A kisasszony egy földrajzórán hozzáfordult :

— El tudnál-e sorolni néhány norvég fokot?

— Nesodden ! — vágta ki Ingvild. Ugyanis anyus dröbaki útjukon Nesoddenre mutatott. — Ott maga is megismerkedhetik egy fokkal.

A kisasszony tétován nézett rá.

— Hanne ! — szólított föl egy lelkesen jelentkező lánykát.

Hanne föl pattant :

— Nordkap, Stat, Lindesies ! — fujta.

A kisasszony tovább kérdezte Hannet s némán intett Ingvildnek, hogy üljön le. Ez pirosan, zavartan és sértődötten ereszkedett vissza helyére.

Nehezen ismerkedett társaival. A többiek jócskán összeszoktak a tanév kezdetétől. Egyikük sem árult annyi petrezselymet, hogy megörüljön egy új barátónak — legalább Ingvild fajtájából. S maga sem érzett semmi vágyat, hogy valamelyikhez hozzátörleszkedjék. Rögtön — vagy rövidesen — elszigetelődött s örökös békétlenséggel fürkészte az iskolai állapotokat.

Természetesen hamar ráébredt, hogy eddig rendszertlenül tanult. Csúnyán írt és rosszul számolt. A bibliai történetek körül szabadon csaponghatott, de most a csavaros szövegek pontos ismétlésére kényszerült. Az olvasókönyv láttán mélységesen undorodott. Úgy érezte, a mesék és példázatok világából régesrég kinőtt. De a versek ellen különösen berzenkedett: a kisasszony megkívánta, hogy érzéssel és hangsúlyozva szavaljanak. Ingvild lúdbőrösen hadarta el a ráért kérdőmondatokat és a fölcattanásokra méltó kijelentéseket, — rettegett a kötött bárgyúságoztól.

Más tárgyakban sokkal többet tudott a kelletténél. Vagy másutt kalandozott. A földrajzra apja oktatta, de könyv nélkül, csak térkép segítségével. Ez megtanította az egyes jelzések ismeretére, majd össze-vissza beszélt neki, először a saját élményeivel kapcsolatos helyekről, végül idegen országokról és világrészekről. Közben képeskönyvekkel illusztrálta magyarázatait. Úgy, hogy Ingvild álmoképei és képzettársításai rögtön fölbukkantak, mihelyt a térképhez ült. Az északitáliai síkság szőlőtőkékkel, szilfákkal, gabonadülökkel és paszulykarókkal. A zezugos párisi közök az új bástyasétányakkal. Az utóbbiak kiválóan alkalmasak a tüzéség és huszárság fölvonulására, a forradalmi tömegek torlaszai ellen. Bármikor kipontozta Leif Erikson meg Thorfinn Karlsevne amerikai útját, Kolumbus hányódását és a portugálok indiai gyarmatbirodalmát. Ellenben most megkövetelték tőle, hogy szajkóként nevezzen meg városokat, folyókat és hegláncokat, tekintet nélkül kölcsönös helyzetükre — térfogatukkal, népsűrűségükkel és kereseti viszonyaikkal együtt.

Amikor a gyermeki értelemhez szabott s bizonyos rendszerben készült olvasmányokhoz hozzátörődött — akár jó, akár rossz volt ez a rendszer —, sokkal könnyebben tanult, mint szülei mellett. De a régi, megerőltetőbb mód jobban ízlett neki. Az iskolabajárásból is különféle előnyei származtak. Nem törődött velük, általában jól haladt. Viszont a fölösleges erőpazarlástól irtózott, bármily fölényesen győzte is; a laposságok pedig elfásították. S az ismert dolgok rettenetesen untatták. Hamarosan rájött, hogy a történelmi órákon megdönthetetlen tényekül állítottak olyasmiket, amik apja szerint üres elméleteknek, föltevéseknek, vagy különböző históriai alakokra aggatott cifraságoknak, mondáknak és adomáknak bizonyultak.

Amikor apus barátaival vagy anyussal megbeszélte egy-egy új munka tiszteletpéldányát, maga is erősen figyelt. Mindig akadtak tudósok, akik egyéni érvekkel hadakoztak a ruhák keletkezéséről, a történelemelőtti népek északi áruszállításáról, az északi rajok déli kalandozásáról, az Edda-versek

koráról és származási helyéről. Sokszor apus is, Sofus Bugge is megtorpant a rúnaköveknél, noha mindketten ismerték a nyelvet meg a betűket ; de olykor a rúna-vésők hanyagul dolgoztak, olykor pedig a föliratok elmosódtak. Ingvild ott hallotta az Aranyszarvak meséjét és a Röák-kövek titkát. S ott tudta meg, hogy a tudomány az egyesek próbálkozása, kutatása és küzdelme valami fogalom megközelítésére ; de amikor hosszú nemzedékek legkiválóbb tagjai ismételtelen megállapítják az igazságot s magunk is biztosan állunk a célnál, — egy-egy váratlan fölfedezésbe egész szemléletünk belebukik s megint előlről kezdetünk az építéshez.

A tanítónók és a tankönyvírók sose kételkednek. Mindnyájan görcsösen újrazzák a régi szabályokat s a kicsik csak az ő szájuk íze szerint felelhetnek, ha egyik-másik ezerszer hallja is apjától, hogy ez a nézet teljesen elavult s azért a szemléletért nem az igazi tudósak, hanem a romantikus költők felelősek. Ingvild ösztönösen fitymálta a tananyagot ; apja nevelte e gyanakvásra. Eleinte meglehetősen határozatlanul firtatta az iskola valóságos értékét, de érzései egyre szilárdultak, amikor csak az otthoni hallomások megtagadásával boldogult. Így rögeszméjévé vált, hogy a tankönyvek túlnyomórészt hazugok s hogy a tanítók általában korlátoltak.

Ha apja elhomályosította az iskola fényét, anyja — természetesen minden cél és szándék nélkül — a tanítók és tanítónók tekintélyébe botlott bele.

Ingvild érezte, hogy külsőre az összes tanulóktól elüt. S nem örült neki. Ruhái legtöbbször a nagynénik szétvásott holmijaihoz igazodtak ; Anine válogatta ki a használható részeket. De Ingvild az új anyagok földolgozásánál sem érte el, hogy valami megszokott öltözékbe bujtassák. A divatos iskoláslányok akkoriban kantáros szoknyában jártak ; derekuk alatt öv feszült, úgy hogy csípőjük kiduzzadt ; a buggyos ujjak vaskos sonkákra emlékeztettek. Ezek a ruhák főképp tengerészkek és sötétvörös kelméből, illetve vékony, félmerev skót gyapjuszövetből készültek. Az egyes darabok keskeny, fekete bársonycsíkokkal hivalkodtak ; a szoknyák és az övek, a kézelők és a kantárok egyaránt. Ingvild majd meghalt ily «borvörös» vagy skótkockás és bársonyszalagos ruháért. De anyus határozottan kijelentette, hogy nem veszi meg — Anine valósággal borzadt e szörnyűségektől.

A lányka hétköznapi afféle trikókabátban szaladgált ; ez a fiús viselet rövid szoknyával egészült ki. Az «emancipált» nők lassankint az iskolába is trikóban küldték gyermekeiket, míg a régimódi anyák mérgesen hadakoztak a szemérmetlen divatörület ellen. De Anine a legdühösebb megszólással is dacolt s a fiúnadrágra kapcsolta a síma szoknyácskát. Amikor az osztály észrevette Ingvild merészségét, vad csúfolódással tiltakozott. Csakhogy Ingvild hasztalan panaszkodott, anyja egyáltalán nem szánta meg ; ha mindenféle csacsogással törődik, anyus igazán nem segíthet rajta. Ez a finom öltözet a hideg teremben kész áldás ; mindenesetre sokkal csinosabb, mint azok a tédráncokkal és szegélyekkel cifrázott, vastag barchentnadrágok, amelyek-

ben más lányok járnak ; a csipkés vászonnadrágok pedig csak hófehéren szépek. «Úgy-e, láttad, mily hamar piszkolódnak a padokban? Nem, ezentúl legföljebb ünneplőhöz használják őket!» — Ingvild kénytelen-kelletlen tűrte a gúnyolódást, amíg példája tért nem hódított az osztályban.

Egyszer Anine lenyírta Ingvild meg Marit haját. Ez a művelet állítólag megerősíti a hajhagymákat. De az anya később megállapította, hogy a lányok sörénye megsötétült ; Ingvildéről az aranyfények, Maritéról a hullámok tűntek el. Erre a kísérlet végkép befejeződött — Birthe csepüje megmenekült az ollótól. S most Anine növesztési szempontból a szabad hajviselet mellé pártolt. Ezentúl Ingvild pusztá homlokválasztékkal állított be az iskolába. Amikor lehajolt, barna zuhatag öntötte el képét. «Nem értem anyádat, hogy így járat!» — mondta a szépírástanítónő. — «Miért nem kérsz tőle egy kör-fésűt? Különbén nézd meg társnőidet, nekik a konty is megfelel!» — De amint odahaza beszámolt az esetről, az anya először csak rámeredt, — szinte riadtan hápogott. Aztán kitört : «Hallatlan ! Miféle némberek tanítanak téged? Még a szülők ízlésébe is beleavatkoznak ! S oly dőrék, hogy meg is üzenik ezt ! Ha kisasszonyod szerény válaszomra kíváncsi, mondd meg neki, hogy kotnyelessége untat !»

Ingvild nem közvetítette a rábízott üzenetet. A tanítónő és a tanítvány sose fért össze. A kisasszony kétségtelenül jogosan elégedetlenkedett ; Ingvild épp az ő tárgyaival, a szépírással, a számtannal és a hittannal állt hadilábon. Alighanem ösztönösen horzsolódtak ; ellenszenvük szinte szervezeti tényezőkből eredt ; bárhogy igyekeztek is, sose melegedtek föl egymás iránt. Amikor Marit tanköteles korba került, csakhamar meghódította a tantestületet, de ezzel a tanítónővel maga se boldogult. Végül Birthe irányította a családi háborúságot. Persze, az anya nyilatkozatai nem hűtötték le Ingvild harciasságát.

A kézimunkatanítónő felolvasásokkal szórakoztatta a gyermekeket. Amikor Ingvild beiratkozott, Emmy von Rhoden *Vadmacska* című meséjénél tartottak. A történet befejeztekor a kisasszony odakölcönözte a könyvet — Ingvild lekéselt az elejéről. A kicsi általában nem nagyon mulatott a süket mókákon — a «höhere Töchter» számára készült német elbeszélések nyolckilencéves korában se kapták meg. De mivel ritkán jutott egy-egy mesekönyvhöz, gyorsan végzett e dúvaddal. Hanem anyus meglátta nála. S ellenőrzés végett elkérte tőle. Másnap reggel meghagyta neki, hogy vigye vissza az iskolai könyvtárba : «Mennyi bárgyúság egyrakáson ! Ne forgasd tovább ! Ügylátszik, ezzel a sütettel rendszeresen butítanak benneteket !»

Amily hidegen bírálta Ingvild az iskolát, hamarosan rájött, hogy a tanítónő «szemelvényei» lényegesen eltérnek az otthoni olvasmányoktól. Anyus szívesebben tűrte a lányok közt közkézen bujkáló könyveket — Marlittot meg a Familienjournal regénymellékletét. Ezek legalább kedvesek, de a kisdedek irodalmából feneketlen unalom ásít.

Amióta a Keysersgaten laktak, valóságos könyvmollyá változott. Mivel apus egyik polca az ebédlőbe szorult, a hatalmas kötetekből kedvére lakmározhatott. Ott ásta ki Quigstad *Lapp meséi*-t ; a címlapon ábrázolt sátorban egy sárga nő és néhány fekete holló látszott. Egy vastag könyvben csodálatos verses elbeszélésekre bukkant — bizonyos Johan Clemens Tode írásaira. Majd megtudta, hogy Holberg apó nemcsak a *Komédiák* költője. Niels Klim alvilági útján szédületesen izgult, de Peder Paars furcsa alakjai jobban tetszettek neki. A parókás, tokás és potrohos kallundborgi kalmár úgyszólván Möller szatócs damaszfüggönyös nappalijából kukkant ki, ahonnan az öreg Möllerné állandóan rájuk kopogott, valahányszor fürdőbe mentek. A vén csont is a Möller-kúria istállója, óljai, fészerei és raktárai közt kerülgette Peder Ruust, de mintha egyszer az aarhusi gőzösre is fölcsalta volna ; a tajtéktúró kerekék és a súlyos kerékdobok ugyancsak dübörögtek, pedig akkor a gőzösöknek még hírük se volt. A versek oly pompásan bugyogtak, hogy Ingvild gyakran mulattatta velük Maritot. Reggelente így köszöntötték egymást : «Á, jónapot, gyönyörűséges hűgom ! Ki hitte volna, hogy padkamba rúgjon !» S felelet helyett össze-vissza kiáltották : «Koma ! Itt már egy sósperecnek sincs nyoma !»

Ingvild sosem aggódott, hogy esetleg félreérti Niels Klimet vagy Peder Paarst. De egy finomkötésű és aranydíszű könyv versei titokzatosan zsongtak feléje s ép ezért rajongot értük. Eyvind Bolt szinte kettős fényben bolygott a hegyek közt. Ingvild kábultan követte az erdei nimfa útját s rajongva ábrándozott a pajkos ütemekkel váltakozó képeken. Elhallgatta, hogy ez a könyv szívügye — nehogy megmagyarázzák neki.

Ugyanígy titkolta, hogy amikor az ebédlőben magára maradt, Eilert Sundt munkáival is megismerkedett. Valahogy sejtette, hogy anyus helytelenítené kíváncsiságát. A *Hóbortosok*, a *Tisztaság* és a *Szűzesség* érdekes dolgokra tanította meg.

Amióta a fővárosban telepedtek le, erősebben firtatott bizonyos ügyeket, amelyek a Lydersagen még csak távolin, nyugtalanítón, sőt közömbösen lebegtek előtte. Ellenben itt közelébe nyomultak — a házi és az utcai nyüzsgés hajtóerejeként. A hirdetőoszlopok plakátjai szemérmetlen nők képeivel csábítottak — a rikító fűzők, a buggyos nadrágok, a lazacpiros combok és a hüvelyknyi lábfejek elkápráztatták a szemeket. A kis papírkereskedésekben és szivarosboltokban furcsa ismeretterjesztő füzetek lógtak, szerelmi levelezők és huszonötöres indiántörténetek. Az öreg Sorgenfri lenézett a Szentháromság-templomra ; ott most a rossz betegeknek emeltek kórházat. Kissé hátrább, az Akersgate végén, díszes kerítés és hatalmas fasor örködött a Szülőotthon két szép, ódon épülete körül — Karoline meg Marie gyakran sopánkodott a bent sínylődő ismerősök fölött ; csak úgy peregtek szájukból a borzalmas műhibák és patkánymarások, a csecsemőcserék és örökbefogadások hírei. Ingvild hasztalan faggatózott, legtöbbször kurta dünnyögésekkel háritották

el idevágó kérdéseit. De a félszavakból és célzásokból rájött, hogy valami tilos és szomorú és titokzatos és borzalmas dologhoz ért s amikor tudásvágya a városi levegő szédületében fölbuzgott, a sóvárgás és borzalom bonyolult érzése csapta meg.

A Szentháromság-templomban délutánonkint egymást érték az esküvők. Nők és gyermekek sorakoztak föl a fölépcső szélein s Ingvild be-beállt közéjük. A tömegek megsodálták és megbírálták a kocsikból kilépő nászvendégeket, a frakkos férfiakat, az estélyiruhás hölgyeket és a tüllös-csokros nyoszolyólánykákat. S a menet tovavillant a finom futószőnyegen s bevonult a templomba. Majd két táltos előrevontatta a magaskerekű hintót — Nyquist közismert díszkocsija a kicsípett kocsis és a merev inas vezénylete alatt gördült a kapuhoz. Amikor a kocsi ajtaja fölpattant, egy pillanatra fehér fényköd villant ki — aztán a násznagy előttúnt s a hágcsóról lesegítette a fehérruhás, fehérfátylas, fehérkeztyűs, fehércipős, zöldkoszorús és zöldesfehér csokros menyasszonyt. Mihelyt ez fölsietett a szőnyegre, az orgona megzendült s az egyházfi becsukta a kaput.

Ingvild nem tudta, hogy az esküvők részben összefüggnek az emberi cselekedetek mögött fölismert ösztönökkel. Bár úgy okoskodott, hogy a jegyesek szerelemből házasodnak össze s hogy a szerelem meg az érzékiség ugyanegy dolog egy-egy eleme. Ő csak a szép ruhákban, a finom fogatokban, a remek pompában és a menet végén sugárzó mátkában gyönyörködött.

Daae és Drolsum hatkötetes világtörténete is az ebédlő polcán búslakodott. Egyszer, amikor a lányok együtt nézték e mű képeit, apus tréfásan Ingvildhez fordult, hogy két koronáért megbírkóznék-e a roppant szöveggel. Ingvild rögtön ráállt az alkura.

Még sose látott két koronát. Amikor Bernhard bácsi Kristianiába érkezett, mindegyik gyermek megkapta a maga koronáját, ezért a kicsik mindig élénken érdeklődtek, vajjon Bernhard őszi útja nem marad-e el s az öreg fővárosi látogatása előtt és után hónapokig tárgyaltak különféle vásárlási lehetőségekről. Ingvild friss kedvvel ostromolta meg Daaet és Drolsumot, de csak jó kétévi munka árán jutott a kétkoronáshoz. Később sokszor csodálkozott, hogy e kásahegy-fúrásból kizáróan a szerzők állandó erkölcsi fölháborodására emlékszik. A professzorok ítélete ellenére a francia Lajosokhoz és ágyasaikhoz határozottan vonzódott — a parókás királyok, valamint a kivágottruhájú és gyöngydíszú hölgyek a szépség fényével árasztották el.

Apus hálófülkéje a dolgozószoba, illetve az ebédlő folyosójára nyílt. Apus most otthon is bottal járt. Ingvild folyton elhesegette betegsége rémképeit. De öntudatlanul foglalkozott velük. Apus, aki magyarázataival egykor örökösen saját világában tartotta családját, mind szótlanabbá vált. A gyermek szorongása nőttön-nőtt, sejtette, hogy apja valami külön tájra húzódott vissza. S hosszú évek multán megállapította, hogy jól látott. Aki sírba készül, így hallgat. Csak a könnyű betegek nyögdecselnek.

A múzeumi kutatások és az egyetemi előadások szüneteltek — legalább egyelőre. De apus naphosszat íróasztalánál ült ; közben anyusnak diktált és rajzolójával, Henrik bácsival tárgyalt.

Olsen hébe-hóba kivitte egy kis sétakocsizásra. Amikor Anine ráért, ő is velük tartott, de a munka rohamosan föléje tornyosult. Ingvild néha elkísérte anyust vadidegen helyekre is, egy kiadóhoz, egy nyomdászhoz és egy fametszőhöz. Cammermeyer és Dybwald könyvesboltjában, valamint az Egyetemi Könyvtárban mindig akadt egy-egy megbízása, úgyhogy Ingvild egészen fesztelenül mozgott ott. Az összetorlódó élmények közepett el is felelte, mily fájdalmas fordulat révén került e csodák közé.

De most az iskolabajlás miatt úgyszólván sose kocsizhatott ki apussal meg Olsennel, apus korán távozott, hogy a napsütésben sütkérezzék. Marit boldog volt ; ő még nem járt iskolába, így mindig apuson lóghatott. Egyszer egy csinos korszóval állított be, Olsen vette neki a városban, mivel szerinte a korszón lévő lányka feltűnően hasonlított Marithoz.

Amikor a hó lehullt, prémek közt szánkáztak ki. Ingvild visszaidézte, hogy száguldoztak tavaly a Ljabro-töltésen. A hatalmas naptányér pirosan meredt ki a ködből s alatta rézszínű fényhíd feszült a fjordra, míg a fekete víz némán állt a havas szigetek körül. Ekeberg tökéletesen megszépült. A kolompok finoman és egyenletesen csörögtek s ahogy a lovacska megugrott, mintha ezüstcsengetyűk szóltak volna. A patkók fölverték a havat, úgyhogy a vaskos göbök sűrűn repültek a szánba. S most az iskola nem enged semmi szórakozást !

Ingvild hátizsákot hordott. A többiek majdnem kivétel nélkül táskával jártak, de anyus kijelentette : a gyermekek tartása a féloldali cipelkedéstől megromlik. Ingvild zöldfalú, bőrszívekkel és bőralakokkal cifrázott vászon-táskája amúgy is ritkította párját. Apus vette neki, egyik österdali útján. Természetesen odahaza hasztalan pityergett miatta. Anyus általában sose hatódott meg. «Ne sajnálkozzatok magatokon ; ez nagyon kellemes, de nagyon egészségtelen szokás !» — mondta. De amikor gyermekei elpanaszolták, hogy társnőik kicsúfolják őket, keményen fölfortyant : «Ne törődjetelek vele ! Az emberek túlnyomórészt bárgyúak !» Persze, ennyire nem nézte le az ellenvéleményt, de természetével ellenkezett, hogy öröme, haragján és csökkönyösségén túl kitarulkozzék. Határozottságra nevelte gyermekeit ; bizonyára tudta, hogy ez nehezükre esik, de csip-csup akadályoktól sose tartott.

Ingvild egyszer az iskolából jött, amikor az ismert szán kapujuk elé siklott. A kövér, nehézkes, pirosképű és szelíd Olsen a járdára tette Maritot. Majd belépett a szánba, nekifeszült apusnak s szinte karjaiban vitte a ház felé.

Néhányan megálltak. «No, ez jól felöntött a garatra !» — szólt az egyik. «Hogyne, mind a kettő részeg !» — felelt a másik.

Ingvild egy pillanatra meghökkent — még lélekzete is elakadt. Majd visszafordult. Lassan átballagott a Pilestraeden s hosszan és tüzetesen végig-

vizsgálta a kis illatszeresek, papírkereskedők és játékarusok karácsonyi kirakatait. A Graense-sarok megkerülésével be-benézett az összes ablakokba. Egy sajt- és vaskereskedésben zúzmós és berkenyész alapon cölöpépület terpeszkedett, az épület mellett háznagyságú tarka tehén legelt s hátrább pár paraszttábu emelte tejessajttáruját. Nagyon kedves volt. Ingvild lesétált a Stortorv túloldalára, ott sokáig gyönyörködött Marthine Rosenblad babáiban, bababútoráiban és karácsonyfadíszjeiben — csak ekkor pillantotta meg a Megváltó-templom toronyóráját. Négy. Mindig négykor ebédeltek. Teljes erejéből nekieredt.

Örült, hogy nem késett el; szerencsére megmenekült a szidástól. Ösztönösen cirkált a városban; dúltsága friss benyomások védelme mögé bújt, a boltok színes és változatos káprázatai mögé. Most valahogy megkönnyebbült. Mintha csak körüton járt volna, hogy megtakarított pénzével összemérje a kiállított holmikat, anyus mindig gyermekestül indult a délutáni karácsonyi vásárra.

Kirohant a konyhába. Anyja cukorral és ecettel ízesítette a levest.

— Anyus, nem vesszük meg a szentestei ajándékokat?

— Ma alkalmas lett volna. De elkéstél, mikor tanulod meg leckéidet?

— Ugyan, anyus! Holnapra alig kell készülnöm!

Anine a házifeladatok kedvéért sose mondott le e régvárt kirándulásokról. Ilyenkor mindig sorra bírálták a fagyos, kivilágított kirakatokat. A boltokban és a járdákon nagy tömeg nyüzsgött, a szántalpak nekivágódtak az úttest köveinek, belezökkentek a gödrök tócsáiba, majd tovább vágták a porcukorszertű havat, úgyhogy a kolompok kongtak s a csengetyűk csilingeltek. Az ünnep csakis így kezdődhetett! Ingvild eltökélte, hogy minden kellemetlenségen átsiklik.

De ezentúl halálosan szégyenkezett, valahányszor Olsem ittasan került eléje, s az öreg gyakran öblögette torkát. A lányka mindjobban megértette a szolgálókat, akik folyton kárhoztatták, hogy a doktor úr rendületlenül ragaszkodik e részeges kocsihoz. Bár, amikor az a kínos jelenet eszébe jutott, nem ítélt el apust. Tudta, hogy szülei helyesen állapították meg, Olsen jó ember volt.

Amikor a sütéshez fogtak, anyus mindig átküldött Dahl néni kokárdaformájáért. A család összes tagjai egyértelműen hirdették, hogy a csillaglepénnyel egyetlen sütemény se vetekszik; Anine szilárdan kitartott Dahl néni receptje mellett s a híres metélővel szakította ki tésztáját. Az idén Ingvild meg Marit tolmácsolta kérését.

Dahl néni hétköznapokon nem nagyon fűtötte a nappalít. A gyermekek magastámlájú, feketeszínű, sárga kagylóval kirakott és piros gyapjúdamasztal kárpitozott székekben ültek. Egy füles «kabaret» állt előttük. Az egyik csészeben a karácsonyi ingyencségek mintái, a másokban fölszeletelt narancsok kínálkoztak. Otthon mindig hámozták a narancsot, úgyhogy kezük rend-

szerint összekezdött, pedig Ingvild irtózott e sárga maszat szagától. Dahl néni méhfűcukros narancsgerezdjei nem csurrantak ujjaira. Ellenben csodálatosan ízlettek !

A nappali asztalán állandóan egész halom könyv feküdt. Ingvild bármikor beléjük kukkanthatott — a bácsik és nénik nevetve vizsgáztatták az egyes művekből.

Ezúttal Hans bácsi érdeklődött : — Nem ismered Marryatt regényeit? Kár ! A *Percival Keene* föltétlenül tetszenék neked !

Szobájába vezette a lánykát. Marryatt elnyűtt, bőrkötésű könyvei az Ingemann- és Cooper-sorozatok közt feketéltek. Ingvild megkapta Percival Keenet, a formázóval együtt. S a szabad csere ígértét is.

Végre friss és érdekes könyvekhez jutott. Szinte habzsolta Marryatt regényeit. Bármily könnyen olvasott is, az otthoni kötetek kimerítették. Eddig nem ismerte a jobb szövegek száguldását. A meséken kívül csak az Inger Johanne-könyvek meg Per Sivle *Sogor*-ja csúszott át a szülői cenzurán. Anyus Amalie Skram híres gyermekmeséinek is nekiült s a lánykának fölolvasta az első részt, — de később eltűnődött : «Nem, ezek voltakép felnőtt-írások !» — Ingvild helyeselt neki ; az elbeszélés élményszerű ereje túlságos közélről érintette a gyermekeket.

A cselédszobában ugyancsak «művelődött». *Az ekebergi csillag, A bergeni királygyilkosság vagy a nidarosi vérnász* és *Az oldaleni zsellérfiú*: Julius, Rollo meg John Flatabö költészete kilószámra kínálkozott neki. Ezek az egybekötött füzetek Karoline kommodjában, az alsóneműek alatt rejtőzködtek, de Ingvild szabadon turkálhatott köztük. A lányok a kérdés érintése nélkül is tudták, hogy Ingvild erre a szórakozásra sose kapta volna meg az anyai beleegyezést. S a gyermek bizonyos zaklatottsággal merült bele e rémségekbe — de egyszerűsmind el-elfintorodott silányságukon. Közben pedig elégedetten gondolt szakértelmére. Különbén úgy tetszett neki, hogy ezek a regények egy dohosvízű palackra s mindenféle városi szagokra emlékeztetnek. Naponta új bűzök és új élmények ragadták meg érzékeit, úgy hogy végül maga is eltűnődött, vajjon szívesen tartózkodik-e itt.

Egyébként Karoline éppúgy lelkesült Marryattért és Cooperért, mint Ingvild. Ő is a vegyes irodalmi táplálkozás híve volt ; ugyanoly örömet olvasva úrnője Ibsen-, Björnson- és Lie-könyveit, mint az ismerőseitől kért Juliusokat és Marlittokat. Ingvild szintén kaphatott volna néhány Björnsont és Liet, de egyelőre nem élvezte őket. Egyrészt Holberg és Eilert Sundt, másrészt a képzelgés és a lebujromantika közelebb férközött hozzá.

Karoline mindig a legkülönösebb események forgatagából tért vissza. Szabad vásárnapjain szédületes történetek dicsfényével jelent meg. Egyszer egy vén sárkány három vásott unokája mellett dajkáskodott. A kis ördögfiókák végül elhatározták, hogy kalomeles sonkászsemlyével megmérgezik Karolinet. Ingvild hirtelen ráocsudott Percival Keene históriájára, de ezen

mindketten átsíklottak ; hallgatólagos megegyezésük szerint időnkint átgúrták olvasmányaikat.

Karoline később vagy félévig egy aggszűznél szolgált ; most is meglátogatta néha. Egyszer Aninehez fordult, hogy magával vihesse Ingvild-t meg Margitot — a kisasszony nagyon kíváncsi rájuk. Bizonyára agyon dicsérte őket.

Meyerlökken egyik legszomorúbb keresztutcájában állapodtak meg. Ingvild valamelyik felnőttől hallotta, hogy ezen a vidéken az összes pincék nedvesek — a Megváltó-temető bűzös talajvize föl-föltör bennük. Az épületek is ijesztően omladoztak, de Ingvild a romantika kellékének látta csúfságukat.

Karoline kisasszonya a homlokzat alatt lakott. Vézán és előregörbedve nyitott ajtót ; szép arca és főkötős feje szinte egy derékszög végén imbolygott. Szobája hosszú és keskeny volt, akár egy tolltok ; az egyik falban szűk ablak szerénykedett. Egy hatalmas, barna, föl pattogzott szekrényen néhány üveg és porcellán csecsebecse állt ; a köztük lévő halványkék díszmécs sugarai a fényes fedőlapra vetődtek. A székek ugyanoly fából készültek ; rengeteg ciráda díszítette az avitt, éremformájú támlákat. A sötétkeretű állótükör párkányán, afféle üvegbura alatt, egy kosárnyi viaszfigura illegett. A tömör bútordarabok teljesen betöltötték a csöpp helyiséget.

Együtt vacsoráztak — üres teát és háromszögletű vajaskenyeret. A lehetni vajrétegen keskeny és finom sajt- és kolbászdarabok feküdtek. Vacsora után még némi mazsola is került az asztalra ; teáscsészékből szemelgettek s közben nagyítón át nézegették az eléjük rakott fényképeket. E hangulat emléke mindig szelíd sugárzással vált ki Ingvild multjából, mint egy tündéralom. Látogatásuk sosem ismétlődött meg s Ingvild lassankint elfeledte az öreg hölgy nevét is, címét is. De gyakran gondolt a kis fiúkére, a nehéz bútorokra, a függőlámpa fénykörétől megvilágított asztalra, a kecses evőeszközökre és a csinosképű, hajlotthátú nénire. Mintha egy édeni sziget merült volna föl előtte.

Anine teljes erejéből azon volt, hogy ez a karácsony is a szokásos módon peregjen le. A tészta sült, a kocsonya főtt — ezúttal nem norvégosan, hanem malacfő és borjúhús levében, bő fűszerek és babérlevelek ízei közt. Egy fél sertésfő a szentestei vacsorára füstölődött. Ingvild nem szerette ezt a szagot, de ez is a karácsonyhoz tartozott. — Nos, az idej lakoma példátlanul sikerült. Marie, a szakácsnő, sokszorosan túlszárnyalta összes elődeit. Ingvild rajongott érte, bármily mogorva volt is. Az ő zabkásájától és tejlevesétől még egy néma is megszólalt volna.

Az utcai lámpák vörnyegesen pislogtak a vastag ködben, amikor Ingvild a postára és a vámházba kísérte anyját. A padlózat fekete latyakban úszott, a cipőkről rengeteg hólé olvadt le ; az időjárás megenyhült, az utcákon feneketlen tócsák keletkeztek. Anyus meg Ingvild ernyőtlen, szíszegő gázlámpák alatt várakozott ; a csupasz lángok legyezői kiremegettek a hajlott csövekből.

Végre megkapták a trondhjemi csomagot ; a darócburkon nagy betűk gömbölyödtek, — a szép-és tiszta cím nagyapa altiszti írására vallott. S a másik helyen nagynehezen hozzájutottak a kallundborgi ládához, illetve a kopenhágai nagybácsi karácsonyi lúdjához is. Anine fivére lemondott tisztí rangjáról, hogy minél hamarabb elvehesse apus legkisebb hugát. Űgyszólván gyermekkorukban, Seming meg Anine esküvőjén habarodtak egymásba . . .

A gázlámpák és kirakatok rőtesbarna sugarai közt hajtattak haza. A szán átsiklott a tócsákon, lecsúszott a kövezetre s nekirontott a hókupacoknak. A Stortorvon Olsen mindenáron meg akart állni ; szívesen fizetett volna egy pohár sört, vagy egy csésze csokoládét !

— Nagyon kedves, Olsen ! Köszönjük, de most nem időzhetünk kint !

Odahaza Ingvild bekényszerült a hálóba. Főlváltva hallgatózott Marittal meg Birtheval. Feszűlten figyelte apja meg anyja megjegyzéseit, míg Anine a kallundborgi, illetve trondhjemi ajándékok kicsomagolásával bajlódott. De az ék és a kalapács szétverte szavaikat.

Az iskolai szünet másnap megkezdődött. Ingvild hallatlanul örült a karácsonynak — majd három hétre megszabadult az iskolától.

Hazatértekor Olsen az előszobában tárgyalt anyussal. Hangja minduntalan elnyikkant. Anyus édes komolysággal nézett rá, mint legdrágább pillanataiban.

— Nem, Olsen ! Szó sincs róla ! Egyáltalán nem sértett meg ! . . . Tudom, maga mindig figyelmes ! . . . Nos, Isten vele ! Kellemes karácsonyt, kellemes karácsonyt !

— Mi történt ? — kíváncsiskodott Ingvild.

Anyus hirtelen elszomorodott.

— Fél, hogy tegnap esti ajánlatával megbántott bennünket. Ó, az élet nagyon keserves . . . mindig a legjobbban csúsznak le . . .

Az alkonyati sötétség megzendült. A Szentháromság-templom harangjai szinte ijesztően kondultak le, majd távolabb, a katolikus templomban csendítettek be, végül az egész város visszhangzott, — oly hatalmas hangverseny, hogy Ingvild háta beleborsódzott. — Lidersageni lakásukban rendszerint az erkélyen fogadták a karácsonyt ; lábaik alatt finoman csikorgott a vékony, jeges hóréteg s a sötét égről egy-egy magányos csillag sziporkázott a híg ködfüstön keresztül. Néhány elkésett hangfoszlány lágy zeneszóként úszott a levegőben.

A gyermekek az ebédlőben tartózkodtak, mialatt anyus a gyertyagyújtással végzett s apus egy fölpolcolt karosszékből elhelyezkedett. A sugárzó fa mindig elkápráztatta őket. S amíg ez a csendes és áhítatos érzés frissen lángolt bennük, anyjuk Ingvild elé tette a nagy, családi bibliát. A karácsony mintegy kiteljesült az ősi örömhír megismétlésével. A lányka mindig gyertyafények közepett gondolt rá.

Majd Anine olvasott föl pár zsoltárt. Az iskolai énekórákon nem szere-

peltek. S Anine régi, konfirmációs énekeskönyvéből fölszárnyalt a kallundborgi reggeli istentiszteleték újjongása :

Az élet fája rámborul —
virága csupa gyertya.
Minden kis gyermek jámborul
örömnöpre kelt ma.

Ingvild úgy érezte, hogy ez az együgyű dán versike túrhetően emeli ki a fás és evangéliumos, kalácsos és méhsörös gyönyörűségből. Ha nem is repes-
ték körül, mindhárman ráismertek a tavalyi angyalokra, üveggolyókra és
fémcsillagokra ; Anine évről-évre elrakta a karácsonyfadíszeket. — Amikor
Birthe nekiszilajodásával az áhítat csendje megszűnt, az ajándékok kiosztása
következett. A sok holmi majd elöntötte a kicsiket. A küldemények nem
annyira változatosságukkal, mint mennyiségükkel tűntek ki. A nagynéni
alsóneműekbe, harisnyákba és hálóingekbe mentette egyesztendei szabad-
idejét. Az egyik nagyapától *A karácsonyi cickóró*, a néniktől és a bácsitól játék
érkezett. A másik nagyapa csupa hasznos és finom dologgal kedveskedett,
mégpedig egy trondhjemi bolt útján. Nagyanya nagy, kerek mézeskalácsról
gondoskodott ; Erichsen trondhjemi cukrász mindegyik darabra rásütötte
egy gyermek vagy egy szolgáló nevét. Az ottani nagybácsik is játékszereket
küldtek. A szenteste mindig azzal végződött, hogy a lányok félrevonultak
s társasjátékaik tanulmányozásába merültek.

Karácsony első napján nyirkos köd ereszkedett le. De anyus kiküldte
a gyermekeket : «Ne lábatlankodjatok idehaza, délután majd játszhattok
az új játékokkal ! Menjetek ki Akershusra ! Vagy a sankthanshaugi dom-
bokra ! Ha pedig sízni vagy szánkázni akartok, ott a királyi park !»

Eh, királyi park ! Ingvild egyáltalán nem kíváncsi a királyi parkba,
főképp parányi síjével és baba-szánkójával. Zsémbesen vezette testvérét, bár
nyakában az új, nagyapai ajándék-muff lógzott. Marit nem ellenkezett ;
az első sarkig szelíden ballagott nénje mellett. «Fölmegyek Bollához ! Nagyon
hívott, hogy nézzem meg karácsonyfáját !» S Bolláék kapujában nyomtalan-
ul eltűnt.

Ingvild befordult a parkba — oda lyukadt ki leghamarabb. Egyébként
mindegy, hol lödörög a hazatérés idejéig. Az ünnep alkalmából új gombos-
cipőben páváskodott, de ujjai és bokái majd lefagytak. Úgy elkeserült, hogy
szinte sírvafakadt. Ekkor valaki utána szólt : «Ingvild, Ingvild !»

Megfordult — Olaf sietett feléje. Fülvédős borsapkája, szürke váll-
szalagja és füzöldszegélyes keztyűje csak fokozta szépségét. Hosszú szánkó
táncolt mögötte.

— Jónapot, Ingvild ! — Hangja nyugodtan, ezüstösen csengett. Mintha
tegnap találkoztak volna.

— Jónapot, Olaf ! Ó, mily csinos szánkó !

— Apámtól kaptam !

Némán néztek össze.

— Nem ülsz föl? — kérdezte Olaf. — A túlsó fasorban csúszunk le !

Köröttük szilaj kamaszok robogtak a mélységbe ; legtöbbjük hasmánt harsogta : «Utat ! Utat !» Ők is elindultak s Olaf úgy vezetett, mintha évekig gyakorolt volna. Ingvild oly méltóságosan ült, akár egy felnőtt hölgy ; lábai a keresztlécen, kezei a muffban pihentek ; kissé félrehajolva feszült a fiúhoz, hogy ez átlásson fölötte. Olaf a vastalpakra nyomta sarkait s csak a legvégső szükségben fékezett — amikor különben a fasor közönségébe rohant volna. De ahogy az út megtisztult, a szán szédülten tovavágtatott s csak Nissebjergen állt meg.

— Gyakran jársz a parkban?

— Amikor nagyanyámnál ebédelek ! Vagyis meglehetősen sokszor ! — mondta Olaf. — A Kirkevei végén, Frogner mellett laktak.

Amíg a gázlámpák ki nem gyultak, fáradhatatlanul folytathatták a szánkázást. Sárga fények hulltak a park havára. A zuzmarás fák hatalmas erdősséggé nőttek a sötétségben, míg a mennybolt violakékben feszült ki.

— Későre járhat ! — aggodalmaskodott Olaf. — Alighanem elkéstem az ebédre.

Kénytelen-kelletlen nekilódultak. Együtt loholtak a Tullins út sarkáig, mert Olaf nagyanyja a Holberg-téren lakott. Már elbúcsúztak, amikor Olaf visszasiklott :

— Kellemes karácsonyt ! — nyujtotta jobbját — mintha csak most ocsúdott volna mulasztására.

— Kellemes karácsonyt ! — repestt Ingvild. — Sose tapasztalta, hogy gyermekek önszántukból udvariaskodjanak egymással, amikor a felnőttek nem ellenőrizték jólneveltségüket.

Amíg hazaszaladt, az útmenti ablakok rendre kiragyogtak. Valahol új gyertyagyújtásra készültek.

— Végre ! — szólt anyus, amikor Ingvild az előszobába toppant. — Már-már aggódtam érted !

A konyhából kiérzett, hogy a kopenhágai lúd terítékre kerül.

— Lám ! — örvendezett anyus az asztalnál. — Mégis jó, hogy kisétált ! Oly piros vagy, mint egy rózsa !

Ingvild fölkacagott. Nem árulta el, hogy Olaffal találkozott. Nem mintha félt volna, hogy ugratják vele. De így sokkal zavartalanabban idézhette föl emlékét.

Norvégból fordította : *Hajdu Henrik.*

EIDETIKA A GYERMEK- ÉS SERDÜLŐ-KORBAN

IRTA: P. OLASZ PÉTER S. J.

Körülbelül másfélévtizedes az a gyermek- és ifjúság-lélektani kutatásanyag, amelynek eredményeit az alábbiakban közölni fogjuk. Nagyjelentőségűek ezek az eredmények nemcsak a *valláspedagógiai*, hanem a *didaktikai* és a *törvényszéki lélektani gyakorlat* szempontjából is.

Jaensch E. R., a marburgi pszichológus-iskola vezére kimutatta, hogy míg a gyermekek és a serdülők egyik csoportja a multban mindössze 1—2 percig látott tárgy képét csak homályosan s a tárgy részleteire ki nem terjeszkedő pontossággal képes lelkében felidézni, addig a *gyermekek és a serdülők egy másik csoportja olyan élénken és élesen tudja maga elé idézni az órákkal, sőt napokkal előbb mindössze 1—2 percig szemlélt tárgy lelki képét, mintha a tárgy most, a felidézés pillanatában is érzékeltető módon előtte volna.*

Ez utóbbi csoporthoz tartozó gyermekeket és serdülőket (a kevésszámú hasonló képességű felnőtellel együtt) *Jaensch E. R.* «eidetikus»-oknak, sajátos képességüket «eidetikás»-nak, lelki képeiket «szubjektív szemléleti képek»-nek nevezi.¹

A *szubjektív szemléleti kép* csak akkor keletkezik az eidetikus lelkében, ha az egykori szemlélet tárgya már nincs jelen, tehát az érzékekre nem is hathat. Viszont az *objektív szemléleti kép* (vagy egyszerűen «szemléleti kép») csakis akkor támad az akár eidetikus, akár nem-eidetikus lelkében, ha a szemlélet tárgya a szemlélő egyén előtt van s így annak érzékeire közvetlen benyomást gyakorol.

I. *Jaensch E. R.* és orvosprofesszor fivére: *Jaensch W.* eredetileg két típust különböztettek meg az eidetikusok között, éspedig *szubjektív szemléleti képek és testalkatuk sajátosságai alapján.*

Az egyik a *B (= basedowoid)-típus*, amelynek szubjektív szemléleti képei a tárggyal azonos színezésűek, plasztikusak és élénkek, sőt *mozgók*² s az egyén életébe szervesen beilleszkedők. Ez a «*mozgókép*»-típus, amelynek birtokosai *Jaensch W.* klinikai vizsgálatai szerint a *Basedow-betegségnek* normálisra redukált szimptóma-képét viselik testalkatukon. Ezt jelzi a *B (basedowoid)-típus* elnevezés. Ez a típus a gyakoribb.

A másik a *T (= tetanoid)-típus*, melynek szubjektív szemléleti képei

¹ Aristotelestől Goethén át egészen Urbantschitschig (1907) többen felhívták a figyelmet a szubjektív szemléleti képek létezésére. Azonban törvényszerűségeik, jelentkezési idejük és jelentőségeik felkutatója: *Jaensch E. R.*, aki már 17 éve (1920—1936) dolgozik munkatársaival ennek az érdekes jelenségnek tökéletes feltárásáért. Eredményeit főleg a *Zeitschrift für Psychologie* hasábjain szokta közzétenni.

² Ez annyit jelent, hogy az ilyen eidetikus serdülő, pl. egy díjbirkózót ábrázoló plakát szubjektív szemléleti képét mozgóképpé tudja átalakítani s már is látja, mondjuk, minő mozdulattal kelne az vele birokra.

kiegészítő (komplementär) színezésűek, síkszerűek, *merevek*¹ s az egyén életébe gyakran be nem illeszkedők: idegenszerűek, sőt ijesztő beállításúak. Ez a «*merevkép*»-típus, melynek birtokosai testalkatukon *Jaensch W.* kilnikai vizsgálatai szerint a *tetánia-betegség* normálisra redukált szimptomaképét mutatják. Innen a *T* (= *tetanoid*)-típus elnevezés.

Mivel a *B*- és *T*-típus elnevezések ellenszenvet arattak a szakkörökben, újabban *Jaensch E. R.* a *B*-típust *integrált = I-típusnak*, a *T*-típust *desintegrált = D-típusnak* nevezi. Mi egyszerűség kedvéért a következőkben «*mozgókép*»- és «*merevkép*»-típusokról beszélünk. Az előbbi a *B* és *I*, az utóbbi a *T* és *D*-típussal azonos.

Mielőtt azonban az eidetikus képesség elterjedéséről szólnánk, egy téves nézetet kell eloszlatnunk. Főleg a modern pszichológiában járatos olvasó ugyanis könnyen arra a feltevésre juthat, hogy az eidetikusok valószínűleg a *vizuális képzetkép*hez tartozók. *Jaensch W.* és *Bonte Th.* kutatásai ezt a föltevést tökéletesen megdöntik. Mindketten ugyanis olyan magasfokban eidetikus egyéneket találtak, akiket egyáltalában nem lehet vizuális képzetképűeknek tekinteni.

II. *Az eidetika elterjedéséről* a kutatás a következőket állapította meg: *Tény, hogy az eidetikus képesség a gyermek- és a serdülőkorban a leggyakoribb.* Serdülteknél, felnőtteknél csak a *primitív kultúrában*, továbbá a *művészek* (szobrászok, festőművészek, színészek, szépírók) *sorában* fordul elő.

Jaensch E. R. szerint a megbízható kutatások ezt igazolják, hogy az eidetikus képesség a gyermekkorban van leginkább elterjedve és pedig annál több eidetikust találunk, minél alacsonyabb kort vizsgálunk. A tudományos vizsgálat idevonatkozólag *lefelé egészen a hetedik életévig* végezhető s ebben az életévben valóban legnagyobb a megfigyelt eidetikusok száma. *Jaensch E. R.* itt 86,9%-nyi eidetikust talált. *Bonthe Th.* a 8—10 éves gyermekek között 63,9% eidetikust fedezett fel.

Schumacher W. 9—12 évesek vizsgálatánál viszont már csak 25,8% eidetikusra akadt. A *leányok közt, mint mindig, ezúttal is több (27,6%) volt az eidetikus, mint a fiúk között (21,7%).* E sorok írója 12—14 éves fiúkból álló III. és, és 13—15 éves fiúkból álló IV. gimnáziumi osztályt vizsgált meg s azt találta, hogy a 12—14 évesek között 25%, a 16—15 évesek között már 38,4% az eidetikus. Azaz úgylátszik, hogy az eidetikus képesség a 13. életévtől kezdve ismét gyakoribb, hogy azután a 16—17. élet évektől kezdve rohamosan tünedezni kezdjen.

Valószínűnek tartjuk ezért *Turnlinz O.* ama véleményét, hogy az eidetikus képesség kétszer kulminál. Azaz leggyakoribb a 4—7., majd a 13—16. életévek között. Tehát a *serdülőkorban is*, nemcsak a gyermekkorban.

A marburgi pszichológus-iskola általában vallja, hogy a gyermek- és serdülőkorban az eidetikus képességnek minden embernél jelen kell lennie. *Gottheil*

¹ Az ilyen eidetikusnál a merev tárgy (pl. szobor) vagy kép (plakát) szubjektív szemléleti képe sohasem képes mozgóképpé alakulni.

E. rendkívül finom vizsgálati módszerek alkalmazásával igazolta is, hogy szinte minden gyermeknél és serdülőnél jelen van az eidetikus képesség, *legalább is csökevényes alakban.*

III. Végre bővebben kell szólanunk az eidetikus képesség előnyeiről és hátrányairól. Először az előnyeiről.

Az eidetikus gyermek és serdülő különösen fogékony a katolikus egyház szín- és formagazdagságából fakadó erők felfogására és értékesítésére. A katolikus templom oltára, képei, szobrai, tömjénfüstje, örökmécse s gyönyörű liturgiája mind-mind megragadják a lelkét, s kitörülhetetlen nyomokat hagynak benne. Alkalmassá teszik főleg a «mozgókép»-típust arra, hogy e kitörülhetetlen nyomokból fakadó szubjektív szemléleti képeit *imaélet és kísértések idején hatásos mozgóképekké alakítsa.* Mivel pedig a «mozgókép-típus» a gyakoribb, világos az eidetika *valláspedagógiai jelentősége.* Jaensch E. R. kutatásai óta, azt hiszem, merész és indokolatlan volna a katolikus Egyház «külsőségeit» elítélni.

Az eidetikus képesség didaktikai gyakorlatban mutatkozó előnyeit Bonte Th., Schumacher W. és e sorok írójának vizsgálatai a következőkben állapították meg:

Mint Bonte német, e sorok írója pedig magyar anyanyelvi órákon megfigyelték: az olvasásnál az eidetikus képességű tanulók szubjektív szemléleti képeket látnak maguk előtt, ha az olvasmány szemléltető és ha tartalma érzelmileg hangsúlyozott. *Ilyenkor az eidetikus szemléleti képek az olvasmány állandó illusztrációjaiként szerepeltek s annak benyomását növelték.* Ugyancsak Bonte és e sorok írója anyanyelvi tanítás közben megfigyelték, hogy a nyelvbeli kifejező-képesség beszédben (előadás, szaválás, szónoklás) és dolgozatírásban egyaránt sokkal fejlettebb az eidetikus («mozgókép»-típusú) tanulóknál, mint a nem-eidetikusoknál. Schumacher W. szintén arra az eredményre jutott, hogy az anyanyelvi dolgozatírás sikerét határozottan előmozdítja az eidetikus képesség. Megfigyelései szerint az eidetikusok 86,6%-a jó elbeszélő a dolgozatírás közben, ami a nem-eidetikusról csak 47%-ban mondható. A legtehetségesebb eidetikusok és nem-eidetikusok 4:1 arányban írtak nála valóban sikerült dolgozatakat.

Bonte a matematika-órán észrevette, hogy az eidetikusok *kitűnnek a fejszámolásban.* De megállapította azt is, hogy ezek eidetikus képességük segítségével tulajdonképp *nem fejben, hanem írásban számolnak és maguk előtt számképeket (szubjektív szemléleti képeket!) látnak felelés közben.* Bonte ezt az előnyt hátrányosnak is ítéli, amennyiben az eidetikus képesség a 16—17. életévektől kezdve rohamosan csökken s átlag meg is semmisül. Ezért ajánlja, hogy az eidetikus tanulót *valódi fejszámolásra serkentsük,* nehogy eidetikájának megszüntével a fejszámolásban alulmaradjon.

Rajztanítás közben Bonte átlag több jó rajzoló talált az eidetikusok között. Azonban viszont nem minden jó rajzoló bizonyult eidetikusnak. Az eidetikus rajzolóik közül a «mozgókép»-típusnak inkább az emlékezetből és a képzeletből való rajzolásban tüntek ki, a nem-eidetikusok pedig jó modell-

rajzolóok voltak. A «merevkép»-típus mind a három rajzolási módban egyformán szerepelt, azaz nem vált ki az emlékezetből és képzeletből való rajzolásban sem. Általában az eidetikus képesség csak akkor segíti a gyermeket és a serdülőt rajzolás közben, ha az intelligens és ha szubjektív szemléleti képein uralkodni tud. Ellenkezőleg zavaró hatást gyakorol.

Ami a *törvényszéki lélektani gyakorlatban* mutatkozó előnyt illeti ez abban áll, hogy az eidetikus «mozgóké»-típusnak vallomástételei a legmegbízhatóbbak, ha a bíró sugalmazó (szuggesztív) kérdésekkel nem zavarja meg a fiatalkorúakat, azaz, ha ezekkel nem készíti az eidetikusokat szubjektív szemléleti képeik meghamisítására. Erről a továbbiakban még szólni fogunk.

Az eidetikus serdülőkön *sexuális nehézségeikben* tisztaságosan ragyogó Madonnát s ifjúsági szenteket ábrázoló *művészi képekkel*, tavábbá a tiszta élet szépségét s a tisztátalan élet nyomorát *szemléltető illusztrációkkal* eredményesen lehet segíteni. Ezért pl. *Tóth Tihamér dr.* «Tiszta férfiúság»-ának világsikerében a kitűnő *Márton Lajos* festőművészünknek is nagy része van. Ez a tény is eidetikus előny. De eidetikus előny az is, hogy az eidetikus serdülő *mindenütt talpraesetten viselkedik*, mert bármilyen helyzetbe könnyen beképzeli s beleéli magát és semmi sem hozza ki a sodrából. Műkedvelő színelőadások első olvasópróbája után máris «brillirozik», mivel szubjektív szemléleti képeinek segítségével állandóan maga előtt látja a legsimábban lepergő darabot.

Az eidetikus képesség azonban *hátrányokkal* is jár. Ezt mutatja a valláspedagógiai, a didaktikai és a törvényszéki lélektani gyakorlatból merített tapasztalat.

Míg az eidetikus képességnek az intelligenciával semmiféle közvetlen kapcsolata sincsen, addig a *fantázia féktelensége* és a *sugalmazhatóság* (szuggesztibilitás) lényeges hátrányok előidézője.

A valláspedagógia az eidetikusoknál *fokozott szóragozottságot* állapít meg, ami az imaélet összeszedettségét zavarja. A didaktikai lélektan is panaszkodik az eidetikusok *szóragozottságáról, figyelmetlenségéről*. Ennek közvetlen oka a fantázia féktelensége, ami miatt az eidetikus nem tud uralkodni szubjektív szemléleti képein. Ezek váratlan fel-felbukkanása eltereli figyelmét az imábamerüléstől s az iskolai magyarázatról. Az eidetikus tanuló *felelet, olvasás és számolás közben mutatkozó hirtelen elakadása vagy akadozása* szintén ebben leli magyarázatát. Sőt a különben jó tanulóktól elkövetett *helyesírási hibák is*. A törvényszéki lélektan pedig megállapította, hogy az eidetikus fiatalkorúak *vallomástételei*, főképpen a «mozgóké»-típusúakéi *sugalmazó (szuggesztív) kérdésekkel*, illetve az ezek nyomán fakadó hamis szubjektív szemléleti képekkel a *valódiság önkénytelen eltorzítására* vezethetnek, ha a vizsgálóbíró hajlik a sugallásra (szuggesztívra). Az eidetikus fiatalkorú ilyenkor *nem rágalmaz s nem hazudik*, hanem áldozata a szuggesztív kérdések révén keletkező hamis, szubjektív szemléleti képeinek. A «merevkép»-típus-

nál és a nem eidetikus típusnál ilyesmi egyáltalában nem, vagy csak kismértékben fordulhat elő.

A zabolátlan fantázia züllesztő munkája az eidetikusoknál a legnagyobb méretű. A hypersexuális serdülők, mint e sorok írója is tapasztalta, kivétel nélkül eidetikusok s hozzá magas fokban.

Az eidetikus képességekkel járó összes hátrányok leszerelése a fantázia s a szubjektív szemléleti képek fölötti uralkodásra való ráneveléssel érhető el. Itt ismét a katolikus erkölcsstan üli diadalát, mivel ez Krisztus tanítása alapján kitartóan küzd nemcsak a cselekedeti, hanem a gondolati vétkek ellen is.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM.

1. *Bonte Th.*: Die eidetische Anlage u. ihre Bedeutung für Erziehung u. Unterricht. Leipzig, 1934. VIII. és 179. l. — 2. *Bopp L.*: Das Jugendalter u. sein Sinn. 2—3. kiad. Freiburg, 1928. pp. 64. s. köv., pp. 74., 341. — 3. *Busmann A.*: Pädagogische Jungendkunde. Frankfurt a. M., 1931. pp. 48., 78. s. köv., 177. — 4. *Dörnig W. O.*: Pädagogische Psychologie. 2—3. kiad. Osterwieck. pp. 146—157. — 5. *Jaensch E. R.*: Über den Aufbau der Wahrnehmungswelt u. ihre Struktur im Jugendalter. Leipzig, 1923. — 6. *Jaensch E. R. u. Mitarbeiter*: Eidetische Anlage u. Kindliches Seelenleben. Leipzig, 1934. XVIII. és 503 l. Ez a kötet Jaensch E. R. és munkatársainak 1920—1934 között, főleg a Z. f. Psychologie hasábjain megjelent s az eidetikával foglalkozó tanulmányait tartalmazza. — 7. *Jaensch E. R.*: Wege der Jugendthnologie. Z. f. Jungendkunde. 5. évf. 1935. pp. 14—25. — 8. *Jaensch W.*: Grundzüge einer Physiologie u. Klinik der psychologischen Persönlichkeit. Berlin, 1925. — 9. *Schumacher W.*: Eidetische Fähigkeiten u. Aufsatzlesitung. Z. f. angew. Psychologie. 37. köt., 1930. pp. 1—55. — 10. *Tumlriz O.*: Pädagogische Psychologie. 1930. Leipzig. pp. 209—210.

GERTRUD LE FORT:

AZ ANYASZENTEGYHÁZ HIMNUSZAI

IV.

Mint meztelen kardba úgy zuhantam zuhanva hitednek törvényébe !
Értelmem kellős közepén hatolt át éle, megismerésem fáklyáján keresztül !
Szemem csillagának fényében, saját erőmben bízva nem járok soha többé !
Életem partjait elragadtad, erőszakot követtél el a földön lábam alatt !
Hajóim a nyílt tengeren : felszedted mind a biztos horgonyokat !
Gondolataim bilincsei széttörték, csüngnek, mint indák a mélységben.
Mint madár keringek atyám háza körül s rést keresek, mely átengedje fényed,
De a rajtamütött sebet kivéve, ilyet a földön nem lelek.
Mint meztelen kardba úgy zuhantam zuhanva hitednek törvényébe !

V.

De erő áramlik még töviseidből és éneket zengnek mélységeid.
Árnyaid úgy fekszik meg szívemet, mint a rózsák és mint nemes bor az éjszaka-
kaid :
Éppen ott szeresselek, ahol megszünlek szeretni.
Ott akarjalak, ahol már nem akarlak.
Ahol én kezdődöm, ott szünjek meg lenni,
és ahol megszünök
legyek örökkön örökké.
Ahová lábam elvinni nem akar engem, térdelve maradjak ott,
És hol ellentállnak, ott kulcsoljam össze két kezem.
Lehelletté váljak a gögnek őszein és hová a kételyek telén,
mint a hősírokban aludjon bennem minden félelem,
Hadd legyek tanod sziklája előtt porrá és hamuvá parancsod lángja előtt.
Hadd tördeljem el karjaimat, hogy árnyukkal talán körül érjelek.

VII.

Ki menti meg lelkemet az emberek sok szavától,
Messziről úgy harsognak, mint a kürtök, de ha közeledbe érnek, akkor csörgők
csupán.

Lengő zászlódíszben tolakszanak eléd, de támadjon szélvész, dús pompájuk-
nak vége.

Halljátok hangosak, vakmerők, lélekviharzások elől futók kényeteg szülöttei :
Elepedtünk vizeitek mellett, lakomátoknál éhen kínlódtunk, mécsetek fényébe
belevakultunk !

Út vagytok, mely nem érkezik meg soha, apró topogások önmagatok körül !
Vagytok cél nélkül áramló vizek, ajkatokon soha meg nem szűnik saját zú-
gástok !

Ma igazságtok bölcsője, holnap pedig már sírgödre vagytok.

Jaj nektek, kik kézzel nyúltok utánunk, lelket csak Istennel lehet megfogni !

Jaj nektek, kik serlegből adtok innunk, örökkévalóságot kíván a lélek !

Jaj annak, ki üres szívből tanít !

A papnak az oltárnál nincs arca, karján, mikor az Urat emeli, nem látsz se
díszet, se port.

Mert kit Isten szólni késztet, arra hallgatást parancsol és kit lelke felgyújt,
kialszik.

Szirmai Józsefné fordítása.

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLYUNK

Az ősmagyar mint pusztai nép kiválóságát mindenkor a harcban kereste. Lesvetési ügyessége, célját nem tévesztő nyilazása egyaránt félelmetessé és csodálatraméltóvá tette az ellenség előtt. A kalandozások korából fennmaradt imádság — *sagittis hungarorum libera nos Domine* — nagyon is indokolt lehetett, amint a nyugati kútfők eléggé bizonyítják. A magyarság harci tettei büszke öntudatot eredményeztek, mely öntudat a keresztény korra is átöráklődött. Anonymus önérettel mondja el a honfoglalás történetét; Kézai Simon, noha «*fidelis clericus*», büszke a pogány húnok tetteire s vele egy nemzetnek vallja a magyart, mitsem törődve amannak kegyetlenkedéseivel.

A magyarság szilaj természetét Géza fejedelem kezdi megfékezni, mikor a törzsfők hatalmával szemben a fejedelmi méltóságot érvényesíti és a térítést megkezdi. E gyökeres átalakítást azonban Szent István viszi keresztül. Mint tetterős, határozott jellemű férfiú nagy reformjait: a kereszténység megszilárdítását és az ország megszervezését csodálatot keltő energiával hajtja végre. Vasakarattal megtöri az ellenállást, megalapozza a keresztény hitéletet és tekintélyét a királyság intézményével szilárdítja meg.

E nagy átalakulás természetesen nem ment rázkódtatás nélkül. A térítés munkája, a keresztény felfogást visszatükröző törvények úgy hatnak, mintha a nemzet faji jellegét vesztené; ezért heves összeütközést eredményeztek. E körülmény oka, hogy az államszervező Szent István nem mint kiváló kormányférfiú, hanem pusztán mint szentéletű király él a nemzet emlékezetében, ki népét kereszténnyé teszi és maga is keresztény erényekkel ékeskedik. Teljes emberöltőnek kellett eltelnie, míg kiki feltalálta magát az új államszervezetben és míg a kereszténység megszilárdult. Ez a korszak férfiideálját Szent László király személyében találta meg.

De László egyénisége nemcsak a kortársakra hatott, kiváltsága marandó emlékü. S e páratlan hatás oka három körülményben rejlik. Az első, hogy a magyar nép személyében látta az ősmagyar harcos kiválóságának mintaképét. Hiszen már ifjú korától fogva résztvesz a harcban, amiért bátor Lászlónak hívják; ahol az ország védelméről van szó, ott küzdött már herceg korában is. S mivel atyja, Béla király úgyis rokonszenvesebb volt, mint Endre, fiát is jobban kedvelték, mint Salamont, noha bátor férfiú volt, de jelleméhez szó fért. László valóban harcratermett férfiú. Erőteljes, megnyerő külsejű, «*vállal magasabb mindenkinél*». Félelmetes az ellenség előtt, a krónika szerint orozláncépű. Ahová csatabárdjával lecsap, ott menekülés nincsen. A mogyo-

ródi csata előtt bátyjával hadijelvényeket cserél, de Salamon felismeri és megrémülve menekül előle.

Hogy László a nép lelkéhez mily közel állott, a hagyomány is bizonyítja, mert nemzeti hőssé avatja. Korában a pogányság kihalófélben van. Csak elvétve, rejtekhelyen áldoznak a magyarok Istenének ; a nép túlnyomó része már megtért. De pogány hagyományaiból egyet s mást megőriz s ezt nem tartja összeférhetetlennek a keresztény hittel. Ezeket a pogány emlékeket épp László személyéhez fűzi, noha benne látja a szentéletű király példaképét. E pogány, majd a nyugati keresztény legendákra emlékeztető vonásokat a magyarság kedvelt hőssére ruházza, a hálás utókor pedig Erdély védőszentjévé teszi meg. Amint Attila kardjáról egykoron, úgy Szent László bárdjáról is állítják, hogy ahova lecsapott, ott győzelem járt nyomában. De László nemcsak harcos, hanem katonáinak atyja. A táborban pusztító betegség megszűnéseért könyörög és íme a kilőtt nyílvevő megmutatja a gyógyfű helyét ; második Mózesként vizet fakaszt a sziklából ; könyörgésére bivalycsorda jön az éhségtől meggyötört sereg elé, majd manna hull alá ; imádságra meghallgatásra talál s a kúnok pénze kővé változik ; a szikla kettéhasad és Isten megmenti szentjét az üldöző kunok elől. Ami a turáni hősnak, Ruzstemnek a Reksem, a germán Siegfriednek a Grane és Cidnek a Babiéca, az László királynak Szög nevű paripája. Táltos ló, értelmes, emberi ésszel bíró, urának tanácsot ad. Elkíséri a mogyoródi ütközetbe, ahol a csata előtt fehér menyét fut fel a király lándzsájára, mit katonái kedvező előjelnek vesznek. De László még halála után is védi híveit. A Nagy Lajos korabeli tatár betöréskor — a Hadak útjára emlékeztetően — elhagyja a váradi sírboltot és a székelyek segítségére siet. A hagyományhoz híven emlékszik meg róla Arany János Toldi estéjében :

Nagy lovon ült a nagy férfi,
Arca rettentő felséges.
Korona volt a fejében
Sáraranyból, kővel ékes.
Jobb kezében mint a villám
Forgolódott csatabárdja.
Nincs halandó, földi gyarló
Féreg, aki ezt bevárja.

Íme, benne látja a magyarság ősi katonaideálját !

Szent László népszerűségének *második oka* uralkodói tulajdonságaiban rejlik. A krónikás azt mondja róla, hogy «úgy ragyogott, mint a hajnali csillag köd közepette, eloszlatván a sötétséget és ahogyan a teli hold ragyog a maga idejében, vagy mint a fénylő nap, úgy világított a nép előtt. S mivel tökéletes erényű, kiváló kegyességű, katolikus hitű és kiváló volt az irgalomban, a nemzet közkívánsággal, egy akarattal megválasztotta királyának». Különösen két jellemvonását emelik ki : igazságos érzületét és kegyes voltát. Királyi

hatalma szinte korlátlan s mégsem vált despotává ; kegyes uralkodó volt, amiért a nép rokonszenvét bizalmával párosította. Hozzájárul a körülmény, hogy országát meg tudta védeni.

Igazságszeretetét — a krónika szerint — már a trón betöltésekor mutatta ki. Elismerte Salamon jogos kívánságát, ezért a trónt vonakodott elfogadni ; de ismervén unokaöccse szerencsétlen természetét, nagyobb veszedelem elhárítása kedvéért mégis elfogadta és — teszi hozzá a krónikás — ha Salamon megtért volna, biztosan visszaadja neki. Még a hagyományt is, mely szerint a németek császárukká akarták megtenni, úgy adja elő a krónika, hogy László azért utasította vissza, mert jog ellenére nem akart cselekedni. Horvátország megszállását említvén kiemeli a kútfő, hogy László nem kapzsiságból, hanem királyi jogánál fogva cselekedett. Igazságos érzületét még háromszáz évvel utóbb is dicsérik a pécsi egyetem domonkosrendű szónokai. Egyik «Orietur in diebus eius iustitia» jeligés beszédben Szent Lászlót «pietate rex serenus, iustissimus gubernator, potentissimus expugnatur inimicorum-, perseverantissimus operator bonorum»-nak mondja. «Igazságos háborút viselt, mert békét akart s az igazságos háborúnak béke a gyümölcse.» Egy másik beszéd igazságos ítéleteit emeli ki. II. Benedek váradi püspök «Beata terra cuius rex nobilis est» jeligés beszédében Szent László igazságosságát, előrelátását, emberies gondolkodását és buzgóságát dicséri. Mátyás királyunk korában Laskai Osvát és Temesvári Pelbárt ferencesek nagy tisztelői a szent királynak. Utóbbi mondja oly találóan : «Ámbár eltávozott tőlünk, még mindig uralkodik rajtunk». S igazat mondott. Mert a nép, ha még uralkodója sírjához is elzarándokol igazságos ítéletért, az föltétlenül hisz és bízik fejedelmében. A váradi regestrum istenítéletei tanuskodnak róla. Még 1403-ban is László fejére esküsznek a Váradon összegyűlt főurak, mikor főbenjáró ügyben döntenek.

László királynak sokszor említett kegyessége már vallásosságával és életszentségével függ össze s ez a *harmadik körülmény*, mely László egyéniségének varázsát alkotja. Ha utóbbi nem követi, akkor az utókor úgy emlékeznék meg róla, mint pl. Mátyás királyról, kinek igazságossága közmondássá lett ; vagy mint Salamon hős bajnokáról, bátor Oposról. De mivel László király kiváló egyénisége életszentséggel párosult, a keresztény férfi-jellem mintaképévé lett.

Vallásosságának alapja első sorban az Egyházhoz való ragaszkodásában rejlik. Korában vívja a pápaság nagy harcát a német császársággal, hogy az Egyházat lealacsonyító alávetettségéből kiemelje s e nagy küzdelemben László az erélyes VII. Gergely pártjára áll. Állásfoglalása politikai érdekének is megfelelt, hiszen így ellenfelét, IV. Henrik császárt, Salamon pártfogóját, csak gyengíthette. De korántsem csak e cél vezette a pápa táborába. Szent László a szigorú chunyi reformok híve ; komoly vallásos felfogású férfi ; egyenest Saint-Gillesből hívja meg a szerzeteseket az általa alapított somogyi

apátságba. E kolostort is a Szentháromság, az apostolfejedelmek és a clunyek által nagy tiszteletben tartott Szent-Egyed nevére alapítja.

Élete végén kibékül a császárral előttünk még eléggé nem ismert oknál fogva. E tény azonban mitsem von le Egyházához való ragaszkodásából. A kibékülés inkább tanácsadói álláspontja volt s a Szentszék nem is Lászlónak, hanem a magyar népnek tett miatta szemrehányást. Ha kibékülés folytán komoly ellentétbe került volna a pápával, akkor II. Orbán utódja II. Paszkál nem nevezné jóemlékezetű királynak és a közel száz év múlva lefolyt szenttéavatás sem folyhatott volna le símán, ha Lászlónak a Szentszékkel szemben tanúsított magatartása elítélendő lett volna.

Szent László keresztény ideál szerint él. Nemcsak hős és fejedelem, hanem keresztény uralkodó a szó igazi értelmében. Mint nagy elődjének, Szent István királynak nagy tisztelője, őt látszik példaképül választani. Kegyeletét szenttéavatásának szorgalmazásával mutatja ki, miáltal a szent király kultuszát előmozdítja. Ugyanekkor kegyességének adja jelét és Salamont szabadon bocsátja. Szent István tiszteletére alapítja a zágrábi püspökséget, a Szent Jobb számára pedig apátságot. Elrendeli, hogy az első király és Szent Gellért névünnepeinek vigiliáját megtartsák. De követi szent elődjét Szűz Mária kultuszában is. A váradi templomot tiszteletére emelik; benne Szent Istvánnak és Szent Imrének oltárt szentel ő is; mint első királyunk, Szűz Máriának ajánlja országát. Egy középkori himnusz a Szent Szűz választott vitézének mondja, kire Mária Magyarországot bízta. E felfogást falképeink is igazolják. Gyakori eset, hogy a Patrona Hungariae-t ábrázoló képeken Szent István helyett László alakja látható.

László király Szent Mártonnak, a pannón katonaszentnek is nagy tisztelője lehetett, ami viszont a magyar bencések iránt érzett rokonszenvével függ össze. Három napot rendel ünnepül megtartatni a szent nevenapja előtt. A mogyoródi csata alkalmával hozzá fordul és az építendő fogadalmi templomot nevére kívánja neveztetni. Hagyomány szerint a pozsonyi Szent Márton székesegyházat is ő alapította. De László nagy tisztelője lehetett Szent Mihálynak, az «égi seregek vezérének» is. A Szent Mihály nevét viselő erdélyi püspökséget fejleszti. Báttán apátságot alapít az arkangyal tiszteletére. A krónika beszéli, hogy Salamon egy alkalommal nem merte Lászlót megtámadni, mert az hírelt róla, hogy tüzes pallossal angyalok lebegnek felette és megvédik. E legenda a királynak Szent Mihály tiszteletével állhatott kapcsolatban.

László királyról különben is azt beszélték, hogy angyali látomásai vannak. Géza fivérének királyságot jósol, mert feje fölött angyalt lát koronával kezében; égő gyertyát hordó szarvas (ősi felfogás szerint az égi hírnök) — László szemében angyal — mutatja a helyet, ahová Géza fogadalmi templomát építse. Angyali intelemre építteti a váradi monostort; imádság közben angyalok emelik ég felé. Háromszáz évvel később is e felfogás fejeződik ki a képzőművészetben, mikor a bécsi képes krónika egyik miniatűrje a szent

magyar környezete méltatlankodott, László fölénnyel válaszolt s utóbb Meskót, Boleszló fiát, visszasegítette a lengyel trónra. Kegyesszívű még az üldözött idegenekkel szemben is. Még a külföldi írók is dicsérőleg nyilatkoznak róla. «Korában a föld is többet termett, mint máskor.» Tamás spalatói esperes állítja, hogy nemcsak a harcban volt kiváló, hanem hite és életszentsége által is.

Szinte elemi erővel tör ki a dicséret egy középkori himnusz szerzőjéből, mikor László királyt eképpen üdvözli :

Salve, salvus Hungarorum,
Rex coheres angelorum,
Vas celestis gratiae.
Ab aeterno vas electum,
Vas insigne, vas effectum
Vendicans iustitiae.

Lászlót tulajdonságai tették oly kimagaslóvá, ezek alapján tartja a hagyomány, hogy a kereszteshadak vezérének akarták megtenni. Hiszen nevéhez fűződik a keresztény hit és erkölcs megvédése a pogány kunokkal és besenyőkkel szemben. Egyéniségéből folyik, hogy a krónika ködből előretörő csillagnak nevezi, amint a himnusz is csillagok közt fényességes csillagnak, szent királyok közt drágalátos gyöngynek, fényes tükörnek mondja. A legenda állítja, hogy Szent László szenttéavatásakor két óra hosszat csillag ragyogott Várad fölött. E jelenséget a pécsi egyetem szónoka úgy magyarázza meg, hogy Isten László szentségét akarta vele jelezni. Halálát népe három évig gyászolta, sírköve meg kopni kezdett a látogatók csókjaítól.

A zarándokok száma csak fokozódott, mikor Lászlót szenttéavatták. Felemelő jelenet lehetett, mikor a sírt megnyitották és III. Béla király térdenállva megcsókolta az ereklyéket.

A zarándokok búcsút jární is felkeresték a szent király sírját. V. Miklós pápa 1450-ben oly búcsút engedélyezett részükre, mintha Rómát látogatták volna. Élő hittel keresik fel a szembajosok a váradi hévvizet is, hogy Szent László közbenjárására meggyógyuljanak.

Kinek sírjánál éjjel-nappal zsolozsmáznak, annak ünnepét is méltóan ülik meg. Így már a XVIII. században két ünnepet tartottak tiszteletére. Szent László neve oly népszerű lett, hogy egyik idegenből ideszakadt királyunknak ajánlották, vegye fel a László nevet, mert rokonszenvesebbé lesz a népnek.

A számos Szent László nevű község, templom, kápolna és oltár, a falifestmények az ország minden vidékén tanuskodnak a szent király népszerűségéről. S e kultusznak az Anjou dinasztia kedvez. Alatta éli a nemzet lovagkorát s e korszak ideálja Szent László. Nagy Lajos király külföldön terjeszti tiszteletét, amennyire emlékére Aachenben kápolnát emeltet.

Azonban Szent László megörökítései közül váradi lovasszobra váltotta

királyt lóháton, feje felett pallost tartó angyallal ábrázolja; majd külön László alakját, fölötte két koronát tartó kerubbal. Ez utóbbi alakítás megismétlődik Thuróczy krónikájában, és több falfestményünkön. Még a XIV. század Peer kodex is azt mondja a szent királyról, hogy «Isten angyalai dícsérik őt»; a XVII. században megjelent Lyra coelestis című énekeskönyv pedig állítja, hogy tiszta élete miatt angyalok harcoltak mellette.

Komoly, vallásos egyén, mint Szent László alapításait csak olyanokra bízta, akiktől a komoly hitéletet elvárja. Ezért kedvez a benedekrendi szerzeteseknek, kiket azért is pártol, mert «imádságaikkal gyakran megsegítették». Máskor meg a montecasinói szerzetesek imádságába ajánlja magát. Teszi — írja — mert bűnös ember.

Kiről a legenda írja, hogy az egyházak tornácában szeretett pihenni s az utókor még a XVII. század elején is ismeri a kápolnát, ahol ájtatosságát végezni szokta; kiről feljegyzik, hogy imádság közben megdicsőül; ki az ütközet előtt megáldozik s a bántalmakért nem áll bosszút, sőt becsmérlőit megsegíti; ki a Szent István sírjánál meggyógyult gyermeket karjaira veszi és könnyes szemmel hálát ad az oltárnál: az valóban keresztény férfiideál, egyháza és népe dicsősége. Törekvéseit intézkedései tükrözik vissza, melyek államszervezői tehetségéről tanuskodnak. «A jog szigorát az irgalom szelíd-ségével enyhítette.» Így a tolvaj kicsiny gyermekeit nem sujtja, a nekik járó vagyont nem engedi lefoglalni. A gyilkos vagyonának $\frac{1}{3}$ -át gyermekeinek adatja. A harcokban foglyulejtett kémeket nem végezteti ki, hanem letelepíti s a kereszténységnek megnyeri. Gondja van, hogy a belvillongások alatt elpusztult templomokat felépítsék; a templomok látogatását és a vasárnap méltó megülnését megparancsolja; végképpen betiltja a pogány áldozatok bemutatását. A kereszténység megszilárdítására — mint fenntebb szó esett — Zágrábban püspökséget alapít és a hitélet fejlesztéséről gondoskodik. VII. Gergely reformjait kezdi keresztülvinni; biztosítja a magánvagyonát. A Tisza-vidéknek közigazgatási megszervezésével megteremti az egységes magyar államot. A női becsületet szigorú törvénnyel védi. Herceg korában a cserhalmi ütközet alkalmával tettel is kimutatta. E legnépszerűbb cselekedetét úgyszólván Magyarország minden vidékén megörökítették. A Dunántúlon, Kassán, az északkeleti Felvidéken, de leginkább Erdélyben. A sepsikilényi, most unitárius templom falképe azért is érdekes, mert a táltos ló néphagyományát őrzi. A festő a paripát két lábon állva festi, amint tanácsot sug gazdája fülébe. Szolnok-Doboka vármegye meg pecsétjén örökíti meg a cserhalmi ütközet jelenetét. E csatát festette Lotz Károly a budavári koronázó templom északi falára.

Szent László, a fennkölt szellemű, fölényes lelkületű uralkodó példaképe. Védelmét kereső rokonaival szemben egyaránt szívélyes. Az elűzött II. Boleszló lengyel királyt laváról leszállva mint szerető rokonát fogadja, noha ez lován maradt és onnan üdvözölte — írja a krónikás. S mikor a király

ki a legnagyobb hatást. Nemcsak mint műalkotás, hanem arányainál fogva a nép képzeletét is foglalkoztatta. Hozzá fűződik egyik legszebb mondánk, mely szerint Szent László a megelevenedett érclovon siet a tatárok visszaszorítására.

Szent László kultuszának sokat ártott a reformáció terjedése és a török előrenyomulása. A váradi templomsír a vakbuzgalom áldozata lesz, László ereklyéi jórészt veszendőbe mennek. Ily körülmények között kerülhetett a fejkereklyetartó Győrbe. Itt, a Dunántúlon folytatódik a szent király tisztelete, itt mentik át az utókorra.

A XVIII. században a katolicizmus fellendülésével Szent László tisztelete újból felvirágozik. Majd pedig a nemzet újjászületése korában a költők dicsőítik Lászlót, mint követendő példát. Czuczor Gergely, Vörösmarty Mihály, Garai János megéneklék; de a későbbi kor költőit is László ihleti meg, sőt német költők is dicsőítik. (Kachelmann Wilibald, Hubermann, Köffinger János, Vogl Nep. János.)

Szent László mindenkor példaképe marad a fennkölt gondolkodású keresztény magyar hősnek. Ilyennek ismerték eleink, ilyennek látjuk mi. Méltán mondhatjuk a XVI. század költőjével:

Dicsérjük magyarok Szent László királyt!
Bizony érdemli mi dicséretönköt.
Dicsérjük őtet, angyelok mondván:
Idvezlegy kegyelmes Szent László király

R. N.

IRODALOM.

Karácsonyi János: Szent László élete. Bpest, 1926. (Szent István könyvek. 36. sz.) *Lukacsics Pál*: Szent László király ismeretlen legendája. Bpest, 1930. *A pécsi képeskrónika*. *Bunyitay Vince*: Szent László emlékezete. Bpest, 1892. *U. az*: A váradi püspökség története. III. köt. *Georgius Pray*: Dissertatio historico-critica de S. Ladislav. Posonii, 1774. *Pauler Gyula*: Magyarország története az Árpádházi királyok alatt. I. köt. Bpest, 1893. *Karácsonyi János*: Magyarország egyháztörténete. Bpest, 1916. *Szilágyi Sándor*: Magyarország története. II. és IV. köt. Bpest, 1896. *Békefi Remig*: A pécsi egyetem. Bpest, 1909. *U. az*: A Balaton és környékének egyházai és várai a középkorban. Bpest, 1906. *Divald Kornél*: Szepes vármegye műemlékei. Bpest, 1906. II. köt. *Kővári László*: Erdély építészeti emlékei. Kolozsvár, 1866. Czobor Béla egyetemi előadásai a ker. műarcheológia köréből. *Josefi Dankó*: Vetus Hymnarium Ecclesiastici Hungariae. Bpest, 1893. *Závodszy Levente*: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bpest, 1904. *Holik Flóris*: Szent László mondáinak és compostellai Szent Jakab. (Kat. Szemle, 1923. év, 67—69. l.) *Tarczai György*: Az Árpádház szentjei. Bpest. *A. Bonfini*: Rerum Hung. Decades. (Császár Mihály feldolg., Művelődéstört. értekezések 2. sz.) *Szilárd Leo*: Szent László a magy. nyelvű énekköltészetben. (A pécsi m. kir. áll. gr. Széchényi István reáliskola ért. 1926, 1—20. l.) *Hóman Bálint*: A magyar hún hagyomány és hún monda. Bpest, 1925. *Szent László legendája*. (M. Florianus: Fontes domesticí. I. köt.) *Rupp Jakab*: Magyarország helyrajza. II. köt. Pest, 1868. *Kat. Magyarország*. I. köt. Bpest, 1900. *Bartha József*: A magyar kat. énekköltészet a XVIII. századig. (Kat. Szemle, 1901.) 1925. *Szent László legendája*. (M. Florianus: Fontes domesticí. I. köt.) *Rupp Jakab*: Magyarország helyrajza. II. köt. Pest, 1868. *Kat. Magyarország*. I. köt. Bpest, 1900. *Bartha József*: A magyar kat. énekköltészet a XVIII. századig. (Kat. Szemle, 1901.) *Johannes Fridvalszy*: Reges Ungariae mariani. Viennae, 1775. *Bunyitay Vince*: A mai Nagyvárad alapítása. Bpest, 1885. *Pór Antal*: Nagy Lajos. Bpest, 1892. *Lyra coelestis*-féle gyűjt. 1697-ből. (L. Bogisich Mihály imakönyve.) *Szilágyi Aron*: Régi magy. költők tára. I. köt. *Ortúy Tivadár*: Szent László régi kőszobra Pozsonyban. (Századok, 1900.) *Hóman B.*: Szent László tört. jelentősége. (A Cél, 1910.)

TERMÉSZETFÖLÖTTI-E IBN ARABI MISZTIKÁJA? IRTA: P. ÉLISÉE DE LA NATIVITÉ O. C. D.

(Folytatás.)

Ha Ibn Arabi nem is tekinti a kegyelmet az isteni természetben való részesedésnek, mégis elismeri róla, hogy az üdvösség szempontjából nélkülözhetetlen ingyenes adomány, melynek kibontakozása a tökéletesség elnyerésének biztosítója. Tudjuk, hogy Szent Pál is így szól róla. Ibn Arabi szent Ágoston leglényegesebb meghatározásait teszi magáévá, amikor kijelenti, hogy a kegyelem már ahhoz is szükséges, hogy az ember a kegyelmet kérje, vagy kívánja.

Nem követjük a murciai szuffit a különböző kegyelmek felsorolásában. Még csak egy, a misztikát közelebbről érintő klasszifikációját idézzük :

«Van egy kegyelem, mely megtisztítja a szívet, megvilágosítja és mindentől felszabadítja, annyira, hogy csak Isten maradjon meg benne és amely az aszkézis gyakorlására és a lelki harcok megvívására ad erőt.»

A lélek harca. Ezzel a kifejezéssel, mely ma már szinte klasszikus a keresztény irodalomban, Ibn Arabi írásaiban is találkozunk. Ezzel fejezi ki a kegyelem munkáját a tökéletesedésre törekvő lélekben. Erre az építő munkára az «utazás» szót is alkalmazza és tanítványait az indulás pillanatában figyelmezteti arra, hogy az út, melyre ráléptek, nehézségekkel és megpróbáltatásokkal van teli és hogy ne várják túl hamar a misztikus megvilágosodást ; ha még nem gyakorolták volna valóságban az erényt.

«Ne feledd el hón szeretett testvérem, hogy sok út van, de csak egy az igazság útja . . . És kevesen vannak, akik ezt az utat követik . . .

Minden józan embernek tudnia kell, hogy ez az út sok nehézséggel, megpróbáltatással, veszedelemmel, küzdelemmel van tele. Nem várhat tőle senki kényelmet, nyugalmat vagy bármely élvezetet. De hogy is várhatna pihenést és kényelmet az, aki úton van? . . . És ha erről beszélünk, nem a világi emberre gondolunk, aki itt lent keresi boldogulását, aki csak a földnek dolgozik és a hiú dolgok elnyerésének szenteli magát . . . A mi célunk ezeket mondván, csak ennyi : óva akarunk inteni mindenkit, aki időnek előtte és sietve akarja elérni a szemlélődés szellemi gyönyöreit. A nagy lelki mesterek valósággal gyűlölik ezt a sietséget, mert csak idővesztést jelent. Ha az utas makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy a szemlélődő imádság által túl hamar jusson el az ilyen misztikus állapotig, eléri azt, hogy ezt a misztikus állapotot talán lekényszeríti önmagához, de ezzel csak veszedelembe sodorja magát. Ha önsanyargatás nélkül jutsz el a megvilágosodás állapotába, sohasem lesz belőled tökéletesen misztikus lélek, hacsak nem egészen kivételesen.»

Ehhez hasonló gondolatokat Szent Terézia és Keresztes Szent János műveiben is találunk. Szent Terézia és Keresztes Szent János írásainak ismerői közül ki ne emlékezne a misztika doktorának intelmeire, melyeket a «Montée du Carmel» elején intéz tanítványaihoz. «Nehézségeket és megpróbáltatásokat hirdet azoknak, akik a világ dolgairól való lemondásuk fejében természetfölötti édességre és gyönyörűsége számítanak.» Ki ne gondolna itt a Karmel megreformálójának mélyen szellemes Szavaira, melyekkel azokhoz szól, akik : «Úgy szeretnék összeegyeztetni a lelket a testtel, hogy idelent pihenésben legyen részük, odafönt pedig Istenben örvendezhessenek. Ez annyi, mintha egy helyben topognának ; így pedig sohasem fogják elérni a lélek szabadságát.»

Amikor az, aki a tökéletesedésre törekszik, tudja már, hogy milyen nehézségekkel kell számolnia, amikor már óva intették attól a veszedelemtől, melyet a türelmetlen sietség jelent, kellőképpen van felkészülve a purifikációra. Ibn Arabi szerint három ilyen purifikáció van : Az érzékeké, a szívé és a szellemé. Az első a töredelemben és az önsanyargatásban valósul meg, a második a magányt és a szemlélődő imádságot készíti elő, a «hit pedig a szellemet tisztítja meg feketeségétől». Amit a mester «a szellem csiszolásának» nevez, azt «a lényeges dolognak» tekinti és azt mondja, hogy ezt keresi a lélek, amikor a «szellem hajlékai»-ba akar eljutni.

De lássuk előbb, mit ért az érzékek purifikációja alatt : «A lélek érző része egy a test minden ízében székelő gyönyörteljes vágyakozásra képes erő, mely egyrészt minden veszedelmes, másrészt minden dicséretes kvalitás forrása. Tudnod kell, hogy a tasztító (irascibilitas) és vonzó képesség (concupiscibilitas) a szenzitív léleknek két lényeges attribútuma és hogy ebből a kettőből születnek az összes szenvedélyek. A szenzitív lélek purifikációja éppen ennek a két erőnek egységben való tartásában áll. Mert, ha a vágy túlnő egy bizonyos fokon, érzéki kívánság, mohóság, hiú remény, képmutatás és irigység lesz belőle.»

Ibn Arabi ebben az elméletében, mely szerint a szenzitív lelket a tasztító (irascibilitas) és vonzó (concupiscibilitas) erők két árama tartja mozgásban, Arisztoteleszen keresztül Aquinói Szent Tamással találkozik. A szenvedélyekről szóló tétele ezek szerint felfogásban közel áll a tizenhatodik század keresztény misztikusainak tanításához. Ne felejtsük el, hogy Keresztes Szent János az érzékek purifikációja alatt a kívánságok purifikációját is érti. Megmarad azon a területen, melyet Ibn Arabi a lélek érzelmi területének nevez.

Az első éjszaka, vagyis tisztulási folyamat a lélek érzéki mivoltára vonatkozik. Éjszakának nevezzük azt az állapotot, melyben a lélek kívánságai teljesülésében nem leli már kedvét. Azonnal érzékeink megfékezéséhez kell látunk és öröm és kielégülés nélkül, mintegy homályban kell hagynunk őket ; ha erre gondunk lesz rövidesen haladni fogunk. A négy természetes szenvedély leküzdésére és lecsillapítására (melyek az öröm, a remény, a félelem és a fájdalom) a teljes és tökéletes gyógyszer, mely egyben rendkívül érdemszerző

és nagy erények forrása az, ha az ember nem a könnyebbik, hanem a nehezebbik dolgot választja . . .»

Ibn Arabi szerint az érzékek purifikációjára a töredelem és az önsanyargatás vezet. A töredelem szerinte

«Minden állandóság eredete, minden megvilágosodás pecsétje, minden misztikus állapot kulcsa. Föld, melyre a ház épül. Akinek földje nincs, az nem építhet házat és akiben nincsen töredelem, az nem ismerhet sem állandóságot, sem misztikus állapotot.»

Az a töredelem, mely a mester szerint a misztikus élet fundamentuma, a keresztény nyelvhasználatban a megtéréssel egyértelmű. A létra legalsó foka a hitetlenek töredelmessége, amikor az izlám hitvallását elfogadják; a bűnösök töredelmessége, amikor visszatérnek Istenükhöz és a hívőké, amikor a tudatos bűn elől menekülnek. Második foka a választottak töredelmessége.

«Elkerülni azokat az eszméket és gondolatokat, melyekre a világi gondok készítetik az embert.»

Ezután a *választottak közül való választottak* töredelmességére kerül a sor.

«Elkerülni, hogy szívünk bármivel is foglalkozzék, melyben Isten emléke nem él.»

Ha Ibn Arabit megkérdezzük, mit követel a lelki embertől ez után a penitencia után, ezt feleli :

«Az ujonc kötelezettségei közé tartozik az is, hogy serényen gyakorolja a böjtöt, a virrasztást a hallgatást és a magányosságot, mindenek előtt azonban teljesítse azt, amit a penitencia ráró.

Művében nem sok időt szentel ezeknek a gyakorlatoknak, valószínűleg azért, mert környezetében amúgy is sok szó esett róluk. Nehéz is lett volna túlszárnyalni Algazel «Ihya» című művének második részében előadott idevonatkozó fejtegetéseit.

Ibn Arabi inkább az önmegtagadásra, az Istenben való megnyugvásra, az alázatosságra, valamint azokra az erényekre terjeszkedik ki, amelyet ma passzív erényeknek nevezünk.

Az önmegtagadásnak az önszeretet legyőzésére irányuló leghatékonyabb formája szerinte, az engedelmesség :

«Rendeld alá lelkedet valakinek, aki tilt és parancsol. Tekintsd magad tanítványának, őt pedig fogadd el mesterednek és lelki vezetődnak, mert különben soha sem jutsz el odáig, hogy cselekedeteidben másvalakinek az akarata legyen döntő, enélkül pedig önszeretetedtől sem fogsz megszabadulni. Kényszerítsd bár lelkedre a legkeményebb megpróbáltatásokat, az továbbra is önmagát fogja követni, mert hiszen a megpróbáltatásokat önmaga választotta meg. Ismerje bár a misztikus szemlélődés legszubtilisabb titkait, nem szabadul meg önzésétől, gögjétől mindaddig, amíg egy másik, hozzá hasonló léleknek nem rendeli alá magát engedelmesen és nem túri, hogy az tilalmak-

kal és követelésekkel vezesse . . . Légy hát azon fiam, hogy mestert találj magadnak, aki vezessen.»

Szinte szükségtelen, hogy külön rámutassunk Keresztes Szent Jánosnak a fenti idézettel azonos tanítására. Szerinte : «Az alázatos lélek jellegzetes vonása az, hogy nem meri egyenesen Isten tanácsát elfogadni anélkül, hogy erre vonatkozólag embertől kérne megerősítést.» Jézusról nevezett Szent Terézia pedig ezt mondja : «Ez a legbiztosabb módszer, melyet magam is követek . . . Az ember lelkét és a nyert kegyelmeket bizza rá teljesen gyóntatójára, — aki jó teológus legyen — és engedelmeskedjék neki.» De igenis rá kell mutatnunk egy felfogásbeli eltérésre Ibn Arabi és Keresztes Szent János, valamint Szent Terézia között.

Szent Terézia, amikor a lelki vezetőről beszél, azt mondja : «Bizony vigyázzunk, nehogy olyat válasszunk, aki valami riasztóan komor szemforogtatásra tanít bennünket, vagy olyat, aki azt hiszi, hogy minden rendben van, ha a rábizott lélek kicsinyesen apró hibáira vadászik.» Más helyen azt tanácsolja, hogy inkább lelki vezető nélkül éljen az ember, semhogy rossz és tudatlan lelki vezetője legyen. A Misztika Doktora pedig sok helyütt felrójja a lelki vezetők tehetetlenségét és nagyrészt nekik tulajdonítja a vezetettek sikertelenségét. Ibn Arabi kevésbé ridegen ítélkezik a meg nem felelő lelki vezető esetében. Ez az attitűd nyilván egy bizonyos illuminizmusból táplálkozik, mely a lélek útjaira vonatkozólag túlzott jelentőséget ad az inspirációnak és úgy véli, hogy az inspirációt a lelkivezető szuffi kapja.

Igy, az Amr-ban ezt írja :

«Ha egy tanítvány ellentmondásra emelkedik, a szuffi, ki éppen magyarázatot tart valamely kérdéstről, hagyja abba a magyarázatot, mert a szuffik sohasem beszélnek annak jelenlétében, aki ellentmond nekik. Ez azért van így, mert az ő tudásuk a próféta öröksége lévén, ellentmondást nem fogadnak el . . .»

Viszont ez a tévedhetetlenségre való hivatkozás sem akadályozta meg a vezető szuffit az alázatosságra vonatkozó remek sorainak megírásában, melyeket itt idézünk :

(Az alázatosság a legmagasztosabb hajlék a lélek útján és az utolsó határkö, melyet az Isten embere elér. Lényege annak a megismerésnek, hogy a lélek rabszolga voltaképpen és hogy rabszolgasággal semmiképpen sem egyeztethető össze a méltóságviselés. Ezért mondta a mesterek mestere (Abumedin) ; a méltóságviselés szeretete legutoljára távozik el Isten őszinte barátjainak szívéből, ez a szeretet pedig csak a tudatlansággal fér össze.)

«Alázatos ember az, akinek lépéseit az igazság irányítja», mondja Szent Terézia.

A szuffi-mester mintha nem is gondolt volna a passzív megtisztulás szükségességére. Ez a hiány szellemiségének Plotinusztól átvett elemeire vezethető vissza. Plotinus, Plátóval egyértelműen azt hangoztatja, hogy a lélek be-

szennyeződése az anyagban való elmerülés következménye. Miért lépne közbe Isten ott, ahová a mi aktivitásunk el nem ér?

Ennek ellenére van egy-két értékes gondolata a türelemmel elviselt megpróbáltatásokra vonatkozólag : szerinte Isten azt akarta, hogy a hajlékokat csak az erények gyakorlásával érhesse el az ember. Azt is mondhatná valaki erre, hogy a megpróbáltatás nem erénygyakorlat, pedig egészen bizonyos, hogy megpróbáltatások által olyan hajlékokba jut el az ember, amelyeket soha meg nem ismerne nélkülük.

« . . . A megpróbáltatás önmagában nem szerez senkinek sem állandó hajlékot és önmagában senkit sem emelhet közelebb Istenhez . . . »

Ha a megpróbáltatás, mint olyan, Istenhez emelné az embert, akkor minden szenvedő, ha sokistenimádó, vagy hitetlen is, de közben megpróbáltatások érik, elnyerhetné ezt a kegyet, holott ezek a megpróbáltatásban csupán Isten büntetését látják . . . Isten tehát csak azok számára készíti a hajlékot, akik a megpróbáltatást türelemmel viselik.»

Ennek a lelki harcnak közvetlen eredményeként jut az ember az erények birtokába. Ha jól megnézzük, Ibn Arabi tanításában fölleljük mindazokat az erényeket, melyeknek elérésére mi, keresztények törekszünk ; és pedig sérelmek elviselését anélkül, hogy hasonlóval fizetnénk meg értük, a bajbajutottak megsegítését, az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlását ; az önmegtartóztatást, a szerénységet, a hallgatást és a legszigorúbb, legmegbízhatóbb moralisták követését.

Hogy pedig biztosabban haladjon az erények gyakorlásában, sohasem hanyagolja el az ember a lelkiismeretvizsgálatot. Kérje számon lelkétől még gondolatait is és ébresszen szívében bűnbánatot, mert ha szégyenkezni tud azon, hogy Istent megbántotta, könnyebben fogja elkerülni azt, amitől Isten eltiltja őt. Egyébként fontos, hogy a lélek a nap minden pillanatában gondosan lesse, mit kíván tőle Isten, mit kell tennie . . . És akkor cselekedjék mindig aszerint, mintha

« az a jó, amit éppen tesz, utolsó cselekedete lenne e világon, mintha azzal kellene megjelennie Isten előtt ; így azután tiszta szándék vezérli az ember cselekedeteit és Isten csak a tiszta szándékból fakadó cselekedetet fogadja el.

Imádság. A keresztény lelki élet első mesterei imádás alatt « a lélek Istenhez való felemelkedését » értették és ebben a meghatározásban összefoglaltak minden, a lélek és Isten között fennálló olyan viszonylatot, melynek párbeszéd-szerű jellege van. Az első szerzetesek igen szerették a röpimákat, melyeket Szent Ágoston « Brevissimas et raptim quodammodo jaculatas » jelzővel illet ; az efajta imát különösen az egyiptomi testvérek kultiválták. Jóllehet ezekben a legrégebbi közösségekben nem találjuk semmi nyomát a mai értelemben vett elmélkedő imának, mégis azt kell hinnünk, hogy a szerzetesek csendes és

magányos perceikben képzelőtehetségük és intelligenciájuk erejével igenis gondoltak Isten tulajdonságaira, az élet végső értelmére és az erények gyakorlásának multhatatlanul szükséges voltára. Istennel való társalgásuk módja akkoriban mindenesetre a Szentírás szövege feletti elmélkedésből és a zsolozsmázásból állt. Az imádságos lelkek már akkor jól ismerték az imádás szublimáltabb megnyilatkozásait is, így pl. azt az imát, melyről Cassius azt mondja, hogy önmaguk fölé emeli az érzékeket és melynek sem hangra, sem a nyelv mozgására, sem bármely kiejtett szóra nincs szüksége, mert azt kizárólag az isteni világosság beáramlása által megvilágosított értelem bocsátja az Úr elé. Erre gondol Remete Szent Antal is, amikor tökéletlennek mondja azt az imát, «melyben a szerzetes megéri önmagát és érti, hogy mit mond Istennek». Ezt az Istennel való kontaktust már nagyon hamar *megvilágosodottságnak* nevezték. Kezdetben a lélek nem nyer több világosságot, mint amennyit egy mécses áraszt, később azonban megnövekszik, megélnéül ez a világosság mindaddig, míg egészen el nem árasztja a lelket és ekkor érkezik el az értelem a mennyei igazságok elmondhatatlan kontemplációjára.

A középkori misztikai iskolákon és a tizenhatodik század szellemiségén keresztül úgy látjuk Szent Ágostonnak az imára vonatkozó tanítását, mintha az ebből a kezdetleges csírából fejlődött volna ki. Anélkül, hogy foglalkoznánk azzal hosszasan, mennyiben hatott a kereszténység a muzulmán szellemiségre, vizsgáljuk meg azokat az elméleteket, melyek a murciai szuffi tanításában a mi imára vonatkozó tételeinkkel egybevágóak.

Ibn Arabi csak azért szól a *rituális imáról*, hogy annak mindjobban való spiritualizálásáról beszéljen.

«Amikor az előzetes mosakodást végzed, azon légy, hogy azt az előírt követelményeknek megfelelően teljesítsd. Végezd a kézmosást, misztikus jelentőségének tudatában és tisztítsd meg kezeidet mindattól, ami a világban rátapadt . . . Mosd meg arcodat a szégyenben, melyet Isten megsértése felett érzesz és karodat könyékig a Gondviselésbe vetett hited erényében ; kend meg fejedet szegénységed, alázatosságod tudatával mosd meg füledet lelked hangjával és azzal a vággyal, mely a legtökéletesebb indítások követésére indít, mosd meg lábadat, hogy méltóan hághass föl a kontempláció csúcsaira.»

A keresztény szellemiség történetírói rendszerint azt állítják, hogy a tizenötödik század előtt nyoma sincs a szószoros értelmében vett elmélkedésnek. Ezzel szemben úgy látszik, hogy az izlám már a tizenegyedik században ismerte ezt a módszert. Algazel az «Ihja»-ban leírja azt, amit a keresztény nyelvhasználat később az értelmi képességek működtetésének nevez. Szerinte az emlékezet közli az értelemmel az elmélkedés mindenkor tárgyát, ú. m. a bűnt, az erényt, az végső dolgokat, az isteni tökéletességet ; majd az okoskodás áll munkába és feldolgozza az emlékezet által felszínre hozott igazságokat ; a gondolkodás gyümölcse, a meggyőződés kiérleli, azután a komoly elhatározásokat és a szeretetet.

Vajjon értékelte-e Ibn Arabi az elmélkedést? Nem sokat szól róla. Ne feledjük el, hogy általában nem kezdők számára írta tanításait. Egyébként már elvből sem különösebben bízunk a diskuzív módszerben. Szerinte az értelemnek a természetfölötti igazságok felfogására irányuló képessége igen könnyen tévedésre vezet. Az elmélkedést csak az isteni kinyilatkoztatás adta szigorú keretek közt ajánlja. Ujoncok és világi emberek számára inkább az elmélkedő olvasmányt írja elő.

«Ha tudsz írni és olvasni, úgy fogadd meg, hogy ilyenkor elolvasod a koránnak egy-egy fejezetét. Ne nézz se jobbra, se balra, csak a szövegre figyelj és olvass fennhangon. Emígy zsolozsmázva kérd számon lelkedtől viselkedésedet, valahányszor az olvasmány tárgya indítást ad erre ; ha gondolkodásra késztető szakaszra bukkasz, elmélkedj felette . . . Ha olyan tulajdonságról van szó, mely általában a hívő lelkek sajátossága, vizsgáld meg, él-e benned ez a tulajdonság. Köszönd meg Istennek ha felleled magadban és határozd el, hogy megszerzed, ha még nem élne lelkedben . . .»

A léleknek az ilyen elmélkedő olvasmányhoz kell visszatérnie, valahányszor belefárad az elmélkedő imába.

«Az elmélkedő ima összefoglalja a lélek törekvéseit és megtisztítja a belső látást. Ha gyakorlása közben elfáradnál, hagyd abba és olvasd elmélkedve a Koránt.»

Még egy gyakorlatot dicsér nagyon Ibn Arabi. Azt állítja róla, hogy nagyon megkönnyíti a léleknek Istennel való benső társalgását ; ezt a gyakorlatot a keresztény nyelvhasználatban *Isten jelenlétének* nevezzük. Ahhoz, hogy Isten jelenlétében megmaradhasson, Szent Terézia tanításának követői azt követelik a lélektől, hogy úgy viselkedjék, mintha rajta és Istenen kívül semmi más sem lenne a világon. Szent Terézia azt mondja például : «Szükséges, hogy (a lélek) kezdetben mindenek fölött lebegjen, csak önmagával foglalkozzék és úgy érezze, mintha a földön semmi más nem lenne, csak Isten és ő maga.» Keresztes Szent János pedig ezt mondja : «Úgy élj e világban, mintha csak Isten és a te lelked élne benne». Ezt a gondolatot mármost Ibn Arabi így fejezte ki : «Győződj meg arról, hogy csak két lény él a világon, te, meg Ő. (Isten.)»

Ebben a meggyőződésében a lelki ember szerinte azt fogja érezni, hogy :

«Isten szünetlenül szolgáinak szívében tartja pillantását és ezzel annyi kegyelmet és világosságot juttat nekik, amennyit akar.

Abban a meggyőződésben, hogy Isten szeme rajta, a lélek megremeg arra a gondolatra, hogy Isten elhagyhatná, ha a nyert kegyelmekkel nem működik együtt, szégyenpírban ég azelőtt a lehetőség előtt, hogy Isten, amikor szívének mélyét vizsgálja, netalán azt találná, hogy nem ő, hanem más valaki, vagy egy tőle idegen szeretet szenvedélye uralkodik benne. Az Isten jelenlétében való megmaradásnak időpontja ne legyen előre tervszerűen meghatározott. A lelki ember a parasnchoz híven, öt órát fog tölteni előírtas

imában. A többi időt, ha szükséges, arra használja majd, hogy keze munkájával megkeresse a kenyerét, de jól vigyázzon arra, hogy az egyes előírt gyakorlatok között meg ne feledkezzék Istenről.

Van egy az előbbieknél sokkal tökéletesebb módja az imádkozásnak, melyet Ibn Arabi a *magányosság imájának* nevez. Ehhez azonban az szükséges, hogy a lélek az aszkézis fegyelmének segítségével teljes tisztulási folyamaton esett légyen át, mert hiszen nyilvánvaló, hogy önsanyargatás nélkül a megvilágosodást elérni nem lehet.

Az is fontos, hogy a lélek, mielőtt magáévá tenné ezt a módszert, jól vizsgálja meg önmagát abból a szempontból is, hogy mennyire sikerült urrá lennie a képzeletén.

«Ha lelked uralkodik a képzeleten, aggodás nélkül vonulhatsz a magányba. Zárd be szobád ajtaját magad mögött, ne engedd, hogy bárki is belépjen oda és csak Istenre gondolj; ilyenkor bármely röpima elégséges. A legmagasztosabb röpima az Ó neve, amikor csak annyit mondunk «Isten, Isten» és semmi mást. Őrizkedj a képzelet okozta önámítás veszedelmétől, mert ez elhomályosítaná Isten emlékét benned. Vigyázz és gyakorlatodban Istenre gondolj szüntelenül, mindaddig, míg Isten nem revellálódik szívedben. Hiszen ez az, amire vársz. De nehogy azt mondd akkor: Mi ez? Mert amint a magányba térsz, legelőször is azt az igazságot kell szívedbe véssed, hogy Isten semmihez sem hasonlítható. Ha a magány gyakorlása alatti megvilágosodottság közben, bármely alak vagy kép revelálódna benned és azt mondaná: Én vagyok az Isten, azt kell felelned: Áldott legyen az Ister. Te Istené vagy. Őrizkedj tehát az esetleg meglátott dolgok képétől és formájától; ne törődj velük, hanem továbbra is szüntelenül magára Istenre gondolj.»

Anélkül, hogy tanulmányunk konkluziójának élébe akarnánk vágni, tegyük fel egy pillanatra, hogy itt egy természetfölötti jelenséggel állunk szemben, mely azonos a szó szoros értelmében vett felülről nyert kontempláció képességével. Itt nem valamely meditált igazságról vagy érzelmeket kiváltó olvasmányról van szó, «Isten a szív mélyén revelálódik», anélkül hogy képet vagy formát ölteni. És mivel a lélek, mikor eljut idáig, tapasztalatok hijján értelmére és képzelőtehetségére támaszkodik, Ibn Arabi ezt tanítja: «Őrizkedj a meglátottak képétől». Ebben Keresztes Szent Jánossal találkozunk, aki azokról, akik minden áron a megfoghatónál akarnak megmaradni, így nyilatkozik: «Igy tesz sok lelki ember, mikor ebbe az állapotba jut. Azt képzelik, hogyha Istenhez szólnak és képekben, formákban látják azokat a részleteket, amelyek fel-felcsillanak a szellemi élet felületén, már mindent elértek.»

Hogy viselkedik viszont a lélek, ha fokként halad előre a lelki élet útján és így az értelem erejében fogja fel azokat a tiszta ismereteket, melyeket egy felsőbb hatalom közöl vele? Ismerjük Keresztes Szent János erre vonatkozó tanítását: «Ha képzeletbeli látomásokról, vagy egyéb, a szabad akarattól független, de érzékeinkkel megfogható természetfeletti jelenségek-

ről van szó, állítom, hogy tekintet nélkül arra, miszerint tökéletes lélekkel vagy kezdővel állunk-e szemben, a léleknek ezekben a jelenségekben soha, egy pillanatra sem szabad tetszelegnie, még akkor sem, ha azok valóban Istentől valók . . . Jobbnak látom, ha röviden csak ennyit mondok : válogatás és megkülönböztetés nélkül utasítsátok vissza minden ilyen ismeretet, ha biztonságban akartok lenni.»

Tudjuk, hogy Keresztes Szent Jánosnál soha senki sem utasította vissza határozottabban mindazt, ami nem Istentől való. A szellemi élet története példátlanul minősíti ezt a magasztos önmegtagadást.

Tévedéseinek közepette, Ibn Arabi ezt a gesztust mégis magáévá teszi.

Egy tanítványának, aki eljutott Isten látására, anélkül, hogy ez a kegyelem formákban vagy képekben nyilvánult volna meg előtte, előre megmondja, hogy természetfölötti látomásokban lesz része és arra inti, hogy ezekkel ne is törődjék :

«Magányodban ne kívánj Istentől mást, mint Őt magát, igyekezeted tárgya csak Ő legyen egyedül. Akkor se állj meg utadon, ha minden, ami van felkínálná magát neked. Fogadj el mindent udvariasságból, de keress kitartóan tovább. Isten bizonyára ilyen módon is meg fog próbálni és ha megállsz, elveszítéd Őt ; ezzel szemben, amíg Istent bírni fogod, semminek sem érzed majd a hiányát.»

Valószínűleg inkább az ezoterikus tanításokkal szembeni hiszékenysége, mint a tapasztalatból nyert tudás alapján, több, mint hús különböző revelációt sorol fel Ibn Aibi, a kövek és növények hatalmára, a lélek képességeire és aktivitására, a művészetre, az égre, a szellemekre vonatkozólag és exhortációjában mindig újra visszatér erre a néhány szóra. Ha meg nem állsz.

Ibn Arabi ezt az önmegtagadást a karizmákra vonatkozólag is követeli, a karizmák pedig igen nagy teret foglalnak el tanításaiban. Rendkívüli precizitással és biztonsággal írja le a különböző erényeknek és állapotoknak megfelelő rengeteg karizmát. Vannak köztük külsőleg megnyilvánuló és materiálisak, melyeket mindenki felismerhet, vannak bensőségesek, vagy szellemiek, melyek a misztikus lelkében fakadnak és amelyek láthatatlanok. A test minden tagjának megfelel egy vagy több karizma és többször jelenti ki a szuffi, hogy valamely erény bírása egy bizonyos megfelelő karizma bírására jogosítja fel az egyént. Szinte mosolyra késztet, az a kijelentése, mely szerint azt, aki eljutott a Gondviselésbe vetett bizalom első fokára, egyszeriben négy karizma illeti meg; egy másodperc alatt óriási távolságokat tud megtenni, repülni tud, járni tud a vizen és bármit élelemmé tud átváltoztatni. Ennek a tanításnak egyetlen mentsége, hogy mindezt talán szimbolikusan kell értelmezni.

(Vége következik.)

Szirmai Józsefné fordította.

PÁLOSOK TÉRÍTŐ TEVÉKENYSÉGE A XVII. SZÁZADBAN

ÍRTA: KISBÁN EMIL

A pálosok kiváló rendfőnökei már a XVI. század végén látták azt a siralmas helyzetet, amelybe hazánkban a katolicizmus jutott. Ezért rendjük újjászervezése terén kifejtett nagyméretű tevékenységük közben sem feledkeztek meg a máshitűek térítéséről. *Ternavai István* és *Bratulics Simon* rendfőnök tevékenysége ebben az irányban is kiterjedt. A rendelkezésükre álló csekély eszközök s főleg a rendben mutatkozó paphiány feladatukat megnehezítette ugyan, mégis, erejükhez mérten ezt a feladatot is vállalták s állandóan szem előtt tartották.

Az előbbi kormányzósága idején a XIII. Gergely pápa által kiküldött *Verczelli Ferenc* apostoli nunciának és egyben a rend vizitátorának felszólítására elhatározták a lepoglavai káptalanon (1576), hogy a városokban a remete szent Pálról nevezett kongregációk megalapítására töreksszenek, vásár- és ünnepnap két szerzetest küldenek a falvakba, hogy a népet hitvallásra és imádságra tanítsák, lelkigyakorlatokat tartsanak, a bebörtönözötteket és betegeket látogassák és lelki vigaszt nyujtsanak nekik.¹

Utódának, a hős *Bratulics Simon*nak rendfőnöksége idején is sikeresen vette fel a harcot a rend a II. Mátyás uralkodása idején erősen terjedni kezdő eretnekséggel szemben. A pálosok térítő tevékenységét Erdődy Tamás bán, Draskovich János gróf és több főúr támogatta. Sikerült is elérniök, hogy a «haza a mérges kígyó marásától ment maradt». *Bratulics* térítői munkásságának legszebb bizonyítéka *Bánffy Kristóf* gróf megtérése és belépése a Rend confraternitásába. Ő egyébként annyira megszerette ezt a puritán és bátor szerzetest, hogy arcképét alsólendvai várában a legnagyobb szeretettel őrizte.²

Sokkal erőteljesebb tevékenységet fejtettek ki azonban a következő században, amikor már a Szentszék kívánságára újjáalakultak, a rendi reformon átestek s tagjaik között már sok olyan kiváló egyén akadt, akik a jezsuiták külföldi collegiumaiban s a nagyszombati egyetemen sajátították el a filozófiai és teológiai tudományok tételeit, a szónoklás és vitatkozás művészetében nagy jártasságra tettek szert s készültek az elkerülhetetlen nagy harcra.

A XVII. században a pálosok missziós tevékenysége hazánk északkeleti részén a század végén, nemkülönben a XVIII. század elején Erdélyben a protestánsok megtérítésében, míg Horvátországban ezeken kívül a görög-keletiek katolizálásában merült ki.

I.

Különösen hazánk északi részein hódított erősen tért a protestantizmus. *Lippay György* esztergomi érsek kifejezésre is juttatja *Stassevszky* rendfőnökhöz írt levelében, hogy mennyire szüksége van a magyar katolikus egyháznak a szónoklásban és az illető vidék nyelvében jártas szerzetesekre.³ A helyzet ismerete alapján 1642-ben a Propaganda Fidei congregatio *Vanoviczy Jánost*, — aki a római collegium germanico-hungaricumban éppen akkor fejezte be tanulmányait — küldte ki Magyarországra és a

¹ Eggerer András : *Fragmen panis corvi*. pag. 315. C. 42.

² Eggerer András : i. m. pag. 320. C. 43.

³ U. o. *Lippay György* levele *Stassevszky* Miklós rendfőnökhöz. 1641.

török által megszállt területekre : mint apostoli misszionáriust, azzal, hogy a rend főnöke kijelölése alapján még két társával együtt kezdje meg térítői tevékenységét. Eléggé veszedelmes feladata sikeres elvégzéséhez VIII. Orbántól a legmesszebbmenő felhatalmazást kapta a lelkiek terén azzal, hogy ezt a hatalmát a szükséghez képest a rend főnöke által kijelölt és mellé beosztott két másik társára is delegálhatja.

Maga a pápai felhatalmazás nagyszerűen rávilágít hazánk XVII. századi sajátos viszonyaira. Elsősorban is biztosítja minden körülmények között a szentségek kiszolgáltatását. Megengedi, hogy a haeresis, apostasia és schisma alól nemcsak világi egyéneket, hanem papokat és szerzeteseket is felmenthessen. Ugyancsak feloldozhat a Szentszéknek fenntartott esetek és a simonia alól is.

Megengedi neki, hogy az eretnekek és pogányok vallásával foglalkozó könyveket elolvashassa. Ha a helyzet úgy kívánja, már hajnal előtt egy órával és délután is, esetleg napjában kétszer is misézhet : hordozható, esetleg ereklye nélküli oltáron eretnekek és kiközösítettek jelenlétében is, ha a szükség úgy hozza és nem forog fenn szentségtörés vétsége. Búcsúkat adhat, házasságokat rendezhet és törvényesíthet az Egyház kánonjainak előírása szerint. Missziós területén, ha élete veszedelemben forog, vagy szent küldetését másként nem tudja teljesíteni, polgári ruhában járhat, a betegekhez titkon, gyertyás-kíséret nélkül is viheti az Oltáriszentséget, különösen ha az eretnekek vagy a török részéről zavartatástól kellene tartania. A Breviárium helyett szükség esetén a rózsafüzért is elmondhatja. Felhatalmazza a misemondáshoz szükséges szent edények és eszközök megáldására, a profanizált templomok benedikálására ; ha nem áll rendelkezésére szentelt víz, úgy közönséges vízzel is. Kötelességét felhatalmazásánál fogva csakis a saját missziója területén minden ellenszolgáltatás nélkül teljesítheti s hatalmát még két társával oszthatja meg.¹

Vanoviczy kétségkívül a rend legképzettebb és legtehetségesebb egyéniségei közé tartozott. Többízben volt a rend római procurátora is. Később, mikor már missziós tevékenységét abbahagyta s a rendi káptalan választása alapján a sátoraljaujhelyi vikárius tisztjét töltötte be, Keresztury László, aki Eperjesen a nádor helyetteseként az oktávális bíróság elnöke volt, annyi dicséretet hallott róla, nemcsak a főnemesek, hanem Rákóczy fejedelemnő teljhatalmú megbízottaitól is, hogy a rendfőnököt és az akkor ülésező nagykáptalant nem mulasztotta el levélben figyelmeztetni arra a nagy kárra, ami Vanoviczy áthelyezése következtében a rendre, az ottani katolikusokra és a rend szerencsésen megkezdett ügyeire származhatnék.²

A protestantizmus Északmagyarországon egyre terjed. Ezért különösen Léva környékén Csáky László gróf új pálos konvent alapítását tanácsolja s erre legalkalmasabbnak a lévai plébánia átalakítását javalja.³

Vanoviczy János missziós prefektusi megbízásától a hetvenes évekig vagy húsz pálos hittérítő működött hazánk északi részein. Valamennyien kiváló egyéniségek, Vanoviczy munkásságának méltó folytatói. Valóban elmondhatjuk, hogy a rend kiváló férfiak állított a misszió szolgálatába, akik nemcsak apróbb kellemetlenségek elviselésétől nem riadtak vissza, hanem életüket is áldozták, ha kellett, hivatásuk teljesítése közben. *Kempf Sebestyén, Vragovics Péter, Gersics Fülöp, Benkovics Ágost, Bébery Gergely, Pethő István és Acsády Bonifác* neveivel találkozunk az Acta Paulinorum lapjain, akik Pozsonyszentgyörgyön, Korponán, az árvamegyei Tresztinán és

¹ VIII. Orbán 1642 febr. 23-án kelt felhatalmazó levelét Barberino bíboros és az Inquisitio jegyzője, Sank Tamás János Antal írta alá. Acta Paulinorum I. pag. 97—103.

² Keresztury László levele a rendfőnökhöz. Eperjes, 1650 máj. 23. Acta Paulinorum. I. pag. 383.

³ Csáky László gróf levele a nagykáptalanhoz. Léva, 1651 jún. 2.

Szabolcsban Kisvárdán fejtettek ki sikeres térítői tevékenységet. A kiváló szónoki tehetséggel megáldott *Acsády Bonifác* pedig Nyitrában Sasvárt térítette a lutheránusokat. Eredményes munkásságáért sok üldözésben volt része.¹

A pálosok missziós tevékenysége azonban a hetvenes években ível a legmagasabbra. A Sacra Romana Congregatio Generalis IX. Kelemen pápa elnöklésével már 1668-ban elhatározta, hogy hittérítőket küld ki az egész világra. Vanoviczy János előterjesztésére, aki ekkor Rómában a rend procurátora volt, a magyarországi misszióval a pálosokat bízták meg s nagy kiváltságokat adtak nekik. Így már a következő évben terjedésük biztosítása végett pápai decretum jelenik meg (1669 máj. 23.), amely kimondja, hogy végzett növendékeiket a trienti zsinat engedélyezte életkornál előbb is bármelyik megyéspüspök felszentelheti. Továbbá bármely vármegye területén letelepedhetnek és misézhetnek.²

A pálosok a jezsuitákkal karöltve főleg Északmagyarországot foglalták le maguknak olyan területül, ahol a térítés a legnagyobb eredménnyel biztatott a protestánsok között. A szellemi harcra rendi iskoláik és az 1673-ban alapított nagyszombati theologiai studiumuk s külföldön a jezsuiták vezetése alatt álló római, prágai, olmtüzi és bécsi kollegiumaik képeztették őket. Kiváló misszionáriusok kerültek ki ezekből az intézetekből, akik a szónoklásban és vitatkozásban igen képzetek voltak. Iskoláikat, templomaikat, közéleti tevékenységüket, működésüknek javarészét állították a lelkek térítésének szolgálatába. Buzgó főpapok és főurak adományozásaikkal és a protestánsoklakta területeken kolostorok alapításával is előmozdították a térítés munkáját. Így a nagyszombati templomot a misszió jegyében vették át.³ Szakolcán templomot és rendházat kaptak a husziták és Kalvin híveinek távozása után.⁴ Szent Jeromos állítólagos születési helyén, a Muraközben Stridón kegyhelyet létesítettek.⁵ Az itteni kápolnát I. Lipót adta a csáktornyai kolostornak (1671 aug. 12.). Ugyancsak ő adta a rendnek a Zrínyi Péter alapította hunsdorfi templomot is.⁶ Zemplénben a varannói templomot Izsép és Visnyó falvakkal Eszterházy Mária grófnő adta nekik 1672-ben.⁷ Késmárkon pedig kimondottan mint misszionáriusok telepedtek meg a Bársony György váradi püspöktől kapott rendházban és templomban.⁸ A város pedig a német plébániatemplomot adta itt nekik 1673-ban. Pedig veszedelmes hely volt ez az utóbbi. A lutherizmus nem válogatott a maga eszközeiben. Az erőszakoskodások napirenden voltak itt. Horváth Márk protestáns nemes embereivel az úrnapi körmenetet zavartatta szét. Igaz, hogy ezért méltó büntetésben volt része.⁹ 1672-ben pedig a protestánsok a sátoraljaujhelyi monostort támadták meg s rabolták ki, irtó pusztítást végezve az értékes szentelt edények és szobrok közt. Még a szenvedő Krisztus szobrát, a templom főekességét is megcsonkították.¹⁰

Az 1669. évi nagykáptalan újabb misszionáriusokat küldött Északmagyarország protestánsoklakta vidékeire. *Berzeviczy Lajos, Leipold Benedek, Cseppelényi György, Dubniczky Gergely, Ladány László, Lányi László, Szörényi Ágoston, Török Márton és Sütő Lőrinc* neveit jegyezte fel ezek közül az Acta Paulinorum névtelen írója.¹¹

¹ Acta Paulinorum II.

² Benger Miklós: *Annalium Eremiticorum ordinis fratrum eremitarum S. Pauli primi eremitae*. Posonii 1743. pag. 83.

³ Benger i. m. pag. 90.

⁴ Benger i. m. pag. 98.

⁵ Benger i. m. pag. 100.

⁶ Katona István: *Historia Critica*. XXXIII. pag. 935.

⁷ Benger i. m. pag. 105.

⁸ Acta Paulinorum I. pag. 863.

⁹ Benger i. m. pag. 90.

¹⁰ Benger i. m. pag. 90. 106.

¹¹ Acta Paulinorum II. 173. és Orosz Ferenc Synopsis.

Munkájukat ezúttal az államhatalom is megkönnyítette. A Wesselényi-féle összeesküvés értelmi szerzői a pozsonyi commissió szerint a protestánsok voltak. Ezért száműzték őket. Elhagyott templomaikba a régi birtokosok, a katolikusok vonultak be újra. Így történt ez Varannón (Zemplén m.) is, ahol szintén a pálosok telepedtek meg. Életük telve volt küzdelemmel és nélkülözéssel. Valamennyi közül Cseppelényi György mártíralakja emelkedik ki a legélesebben. Mint füzéresi hittérítő a reformátusok bevalósa szerint hét falu lakosságát vezette vissza az «egy igaz egyházba». Ezért bilincsbe verten hurcolták el a füzéresi parochiáról s válogatott kínzásoknak vetették alá. Hatvannapi fogsága idején mezítláb hajtották a lekaszált tarlón, majd a Tisza sásos helyén szúnyogok cspésésének tették ki mezítelen testét, hátán dohányt vágtak s az agyonkínzott emberrel csomagjaikat hurcoltatták. Végül 1674 máj. 24-én lefejezték.¹ Vértanui nagysága Szegedi Ferenc egri püspöknek Benkovic Ágost rendfőnökhöz írt s a vértanu utolsó szavait tartalmazó leveléből is kitűnik.² Idevetjük e néhány drámai erejű mondatból álló párbeszédet, amely annyira jellemző erre a hitéhez állhatatos férfira. Az eretnekek egyike figyelmeztette őt végső órájára: «Páter, gondot viselj a lelkedre, mert majd meghalsz». Válaszolta az atya: «Legyen nektek gondotok lelkekre, mindenkor volt énnékem arra gondom». Két katolikus lázadó is volt itt. Ezek így kérték az atyát: «Megbocsásson kegyelmed édes páterem, ha vétettünk kegyelmednek, de mink semmiben kegyedet nem bántottuk, kegyelmedhez sem nyultunk, amint maga is tudja kegyelmed». Válaszolt: «Bocsássa meg Isten minden bűnötöket, nemcsak néktek, akik nem bántottatok, hanem azoknak is, akik majd megölnek, mert nem tudják, mit mívelnek». De szépen emlékezik meg róla Cseke Mihály, Ecseg várának plébánosa is Pongrácz György váci püspökhöz írt levelében: «Egy fehér barátot, pátert valahol elkaptak s Eger táján sok gyalázatos káromkodás, csúfolás, kínzás után öltének meg, aki nagy dicséretes állhatatossággal az igaz hitben ez világból kimult».³

Temetetlenül heverő testét hővei először a farnosi, majd a sátoraljaujhelyi templomban temették el. Hősi mártírúmának történetét Fenesy György egri püspök kívánságára kiadták Bécsben *Ovis in Medio luporum* címen.

A vértanuság lett Vanoviczy János térítő társának, Török Mártonnak is osztályrésze, akit a protestánsok Boldogkővárából Kassa felé menet lőttek agyon.

Szvetenay Miklós és Barilovics Lajos négy térítő társukkal a homonnaiak ősi birtokán, Terebes várában jutottak a protestánsok fogságába. A császári csapatok közeledésének hírére azonban az általuk megszervezett foglyokkal az őrséget lefegyvertették, a várat pedig, a császár hűségére adták vissza. Szvetenay Miklós nem kerülhette el sorsát. Több évi eredményes térítői munka után, amelyet főleg a ruthének között fejtett ki, a hontmegyei Bozók várának ostromakor a protestánsok kezére került, akik kegyetlen módon ki is végezték.

Fejérváry Imrét és Dubniczky Gergelyt is buzgó térítői tevékenységükért illeték különböző kínzásokkal a protestánsok. Éjszaka érte a varannói kolostort az ellenséges támadás. Az atyák még védekezni sem tudtak. Fejérváry Imre unokatestvérét megölték, kettőjüket pedig úttalan utakon, köves, mocsaras helyeken át nyugtot nem adva nekik, étlen-szomjan s folytonos rettegés közepette egész Szihalomig hurcolták. Végül is váltságdíj fejében, amit egy emberségesen érző plébános, Told atya fizetett ki értük, bocsátották őket szabadon.⁴

¹ Acta Paulinorum II. pag. 175.

² Szegedi Ferenc erdélyi püspök levele Benkovicshoz. Kassa, 1674 jún. 17. Acta Paulinorum II. pag. 175.

³ Acta Paulinorum II. pag. 176. Cseke Mihály ecsegi plébános levele Pongrácz György váci püspökhöz 1674 máj. 31.

⁴ Acta Paulinorum II. pag. 187.

1679 márc. 27-én már a pálosok másik exponált térítő központját, a sátoralja-ujhelyi monostort támadták meg a jórészt protestáns felkelők, mintegy hatszázan Szaláncy Ferenc és Kassai István vezetésével. A monostor ellen három oldalról intézett támadást vitézül verték vissza ezúttal a kolostor előljáróinak, Bessenyei Márknak és Szörény Ágostnak vezetésével a pálos atyák és a körük gyülekezett jobbágyaik, számszerint körülbelül harmincan. Veszteségük csekély volt. A támadók vezére, Kassai István pedig halálos sebtől vérezve menekült Szalánc várába, kilenc szekérré való holttestet és nagyszámú (84) sebesültet hagyva maga után.¹

A pálosok északmagyarországi házaikból a folytonos zavarok miatt már alig mozdulhattak ki. Még az 1678 pünkösd vasárnapján Máriavölgyben megtartott nagykáptalanon sem jelenhettek meg. Annál nagyobb dicséretet hangzottak el azonban itt róluk és hősiességükről. Fejérváry Imrének, a varannói székház adminisztrátorának pedig a rendi tanács elhatározásából értékes munkásságáért a perjel címet adták és a nagykáptalanon szavazati jogot biztosítottak neki azzal, hogy ez a jog utódaira is átszáll.²

1679-ben a Propaganda Fidei Congregatio Barilovics Lajost nevezte ki öt évre a missziók prefektusává, helyettesévé pedig Kosz. Domonkost.³ Felhatalmazása hazánk egész területére, tehát a török hódoltsági területre is kiterjedt.

Lelkes munkásságuk híre idegen országokba is eljutott. 1680-ban Csehországban is letelepedtek. Czehorodi Pessina Tamás prágai dékán buzgó fáradozása készítette elő ide útjukat. Ez alkalommal Szelepcsényi György esztergomi érsek igen meleg hangú levelet írt a prágai érsekhez, amelyben éppen térítői tevékenységüket emeli ki: «Senkisémet kételkedhetik, hogy miként ebben az országban több évszázadon át úgy a tudományokban, mint a jámborságban és a lelkek gondozásában kitűntek, az apostoli munkának kötelessége mellett az én uralmam idején is Magyarország jelenlegi térítésében serény munkásságukkal és több testvérüknek halálával tettek biznyságot, ezenfelül a felséges császári és királyi felség, továbbá mások előtt is igen szeretetreméltóknak bizonyultak». Ezért az egész országnak ajánlja őket.⁴

Hazánk északi részein azonban hamarosan, legalább is egyidőre abba kellett hagyniok az annyi áldozattal és fáradsággal, de egyben igaz hivatással teljesített missziós munkásságukat a protestánsokat annyira pártoló Thököly Imre felkelése miatt. Thököly épp akkor, mikor a czenstochowi kolostor fényes külsőségek között fennállásának háromszázéves évfordulóját ünnepelte, foglalta el Kassát, Eperjest, Tokajt, Nyitrát és a Bányavidék nagyobb városait. (1682.) A hozzá csatlakozni nem akaró katolikusokat, főleg azonban a papokat és szerzeteseket mindenünnen száműzte. A kiüldözött katolikusok templomaikat pedig a lutheránusoknak adta át.⁵ A pálosok két missziós központját is, a varannói és késmárki templomot, valamint rendházat is birtokaikkal együtt lefoglalta, a pálosokat pedig elűldözte innen.⁶ Thököly felkelése egyébként az egész ország nyugalmát feldúlta. Hullámai még Ausztriába is átcsaptak. Midőn pedig Kara Musztafa seregével Bécs felé vette útját, a felvonulás területébe eső kolostorok lakói félelmükben védettebb helyekre menekültek. Több rendházban szünetelt ekkor Remete szent Pál szerzetének munkássága. A kolostorokban néma csend

¹ Acta Paulinorum II. pag. 192.

² Acta Paulinorum II. pag. 206.

³ Acta Paulinorum II. pag. 247. Barilovics Lajos és Kosz Domonkos számára a Propaganda Fidei által kiadott megbízólevél. Róma, 1679 jún. 26. Altesy bíboros aláírásával.

⁴ Szelepcsényi György levele a prágai érsekhez. Pozsony, 1680 szept. 26.

⁵ V. ö. Meszlényi Antal: A magyar katolikus vértanúk Thököly Imre felkelése idejében. Magyar Kultúra, 1925. évf. 851. k. 1.

⁶ Benger i. m. pag. 200.

honolt, majd pogány török hordák tanyáztak bennök átmenetileg. A nagyszombati rendház ekkor esett a török dúlás áldozatául. Máriavölgyi kolostorukat Thököly protestáns felkelőivel együtt pusztította el a török s vetette a tűz martalékaul. Bébery rendfőnök csak nagy nehézségek árán tudott innen Stomfa várába menekülni. Ide mentette át a kolostor értékeiből leváltári anyagát és a csodatevő Mária-képet. (1683.) A bécsújhelyi studium növendékei is hamarosan búcsút vettek hivatásuk helyétől s kedvelt tanárjuktól, Landor Páltól. Elszéledtek. Kit erre, kit arra vitt jó- vagy balsorsa. Közülök Eszterházy Imrének sikerült a veszély elől Horvátországba menekülnie. De nem mind voltak ilyen szerencsések. A klérikusok közül hárman a török fogságába kerültek. Wolmuth Bernátot még sikerült hozzátartozóinak kiváltaniok, Széplaky Györgyöt elhurcolták s Bécs alatt ölték meg. Appony Albert pedig sokáig raboskodott Nándorfehérvárban.¹

A török sikeres előnyomulása és Thököly hadi szerencséje következtében a helyzet igen veszélyessé vált. A török Bécs alatt Európa kapujában állott hatalmas seregével. Nemcsak hazánk, hanem a nyugati keresztény civilizáció békés fejlődése is kockán forgott. A helyzet felismerése és a veszély nagyságának mérlegelése egységes ellenállás megszervezésére készítette az európai keresztény államokat. Beköszöntött a felszabadító háború ideje. A pálosok a török elleni harcokból is kivették részüket s közülük sokan hősi magatartásukkal tűntek ki. Buda falai alatt, Mohács mezején, a szentgotthárdi csatasíkon mindenütt ott vannak, hogy hőn szeretett hazájukat, rendjüket és az egész kereszténységet védelmezzék. A körülmények tehát megváltoztak. A szellemi harc eszközei egy időre háttérbe szorultak s helyettük a háború gyilkos fegyverei léptek előtérbe. Vér és tűz jelezte mindenfelé a háború útját. Az északmagyarországi pálos misszió ügye azonban mégsem aludt el teljesen, ha nem is volt olyan sikeres, mint az előző években. Buda visszavétele és Thököly mozgalmának a meg hiúsulása után a késmárki missziós ház, majd a terebesi ismét bekapcsolódik a tértítés munkájába. 1698-ban a megvakult Seszták Adrián, a késmárki ház főnöke, aki balsorsát igaz jókedvvel, istenfélő lélekkel viselte, különösen a hívek gyóntatásában tűnt ki.² A terebesi konvent tagjai közül pedig Jurkovic Márton vonta eredményes tértítésével a protestánsok haragját magára. (1699.) A felbőszült protestánsok több-
fben keresték halálra. Egy alkalommal pedig ferences ruhába öltözve tudott csak szorult helyzetéből elmenekülni.³

II.

A pálosok a tértítés munkájába Horvátország területén is bekapcsolódtak. Benkovic János rendfőnöksége idején, aki ifjabb éveiben maga is mint hittérítő működött Északmagyarországon, a rend tértítői tevékenységének tágabb teret óhajtott biztosítani. Ez a Krisztus egyházáért izzó lélek később váradi püspök, akiről Istvánffy Miklós is a legnagyobb dicsőrérettel emlékezik meg,⁴ Belosztenez Jánost, a kiváló szónoki tehetséggel és mélységes hivatással megáldott férfiút a horvátországi eretnekek tértítésével bízta meg. Nagy hatását mi sem igazolja jobban, mint az a tíz horvát nyelvű beszéde, amelyet a lepoglavai monostor költségén adatott ki a rend főnöke Zágrábban.

Borkovic Márton pedig, a pálosból lett zágrábi püspök Horvát-Szlavonországban minden lehetét elkövetett a lutherizmus térhódítása ellen. Midőn 1687-ben

¹ Benger i. m. pag. 202.

² Benger i. m. pag. 320.

³ Benger i. m. pag. 329.

⁴ «Vinculis Charitatis, benignitate, patientia, humanitate, ita devinxit efferatos sectarios, ut plurimi sectam defererent» (c. 16) írja a Propugnaculum reipublicae Christianae in Hungaria. 1725 Tyrnaviae című művében és Benger i. m. pag. 362.

Jankovics Istvánt nem sikerült szép szóval rávennie, hogy térjen vissza a katolikus egyházba, javait elkoboztatta s katolikus hiten élő fiának adatta át, őt pedig száműzette.¹

Ugyancsak ő sürgette a görög-keletieknek térítését is. Keresztülvitte, hogy a Wesselényi-féle összeesküvésben részes Zrínyi Péter elkobzott vagyonából az Ozal várához közel fekvő Pribisce falu jövedelmét Lipót király az ő egyházmegyéjének adományozza, mint alapítványt, hogy ebből néhány görögszertartású papnövendék a zágrábi szemináriumban a latin írást és a katolikus dogmatikát elsajátíthassa. Ezek lettek tanulmányaik befejezése után a szakadárok leglelkesebb térítői.²

A pálosok Horvátországban az iskolát is a misszió szolgálatába állították. Már eleddig is több kiváló nevelő volt közöttük. Eggerer András *Fragmen panis corvi* c. munkája végén közli is a pálosok nevelési elveit. Kéry János pedig Martis Turcici Ferocia c. műve dedikációjában³ megemlíti, hogy I. Lipót királyi hercegek nevelését bízta rájuk. Pozitív adatunk azonban, hogy már Kéry János rendfőnöksége idején tanítottak a horvátországi kőrösi gimnáziumban. (1670.) Ennek a munkakörnek ellátásába csak hosszas megfontolás után a város többszörös megkeresésére egyezett bele a rend kormánytanácsa. Első tanáraik: Skutics Mátyás és Selegovics Márton a humaniorák tanítása mellett tág teret találtak az itt lakó nagyszámú görögkeleti lakos között a katolikus vallás terjesztésére.⁴

1699-ben pedig Fistrovics István perjel kezdeményezésére a kőrösi kolostor építésébe kezdtek. Ez a kiváló férfiú a török elleni harcokban, mint táborigaznok vett részt s hősinek mondható magatartásával, valamint beszédeivel a horvát csapatokat annyira fellelkesztette, hogy Draskovics János horvát bán könnyűszerrel aratott nagy győzelmet az így fellelkesült csapattal Csehaja basán.⁵ Utóda, Balogh Ferenc szupérieur is buzgón folytatta az előde által kezdeményezett építkezést, sőt keresztülvitte, hogy a rendi tanács erre a célra 500 forintot engedélyezzen.⁶

III.

A XVII. század végén a pálosok Erdély földjére is bevonultak, ahol eleddig csak a jezsuiták és a ferencesek működtek. 1695-ben itt találjuk már *Brezány Lászlót*, aki állandóan kér a rendtől segítőtársakat a térítői munka sikeres végzésére. Kérésére még ebben az évben a rendi tanács utasítására az erdélyi származású *Gálffy Márton* küldték ide, majd néhány év letelte után *Radován Özséb*, *Székely András* és *Bencsik Márton* kapcsolódtak Mallesics Gáspár rendfőnök határozott kívánságára az erdélyi térítés ügyébe. (1700.) Térítői tevékenységüket Kolozsvárt kezdték meg, ahol Radován Özséb szónoklatának hatása alatt már működésük első napján áttért egy protestáns. Majd tevékenységük hathatósabbá tétele végett felosztották maguk között térítés szempontjából egész Erdélyt. Radován Özséb altorjai Apor István főkapitánynak, Székely András Száva Mihály, Zaránd megye főispánjának és Bencsik Márton pedig Csáky István kolozsi comesnek birtokán telepedett meg. Rövid működésük alatt csakhamar megkedvelte őket a nép. Az istentisztelet végzésében, a szentbeszéd tartásában, a szentségek kiszolgáltatásában a protestánsok még azokon a helyeken sem háborgatták őket, ahol már legalább század óta szünetelt a katolikusok vallási élete.⁷

¹ Benger i. m. pag. 237.

² Benger i. m. pag. 238.

³ Régi Magyar Könyvtár II. 1313. A Tud. Akad. könyvtárában.

⁴ Benger i. m. pag. 333.

⁵ Benger i. m. pag. 326.

⁶ Benger i. m. pag. 91.

⁷ Benger i. m. pag. 329.

Ennek az örvendetes eseménynek tudható be, hogy Apor István gróf a fejérmegyei Tövisen, ahol Hunyadi János kormányzó alapított egykoron pálos kolostort, a már teljesen pusztulásnak indult régi templomot újjáépítette és Radován Özsébnek, a pálos misszió fejének adta át. Az alapító levélben Apor István kiemeli, hogy súlyos betegségében tett fogadalmához híven építette újjá a több mint egy század óta romokban heverő templom s azt az erdélyi katolikus egyháznak igen nagy szolgálatot teljesítő pálosrendnek adományozza: «Akik bár felszentelt monostoraikat elvették tőlük és összes javaiktól megfosztották őket, úgy hogy majdnem helyük nem maradt, ahol fejüket nyugalomra hajthatnák, mégsem távoztak el úgy az országból, hogy legalább valaki közülük vissza ne maradt volna. Ezek a lutheránus és kálvinista hithez csatlakozó világi papoknak és szerzeteseknek hiányát pótolva, Isten szavával Krisztus kised nyáját mindezeideig sohasem szűntek meg apostoli módon legeltetni».¹

Az alapítást Kolonics Lipót bíboros még ebben az évben jóváhagyta. (Bécs, 1701 dec. 27.) Radován pedig ritka buzgalommal látott az Aportól kapott néhány száz forintot a templom és rendház újjáépítésének munkájához. A néhány cellából álló tövisi rendházba már a következő évben Fekete Elek rendtársával bevonult. A háromoltáros templomot pedig Illyés András erdélyi püspök a boldogságos Szűz tiszteletére szentelte fel. A szépen induló erdélyi pálos missziót azonban hamarosan megzavarták a II. Rákóczi Ferenc felkelésével kapcsolatos mozgalmak. A felkelők és a temesvári pasa csapatai végigportyázták Hunyad-, Fejér- és Zarándmegyéket. Radovánnak sok kellemetlenségen kellett általesnie, végül is társával együtt elhagyta Tövist, először Gyulafehérvárra, majd az erdélyi hegyekbe vonult, nem szűnve meg kitűzött célját, a térítést szolgálni.

Még ebben az évben adta át nekik Mózes pap erdélyi misszionárius, aki Apornál ismerkedett meg Radovánnal, Illyefalván, a protestánsok legerősebb helyén a Bialis Ferenc adományából épült fatemplomot és elemi iskolát a hozzátartozó birtokkal. A Kolonicstól missziós célokra kapott évi 1000 forintot is a pálosoknak engedte át.²

Székely András vette át rendfőnöke engedelmével az illyefalvai székházat és a tövisi kolostor fennhatósága alá helyezte épüget, mint a rend confratere, Mikes Mihály gróf által 1714-ben adományozott missziósházat is. A pálosok hatása ezeken a területeken igen nagy volt.³ Különösen Illyefalván voltak tömeges protestáns-áttérések.

A rend egyöntetű munkásságát azonban, amelyet a hitélet minden terén oly nagy buzgalommal ezernyi veszély közepette fejtett ki, csakhamar külső és belső bajok zavarták meg. Rákóczi szabadságharca lángbaborította az országot. A kuruc-labanc világ bizonytalanná tette az életet és vagyonbiztonságot. Az egyetemes magyarság érdekköre is más irányban terelődött. Nemcsak a hit kérdései, hanem az elnyomatás keserűsége és az alkotmányjogi sérelmek telítették a magyar lelkiséget. A rend viszont a horvát rendtársak folytonos cselszövése következtében végül is két részre, magyar és horvát-osztrák tartományra szakadt. (1700.) A rendnek ez a belső kettészakadása és az ország politikai állapota az elkövetkező évtizedekben bénítólag hatnak a rend belső életére. Missziós tevékenységét azonban nem hagyta abba. A XVIII. század változott viszonyainak megfelelően, mint az ország egyik legműveltebb szerzetesrendje, a szószéken kívül az iskola katedráját is elfoglalta és innen is hallatta térítő szavát s hirdette az utat Isten igaz egyházába.

¹ Apor István gróf alapító levele. Alba 1701. szept. 9. Benger i. m. pag. 348—349.

² Benger i. m. pag. 350.

³ Benger i. m. pag. 469.

A KERESZTÚT

IRTA: ARMAND GODOY

A legújabb francia líra nagy eseménye volt Armand Godoy legutóbbi versköteté: a Keresztút. A kötetben a hinszenvedés tizennégy stációját egy-egy jelenetben dramatizálta a költő. Ezeknek a kis jeleneteknek mély és csodálatosan finom rezdülésekre hangolt lírája, képeiknek megkapó eredetisége és végtelenül gyengéd érzelmessége a szenzáció erejével hatott a modern katolikus lírában. Itt a hetedik és a tizedik stáció jelenetét közöljük.

HETEDIK STÁCIÓ.

Jézus másodszor elesik a kereszt súlya alatt.

EGY HANG :

Jézusom a kereszttel másodszor is leroskad,

MÁSIK HANG :

Keresztnél súlyosabb bűnöm, mit ő lemoshat.

HARMADIK HANG :

Villámot szül a dél, méhében vihar poshad.

NEGYEDIK HANG :

Kihúnyt a fény s fészken elnémult a dalos had.

KAR :

Nem tudta még, hogy ily közel a gyászos óra,
A büszke nap, mely hőn kelt fel a domb fölött
S haló reménye is hasztalan kapott szóra
A lengő tükrön, mit rá hű árnya kötött.

Nem tudta, hogy a csönd oly közel, jön kapóra
A tiszta fényt hívó madár a lomb között,
S csőrén hiába vert a halálra vált nóta,
A láthatatlan húr zenéje megtörött.

Nem tudta, hogy nyomán már vészt üvölt a bóra,
A lágú zefir, mely mint selymes sóhaj nyögött,
S csókszomja hasztalan tapadt szerelmét szórva
A rezgő testre, mit jó szaggal öntözött.

EGY HANG :

A kőszívű kövek szétmarcangolják térdét.

MÁSİK HANG :

Szerelmünkért van ez s az Atya szerelméért.

HARMADIK HANG :

A bűnöm kökemény és mint a kavics éles

NEGYEDIK HANG :

Szíve mily szomorú! S a szeme milyen édes.

KAR :

Ti sárba fult lelkek hát hívők lesztok?

A Szent Igazság guzsába fog.

Szüretet jósolnak az ért gerezdek.

Halljátok? Zengi már. Feltámadok!

A durva vágy, mely bennetek reszket,

Az Örökléttől hiába vacog.

Az Arkangyal kardja sem maradt veszteg,

Már a letiprott Sárkányon ragyog.

Boruljon főtök a vérvörös porba,

Hol bűn és megbánás majd egybeforrva

Könnyes vallomás hevébe kövül.

Mely izzóbb, mint bensőtök tépő pokla.

Látjátok, hogy tör már elő lobogva

Nárdusszag s lángnyelv a sírfal mögül.

ELSŐ HANG :

Kőszívű kő sebzi térdét s kavics, éles.

MÁSODIK HANG :

Szíve mily szomorú! S a szeme milyen édes.

HARMADIK HANG :

Uram, irgalmazz nekünk.

KAR :

Ó, Anyánk! ha örökre szívünkbe vésnéd

Az árnyat, a követ — és Kínod végtelenségét.

EGY HANG:

Könyörülj rajtunk, Uram, kérünk híven
S minden kesergőn — s minden szelíden!

TIZEDIK STÁCIÓ.

Jézust megfosztják ruháitól.

EGY HANG:

Teste meztelen, mint sápadt liliom,
Hiába tépte vessző, valahány.
Új meze gyöngéd, mint a szírom,
S mint újszülött bőre, oly halavány.

Meztlen teste mint csillag sugára,
Mely vad szakadék mélyére hull,
Fáradt fátylát tartja s az árva
Kövekre és fészkekre simul.

Meztlen teste mint rózsátlan kertek,
Mert hó és fagy dühe dúlta át,
De fagyos álmában pihenés perceg
Izzítva új tavasz diadalát.

Meztlen teste mint gyötrelmes éjek,
Rajtuk az első csók harmata még,
S megtanítottak, hogy csálnak a kéjek.
S csitulni földi vágy hasztalan ég.

Meztlen, mint biztos Halál, a teste,
Mint visszhang, mit fájó sohákba zár,
És mint a forrás tükre, ha este
A szeretet szelíd arcára vár.

Meztlen teste, mint magános sajka,
Rét füve, állatok méla szeme
Meztlen, mint költő elnémult ajka
Hol dalrügybe szunnyad győzelmi zene.

Meztlen teste, mint hófehér ostya,
Mint makulátlan báránysereg,
Mint búcsúzásba halkult habocska,
Ha rá száműzöttek könnye pereg.

Mezítlen teste s mint langy szél reszket,
Mely száll, hol az erdők bársony zuga
Várja megint assisi Szent Ferencet
S vele farkasbátyja meg eső-huga.

MÁS HANGOK:

Uram, irgalmazz nekünk!

KAR:

Ó, Anyánk, ha örökre szívünkbe vésnéd,
Szegények s virágok meztelenségét!

EGY HANG:

Könyörülj meg rajtunk, Uram, kérünk híven

MÁSIK HANG:

És minden illaton — és minden színen.

Kállay Miklós fordítása.

SZENT BONAVENTURA MISZTIKAI SZELLEME

IRTA: P. TAKÁCS INCE O. F. M.

Szent Bonaventura azok közé a szellemek közé tartozik, akik mindig az aktualitás varázsával tündökölnek, mivel nagyságuk miatt az emberiség közkincsét képezik. A nagy kincseket pedig féltékenyen szokás őrizni; kézzől-kézre adogatják, családról családra öröklik. A Kohinoor és Orlow gyémántok nagyságuknál és drágaságuknál fogva is felülmúlják az ékszerészeknél található briliánsokat. Az emberiség nagy szellemei, lángelméi ragyogó gyémántok, akikről csak kellőleg értékelő minősítéssel beszélhet a hétköznapi ember. A nagy szellemeknek arculatja azért is feltűnő, mivel egyéb értékes emberek átlaga felett egyéni becsel, különleges jellegzetességgel is bírnak. Egyéni nagyságuknak fokmérője nemcsak az a tény, hogy értelmiségükkel felülállnak a nem szakavatottak felett, mint pl. Napoleon a haditudományban, Dante a költészetben; hanem az igazi szellemi nagyságok ugyanabban a tárgykörben kiválóak között is valamiben szembetűnően elütők minden eladdigi egyéntől. Így opl. Röntgen nagysága másban leli magyarázatát, mint Marconié, vagy teológusokról szólva más Aquinói Szent Tamás nagysága és más Szent Bonaventuráé. Itt is elmondhatjuk a Szent Pál-féle jellemzést: «Más a fényessége a napnak, más a fényessége a holdnak, és más a fényessége a csillagoknak; egyik csillag is különbözik fényességben a másik csillagtól».¹ Aquinói Szent Tamást a bámuló utókor fölényes és tiszta értelme miatt angyali tudósnak mondja, Szent Bonaventurát pedig az írásaiban megnyilatkozó szent tűz miatt a szeráfoknak engedelmes istenszeretetéből vett jelzővel «szeráfi doktornak» állítja.

Vélemények Szent Bonaventuráról

A Szeráfi tudós egyéniségét, szellemi alkatát úgy írhatnók körük, hogy ő mély szkolasztikus bölcsélet mellett Illés szekereként tüzes lélek módjára tudja magával ragadni az olvasót. Tüzesít, melegít, hevít, istenszeretetre gerjeszt. A világos ész és érvelés leple alatt gyujtani tud. Nemcsak a hideg eszmélődés, hanem a meleg szemlélődés embere. Istent nemcsak bizonyítja, hanem hozzá közelebb visz műveiben, iránta szeretetre gyullaszt. Szent Bonaventura különös praktikus hajlamánál fogva *nem elégedett meg tárgya előadásával és megvilágításával*, hanem mindent a gyakorlati keresztény élettel hozott vonatkozásba, és így kézenfekvő volt nála az istenszeretetre való buzdítás. Ennek gyakorlati kivitelében nem édeskés, nem álmissztikus álmodozó, de nem is csak bölcselkedő, hanem elmélkedő, szemlélődő egyén, aki e minőségében eladdig nem hallott lelki szépségeket fedez fel. Mivel pedig az Isten és lélek viszonyáról az emberek mindig készek gondolkodni és elmélkedni, eme emberi vonásnak tulaj-

¹ I. Kor. 15, 41.

donítható az, hogy Bonaventurát századokon keresztül olvasták, műveit forgatták. Misztikus vonatkozású művei így lettek közkeletűvé. Szent Ágoston, Areopági Dénes, Szent Bernát, a Victorok gondolatai Szent Bonaventura összhangzatos lelkén átsűrődve, a Summák tisztánlátásain megrostálva, a szentferenci alázat és egyszerűség erényeiben aláfestve újszerűnek tetszenek, az újdonság erejével hatnak, amelyek soha nem teszik a középkori embert elfáradtá és nem válnak fárasztóvá. Ha mégis megtörtént, hogy egy időre, kisebb-nagyobb időközre elvonatkoztattak Szentünkötől, ez onnét van, mivel másokra feledkeztek, akik pedig jórészt szintén belőle táplálkoztak. Munkássága a tökéletesítő, befejező és egészet alkotó tevékenység jellegét hordja magán. Hajlandók vagyunk elhinni, amit Bonaventura egyik legjobb ismerője, *Etienne Gilson* megfogalmazott róla: A Szent Bonaventurától alkotott épület annyira egyéni és befejezett valami, hogy tovább nem is fejleszthető. És még hozzáfűzi: ha a tomizmus a középkori augusztinizmusnak látszólag véget vetett, ez onnét van, mert Szent Bonaventura után a középkori augusztinizmus misztikus alkotása nem tökéletesíthető, hasonlóan ahhoz, hogy a keresztény arisztotelizmus Aquinói Szent Tamás után lezárult.¹ Ennek következményeként egyként befolyásosnak kell tartanunk azt a hatást, amit Szent Bonaventura nemcsak korára tett misztikai szempontból, hanem amit ugyanazon szemszög alatt a későbbi századokra is gyakorolt; ez különben annál inkább érthető, mivel a későbbiek kellő távlatból szemlélték az ő nagy egyéniségét és így elfogulatlanul értékelték és mérték le misztikájának súlyos, majdnem kitoröhlhetetlen jellegét. Mindaz az irodalom, amely a lelkiélet és lelki gyakorlatok fontosságát hangoztatta, avagy egyenesen az Istennel folytatott egyesülésre buzdított, úgy mutat rá Bonaventura misztikus és lelki frásaira, mint amelyek a kiteljesedett tökéletesség példányai és valósággal lelki municióraktárt képeznek. Nem is olyan régen hangoztatta egy francia kapucinus, *P. Symphorien*, az ő nagy befolyását Kempis Tamás *Krisztus Követésére*.² Alapos cikkében ugyanis kimutatja főleg belső érvekből a bonaventurái gondolatmenetet eme aranykönyvben. Sőt azt a hatást is észreveszi, amit a Szeráfi Tudós a németalföldi talajon keletkezett *közös élet testvéreire* és ezeknek tulajdonképpeni alapítójára, *Radewyns Florentiusra* gyakorol.³ Fölhossa *P. Symphorien* még a spanyol *Cisneros* bencés apátra tett hatását is, hogy így kidomborítsa azt a befolyást is, amelyet Szentünk Loyolai Szent Ignácra is gyakorolt.⁴ Különösen nagy vonzerőt gyakorolt Szent Bonaventura misztikus szelleme a XIV. század német domonkosrendi mestereire, Suso Henrikre és Ekehardra. *P. H. Denifle* O. P. vette észre először és mutatott rá, hogy Suso Henrik mester «Exemplar» c. művecskéjében majdnem az egész 54. fejezetet Szent Bonaventura «Itinerariumából» vette.⁵ Egy másik író pedig így ír erre vonatkozólag: Mehrfach schliesst er (Suso) sich fast wörtlich an Stellen des Itinerariums an. Seine Geistesverwandschaft mit Bonaventura hat ihn in einem allerdings nebensächlichen Punkte zum Abgehen von der Lehre des Aquinaten veranlasst.⁶ Ugyancsak Szent Bonaventura műveinek olvasásából *P. Madridi Alfonz* és *Ossunai Ferenc* ferencesek,

¹ *Stefan Gilson*: Der heilige Bonaventura. Hellerau, 1929. 668.

² *P. Symphorien*: L'influence spirituelle de S. Bonaventure et l'imitation de Jésus Christ. V. ö. Études Franciscaines, t. XXXIII. 1921, t. XXXIV. 1922, XXXV, 1923. V. ö. még Franziskanische Studien, 1928, 294 sköv.: Dr. H. Gleumes: Der heilige Bonaventura und die Imitatio Christi.

³ Franzisk. Studien, u. o. 295.

⁴ Franzisk. Studien, u. o. 297.

⁵ Opera Omnia S. Bonaventurae, Quaracchi, 1891. V. köt. XXVII.

⁶ *M. S. Hahn*, in Festgabe zum 60. Geburtstag *Clemens Baemkers*: Beiträge zur Gesch. des Phil. des Mittelalters. Supplementband. Münster, 1913. 349. V. ö. Archivum Franciscanum Historicum. XIV, 1921. 40.

misztikus írók gyakoroltak döntő hatást Szent Teréziára.¹ A II. lyoni, a konstanzi, flórenci, a trienti egyetemes zsinatokon Szent Bonaventura művei gyakran szolgálták a helyes és igaz tan megfogalmazására. *P. Ludovicus a Castroplano* O. F. M. jeles munkájában kimutatta, hogy a *Vaticanium* több határozata, így a *De Deo Creatore*, *De Fide et ratione*, továbbá a pápai prímátusról, annak perpetuitásáról és a csalatkozhatatlanság dogmájáról szóló határozatok Szent Bonaventurától vannak kölcsönözve.²

Pápák dicséretei

Maguk a római pápák csodálattal vannak eltelve a szeráfi doktornak magasztos szelleme iránt, amely életéből és műveiből egyaránt kiviláglik. Nemcsak kortársa, IV. Kelemen, nagy pártfogója, X. Gergely, hanem IV. Sziksztus is, aki őt szentté avatta, a legnagyobb dicsérettel szól róla; a szenttéavató bullában azt állítja róla, hogy műveiben a Szentlélek látszott szólani.³ Sőt főlemlíti *Alexander de Hales*nak, Bonaventura mesterének mondását is, aki látva alázatos, tudós és szerény tanítványát, azt szokta róla állítani, hogy neki úgylátszik, mintha Bonaventurában Ádám nem vétkezett volna. Ugyancsak VI. Sziksztus pápa említi, hogy a szenttéavatást Mátyás királyunk is kérte az apostoli Szentszéktől. A dicséreteket megismétli V. Sziksztus, amidőn őt 1588-ban egyházdoktorrá avatja. A Szentünkéből kiáradó, istenszereetre hangoló lelkiség teljesen eltöltötte a nagy XIII. Leó pápát is, aki Alvernán szokott érsek korában lelki megújulást tartani s úgylátszik ott Szent Bonaventura műveivel töltekezett. Legalább ezt látszanak bizonyítani ama szavai, amelyeket 1890 november 11-én történt audiencián mondott a ferencrend generálisának és a Szent Antal-kollégium tanári karának. «Ő, aki az eszmélődés leginkább meredek magaslataira fölhágott, a misztika teológiáról oly tökéletesen értekezett, hogy abban — a szakemberek közös véleménye szerint — könnyen vezérül tekinthető. Gyakran és szívesen olvastuk ezt a Doktort; ebből az olvasásból kifolyólag hihetetlen lelki élvezettel töltekeztünk és szinte a levegőbe emelkedtünk: ő ugyanis Istenhez vezet.⁴ Ha a pápák ennyire magasztalták Bonaventurát, akkor nem csoda, ha egyes kiváló tudósok, mint pl. a híres *Gerson* is a sok jeles egyháztudós között őt tartotta a legkiválóbbnak.⁵

... és hazánkban?

Hogy valamikor Szent Bonaventura művei szinte közkézen forogtak, azt eléggé mutatja a ferences eredetű kódexeink tartalma, ahol sokszor lefordítják műveinek egyes szebb vagy aktuálisabb fejezeteit, sőt kisebb lelki-misztikus műveit is. A török hódítás és vallásújítás hullámainak elcsendesültével, a

¹ *A. Gemelli-P. Takács I.*: Franciskanizmus. Bpest, 1933. 165.

² *P. L. a Castroplano O. F. M.*: Seraphicus Doctor Bonaventura in oecumenicis catholicis Ecclesiae conciliis, disquisitio historico-theologica. Romae, 1874.

³ Opera Om. I. XL.

⁴ V. ö. Acta Ordinis Minorum. 1890. IX. 177—178. Latin eredetije így hangzik: «Is postquam maxime arduas speculationis summitates conscendit, de mystica theologia tanta perfectione disseruit, ut in ea, communi hominum peritissimorum suffragio, habeatur facile princeps. Frequens libensque Nos Doctorem hunc legimus; ex qua lectione incredibili animi voluptate percillimur et fere in aëra levamur: ipse enim manuducit ad Deum».

⁵ Op. Om. X. 34.

bonaventurái másolás és a műveiből való táplálkozás szinte egészen elül, úgyhogy soha sem tud nagyobb erőre kapni. A XVII. és XVIII. sz. bonaventurái irodalmi termékek régebbi kevésbé kritikai kiadású műveiből és külföldi főleg német fordításokból táplálkoznak, de éppen azért már nem látják olyan tisztán Szent Bonaventura eredeti írásait, hanem egyéb compilációkkal tévesztik össze. Így pl. 1722-ben egy klarissza fordításában jelenik meg Szent Ferenc élete, amely «Szent Bonaventura Doctor és Cardinal által Summában foglaltatott», de amely munka sokban hasonlít inkább a *Fioretti*, avagy a *Speculum perfectionis* gondolkodásához, mint pedig Szent Bonaventura «Legenda S. Francisci» feliratú művéhez.¹ Legújabbban honi nyelvünkön nagyon szépen hódolt Szent Bonaventura szellemének dr. Schütz Antal egyetemi tanár, aki a klasszikus ferences teológiáról írt tanulmányában plasztikusan és kerekdeden domborítja ki Szentünk bölcséleti, teológiai és misztikus gondolkodását.² Úgyszintén ki kell emelnünk Babits Mihálynak méltánylandó törekvését is, aki Szent Bonaventura egy himnuszát fordította le a tőle megszokott hozzáértéssel. Ez a *Jesu largitor veniae* kezdetű himnusz különben rávall Bonaventurára, aki az Úr szenvedésének egyik legnagyobb szemlélője.³ A napjainkban mindjobban gazdagodó magyar aszketikus irodalom egyébként elég gyéren részesíti a kellő méltánylásban a szeráfi Doktort. A megjelent aszketikus és misztikus kézikönyvek csak annyiban foglalkoznak vele, avagy éppen csak megemlítik, amennyiben elkerülhetetlenül szükséges, hogy a történelmi háttérrel és folytatólagosságot szem elől ne tévesszék.⁴ Mindennek valószínűleg egyik oka az, hogy Bonaventurának gyönyörű tizkötetes kritikai kiadása folio-formátumban került ki és így az V. és VIII. kötetek, amelyekben aszketikus és misztikus traktátusai vannak, kevésbé alkalmasak a gyakori olvasásra és mivel kevésbé is hozzáférhetőek. A quaracchii kiadók azonban előre megsejtve ezt a nehézséget, gondoskodtak a misztikus művek kis nyolcadrétű alakban történő kiadásáról ezen a címen: *Seraphici Doctoris S. Bonaventurae Decem Opuscula ad theologiam mysticam spectantia*, Quaracchi, 1900. Úgyhogy aszketikus és misztikus vonatkozású munkákban kis jóakarattal Szentünk mindig megközelíthető és megkérdendő.

Szegényes bonaventurái irodalmunkkal ellentétben hangoztatnunk kell

¹ A mű címe: Meg-dicsőítettett poenitentia tartásnak eleven példája. Seraphicus Sz. Ferenc atyánknak szentséges élete. Mely stb. mint fönt.

² V. ö. Szent Ferenc nyomdokain. 1226—1926. Bpest, jubiláris mű. 133—184.

³ Babits M.: Amor Sanctus. Budapest, 1933. 182—85. A közölt Jesu largitor veniae megvan Op. Omn. VIII, 674. A quaracchii kiadásban hiányzanak a következő verssorok: crucificus et anxius — inter latrones medius; ad te languet affectio-et ad te poenitentia. A fordított himnusz a Krisztus hét szaváról írt költemény második igéje a hozzátartozó oratóiával.

⁴ V. ö. Dr. Tiefenthaler József: Aszkézis és Misztika c. munkáját. Bp., 1930, amelyben Szent Bonaventuráról csupán négyszer történik említés; Ad. Tanquerey — dr. Czumbel Lajos: A tökéletes élet, Aszketika és Misztika. Desclée, 1932, inkább Szent Tamásról és R. G. Garrigou-Lagrange O. P. idevonatkozó munkáiból merít bőven; Müller Lajos S. J.: Aszketikájában, Bp., 1932 és Misztikájában, 1935 még a legtöbbször kérdezi meg a Szeráfi Doktort.

egy *Gilsonnak* állítását, aki szerint, ha ma Franciaországban az aszketikát illetőleg francia-iskoláról beszélhetünk, ez jórésben Szent Bonaventura szellemére vezethető vissza.¹ Gilson szerint ugyanis Szent Bonaventura a keresztény misztika csúcspontját jelenti. Ezt ő oly tökéletességig emelte, amilyen egyáltalában elérhető volt. E szempontból az is érthető, hogy Szent Bonaventura tanítása nem hasonlítható össze Szent Tamáséval.² Annyi megállapítható mindenestre, hogy az ő hatása még ott is észrevehető, ahol egyébként első tekintetre az nem tűnik föl előttünk.

Misztikus művei

Szent Bonaventura a lelki élet kiművelése szempontjából századának gondviselészerű embere; az aszketika és misztika terén mutatkozó működése sok tekintetben a jövő századokra nézve is kiinduló pontot képez. Abban a korban, amelyben egyrészt az éles bölcselkedő ész, másrészt az álmissziticizmus mint irányt adó tényezők állnak végletszerűen egymással szemközt, Szent Bonaventura képezi a józan ész által befolyásolt és teológiailag megalapozott misztikai írásaival az arany középutat.

A XIII. században ugyanis megszületnek a nagy *summák*, a klasszikus teológia és a szkolasztikai bölcsélet eme beláthatatlan gazdagságú kincsházai. Képviselőik Nagy Szent Albert, Alexander de Hales, Aquinói Szent Tamás, Szent Bonaventura, Duns Scotus, hogy csak a legnagyobbakat említsem. Ezeknek és a többieknek Summáiban tündöklük az emberi észnek, ennek az isteni szikrának fénye. Az összes szentírási könyvekben megmutatkozó isteni kinyilatkoztatás ígéit ugyanis hangyaszorgalommal és nagy leleménységgel gyűjtik egybe tételeik alátámasztására; a szentatyák, az Egyház és zsinatok véleményeit, határozatait, szokásait bámulatos hozzáértéssel megmutatják; a kegyelemtől és kinyilatkoztatástól fölemelt és a nagy bölcselők-től szerencsésen befolyásolt emberi értelmet új meglátásokkal, módszerezéssel, szinte kicsinyeskedő fölosztásokkal élesítik. Elmondható, hogy e kornak nagy bölcselői és teológusai révén az emberi ész a legfölségebb módon revelálta teremtő alkotó, rendszerező és irányító erejét. Ezek a nagy szellemek kettéosztották a világtörténelmet, megfelezték a középkort, mesgyét állítottak a szellem kultúrájában, amelyet az utókor nem téveszthet szem elől. Ez a Summák kora. Maga Szent Bonaventura is egy ilyen klasszikus Summának a szerzője. A quaracchii gyönyörű tízkötetes Bonaventura-kiadás első négy kötete az ő Summáját adja *Commentaria in quatuor libros Sententiarum* címen. Ennek teológiai és bölcséleti iránya a plátói, ágostoni, anzelmi és a Victorok gondolatmenetének letéteményese, amely a gyakorlatiasságot, lelkiiséget és érzelmi indokokat sem ejti el. Teológiai és összefoglaló készségének különben

¹ S. *Gilson*: i. m. 667—68.

² *Gilson*: i. m. 673.

rövidebb összegezése, mintegy a Commentáriák foglalata a *Breviloquium*, amelyről pl. egy Scheeben József azt állítja,¹ hogy ama kor teológiájának virága és veleje. A híres Bonaventura-tisztelő *Gerson* pedig nem habozik kijelenteni, hogy harminc évi tanulmányozás után kezdi csak érezni annak édességét, továbbá, hogy annak egyes szavait is megfontolás tárgyává tette.²

Bár megragyogtatta Szentünk a teológia és bölcelet terén is szintetizáló és elemző tehetségét, ő mégis akkor legnagyobb, amidőn szívére hallgatva már *Commentárjaiban* elhinti lelkiséget lehető illatos virágait, amelyek annyi bájjal veszik körül személyiségét. Ahol ugyanis csak alkalom kínálkozik rá, a distinkciók között is elrejt valami gondolatot, amely felhívás Isten szeretetére, érvelései közé is beszúr egy gyengéd felszólítást a lelki életre. A misztikus hajlamú teológus Bonaventurának egyik méltó és súlyos alkotása az *Itinerarium mentis in Deum* (Az elmét Istenhez vezető kalauz), amely szerencsés vegyülete a teológiának, bölceletnek és misztikának. Értékére nézve *Gerson* azt állítja, hogy az meghalad minden emberi dicséretet.³ Gondolatmenete pedig abban összegezhető P. Gemelli szerint, hogy az emberi elme számára az Istenhez jutásban: az érzékelhető mindenség alkotja az előcsarnokot, az emberi elme, mint Isten tükre képezi a «Szentélyt», a Szentírás kinyilatkoztatása pedig a Szentek szentjét.⁴

Szent Bonaventura misztikai működése annál figyelemreméltóbb, mivel a XIII. század elején úton-úfélen kéznélfekvő volt *Joachim de Floribus* (megh. 1202) álmissztikus és az ó-keresztény montanisták Parakletos tanán nyugvó, alaptalan reményekre hevítő rajongása. Joachim hatása beszüremkedett egy bizonyos enyhébb formában a fegyelmet túlzottan hangoztató ferences rendtagok körébe is. Többé-kevésbé a joachimizmus szele legyintette Hugo de Digne, B. Pármai János, a krónikaíró Salimbene, Angelus Clarenus, Petrus Joannis Olivi, Ubertinus a Casali spirituális felfogású franciskánusokat, Szent Bonaventura rendtársait.⁵ Ezekkel szemben Szentünk az arany középúton halad; épp az *Itinerarium* a példa rá, hogy misztikus szárnyalásait is a józan ész és a korabeli katolikus skolasztikai teológia és bölcelet tisztító ereje festette alá. Gondolatköre egyébként az ágostoni, az areopáginak nev. Dénes-féle, a szentbernáti magasságokat járta, akiknek multja és misztikai tekintélye kizárta nála az esetleges és sekélyes szertelenségeket. A már eléggé ki-jegecesedett és mély skolasztikus elvek pedig vaspántként szorították lelkendezését és kenetes emelkedettségeit a katolikus gondolkozásmódra. Abban az időben az aszketika és misztika között, mint tudomány között nem volt

¹ *J. Scheeben*: Dogmatik, I. 1873, Freiburg, 432.

² *Op. Omn.* V. k., XVI. Ugyanezt állítja az *Itinerarium*ról is.

³ *Archivum Francisc. Hist.*, XIV, 1921, 39—40: opus immensum, cujus laus super est ore mortalium.

⁴ *P. Gemelli-P. Takács*: Franciskanizmus. 392.

⁵ V. ö. *P. Guido Bondatti O. F. M.*: Gioachanismo e Francescanesimo nel dugento, Porziuncola, 1924; *P. Takács Ince*: B. Pármai János a béke angyala. Bp., 1930.

elválaszthatóan fölépített különbség. Mivel pedig az aszketika inkább a kegyelemmel közreműködő tevékenységet hangoztatja, míg a misztika a kegyelemmel szembeni tanulékonytságot, a kegyelemnek boldogító és ható erejét domborítja ki, — Szent Bonaventura Szent Kasszián Jánossal, Loyolai Szent Ignáccal, Szent Alfonzzal ellentétben, akik az elsőnek szolgálatában állnak, — inkább a szorosán vett misztika útját járja és pedig Szent Terézia és Keresztes Szent János módjára. A Szeráfi Tudós ezt mégis akként teszi, hogy misztikájából nem hiányzik az aszketikának alapvető eleme sem.¹

Bonaventura misztikus teológiájának foglalata és minden ilyfajta terméknek alapvető forrása a *De triplici via* (A hármasság útjáról) szóló lelki kézikönyv. Értékét eléggé bizonyítja az a tény, hogy egy *Savanarola* 1497-ben megírta ennek magyar-
rázatát. P. Robinson Paszkál O. F. M. jelenlegi fr nuncius pedig egyszerűen a misztika foglalatának hívja.² A már az Areopáginak nev. Dénestől emlegetett «hármasság útján» a lelki tisztulás, megvilágosítás és Isten szeretetében egyesült lélek útját érti. További idevonatkozó műveiként meg kell említenünk mint a lelki élet gyöngyeit képező frásait: *Soliloquium*, amellyel Hugo a S. Victoret utánozva, az «ember» felel a «lélek» kérdéseire dialóg alakban. A *Lignum vitae* (Az élet fája) a Krisztus Urunk születéséről, szenvedéséről és megdicsőüléséről elmélkedő lélek számára rögzítő segítség kíván lenni. Ide tartoznak továbbá: *De quinque festivitatibus pueri Jesu* (A gyermek Jézus öt ünnepéről), *Tractatus de praeparatione ad Missam* (A szentmiséhez való előkészületről papok számára), *De perfectione vitae ad Sorores* (Ütmutatások a tökéletes életre apácák számára), *De regimine anime* (A lélek kormányzásáról), *De sex aliis Seraphim* (A szeráf hat szárnyáról, vagyis az előjárók hat erényéről); egyenesen Krisztus szenvedéséről szólnak az *Officium de passione Domini* és a *Vitis mystica, sive Tractatus de passione Domini* (A titokzatos szőlőtöről).

Misztikus gondolatok járnak át ama műveit is, amelyeket a rendi ügyekben írt akár egyenesen lelki érdekből, akár mint rendi generális kötelességszerűségből, avagy mint a rendalapítónak bámulója és követője, e nagy szentről. Ide sorozhatjuk az *Apologia pauperum* (Szegények védelme) c. könyvét, amely Szent Bonaventura remekei közé tartozik; ebben a párisi egyetemen keletkezett kolduló rendek elleni vitába szól bele erélyesen, de szeretettel. Tiszta fogalmakkal, érveléssel, az ellenfél szövegeinek felfedésével, de egyúttal leereszkedő szeretettel dolgozik itt. A szentferencrendi regula körül felmerülő kérdésekkel foglalkozik a következőkben: *Epistola de tribus quaestionibus, Determinationes quaestionum circa regulam Fratrum Minorum*; továbbá *Expositio super regulam Fratrum Minorum* (regula-magyarázat), *Sermo super regulam Fratrum Minorum* (Beszéd a kisebb Testvérek regulája fölött); a regula előírásaival van összefüggésben másik két kis értekezése: *Quare Fratres Minores praedicant et confessiones audiant* (Miért prédikálnak és gyóntassanak a Kisebb Testvérek), *De sandaliis Apostolorum* (Az apostolok sarujáról). Az ő elnöklése alatt 1260-ban megtartott rendi egyetemes káptalan határozatait foglalja egybe a *Constitutiones Generales Narbonenses*. Mint generális hivatalos leveleit tartalmazza az *Epistolae officiales*. A *Regula novitiorum*, újoncnak való előírásait tartalmazza. Az *Epistola continens XXV memorabilis*, Szent Bonaventurának a

¹ P. Jacobus Heerincq O. F. M.: *Introductio in theologiam spiritualem asceticam et mysticam*. Taurini-Romae, 1931, 110, 111.

² «a perfect compendium of all that is best in it». V. ö. Arch. Franc. Hist. 1921, XIV. 39—40.

lelki életről alkotott felfogását foglalja össze találóan. De imitatione Christi (Krisztus követéséről) tartozik még ide, továbbá világhíres *Legenda Sancti Francisci* (Szent Ferenc életrajza) és ennek liturgikus beosztás szerinti kidolgozása a *Legenda minor S. Francisci*.

Hogy Szent Bonaventurának eme művei, illetve azoknak egyike-másika hazánkban is nagy közkedveltségnek örvendtek, kiviláglik abból, hogy a XV. és XVI. századbeli kódexeink azokat magyarra is lefordítva adták, vagy sokszorozták. Egyes bonaventurái részeket tartalmaznak: az Ehrenfeld-Jókai kódex, a Lobkovitz, Érdy, Debreczeni, Weszprémi, Teleki kódexek, a Vitkovits kézirat.¹ A XVII században P. Kéri Sámuel (1660) és P. Remetey Nárcisz (1698) ferencesek adták ki Szent Bonaventura zsoldárkönyveit a Boldogságos Szűzről, míg P. Senquiczy Pál O. F. M. a Szent Bonaventurának tulajdonított *Speculum disciplinae*-t (A fegyelem tükré) adta ki 1677-ben Pozsonyban *Fenették Tüköre* címen.²

Az „Itinerarium” tartalma

Az elsorolt aszketikus, illetve misztikus művek közül legalább hármat röviden kivonatolni akarok, hogy jobban megsejtsük a Szeráfi Tudósnak gondolkodását és szellemiségét. Először lássuk Szent Bonaventurát az *Itinerarium mentis in Deum* c. művében

Ez a könyv az Istenhez eljutás értelmi és lelki módját abban találja, hogy a gondolkodó ember a kívülről szerzett ismeretek révén önmagán keresztül érkezik el Isten olyatén megismeréséhez, amely fölemel, jóra hangol és érzelmeket táplál. Az érvelés premisszái *a)* a létező világ, *b)* az ember szellemi tehetsége, amelyek révén következtetünk *c)* Isten tulajdonképpeni mivoltára. Vagyis szerinte Istenhez eljutunk rajtunk kívül fekvő, bennünk lévő és fölöttünk levő okokból. A három megadott utat egyenként két részre bontva Bonaventura, mindegyiknek egy-egy fejezetet szentel; így jó ki a hat fejezet, amelyhez hetediket és utolsót csatol, amelyben bizonyos értelmi önkivületről szól, mikor is a gyarló emberi érzékek helyett inkább a kegyelem veszi át a működő szerepet. Ebből az utolsó fejezetből csillámlik ki, hogy nála az Istenre következtetés és eljutás nemcsak érvelés, agymunka, hanem föl-emelkedés, tényleges Istenhez közelítés kedélyileg és lelkileg. A külvilágból (1. fej.) Szentünk szerint azért lehet következtetni és eljutni Istenhez, mert abban szemléljük az ő «hatalmát, bölcsességét és jóságát, aki létezik, él és értelmes lény, tiszta szellem, romolhatatlan és változhatatlan». A fejezet végén a következő szép megállapítást vetíti elénk: «Akit tehát a teremtett dolgok ekkora fényessége sem világosít meg, az vak; aki ennyi kiáltó szóra sem ébred meg, süket az; aki ily eredmények láttára sem dicséri Istent, az néma; aki ennyi jeltől nem veszi észre az első okot, értelmetlen az. Nyisd föl tehát szemeidet, lelki füleidet élesítsd meg, oldd meg ajkaidat és szívedet illeszd oda, hogy minden teremtményben Istenedet lásd, halld, dicsérd, szeresd és tiszteld, magasztald és becsüld, nehogy a föld egész kerekése ellened támadjon. Mert emiatt «harcolni fog a föld kerekése az esztelenek ellen».³ A második fejezetben ugyancsak a teremtmények útján egy finom árnyalatú meglátással azt fejtegeti, hogy Isten nemcsak a teremtett dolgok által, hanem azokban is megismerhető, amennyiben eltölti azokat lényegével, hatalmával és jelenlétével. Ezt a megismerést öt érzékünkkel eszközöljük.

¹ V. ö. Vargha Damján: Szent Ferenc nyomdokain, i. m. 98, 85, 122, 104 stb.

² P. Seraphinus Farkas O. F. M.: Scriptorum O. F. M. provinciae S. Mariae in Hungaria. Pozsony, 1978, 26, 30, 29.

³ Bölcs. k. 5, 21.

Ha a teremtett világ külső szemlélete képezte az előcsarnokot Isten megismeréséhez, akkor a magunk szellemi világa alkotja a szentélyt. Akaratunk, értelmünk és emlékezőtehetségünk ugyanis nagyban revelálják a gondolkodó előtt Istent. «Vonulj önmagadba — írja Szentünk — és lásd, hogy lelked forrón szereti önmagát; de nem szerethetné önmagát, hacsak nem ismerné önmagát, viszont nem ismerné önmagát, hacsak nem emlékeznék önmagára.» Az Istenhez való eljutás önmagunkon keresztül akkor lesz magasabb tökéletességű, ha a hármassági isteni erény: a hit, remény és szeretet megvilágítja a lélek belső világát és így «hierarchicussá» vagyis «megtisztítottá, megvilágítottá és tökéletessé» válik. (IV. fej.)

A következő útban az ember mintegy önmagán felül szemléli az isteni lényegét, amely a három személynél egy és tulajdonkép elsődleges neve Istennek.¹ Isten fogalmát olyan létezőnek állítja, akit nemlétezőnek nem is tudunk elgondolni (IV. fej.), míg a VI. fejezetben kiindul az Areopáginak nev. Dénestől származó és Bonaventurát annyira jellemző elvből, hogy *bonum dicitur diffusivum sui*, vagyis hogy a jónak már a fogalmában benn van az, hogy kiáradó. Istenre vonatkoztatva állítja, hogy a legfőbb kiáradás csak akkor van meg, ha az «tényleges is belső, lényeges és személyi, természetes és akarat, szabad és szükségszerű, fogyatkozatlan és tökéletes». Ezzel a Fiú és Szentlélek születési, származási okát jelöli meg tulajdonképpen. Az utolsó VII. fejezetben az Istenhez közelítés módját abban jelöli meg, hogy az ember ne csak az érzéki világot hagyja el, hanem önmagát is. A dolgot Szent Ferenc alvernai *mentis excessusával* világítja meg, majd mint az ehhez szükséges kellék megjelölését hangsúlyozva így folytatja: el kell hagyni az értelmi működéseket és minden érzelmet át kell változtatni és át kell alakítani istenivé. Ez pedig misztikus és nagyon titokzatos valami, amelyet *senki sem ismer, hanem csak aki megkap.*²

Szent Bonaventura az Isten felé vezető eme kalauzt³ — saját vallomása szerint — Alverna-hegyi szemlélődésében (1259) írta. Igazi tipikus kifejezése az Szent Bonaventura szellemiségének, aki a szigorú élelátás és skolasztikus módszer mint eszköz révén beletört az embert az isteni dolgok szemlélődésébe és megkívánásába.

Tanítása a „Titokzatos Szólótőről”

Szent Bonaventura magasabb lelki tudományát legjobban elárulja a *Vitis mystika* c. művecskéje. Ebben a skolasztikus tudás teljesen hátraszorul és a szemlélődő lelki ember, a misztikus Bonaventura jelenik meg előttünk eszményi magaslatokon. A máskülönben egyszerű, mindig klasszikusan szép és tömör nyelvezete itt meleg érzelmek, gyermekded indulatok tolmácsolására oldódik; olyan fokú kenetességet és hangulatosságot árul el eme munkájában, hogy nem lehetetlen az, amit az egyik kódex címe és az *Előszó* is sejtetni enged: eszerint Szentünk ezt a kis munkát valahol szentbeszéd alakjában mondotta el. Csupa szóközi lendületű és magával ragadó áram hömpölyög át az egész traktátuson. A Szentírás gondolatai annyira átfűzik, átítatják szavait, hogy e munkájának szinte minden alap gondolatát, azoknak árnyalatait, nagyon sokszor majd minden szavát a Szentírással fejezi ki. Innét van csodálatos, szinte a köszíveket meglágyító hangja és olvadozó különben mindig

¹ II. Mózes. 3. 14.

² Jelenések k. 2, 17.

³ Az Itinerarium található Opera Omn. V. 295—313.

egyszerű nyelvezetének is a hatása. E munkát hajdan Szent Bernátnak tulajdonították nem egyszer, azonban a legjelesebb kéziratok, a különben könnyen felismerhető bonaventurái stílus és a Szentünkötől annyira kedvelt Urunk szenvedésének festése határozottan a Szeráfi Tudós után kiabálnak.¹ Szent Bonaventuráról szokták felhozni azt a jelenetet, amely szerint Aquinói Szent Tamás egyszer őt meglátogatta s őt a kereszt tövében elmélkedve találta, amiért is tudományának és bölcsességének forrásául Szent Tamás a keresztet jelölte. A Megfeszített szeretete ebből a művecskéjéből a legjobban árad szét, azért a szentbonaventurái szellemnek is egyik legjobb ábrázolója.

Hogy a kiindulási pont érthetőbb legyen és hogy rámutassunk: mennyire a Szentírás gondolataival fejezte ki magát, itt adom magyarul rövid *Előszavát*: «Én vagyok az igaz szőlőtő stb. (Ján. 15, 1.) Oh Jézusom, te kegyes szőlőtő, jöjj! Te Uram, Jézus Krisztus vagy «az élet fája», amely a paradicsom közepén van (I. Móz. 2, 9.), amelynek «levelei orvosságul vannak» (Ezech. 47, 12), gyümölcsei pedig az örök életre szolgálnak; oh áldott virág és áldott vesszőnek a legtisztább Szűzanyának gyümölcse (IV. Móz. 17, 8) egyúttal, és aki nélkül senki sem bölcs, mert te vagy az örök Atyának bölcsesége, gyenge és száraz elmémet «az értelem kenyerevel és a bölcsesség vízzel» méltóztassál felüdíteni, hogy Téged, aki Dávid kulcsa vagy, felnyitva (Iz. 22, 22; Jelen. 3, 7), a te sugárzásoddal elém táruljanak a homályos dolgok, a sötétség megnyílják, hogy általam a te útmutatásoddal és fényeddal én a beszélő és a hallgatók is egyúttal elnyerjük az örök életet. Ámen».

Bonaventura ebben az egész műven keresi a szőlőtő és Krisztus közötti hasonlóság tulajdonságait. Ha ugyanis az evangélium szerint az Üdvözítő önmagát ehhez a nemes növényhez hasonlítja, akkor ennek meg is van az alapja. Szentünk meglepő hasonlóságot talál a szőlőtő természetes tulajdonságai és a szőlőművelés fajtái között egyrésztől, másrésztől a szenvedő majd megfeszített Krisztus között, akit ő annyi jelentőségteljességgel *Titokzatos Szőlőtőnek* nevez el ebben a szenvedő és megfeszített minőségében. A nagy hasonlóságot mindenekelőtt abban találja, hogy a szőlőtőt nem vetik, hanem ültetik; ugyanígy a második isteni személyt megtestesülése által az Atya átplántálta Mária méhébe (1. fej.). A szőlőre elérkezik a megmetés ideje; úgy Urunkat is körülmetélték. Amint a szőlőmetés a tökét megfosztja ágaitól, az Úr Krisztust megfosztották a «gyalázat késével» minden dicsőségétől, a megvetés késével minden hatalmától, a fájdalom késével az élvezettől, a szegénység késével a gazdagságtól. Végre a félelem késével elvágta tőle minden barátját és hozzátartozóját (2. fej.). A szőlőt körül szokták ásni, ami Urunknál az incselkedők cseleit jelképezi. Ide tartozik a sok rágalom, szó, cselekedet, amelyekkel ártani akartak neki. Majd látva, hogy így nem tehetik tönkre, átásták, átdöfték kezeit és lábait, szentséges Szívét. A Szentszív gondolatánál hosszabban időzik és elmondja azokat a mélyértelmű szavakat, amelyek a Szentszív első nagy tisztelőjévé avatják (3. fej.). (Befejezése következik.)

¹ A *Vitis Mystica* olvasható Op. Omn. VIII. 159—189. Kisebb alakban a *Decem opuscula* 442—508. oldalain.

Nem volt más kísérője, csak a sötét éjszaka. Feketében volt az is, ahogy illik, ha valakit utolsó útjára kísérnek.

Tanuja sem volt más, csak a csillagok. Rendőr messze se látszott s azt a tolakodó férfit is sikerült leráznia, aki darabig hozzászegődött.

Aki meg majd a gyászéneket mormolja felette egyhangúan : a nagy víz a lábainál susogott.

Még nem tette a lábát egyik lépcsőre sem, megállt kicsit a rakodóparton s mellre szorított kézzel bámult lefelé, a vízre.

A víz meg beszélt hozzá. Nekiütődött a kőpartnak, így tett : loccs-toccs — azt jelentette ez : gyere már ! Egyik-másik hullám a harmadik lépcsőig szaladt türelmetlenül.

— Most, ha ott ülnék, már nedves lenne a lábam — gondolta.

S nem is tudta, az első lépcsőre hágott. Rálépett, aztán csak megindult lefelé. Húzza a víz — mondta volna valaki.

Egy-kettő, egy-kettő — így tette a lábát a fokokra, egyiket a másik után, lassan. Négy, vagy öt lépcsőnyire volt csak a víztől, akkor megállt. Leereszkedett, leült a hideg kőre. Két karját a térdének támasztotta s fejét a tenyerébe ejtve, bámult lefelé.

— Hát ez lesz a sírom — gondolta s hangja megereszkedett. Könny-könny után csurrant a kezére, lepergett az ujjai között, rá a kőre, a kőről felnyalták a hullámok. Így szaporította a Dunát. Az meg nyulkált utána. Ott háborgott előtte s mohó ujjjaival olykor a lábát simogatta. Csakugyan vizes lett már a harisnyája.

— Lesz ez még vizesebb is — gondolta búsan s készülődni kezdett. Köpenyét, kalapját levetette, aztán pár fokkal feljebb elhelyezte a lépcsőkön. El ne vigye a víz idő előtt. Ámbár — az se baj. Mindegy, adjuk meg a módját mégis. Ha már így szokás. Az ujságból tudja, hogy mind így csinálják a jelöltek. Lám — jelöltek — így beszélt már magamagáról. A retikült is kitette a lépcsőre. Abban lapult a cédula a rendőrségnek. A cédula, amin megírta az okot, mindent. Hadd tudja meg a világ. Beteszik őt is az ujságba. Aztán már úgyse emlegetik soha többé. Se Flórián néni, a lakásadója, se az üzletben s a vendégek se. Senki . . .

Felzokodott. Még lejjebb ejtette a fejét. Ugyan mit siratott már, ha egyszer halni készült. Márpedig hangosan sírt, bele az éjszakába.

De mert semmi se tart örökké, se élet, se halál, se szerelem s minden úgy fut, rohan és tűnik, mint a víz odalenn, hullám-hullám után — a sírása is

elállt egyszer. Tenyerével mázolta szét a könnyeket. Ernyedt volt ahhoz, hogy a retikülig nyujtsa a kezét zsebkendőért ; minek? — mikor összerezzen. Valahogy az volt az érzése, nézik. Félénken oldalt fordította a fejét.

Nem nézte pedig senki. Mert az az ütődött kis öreg, aki az imént még sehol se volt, aztán most egyszerre csak ott ült a lépcsőn, nem messze tőle, rá se hederített. Térdére könykölt az is s a vizet bámulta.

Visszafordította a fejét. Kicsit megvonta a vállát.

— Mi közöm hozzá — gondolta. — Ha bántani akar, legfeljebb beugrom a vízbe. Úgyis odaszántam magam. Menne már. Hogy én is kezdhethém. Még utóbb — képes — fellármázná a környéket.

Homályosan úgy rémlett, kapni szoktak az ilyenek valamit. Valami díjat, életmentésért, ilyesmit. Mintha olvasott is volna erről egyszer az újságban. Valami öreg halász lehet, facérkodik nyilván, aztán ilyenkor lesi a jelölteket.

Csakhogy az öreg semmi hajlandóságot se mutatott arra, hogy tovább álljon. Nem az. Meg is szólalt egyszer, csöndesen, csak úgy maga elé :

— Szép a víz ilyenkor . . . Csakugyan . . . Szép. Maga is a vizet nézi? Nem felelt neki. Minek? Mi közük egymáshoz.

Az öreg — már úgylátszik, olyan volt, nem sértődött meg — tovább diskurált.

— Szokok én ilyenkor idegyönni . . . Sokszor . . . Vízet nézni, meg beszélgetni . . .

Hát csak beszélgessen, ha akar. Ő ugyan nem szól hozzá.

— Mert mindég akad valaki . . . Többnyire akad, akivel el lehet beszélgetni . . . Hát azér gyövek én ide. Mert itt jó mély a víz.

Már az igaz, nem sok összefüggés volt a szavában.

Bütykös ujjával hátrafelé bökött.

— Az a magáé?

Önkéntelenül arra fordította a fejét.

— Igen — mondta halkán s nem is tudta, hogy felel, ni csak. Az se érintette különösebben, hogy az öreg kinyújtotta a karját s kézbevette a retikült. Nem az övé az már úgyse. Mindenkié. Akárkié, aki megtalálja. Ügyetlen ujjával kinyitotta, aztán csak hozzálátott, számbavette a tartalmát. Ő meg nézte. Csak nézte.

— Tükör — motyogott az öreg s bólíntott, ahogy legelőbb is a kis kerek tükör akadt a kezébe. — Tükör. Az. Persze.

Tovább matatott.

— Emitt meg a cédula — újabb bólíntás — a cédula, bizonyosan. A rendőrségnek. No, ezt mármost átadhatja maga is. Személyesen.

Csak hallgatta. Mit motyog ez itt össze-vissza?

Valamit felmutatott most. Csillogó, lapos rudacska volt.

— Emmeg micsoda?

— Ruzs — lehelte s nem tudta, miért pirul el. Aztán hirtelen dühös lett magára azért a kis, észrevétlen mosolyért, ami — pillanatra csak — a szájaszélére ült.

— Pirosító ; tudom már — bólogatott az öreg. — Az. Emmán pirosító, biztos. Másnak is volt ilyen, onnan tudom.

De még az erszényt is kinyitotta. Hanem akkor ugyancsak elcsodálkozott. A lányra csodálkozott.

— Ebbe meg pénz van ! — mondotta — pénz ! Az, hát. Forinthusz, éppen !

— Pengőhusz fillér — javította ki a lány.

— Mindegy az — legyintett az öreg. — Nékam csak forinthusz. De hiszen magának sok pénze van, mért akar meghalni?

— Sok pénzem ? — most a lány legyintett. — Ez az egész vagyonom, tudja meg.

— C, c — hümmögött az öreg. — Mindet odaadta neki?

— Ha egyszer kérte — nézett el a lány messzire s égett az arca. — Neki se volt . . .

Hogyhogy jutott idáig? Hogy így bevall mindent? Nahát . . .

— Ebbül itt — csörgette a tenyerén a pénzt megint csak — én majd három hétig urasan megélnék. De ha muszáj, élélhetnék belüle akár két hónapig is. Nem mondom, szűkösen, de élélnék. Nem hiszi?

— Hogyan? — most meg a lány csodálkozott.

— Én így : karaj kenyér, az két krajcár.

— Két fillér — javította ki megint a lány. — Fillérben számolunk mostan.

— Legyen fillér — egyezett bele az öreg. — Szóval : karaj kenyér — két fillér. Ha urasan akarok élni, három karajt pusztítanék egy nap, az, úgy-e, hat fillér. Hat fillérjével meg egy nap hijján három hétre vóna elegendő nékem ez a pénz . . .

— Így igen — de azért furcsállotta a lány.

— No lássa. Ha meg éppen, hogy csak ehetnék, egy karajt naponta, akkor meg két hónapig szolgálna engem ez a pénz. Két hónapig. Addig meg csak akadna valami kereset. Valaminő csak akadna. Egészen bizonyosan. Magának mióta nincs állása?

Lehajtotta a fejét.

— Tegnap óta . . .

— Tennap óta ? — szörnyűködött. — Tennap óta? Azt' máris a vízre gondolt? Nemhogy állás után nézett volna?

S olyan rosszalólag csóválta a fejét, úgy csóválta bizony, akárha pap lett volna a gyóntatószékben.

S a lány is éppen úgy szégyelte magát előtte, mint a pap előtt, a templomban. Ugyan rég járt ott is, de már mindegy. Különös nagyon, hogy így volt, de ez már így volt.

— Megegett tőle? — faggatta tovább az öreg.
 — Nem — sietett a felelettel s az öreg tudta, hogy igazat szól.
 — Még szerencse — bólogatott. — Az, szerencse. Mer akkor gyilkosság is lett vóna a dologbul, nemcsak öngyilkosság. Egy bűn helyett két nagy bűn.
 Kis csend után megint csak faggatni kezdte :
 — Senkije sincs? Senkije a kerek világon?
 — Senkin nekem — sóhajtott a lány. — Senkim. Egy árva kanári-madaram, az igaz.
 — Magának még egy madara is van? Egy kanárija? Tán neve is van? Hogy hívják?
 — Matyi — suttogta s megint kibuggyant a könny a szeméből.
 — Matyi ; lám, Matyi — bólogat az öreg. — Hát aztán, magot hagyott-e nekije? Kendermagot? Meg vizet? Ki ad néki vizet már ezután? Arra nem gondolt, hogy főfordul a Matyi?
 — Már én arról se tehetek — sóhajtotta a lány.
 — Dehogyan nem tehet ! Már hogynem tehetne ! Magára volt bízva az az árva pára ! Maga felelős érte ! Még van valakije, akiért felelős, hogy mehet neki a víznek, he? Mi? Hát nem szerette?
 — De nagyon szerettem — sírt fel a lány. — Éppen azért szerettem, mert senkim se volt. Este, ha hazajöttem az üzletből, kiengedtem a kalickából. Akkor rendesen a vállamra szállt, megcsipte az arcomat . . .
 — No — mondta kurtán az öreg — itt a keszkenő. Törölje meg a szemét, aztán gyerünk.
 Úgy lett, ahogy mondták. De valami álomban. Mintha álomban cselekedett volna.
 Már a kalapot is feltette, karjára vette a köpenyt is s kézbe a táskát, mikor végre megkérdezte :
 — S hát maga? Kicsoda maga?
 — Én? — nevetett az öreg. — Halász vagyok. Halász vagyok, bizony.
 Az. Péter, a halász.
 — És miért cselekszi ezt — kérdezte csak, hogy kérdjen valamit, ahogy megindultak egymásmellett s egyre följebb hágtak a lépcsőn.
 — Parancsba kaptam — mosolygott az öreg. — Régen parancsba kaptam én, hogy ezt cselekedjem.
 — Amott a dunai őrség — mutatott előrefele, ahol — jó messze még — lámpavilág imbolygott az éjszakában.
 — Aha — mondta a lány. — Értem. Ilyenkor maga biztosan kap valamit.
 — Nem azér teszem. Nem mintha kapnék. Ámbár a kapitány úr jól ösmer engem.
 — Ki az a kapitány?
 — Hát a parancsnok. Viszem én neki a lelkeket, sorba.
 Mentek, mendegéltek. Lassan elfogyott a szó is köztük. Abba az irányba

mentek, amerre a víz ment. Sötétkéken sustorgott a mélyben. Most is nézte még néha, de már nem érzett se bánatot, se vágyakozást. Úgy járt vele, mint a régi kedvessel, akiből kiábrándult az ember. Nézte, nézte a vizet és nem érzett semmit.

Csak botorkált a parton, mintha álmában tenné. S most már a vízi örség piros lámpása húzta, vonzotta magához, mint a hold a holdkórost.

Odaértek. Az öreg csodálatosan ünnepélyes mozdulattal mutatott az ajtóra.

— Lépjen be. Tessék.

Most kelt fel a hold? Vagy már előbb is sütött?

Különös, különös fényköpenybe öltöztette az öreg halászt. Most ismerősnek tetszett az arca is. Ugyan hol találkozott vele? Hol is látta már?

Van néha ilyen megmagyarázhatatlan érzés: neki például képre vagy szoborra kellett gondolnia most. De hogy miért?

Kábultan esett be az ajtón. A sötétből a világosságba.

Odabenn józan villanyfény fogadta.

Kérdezték, mit óhajt, noha sejtették, hisz zilált volt kissé, de amúgy nyugodtnak látszott.

Lehajtotta a fejét, szégyenlősen s a háta mögé mutatott.

— Majd az öreg — gondolta. — Majd az elmond mindent.

Csodálkozva tekintettek rá. A háta mögött nem állt senki.

— De hiszen . . ., de hiszen . . . — dadogta — az öreg halász hozott idáig . . . Péter, Aki! . . ., aki a lelkeket halássza . . . Ő mondta . . . Hiszen a kapitány úr is ismeri . . . Sok lelket hozott már ide . . . Mondta . . .

Az egyenruhás úr a fejét rázta.

— Nem ismerek semmiféle Pétert. Semmiféle halász. És nem vagyok kapitány, csak fogalmazó.

Majd szelíden felemelte az előtte álló állát, hogy jobban a szemébe nézhessen.

— Ne is törjük most a fejünket azon, hogy hogy is került maga ide. Az a fő, hogy itt van. Mi a terve most?

— Hazamegyek — felelte a lány.

— Ne értesítsük a hozzátartozóit?

Hevesen rázta a fejét.

— Vagy nincs senkije?

— De igen.

Az már nem tartozott a hivatalos emberekre, hogy egy árva kis madár képével csalogatták vissza a partról.

Megfordult és lassan kiment az éjszakába, ahol fehéren és szelíden világított a hold.

„CONSUMMATA”

MARIE ANTOINETTE DE GEUSER LEVELEI ÉS LELKI NAPLÓJA

(Folytatás.)

1912 augusztus 7.

Imádság Istenben . . .
«Ezt semmi se szakítsa félbe» . . .
Ők mindig itt vannak . . . Az Ő életüket éljem . . .
Jézus «Eucharistia».
Szenháromság.
Milyen elragadó is az Ő társaságuk !

* * *

1912 augusztus 15.

Ő Maga visel gondot ránk . . . Én csak *Ővele* törődjek . . .
És ha magamra hagy . . . *Ugyanúgy* szeressem . . . *úgyanannyira* higgyek
az Ő Szeretetében . . . az Ő Jelenlétében . . .

* * *

1912 augusztus 19.

Minden *teremtettől és sajátmagamtól is elszakadva éljek . . .* egyedül
Istennel legyek szorosan egyesülve . . . Vele Egyedül . . .

Ez az egyesülés számomra :

A tökéletes tisztaság, mely kizár minden földi érzelmet és valójában nem
más mint az *Egység Ővele . . .*

A tökéletes magány . . . miután semmit sem látok már a földből és egye-
dül *Vele vagyok* bizalmasan . . .

A tökéletes csend . . . Rajta kívül senkivel sem beszélek . . .

A tökéletes önmegtágadás . . ., magamtól teljesen elvonatkozva élek . . .,
magára hagyom az ostyát az oltáron, hogy már csak *Ővele* törődjem . . .

A tökéletes engedelmség . . ., az akaratom és vágyaim eggyé lettek az
Övével, mert már semmit sem akarok és óhajtok, *csak Őt . . .*

A tökéletes szegénység . . ., mindenből ki vagyok üresítve, ami nem *Ő . . .*

A tökéletes alázatosság . . ., teljesen megsemmisülök *Benne . . .*

A tökéletes bizalom . . ., miután minden bizalmat elvesztettem magamban,
a bizalmam *Benne* végtelenné lett . . .

A tökéletes erő . . ., nem lévén semmi erőm, *Benne* vagyok végtelenül
erős . . .

A tökéletes türelem . . . miután már az Örökkévalóságban élek, semmit
sem várok türelmetlenül, hiszen bírom *Őt . . .*

A tökéletes egyszerűség . . ., már csak Istent látom és *Érte* munkálkodom . . .

A tökéletes szelídség . . . , ha egyszer az *Ő* életét élem, ne engedjek egy ösztönszerű mozdulatnak sem . . .

A tökéletes könyörület . . . , mert ebben az egyesülésben az *Ő* szeretetével szeretem a felebarátomat . . .

A tökéletes igazság . . . , mert *Ő* az Igazság maga

A tökéletes szeretet . . . , mert a befejezett áldozat «átváltoztat *Ő*bélé» . . . és *Ő* «Maga a Szeretet» . . .

Ez az egyesülés csak a tökéletes hit által él bennem, ez éltet az igazságban és mindenben *Ő*t mutatja nekem . . .

Ó, bár maradhatnék magamból kilépve csak *Ő* Benne . . . , mert számomra ebben van minden erénygyakorlatnak az összefoglalása . . .

* * *

A. M. D. G.

1912 augusztus 24.

Kedves Nagybátyám !

Az elmúlt napokban ünnepeltem lelkemben mélységes hálával és szeretettel, megtérésemnek¹ hatodik évfordulóját. Nem mulaszthatom el, ennek a hálának gyöngye visszhangjaként megemlékezni arról, akit a Jó Isten fölhasznált arra, hogy engem a rossz útról eltérítsen és Feléje fordítson . . . Ha elgondolom, hogy nem tudom már mióta, az volt a meggyőződés, hogy minden hiába, mert úgyse fogok az Égbe juthatni . . .

Bár ennek a meggyőződésnek ellenére is bizonyos békében éltem és igyekeztem legjobb tehetségem szerint szeretni és szolgálni Istent a földön, volt valami a lelkemben, ami megakadályozott a haladásban. *Ő*n tanított meg igazán hinni a Szeretetségben, mikor biztosított arról, hogy Isten kegyelmében és szeretetében élek ; és mikor megtanított a bizalomra, «kitágította a lelkemet és futottam az *Ő* nyomában».

Azóta pedig, nem is tudom hogyan fejezzem ki, de hisz *Ő*n úgy is ért . . . Úgy érzem, mintha valamit gyorsan be akarna fejezni . . .

Be lettem vezetve a mi Királyi Családunk körébe és most itt élek már hét hete idestova . . . Azt hiszem, a Szeplőtelen Szűz volt, Aki számomra ezeket a fenséges régiókat megnyitotta, ahol minden nyomorúságom ellenére is királynőként lettem fogadva. Az Atya egészen különleges gyengédséggel nyilatkoztatta ki Magát és kimutatta, hogy mint Fia jegyese, valóban az *Ő* Szeretetének a gyermeke vagyok. Mióta ezt a kegyelmet kaptam, igazán elmondhatom, hogy «Nostra conversatio in coelis est» . . . , mert csakugyan úgylátszik, hogy a lakásom véglegesítve van a fényben, a Szentháromság ölén.

Semmi sem képes többé imámat megzavarni, sem az «én» szenvedése, sem a külső dolgok, mert minden teremtetten túl, Benne Magában látszik megalapozva.

Ha zavar vagy aggodalom akarják lelkemet elárasztani, azonnal megtalálom a békét arra a gondolatra, hogy csak az *Ő* szent Akaratához kell alkalmazkodnom és ebben minden pillanatban megtalálom *Ő*t Teljességében.

Az az érzésem, mintha idáig be lettem volna zárva sajátmagamba és mikor a kegyelem innen kiemelt, hogy a felsőbb régiókba vigyen, egy rúgó mindig visszarántott volna a sötétségbe. Most eltört a rúgó és én Benne maradtam.

¹ A megtérése alatt végleges elhelyezkedését kell értenünk a misztikus életben ; idáig az isteni érintések csak esetről-esetre fordultak elő. Ezután a misztikus birodalom lesz állandó tartózkodási helye. 1906 szeptember 20-a jelzi ennek az Isten-nel való tapasztalati egyesülésnek a kezdetét, mely elérkezik azután a tökéletesség csúcára. Az *Ő Életében* ennek a leírását kíséreltük meg.

Egyedül Isten a Mindenem, semmi egyebet nem kívánok ; minden boldogságom, hogy Velük társaloghatok és résztvehetek abban az örök konverzációban, mely a Szentlélek által a Szeretet egységében végbemegy.

Az utolsó hónapok közönye után, melyet az élet halállal szemben éreztem, most ellenállhatatlan vágyat érzek a halál után . . . Átengedem magamat ennek a vágyódásnak Isten felé, mert hiszen bizonyára Ő az, Aki Magához vonz. Nincs azért semmi türelmetlenség ebben a vágyamban, mindig tökéletesen megegyezik az Ő akaratával, bár néha olyan égetővé válik, hogy majdnem elszakítja a kötelékeimet.

Urunk értéseire adta, hogy mindezt ideig a megsemmisítés és átformálás útján vezetett, mert az Ő mértékéig akart bennem nőni, míg most már kifelé akar tündökölni. Miután Ő lelkem egyedüli gyökerévé vált, most a külvilág felé akar terjeszkedni az erények által. Számomra mindig ugyanaz marad az eljárás. Őt kénye-kedvére hagyni. Hagyjam tündökölni Őt, mintahogy előbb pusztítani hagytam.

Olyan tökéletes tisztaságot kíván tőlem, mely minden emberi érzést kizár, de ezt a tisztaságot semmi sem adhatja meg nekem, csak a Vele való egyesülés. Minden erőmből arra törekszem tehát, hogy magamtól és minden teremtetttől elvonatkozva, csak Istenhez kapcsolódjam, ne lássak és ne érezzek mást, csak Őt.

Azt hiszem, hogy ebben az egyetlen egyesülésben Vele, bentfoglaltatik számomra mindaz az erénygyakorlat, amit Ő tőlem kíván.

Szemlélem Őt a fényben, mialatt véghez viszi bennem az átváltozást. Amennyire szerettem azelőtt a szenvedést, megaláztatást stb., úgy nem is gondolok most minderre. Csak szeretek és nincs más vágyam, mint Isten.

Azért ez az élet a fényességben és békében. Királyi Családunk ölén nem mindig egyformán ragyogó ; félek, hogy ennek az én hűtlenségem az oka . . . , mégis, ha nyomorúságomnak a gondolata fölmerül előttem, Ő megakadályoz abban, hogy ezzel foglalkozzam. Azt akarja, hogy csak a Szeretettel törődjem, így hát elmerülök abba a végtelen mélységbe, melyet elémtár, itt megtisztulok teljesen és átváltozom. Úgy hiszem, az én fényességem azt kívánja tőlem, hogy ne nézzek többé magam felé, csak Isten felé, mert ez az istenrettekintés teszi az átalakulást mélyebbé és ragyogóbbá. Így magamtól teljesen elvonatkozva élek és már egyedül csak Vele törődöm.

Ez az isteni társalgás végtelenül változatos egységében is, azt pedig nem is lehet elmondani, mennyire varázslatos vonzó az Ő társaságuk . . . Lehetetlenség a «Királyi titkát» elmondani . . . és mégis mennyire szeretném az isteni titkok szépségét kikiáltani, elmondani a lelkeknek, az isteni beszélgetéseknek, melyeket az Atyával, Jegyesemmel, a Szeplőtelen Szűzzel, a Mi Anyánkkal folytatok, a gyönyörűségét. Ha behatoltathatnám őket Jézus és az Oltáriszentség titkának mélységébe, ha bevezethetném őket mind ebben az életbe, ahol minden a Szeretet Lelkében megy végbe. Minden szeretete mellett abban a kegyelemben részesít, hogy áldozati ostyaként bánik velem, amiért kimondhatatlanul hálás vagyok Neki és boldog vagyok, hogy csak egyedül Ő tudja, hogy mit szenvedünk.

Mindig Benne, egyedül Őbenne, az Atya dicsőségére.

Hostia Laudis Trinitatis.

* * *

1912 augusztus 29.

Ha az ember *igazán hisz* a Jézus jelenlétében . . . , az Oltáriszentségben . . . Szeretet . . . , Hála . . . , Boldogság . . .
«Aki engem lát, látja az Atyát» . . .

Jézus azt akarja, hogy *csak Vele* legyek bizalmasan . . . és hogy ez a meghittség *állandó* legyen . . . és olyan legyen, mint az, amely köztük, az Ő Királyi Családjuk körében uralkodik . . .

* * *

1912 szeptember 1.

Nem meghalva, sem élőhalottan kell őt többé követnem, de mindjobban és jobban *föltámadva* Benne . . .

Ne arra irányuljon többé az igyekezetem, hogy magamból kilépve, Istenhez menjek, de hogy Benne *maradjak* . . .

Fontosabb, hogy minél jobban kinyiljak az Ég felé, semminthogy a föld felé elzárkózzam . . . Mindenáron *Őt* *kössem le*, ne törődjem azzal, hogy látom-e a földi dolgokat . . .

Ne menjek többé az egyesülés felé, de *erősödjem meg* benne . . .

Ne az átalakulás felé törekedjem, de azután, hogy az minél *tündöklőbb* legyen . . .

Nem vagyok többé az ég és föld között elkülönítve, de *messze minden teremtetttől*, szorosan *egyesülve* vagyok Istennel, Ki mindig többet és többet fed föl előttem.

Miután az ostyát az oltáron *felejtettem*, messzire elmentem az örömtől és szenvedések fölé, a tárgyak, teremtmények és saját magam fölé . . ., nem látok semmit, csak *Istent Egyedül* . . .

Mélységes titok választ el a világtól . . . Ő Mindenem, minden más *semminék* tűnik . . .

* * *

1912 szeptember 6.

Isten Egyedül.

Csak azért kell a Céllal egyesülve maradnom, hogy *közvetlenül* tudjam Azt átsugározatni . . .

Anélkül, hogy a Hozzávezető lehetőségekkel törödnék a magam, vagy mások számára, még csak ügyet se vessek ezekre . . .

Mert ezek a lehetőségek is ki fognak világolni a Célből, ha én ott leszek . . .

A világítótorony fényjelzései sokkal bizonyosabban és egyenesebben vezetnek bennünket, mint a sétálók útmutatásai, kikkel útközben találkozunk.

Tehát *Benne maradni* . . . és az Ő közvetlen fényessége, melyet a lelkekre áraszt, úgy Hozzá vonzza a lelkeket, ahogy csak Ő akarja . . .

* * *

1912 szeptember 7.

Isten Egyedül . . . Minden . . .

Bár lenne Ő nekem *mindig inkább Minden . . .*

Amilyen arányban válik a fény ragyogóbbá, olyan arányban látok mindig többet . . . Már nemcsak Királyi Családunkat látom, de egy egész felső világot . . .

Világosabban látom a Szentháromságot . . ., az Atyát . . ., a Fiút . . ., a Szentlelket . . .

Azután mindig az *Egységben . . . Jézus* titkát . . . és a *Szent Szület . . .*

És egy egész mennyei világot, angyalokat és szenteket és boldog lelkeket, kik imádják és dicsérik Háromszor Szent Istenünket, az Ő nagy dicsőségéért és mérhetetlen Szeretetéért . . .

Ó ! mennyivel több . . ., mennyivel több ez mindennél, ami itt lent van.

* * *

1912 szeptember 9.

Bizalmasság Jézussal, . . . a «Megtetesült Igével», . . . az én «Szerelmemmel», az én «Mindenemmel» . . .

«Az én örömöm az emberek fiaival lenni» . . .

Amilyen mértékben a Szentháromság mindig teljesebben és ragyogóbban nyilatkoztatja ki Magát, olyan mértékben növekszik a szomjuságom az áldozás után . . .

Bár szünet nélkül szemlélhetem Őt, szomjazom a bírása után, a kicsiny kis ostyában, melyben Jézus személyében, Mindhárman teljes «Egységükben» benne vannak . . .

* * *

1912 szeptember 10.

«Az «*Eucharistia*» Titka . . .

«*Jézus*» Titka . . .

Mindig a *Háromság* és az *Egység* . . .

«*Jézus-Mindenség*» . . . «*Egység*» . . .

Ez a mérhetetlen Isten *összevonva Teljes Egységében* a Szent Ostyában . . .

* * *

1912 szeptember 13.

A. M. D. G.

Kedves Nagybátyám !

Nagyon elkésve mondok köszönetet azért, hogy Párisban való átutazásomkor, fölfáradt engem meglátogatni. De szükségem volt a csendre, hogy Isten zavartalanul működhessék a lelkemben. Mióta az én lelkem szeretete olyan végérvényesen össze-találkozott a végtelen Szeretettel és az egységben összeolvadt Vele, olyan vagyok, mint egy kis lángoló zsarátnok Istenben és egyedül Ő az, Aki ott mindent véghez visz, inkább mint valaha . . .

A multkor mintha a célhoz vezetett volna, a mélybe, a csúcsra . . .

Ebben az egységben megtalálom az egész Istent és mintha egymásután egyesül-
nék minden tökéletességével . . . Mintha elértem volna mindent, ami a földön elérhető,
ennek az eredménye pedig egy nagy közbenjáró hatalom. Úgy hiszem, hogy ilyen-
módon mérhetetlenül többet tehetünk Isten Dicsőségére és a lelkek üdvére, mint bármi
egyéssel. Itt megértettem a szentek életének az értékét, az Égben, a lelkek üdvére és
megszentelésére.

Ezeknek a kegyelmeknek az eredménye valami kimondhatatlan vágy a halál
után, mert a következő Szeretet fokozat már az Égben van. Tehát minél többször
érintem a célt, ahol mindig tovább és tovább időzöm, olyan már egy kissé minden
alkalommal, mintha a «consummatum est» volna számomra.

Azért semmimem sürget és nem kívánok mást, csak az Ő szent Akaratát, úgy
vagyok, mintha már Istenben volnék, teljes biztonságban az Atya karjai között.

Az a benyomásom, hogy ez a szeretetben való égés előbbre viszi az életemet . . .
bárcsak még többet is tenne ez az égő szeretet . . .

Csak négyszer hetenkint áldozhatom . . . Ilyenkor egyesülök a Hárommal, az
Ő Egységükben a Jézus személyében és imádom a Végtelennek ezt a lenyűgöző titkát,
amint teljes egészében benne van ebben a kis Ostyában.

Még egyszer köszönet Önnek mindenért. Akar Neki köszönetet mondani velem
és értem . . . Én nem mondhatok Neki mást, mint amit a Szeretet és Igazság egységé-
ben látok, de ez az egyedülálló szó a csendben, mindent egyesít magában, mert nem
más, mint «Isten» . . .

Ebben az Egységben maradok egyesülve Önnel, várva az odafenti találkozást,
remélem mielőbb, mert nagyon vágyom meghalni, hogy egész teljességben szerethes-
sem Őt.

Mélységes tisztelettel

Hostia laudis Trinitatis.

* * *

1912 szeptember 14.

Ő az egyetlen igazi bizalmas . . .

Háromság és Egység mindig . . .

Mindhárman *teljes Egységükben* benne vannak «*Jézus-Mindenségében*».

«Látni fogtok engem, mert én élek és ti is élni fogtok. Ezen a napon
*megfogjátok ismerni, hogy Én az Atyában vagyok és ti Énbennem és Én tiben-
netek» . . .*

* * *

1912 szeptember 16.

*Isten Egyedül, Egyedül . . . az én lakásom július közepe óta . . . Isten
Egyedül . . . A Céllal egyesülve, elfelejtkezem az útról . . .*

Úgy látszik, hogy ebben az *egységben Istennel*, nem is tudok szenvedni . . .

Egyedül Isten, Egyedül Ő . . . nem kívánok semmit, csak Őt.

Néha megengedi, hogy visszaessem magamba, hogy ott szenvedjek.
Ilyenkor *át kell mennem és túl kell haladnom a szenvedésen*, hogy újra meg-
zalaijam az *Istennel való egyesülés közvetlen kapcsolatát . . .*

Sokszor egy szürke fátyol is elrejti előlem Istenemet, de anélkül, hogy
meg tudná zavarni a békémet, mert bizonyos vagyok benne, hogy újra meg-

találom Őt . . . Olyan vagyok, mint az iránytű, mindig az ő Északja felé fordulva . . . Ha *erősebb külső erők* néha el is fordíthatják tőle, mindig odahajlik és amint szabadabbá lesz magától visszatér oda . . .

* * *

1912 október 1.

Az életem, mozgás az Isteni Elemekben . . .
A szenvedés fölött . . .
A szenvedés elvesztette a fullánkját . . .
«Nos vero omnes revelata facie» . . .
Szünet nélkül szemléljem Őt . . .

* * *

1912 október 2.

«Kibékítő» . . . ki mindent az *Egységhez* vezet . . .

* * *

1912 október 3.

Az Ige . . . minden Benne van . . .
Ő mindent áthat . . .
Egyedül Ő tudja az Igazságot . . .
Ő mindent lát . . .
Ő az Igazság . . .
Ő az egyedüli igazi bizalmas . . .

* * *

1912 október 7.

Istenben *megállapodva . . .*
Csak Őt akarni . . .
Mennyire Ő Minden . . .

* * *

1912 október 8—9—10.

«Isten Minden» . . .
Istenből és Istenben élni . . .
Már úgy, mint az *Örökkévalóságban . . .*
Mindent *felülről* látni . . .
Mint Isten látja . . .
A Szeretet tüze nem éget már el . . .
Én magam *váltam tüzzé . . .*
Maradj *Istenben*, te kis Szeretet *zsarátnok . . .*

* * *

1912 október 28.

Egyetlen nap *mint* ezer év . . .
Már az *Örökkévalóságban* . . .
Megállapodva Istenben . . . az *Ő Akaratában* . . .
«Egyedül Isten . . . Minden» . . .

* * *

1912 november 15.

Atyám, szeretlek Téged . . .
Oh! milyen édes, hogy Téged «Atyámnak» nevezhetlek! . . . és hogy valóságosan a Te Szeretetednek a gyermeke vagyok . . .
Atyám, olyan jól érzem magamat a Te karjaidban . . . *jól érzem magamat a Te Akaratodban* . . . meg vagyok elégedve a tökéletes megfosztottság állapotában . . . meg vagyok elégedve, mert Te vagy az, aki így akarsz!
Atyám, Te *Minden* vagy számomra, az *Egységemben* Jézussal és Szeretetednek a Lelkével . . .

* * *

1912 december 9.

Az örök élet, az «Isten megismerése» . . .

* * *

1912 december 29.

A. M. D. G.

Kedves Nagybátyám!

Az életem olyan egyszerűvé lett, hogy alig van mit írni róla. Isten, csak egyedül Isten, Önmagában. Azt hiszem, hogy Istennek a tökéletességei és tulajdonságai az a része neki, amelyik messziről egy kicsit hasonlít hozzánk és ha szabad ezt mondani, Istennek a legkevésbébb isteni oldala. Nem tudom, hogyan fejezzem ki magamat, de ön talán így is megért. Egy szóval úgy vagyok, mintha bele volnék ágyazva az isteni Lény titkába, az *Ő* Önmagában való életébe. Bár ez mindig ugyanaz, nem lehet beleunni a Változhatatlanba, mert az *Egység* Benne kimondhatatlanul változatos.

Minél több olyan dolog van, amit csak *Ő* tud, annál inkább úgy érzem, hogy valami mély titokba vagyok elrejtve, de annál jobban egyesülök is Vele és annál boldogabb is vagyok.

A jövő mindig az egyforma bizonytalanság, semmit sem látok. Általában jobban vagyok, de ez nagyon változó. Ha jól érzem magamat és a Kármelen gondolkodom, egyszerre felszökik a lázam; ha viszont a halál gondolatával foglalkozom, testi kondícióm megint javul. Az orvos azt ajánlja, hogy térjek vissza lassan rendes életmódomhoz, amit meg is teszek rövidesen.

A belsőmben meghagyja a jó Isten a Kármel utáni vágyat, sőt mindig újra biztosít arról, hogy ez az én igazi hivatásom, nem pedig a világban való élet. Érzem is, hogy gyávaság és hűtlenség volna tőlem, ha nem lépnék be abban az esetben, ha erre lehetőség adódnék.

Különösképpen arra nézve világosít föl, hogy amíg csak az *Ő Akarata* akadályoz abban, hogy hivatásomat kövessem, mindazt meg fogja adni nekem, amit a Kármelben megtaláltam volna.

Világosságot nyertem arra nézve is, hogy milyen mellékes eszközök a külső dolgok, sőt még az idő is. Ő a művét el tudja bennem végezni csak belsőleg is, anélkül, hogy ezeket felhasználná.

Újra meg újra biztosít arról, hogy az én eyletem az Ő műve és mikor majd Magához vesz, addigra ez tökéletesen be lesz fejezve.

Igy hát az örökkévalóság küszöbén élek és úgy érzem, egyedül a testem akadályoz abban, hogy teljesen ott is legyek. Azt akarja, hogy az életem áldozata szünet nélküli *jelenvalóságban* menjen végbe . . . vagyis legyek készen minden pillanatban arra, hogy elmenjek, anélkül, hogy bármit is összetörnék, vagy megszakítanám a lendületet, vagy áldozatot hoznék.

Nem tudom, mikor fog Magához venni; a külső körülmények arra mutatnak, hogy ez még nem lesz a közeljövőben. Ő csak látni akarja bennem ezeket a diszpozíciókat. Ezt azzal bizonyítja, hogy különleges lelki békét ad és elhalmoz kegyelmeivel.

Csak a Szeretetre számítok, hogy elszakítsa kötelékeimet. Nagy békében vagyok és teljes odaadásban; semmi sem képes nyugtalanítani és bízom benne, hogy az utolsó napon — legyen az holnap, vagy évek múlva — a mű be lesz fejezve. Úgy élek, mintha minden pillanat az utolsó lenne, bár látszólag a gyógyulás felé haladok.

Marie de la Trinité.

* * *

1913 január 25.

Azon vagyok, hogy minden egyes pillanatomban a szeretetnek azt a *teljességét* tegyem, amivel nagy dolgokat szeretnék Érte véghez vinni.

* * *

1913 január 26.

Ha tudnák, hogy *mi mindent* ad Ő a léleknek, és mi mindent visz ott végbe egy *semmi* idő alatt és *csak kizárólag belsőleg* . . .

* * *

1913 január 29.

Hogyan élhetnénk ebben a száműzetésben, ha nem volna meg az a vigasztalásunk, hogy az Atya Akaratát teljesíthetjük . . .

* * *

1913 február 2.

Milyen *kicsi is* a föld, ha felülről nézzük . . .
«Isten — Minden» . . .

* * *

1913 február 4.

Belemerülni . . . Egészen beletemetkezve . . .

* * *

1913 február 6.

Már nem tudom követni sajátmagamat . . .
«Isten Minden» . . .

(Folytatása következik.)

verseghi Nagy Erzsébet fordítása.

ÖT ÉJSZAKA

ARADI ZSOLT ÚJ KÖNYVÉNEK

címe. Öt fiatal ember, egy román kereskedő, egy szlovák leány, egy szerb katonatiszt, egy német mérnök és egy magyar vitáznak öt éjszakán keresztül sorsukról és a dunai kérdésről. Minden éjszaka más nemzetbeli exponálja a maga országának és népének helyzetét, amihez a többiek hozzászólnak. Szőnyegre kerül mindaz, ami évszázadokon keresztül és a háború után is a dunai népet összekötötte, elválasztotta — izgatta. Drámai feszültségűek ezek a beszélgetések s a könyv olyan mint egy regény, s megoldás is regényes. Egy történet keretében szólalnak meg az összes szereplők. Azonban maguk a tények is, amelyekkel egymás ellen vitáznak, vagy egymás mellett kiállanak, olyan izgalmasak, hogy a könyvet nem lehet letenni anélkül, hogy egyfolytában el ne olvastuk volna. Az utóbbi években a magyar problémáról, a szociális kérdésről, sok könyv jelent meg, de ez a könyv, mely a legmagasabb szempontok szerinti nemzetpolitikával foglalkozik. Megismerjük belőle a környező népek gondolkodását, társadalmát, állami berendezéseiket és vágyaikat. Egy új világ tárul ki az olvasó előtt, de mint végig kihangzó szólam halad át a könyvön és a beszélgetéseken a magyar hivatás hangsúlya, a magyar primátus vágya és magyarázata. Regény ez a könyv, melyet az élet írt s egyúttal nagyszabású tanulmány is; az első az ilyen formában nemcsak a dunai kérdésről, hanem annak vérző, hánytvetett objektumairól, az itt lakó emberekről.

Kapható mindenütt, megrendelhető a Vigilia kiadóhivatalában 2.50 P, könyvkereskedésben 3.—. Vágja ki ezt a megrendelőlapot s küldje be a Vigilia kiadóhivatalának.

Megrendelem ARADI ZSOLT:

ÖT ÉJSZAKA

című könyvét P 2.50-ért.

Név

lakás

BÚVÁR

természettudományi és technikai folyóirat

Alapító szerkesztő:

LAMBRECHT KÁLMÁN

*

«Minden számában száz pompás képpel illusztrálja szakírók időszerű kérdésekről szóló cikkeit. Eleven, változatos, közérthető s mégis magas színvonalú. Világnézeti szempontból nem találtunk benne kifogásolni valót» - írja a KATOLIKUS SZEMLE tavalyi évfolyamának 375. lapján

Megjelenik minden hó 15-én. ~ Egy évre P 9.60

*

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

IV. ker., Egyetem-utca 4. sz.

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

VÁGJA KI ezt a megrendelőlapot, írja rá pontos címét és helyezze be egy borítékba és küldje el a VIGILIA kiadóhivatalának címére.

MEGRENDELŐLAP

Ezennel megrendelem a VIGILIÁT egy évre 6 P-ért (külföldre 7 P). A pénz csekklaapon beküldöttem, kérek csekkbefizetési-lapot. (Nem kívánt törlendő)

Név:

Foglalkozás:

Cím:

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

könyvesboltjaiban :

Budapest, IV., Kecskeméti-u. 2.,

Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-út 22.,
Cegléd, Rákóczi-út 2., — Győr, Deák Ferenc-utca 2.,
Pécs, Széchenyi-tér 18., — Szeged, Kárász-utca 10.,
Debrecen, Szt. Anna-utca 10-12.

minden jó könyvet,

imakönyvet,

tudományos könyvet,

díszmunkát,

lelki olvasmányt,

ifjúsági, mese-

és képeskönyvet,

regényt,

naptárt,

zeneművet

**megtalálhat, meg-
rendelhet, beszerezhet a legolcsóbb áron.**

STEPHANEUM NYOMDA R. T. BUDAPEST
VIII. kerület, Szentkirályi-utca 28. szám.
A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.